

SEKCIA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA A TEÓRIE PRÁVA

ZBORNÍK

Z

II. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

BANSKOBYSTRICKÉ DNI PRÁVA

na tému

*„Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti
ako determinant právneho štátu“*

23. – 24. november 2016, zámok Vígľaš

**Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta**

**SEKCIA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA A TEÓRIE PRÁVA
ZBORNÍK**

Z

II. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

BANSKOBYSSTRICKÉ DNI PRÁVA

na tému

*„Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti ako
determinant právneho štátu“*

23. – 24. november 2016, zámok Vígľaš

 BELIANUM

2017

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

Mult. Dr. h. c. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc.

Predseda edičnej komisie:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Recenzenti:

Prof. JUDr. Ján Cirák, CSc.

Dr. h. c. prof. PhDr. Jaroslav Straka, DrSc.

JUDr. Ivana Šošková, PhD.

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Zostavovateľ:

Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

JUDr. Andrea Ševčíková

Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta UMB

© Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-1287-1

EAN 9788055712871

OBSAH

NOVELIZACE PROZATÍMNÍ ČESKOSLOVENSKÉ ÚSTAVY Z ROKU 1918 <i>Ladislav Vojáček</i>	5
PRÁVNO-HISTORICKÝ POHLED NA POLITIKU ZAMESTNANOSTI V ČESKOSLOVENSKU (1945-1965) LEGAL AND HISTORICAL OVERVIEW OF THE EMPLOYMENT POLICY IN FORMER CZECHOSLOVAKIA (1945-1965) <i>Miriam Laclavíková – Andrea Olšovská</i>	17
ZÁKON A SÚDNE ROZHODNUTIE AKO PERFORMATÍVNE AKTY <i>Tomáš Gábriš</i>	39
ZÁKON A ZÁKONNÍK V NAJSTARŠÍCH DEJINÁCH NA ÚZEMÍ SLOVENSKA <i>Róbert Jáger</i>	49
LEGÁLNA SEPARÁCIA MANŽELOV – PRÁVNO-HISTORICKÝ EXKURZ <i>Ingrid Lanczová</i>	63
MEZERY V ČESKÉ ÚPRAVĚ SVĚŘENSKÉHO NÁSTUPNICTVÍ Z HISTORICKÉHO POHLEDU <i>Lucie Mrázková</i>	79
ZHODNOTENIE DÔKAZOV VYKONANÝCH V PROCESSE S DR. VOJTECHOM TUKOM 1929 <i>Zuzana Illýová</i>	89
TRESTNÉ ČINY PROTI OSOBÁM V RETRIBUČNOM ZÁKONODARSTVE V ČSR <i>Alexandra Letková</i>	104
LACANOVE ŠTYRI DISKURZY A PRÁVO <i>Andrea Kluknavská</i>	116
VÝZNAM ROVNOSTI AKO KRITÉRIUM SPRAVODLIVOSTI V PRÁVNOM ŠTÁTE <i>Zlatica Poláček Tureková</i>	123
NOVELIZÁCIE ZÁKONOV VERZUS PRINCÍP PRÁVNEJ ISTOTY <i>Miriam Odlerová</i>	131
INTERPRETÁCIA PRÁVA AKO NÁSTROJ POZNANIA <i>Dominika Šimúnová</i>	141
PRÁVO A POLITIKA <i>Petr Maule</i>	154

ROZHODNÉ ASPEKTY KREOVANIA PRÁVNEHO ŠTÁTU <i>Tomáš Lendacký</i>	159
THE MEANING OF THE LEGALITY FOR THE LEGAL ORDER OF THE POSTMODERN STATE <i>Mykola Vdovychenko</i>	170
ECONOMIC VALUATION OF BIODIVERSITY IN INTRA AND INTER GROUP DEVELOPMENT <i>Piotr Krajewski</i>	175
ECONOMIC ANALYSIS OF LAW AS A GOOD QUALITY OF THE LEGISLATIVE PROCESS <i>Zdzisław Majkut</i>	186
RECEPCJA PRAWA KANONICZNEGO W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM RECEPTION OF CANON LAW IN THE POLISH LEGAL SYSTEM <i>Lesław Krzyżak</i>	197
POTRZEBA NOWELIZACJI KANONICZNEGO PRAWA KANONICZNEGO? <i>Justyna Krzywkowska</i>	212
REGULATING THE RELIGIOUS FREEDOM: NEW CHALLENGES TO FREEDOM OF RELIGION AND THE LEGAL STATE IN THE CONTEMPORARY EUROPE <i>Piotr Szymaniec, Katarzyna Zeszut</i>	224

NOVELIZACE PROZATÍMNÍ ČESKOSLOVENSKÉ ÚSTAVY Z ROKU 1918

Ladislav Vojáček¹

Abstrakt

Autor v článku přibližuje zásahy do prozatímní ústavy, platné v Československu od poloviny listopadu 1918 až do konce února 1920. Hledá důvody pro přijetí jednotlivých zákonů, které doplňovaly nebo měnily ústavu, a sleduje též inspirační zdroje, z nichž změny vycházely. V souvislosti s nimi zmiňuje i první návrh na nahrazení prozatímní ústavy komplexnější úpravou z března 1919.

Klíčová slova

Československo; vznik republiky, prozatímní ústava; ústava

Abstrakt

In this article the author focuses on several changes to the temporary constitution which was in force from the middle of November 1918 to the end of February 1920. He tries to find out the reasons for adopting the particular laws which added new constitutional provisions or changed the existing ones. He also follows the sources of inspiration for these amendments; in relation to this, he mentions the first draft (prepared in March 1919) which addressed the issue of replacing the temporary constitution by a complex legal regulation.

Keywords

Czechoslovakia; the formation of the Republic, temporary constitution; constitution

Úvod

Brzy uplyne sto let od vzniku československého státu. Někdo by mohl říci: „*No a co? Vznikl, ale už není.*“ On už skutečně není, ale jsme my, made in Czechoslovakia, a v nás žije stále, v naší každodennosti, výchově, tradicích, zvycích, kulturních návycích, ... A jelikož je alespoň z části předáváme mladším generacím, žije i v nich. Uchovává se však nejen v lidech, ale též v právu. Byť vesměs se změnami, ale stále platí spousta československých předpisů. Stačí připomenout, že jeden z pilířů ústavního pořádku obou nástupnických republik tvoří *Listina základních práv a svobod*, která se zrodila ještě v lůně česko-slovenské federace.

Kořeny předpisu, k němuž se váže tento článek, tedy prozatímní ústavy, sice nejsou v právním předchůdci Československé republiky – habsburské monarchii – ukotvené tak pevně jako *Listina*, ale i zde je můžeme najít. Hledat je ovšem nebudu, protože bych se chtěl –

---

¹ Prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

v zásadě – omezit jen na novelizace ústavního textu. Jelikož však zejména časově poslední změna prozatímní ústavy souvisí s její relativně dlouhou platností, zmíním se i o prvním pokusu o její nahrazení podrobnější a komplexnější úpravou. Navíc si připomenutí zaslouží nejen pro své prvenství a originalitu, ale i proto, že zapadá do komplexu událostí, které demonstrují zvýšení zájmu o ústavní problematiku v jarních měsících roku 1919.

1. Prozatímnost prozatímní ústavy

Prozatímní ústava sice platila po relativně krátkou dobu (u prozatímních předpisů se to sluší, ale ne vždy i skutečně naplní), zůstala však v platnosti podstatně déle, než to měli v úmyslu její tvůrci. A jak už to bývá, to, co se při její přípravě pro horizont týdnů jevílo jako vhodné, v horizontu měsíců, kdy se navíc příjezdem prezidenta do republiky zásadně změnila situace, už adekvátně nefungovalo. Právníci a politici, kterým z různých důvodů vadila dominance Národního shromáždění, charakteristická pro původní znění prozatímní ústavy, to také začali připomínat, a někdy velmi ostře.

Konstatování, že se v podobě prozatímní ústavy připravuje úprava pouze pro několik týdnů, zaznívalo už v Národním výboru v diskusích o svolání Národního shromáždění 9. listopadu i při projednávání prozatímní ústavy 13. listopadu.² Zpočátku vše nasvědčovalo, že skutečně bude platit jen krátkou dobu. Už 21. listopadu podali poslanci napříč politickými stranami návrh, aby revoluční Národní shromáždění uložilo svému ústavnímu výboru, aby „s největším urychlením vypracoval a Národnímu shromáždění předložil osnovu ústavy republiky československé, jež bude zárukou všech svobod občanských a jejíž součástí – řády volební do sborů zákonodárných i samosprávných – budiž založena na zásadě všeobecného rovného práva hlasovacího pro muže i ženy s poměrným zastoupením“.³ Návrh byl okamžitě postoupen ústavnímu výboru, ale pak se navenek nic nedělo. V zákulisí však probíhala diskuse, kdo se vlastně má chopit zákonodárné iniciativy. Výsledkem byla až začátkem roku 1920 přijatá změna jednacího řádu Národního shromáždění, která k podání návrhu zákona oprávnila ústavní výbor Národního shromáždění (zákon č. 33/1920 Sb. z. a n.). Z přípravy ústavy však vláda vyloučena nebyla, protože na návrhu ústavy se měly shodnout delegace ústavního výboru a vlády.

---

² Stenografické protokoly ze schůzí Národního výboru ze dne 9. listopadu 1918 a 13. listopadu 1918; NA, fond NV 1918, kart. 1; též www.psp.cz; Digitální knihovna, NV ČS 1918, Stenoprotokoly z 9. a 13. listopadu 1918.

³ *Návrh poslanců: Dra Belly, Dra Franke, Kaliny, Dra Meisnera, Udržala a spol. na vypracování ústavy republiky československé*; www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920, tisk 26.

Zřejmě snaha urychlit pomalu se rozjíždějící práce na definitivní ústavě republiky stála za podáním návrhu Václava Boučka a jeho kolegů na přijetí ústavy z března 1919.⁴ Jeho iniciátoři také zcela zjevně chtěli využít popřevratového nadšení a pokusili se prosadit světskou a důsledně lidovou ústavu.

Když budeme pátrat po prapůvodu tohoto návrhu, dostaneme se až před 28. říjen. Rodit se totiž zřejmě začal ještě dřív, než sama prozatímní ústava. Svědčí o tom vzpomínka F. Pantůčka na jednání s V. Boučkem v říjnu 1918, „*jenž rovněž byl osnovu nové ústavy vypracoval*“.⁵

Návrh V. Boučka a jeho kolegů⁶ z 20. března 1919 odráží revoluční dobu a nesporně vyniká originalitou. Originalita sama o sobě ovšem automaticky neznamená přednost; v ústavním životě naopak bývá přílišné experimentování spíše na škodu. Návrh zejména vůbec nenavazoval na stav vytvořený prozatímní ústavou z roku 1918 (což je další indicie, odkazující k Boučkovu „předpřevratovému“ návrhu vzpomínanému F. Pantůčkem). Podobně jako prozatímní ústava je poměrně stručný, neboť jej tvoří jen 42 paragrafů. To je sice dvakrát víc než u prozatímní ústavy, ale jen necelá třetina paragrafů ústavy z roku 1920. Člení se na pět hlav, a to dost nezvykle. První dvě hlavy (O moci zákonodárné a O moci vládní a výkonné) jsou číslovány společně (§ 1-22), přičemž § 16 až 19 pojednávají o přímé zákonodárné činnosti národa. Pak je do textu včleněna část O všeobecných právech občanů (§ 1-12) a teprve pak následují ustanovení O moci soudcovské (§ 1-6). Toto řazení se zdá být poněkud nelogické, ale autora (autory) k němu zřejmě vedla prvotní funkce zakotvení občanských práv – ochrana před svévolí státní správy. Text uzavírají stručná Všeobecná ustanovení (§ 1-2).

Na návrhu zaujme už první věta prvního paragrafu první hlavy, podle níž „*moc zákonodárnou vykonává lid za účasti poslanecké sněmovny*“, přičemž lid „*vyhražuje sobě rozhodnutí o všech změnách zákonů ústavních nebo doplnění jejich a o všech zákonech, kde sněmovna poslanecká nepřijala odchylné rady svého poradního sboru*“. V zákonodárství tedy měl významnou roli sehrávat lid a podílet se na ní měly také dva orgány: poslanecká sněmovna a poradní sbor. Paragrafy pojednávající o přímé zákonodárné činnosti národa předvídal tři formy přímé účasti občanů na zákonodárství. Některé zákony měly být přímo vyhrazeny k rozhodnutí lidu, o dalších zákonech se mohlo konat referendum, když o to ve

---

⁴ *Návrh Dra. Boučka, Slavička a soudr., aby vydán byl zákon ústavní* (www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920, tisk 671).

⁵ Citováno z WERSTADT, J. (sest.): Svědectví a dokumenty k historii říjnového převratu v českých zemích. In: *Naše revoluce. Čtvrtletní historický sborník*. Roč. II/1924, s. 352.

⁶ *Návrh Dra. Boučka, Slavička a soudr., aby vydán byl zákon ústavní* (www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920, tisk 671).

stanovené lhůtě požádá 200 tisíc občanů („*voličů*“), a konečně občané sami mohli tzv. zákonodárným popudem iniciovat vydání konkrétního zákona.

Poslaneckou sněmovnu, která měla přijímat zákony, pokud to nebylo vyhrazeno přímo lidu, mělo tvořit 250 poslanců zvolených na základě všeobecného rovného, přímého a tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení. Poradní sbor, který plnil funkci jakési druhé komory, se skládal z virilistů, tj. z osob, které v něm získaly místo na základě funkce, kterou zastávaly. V zákonodárném procesu měl zabezpečovat odbornost. Inspiraci pro vytvoření tohoto orgánu zřejmě objevíme v ústavě třetí francouzské republiky (zde ovšem pod názvem Státní rada).

Státní radu najdeme i v systému navrhovaném V. Boučkem a jeho kolegy. Tu však měla být nositelem výkonné a vládní moci. Tvořit ji měli předseda a deset přísedících státních radů, volených poslaneckou sněmovnou. Předseda státní rady ve svých rukou koncentroval pravomoci hlavy státu a ministerského předsedy.

Ve třetí hlavě zákonodárce garantoval jednotné a výlučné státní občanství, osobní svobodu, úplnou rovnost před zákonem, právo na práci a zaopatření při nezpůsobilosti k ní, náboženskou svobodu s možností některá náboženství za stanovených podmínek zakázat, shromažďovací a spolčovací právo, tiskovou svobodu a volnost vědeckého bádání. Zakotvovala se tu odluka církve od státu, rušily kláštery a zakazovaly náboženské školy. Podle návrhu škola je „*světská, bezplatná a vychovává jen podle výsledků vědeckého bádání*“. Vlastník školní budovy měl mít za určitých podmínek možnost povolit, aby se v ní vyučovalo i náboženství, ale „*jen mimo obvyklou dobu vyučovací, aby tím škola a její světský ráz neutrpěly*“. Muži od 21 let měli být povinni podrobit se vojenskému výcviku a uposlechnout výzvu k obraně státu (branná povinnost).

Soudci měli být „*neodvislí a samostatní a vázání jedině zákonem*“. Mohli zkoumat platnost nařízení, u zákonů jen jeho soulad s ustanoveními ústavy o moci zákonodárné, a to jen na základě námitky sporné strany, v trestním řízení jen obžalovaného. V závažných trestních kauzách a politických a tiskových sporech měly o vině rozhodovat poroty. Velmi zajímavé bylo ustanovení, které soudci ukládalo, aby – mimo obor práva trestního, kde je při stanovení podmínek trestnosti a druhu a výše trestu vázán jen zákonem – v případě, že nenajde „*přímého ustanovení zákonného, jehož by se na daný případ dalo užít*“, rozhodl podle zvykového práva, a kde ani to není možné, podle pravidel, která by zavedl, kdyby byl zákonodárcem. Při rozhodování měl dbát „*zásad vědou uznaných*“ a dát se vést „*vědomím, že rozsudek má vyhovovati smyslu pro spravedlnost*“.

Návrh byl opět přikázán ústavnímu výboru a tam i skončil. Bývá alespoň vzpomínán mezi inspiračními zdroji definitivní ústavy. Ostatně jeho autor V. Bouček se stal zpravodajem ústavního výboru při jejím předkládání. Přímých podobností v obou textech však příliš nenajdeme, snad jen obecné, ideové. Je proto třeba přitakat Zdeňkovi Tobolkovi, který napsal, že „*návrh Dr. Boučka nebyl více než velkým gestem jeho strany a jeho osobnosti*“.⁷ Pro nás je podstatný především fakt, že prozatímní ústava přes podání tohoto návrhu zůstala v platnosti až do konce února 1920, kdy Národní shromáždění schválilo definitivní ústavu (zákon č. 121/1920 Sb.). Neočekávaně dlouhá doba platnosti prozatímní ústavy si vynutila její alespoň dílčí novelizace.

2. První novelizace

První novelizace ještě z roku 1918 vlastně novelizací v pravém slova smyslu nebyla, i když se textu prozatímní ústavy dotýkala. Text ústavy totiž neměnila, ale doplnila jej. Na rozdíl od následujících dvou novelizací její důvod také nenajdeme v tom, že by ústavní text výslovně nevyhovoval.

Svým prvním zásahem do ústavních poměrů, jak je Národní výbor navodil prozatímní ústavou, Národní shromáždění reagovalo na komplikující se politickou a ekonomickou situaci na Slovensku, jehož podstatná část zůstávala v moci maďarských orgánů. Je obecně známé, ale zpravidla se s prozatímní ústavou nespojuje. Představoval je totiž jeden jediný paragraf zakomponovaný do obsáhlejšího zákona č. 64/1918 Sb. z. a n., o mimořádných „*přechodních*“ ustanoveních na Slovensku. Jednalo se o jeho § 14, o němž se hlasovalo odděleně, protože musel být schválen kvalifikovanou většinou. Sněmovna v něm pověřovala provedením zákona vládu a zároveň jí dala právo udělit některému svému členu velmi neurčitě vymezenou plnou moc, aby vydával nařízení (zmocnění ve formálně právním smyslu) a „*konal vše na udržení pořádku, konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života*“ (materiálně právní zmocnění). Právě tato zmocnění doplňovala znění platné ústavy.

Z koncipování ustanovení tohoto paragrafu je zřetelně znát slovenská ruka. Navazovalo totiž na uherskou ústavní praxi, která – na rozdíl od rakouské – umožňovala jednotlivým ministrům vydávat obecně závazná nařízení. Do platné československé ústavy toto ustanovení zasahovalo ve dvou směrech. Především zákon o prozatímní ústavě č. 37/1918 Sb. v duchu rakouské ústavní tradice v § 19 stanovil, že „*nařízení podepisují ministerský předseda a nejméně devět ministrů*“. Ministr s plnou mocí však v zákoně č. 64/1918 Sb. z. a n. dostal

---

⁷ TOBOLKA, Z.: *Jak vznikla ústava Československé republiky z r. 1920*. Praha: ČsSD, 1946, s. 10.

právo podepisovat svá nařízení bez ingerence dalších členů vlády. Dále prozatímní ústava v § 17 ukládala vládě rozhodovat ve sboru mimo jiné všechny věci politické povahy a jmenovat úředníky, pokud jmenování nebylo vyhrazeno prezidentu nebo ústředním úřadům. S tímto ustanovením zase kolidovalo dalekosáhlé oprávnění ministra monokraticky „*konat vše na udržení pořádku, konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života*“.

Už před přijetím zákona č. 64/1918 Sb. z. a n. se vláda usnesla, že funkcí vládního zmocněnce pro Slovensko pověří ministra veřejného zdravotnictví a tělesné kultury V. Šrobára, a hned druhý den po schválení zákona v Národním shromáždění to i učinila. Není bez zajímavosti, že se tak stalo ještě před nabytím účinnosti zákona (zákon nabýval podle § 15 účinnost dnem vyhlášení a částka XIII Sbírký zákonů a nařízení státu československého z roku 1918, v níž byl otištěn, vyšla až s datem 16. prosince). Vláda zároveň jmenovala do funkcí prvních dvanáct vládních referentů,⁸ navržených budoucím ministrem pro správu Slovenska. K nim později přibyli další dva – pro záležitosti římskokatolické církve a pro záležitosti evangelické církve. Podle jmenovacího dekretu vláda přidělovala vládní referenty k jednotlivým ministerstvům a zároveň je dávala k dispozici ministru Šrobárovi, neboť měli všechny přikázané záležitosti vybavovat ve srozumění s ním. Jelikož ani později toto ustanovení neupřesnila, vytvořila jím poměr jakési blíže nespecifikované dvojí podřízenosti, z něž nebylo zřejmé, v jakých oblastech či do jaké míry referenti jednotlivým nadřízeným podléhají. Úřad ministra (označovaný i jako ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska nebo dokonce jako slovenská vláda) zpočátku disponoval rozsáhlými pravomocemi a podstatnou měrou ovlivňoval dění na Slovensku.⁹

Představa, že některý z ministrů by mohl mít v kompetenci speciálně slovenské záležitosti, se nezrodila až po vzniku republiky. Najdeme ji už v Pantůčkově návrhu tzv. politického zákona. Ten vznikl začátkem podzimu 1918 a měl plnit stejnou funkci jako pozdější první československý zákon a prozatímní ústava, tedy okamžitě upravit státoprávní poměry v nově vzniklém československém státě a předejít tak možnému bezvládí a chaosu. V jeho čl. X. se uvádí, že vedle resortních ministrů může prozatímní státní prezident jmenovat ministry bez portfeje a rozhodnout, zda má být jeden z nich „*pověřen vedením záležitostí*

---

⁸ Text jmenovacího dekretu ministra a vládních referentů in ŠROBÁR, V.: *Osvobodené Slovensko*. Praha, 1928, s. 364-365.

⁹ K činnosti ministra i s odkazy na další literaturu například VOJÁČEK, L.: Vavro Šrobár – ministr s plnou mocí pro správu Slovenska (1918-1920). In: *Historický obzor*, III. – IV., 2001, str. 81-89; týž: Úsilí československé vlády o faktické začlenění Slovenska do Československa. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*. Roč. 9, 1/2001, s. 56-62; týž: Počátky nařizovací činnosti ministra s plnou mocí pro správu Slovenska (1918 až konec dubna 1919). In: *Právněhistorické studie*, č. 36, Karolinum, Praha, 2003, s. 113-127

týkajících se Slovenska“.¹⁰ Z této představy vyrostl také známý Pantůčkův návrh, o kterém diskutovali někteří slovenští činitelé 31. října v Martině.¹¹

3. Druhá novelizace

Druhý zásah do textu prozatímní ústavy je opět do jisté míry spojen s osobou V. Šrobára a Slovenskem. Jak je obecně známé, v revolučním Národním shromáždění původně zasedlo jen čtyřicet členů delegovaných „za Slovensko“, mezi nimiž navíc figurovali i Češi s úzkými vazbami ke Slovensku. Diskuse o malém početním zastoupení Slováků v budoucím Národním shromáždění se rozvinula už při projednávání návrhu prozatímní ústavy. Vyvolal ji Fedor Houdek, který se pozastavil nad nízkým počtem slovenských zástupců a požadoval jeho rozšíření. Odpověděl mu V. Šrobár, který se na jejich výběru významně podílel. Uvedl, že zainteresovaní slovenští činitelé původně požadovali o deset míst více. Nakonec však akceptovali návrh předsednictva, neboť jde jen o řešení na krátkou dobu a „zastoupení Slováků jest takřka nemožné na území okupovaném Maďary“. V. Šrobár zároveň slíbil, že jejich počet bude brzy zvýšen.¹²

Slovenský klub rozšíření o 14 zástupců skutečně hned 20. listopadu navrhl.¹³ Návrh zdůvodnil v první řadě tím, že poměrné zastoupení slovenského obyvatelstva v Národním shromáždění je podstatně menší, než u obyvatelstva českých zemí. Tam při předpokládaném (ale výrazně nadhodnoceném¹⁴) počtu 13 až 14 miliónů občanů připadalo na jeden milión necelých 22 členů Národního výboru, zatímco při předpokládaném počtu asi tří miliónů obyvatel Slovenska připadalo na jeden milión necelých 14 členů. Aniž by to autoři návrhu konkretizovali, konstatovali, že do počtu čtyřiceti se nevejdou ani ti slovenští činitelé, „*ktorých prítomnosť a súčinnosť v československom Národnom shromaždení je i z praktických i z morálných príčin nevyhnutne potrebná*“. Poukázali také na to, že současní slovenští členové Národního shromáždění ani nemohou adekvátním způsobem obsadit jednotlivé výbory.

¹⁰ Spolu s Návrhem zákona hospodářského z pera Jaroslava Preisse jej publikoval František Hodáč (HODÁČ, F.: O náš hospodářský program. In *Obzor národohospodářský. Časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým*. Roč. XXXI/1926, s. 9-17, citováno ze s. 12).

¹¹ I k tomu blíže i s odkazy na další literaturu VOJÁČEK, L.: Slovenská národní rada a začleňování Slovenska do československého státu v letech 1918-1919. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*. Roč. 8, 4/2000, s. 472 – 481.

¹² www.psp.cz; Digitální knihovna, NV ČS 1918, Stenoprotokol z jednání Národního výboru 13. listopadu 1918.

¹³ www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920, tisk 41.

¹⁴ Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo v českých zemích (bez Valticka a Vitorazsku, ale včetně Opavska, Těšínska a Hlučinska) 10 005 730, na Slovensku 3 000 870 a na Podkarpatské Rusi 672 268 obyvatel. Citováno podle BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. II*. Bratislava: Obzor, 1973, s. 768.

Přes rychlé podání návrhu se jeho realizace protáhla až do jara 1919. Stručná novela se dostala na program Národního shromáždění až 11. března 1919 a po poměrně obsáhlém uvedení J. Slávikem byla bez diskuse schválena (zákon č. 138/1919 Sb. z. a n.). Počet „*zástupců za Slovensko*“ zvýšila podle původní představy o čtrnáct, takže se celkový počet členů Národního shromáždění rozšířil na 270 a slovenské zastoupení v něm na 54. Počet čtrnáct byl jistým kompromisem, protože podle propočtu z návrhu na přijetí této novely by rovnému zastoupení Slovenska odpovídal celkový počet 64 členů.

4. Třetí novelizace

Třetí novelizace (zákon č. 271/1919 Sb. z. a n.) je obecně spojována s tím, že rozšiřovala práva prezidenta republiky, který vyslovil nespokojenost se svým postavením pověstným „*Tož to né!*“ hned po příjezdu do republiky. Novela však též precizovala vztahy mezi ústředními orgány zákonodárné moci a moci výkonné a vládní. Prezidentu republiky především přiznávala právo jmenovat a odvolávat členy vlády a už předznamenala úpravu jeho postavení v definitivní ústavě první republiky.

Malé pravomoci prezidenta, které ve skutečnosti v ústavě nebyly tak malé, jak v té době šířili kritici ústavy, lze logicky vysvětlit. Jak víme, ústava se připravovala na krátkou dobu, kdy bylo třeba kalkulovat s prezidentovou nepřítomností. Prezident se zdržoval v zahraničí a nebylo zřejmé, kdy se do republiky vrátí. Obecně se mělo za to, že se zúčastní mírových jednání, tedy že se tak hned nevrátí. V takovéto situaci bylo svěřeni některých tradičních pravomocí hlavy státu jinému ústavnímu orgánu celkem pochopitelné. Zdá se, že tvůrci ústavy měli při vymezení prezidentových pravomocí na zřeteli právě toto, a ne nějaké stranické či jiné cíle. Dosvědčují to i ochota hlavního tvůrce ústavy A. Meissnera postavení prezidenta nově vymežit a jeho pozdější protesty proti některým interpretacím ústavního textu. Nicméně omezení prezidentových pravomocí zřejmě konvenovalo dlouhodobým záměrům některých politických sil. Nezůstalo totiž jen u úzce vymezených prezidentských pravomocí. I to, co Národní výbor hlavě státu přiznal, vláda vykládala velmi úzce, a návrat T. G. Masaryka do republiky na tom nic nezměnil.

Novela se rodila zajímavým způsobem. Její konečná podoba kombinovala dva návrhy na změnu ústavy ze dvou soupeřících politických táborů a těžko říci, z které strany přišel původní impuls.

Už v březnu 1919 hlavní tvůrce prozatímní ústavy A. Meissner a jeho strániční kolegové předložili návrh, který reagoval na některé stylistické i obsahové nedostatky ústavy a

precizoval zejména vztahy mezi prezidentem republiky, vládou a Národním shromážděním.¹⁵ Navrhovatelé rozšiřovali výčet záležitostí schvalovaných kvalifikovanou většinou o uzavírání mezinárodních smluv. Do textu vkládali ustanovení § 10a) a 10b), převzatá z americké ústavy a přesněji upravující poměr mezi prezidentem a vládou a pak mezi prezidentem a Národním shromážděním. President dostával právo vyžádat si od vlády a jednotlivých jejích členů písemnou zprávu o kterékoliv věci, náležející do oboru působnosti příslušného člena vlády. Vládu jako celek i její jednotlivé členy si mohl zvat k poradám.

Druhý z vložených paragrafů reagoval na situaci, která vznikla v souvislosti s prezidentovým poselstvím po jeho příjezdu do republiky. Podle výkladu ústavy, prosazeného vládou, prezident nesměl v parlamentu, kde skládal slib, k jeho členům promluvit, byť to ústava výslovně neupravovala. Proto po složení slibu jen oslovil členy Národního shromáždění jako soukromé osoby a pronesl jedinou větu: „*Dámy a pánové! Bratří! Prosím Vás, přijďte zítra o druhé hodině na Hrad, abyste vyslechli první prezidentské poselství.*“¹⁶ Ti, kdo se na pražský Hrad pak dostavili, přišli skutečně jen jako soukromé osoby. Tak vyvstal další ústavněprávní problém: může Národní shromáždění na prezidentovo poselství reagovat, když je vlastně oficiálně neslyšelo? Další dění kolem prezidentova poselství už není to v tomto kontextu podstatné. Jen pro zajímavost zmíním, že si parlament dokonce vytvořil zvláštní výbor na zodpovězení poselství prezidenta republiky.

Nový paragraf 10b), vkládaný do ústavy, aby zamezil podobným komplikacím, jaké vznikly s prvním prezidentovým poselstvím, proto stanovil, že prezident občas podává Národnímu shromáždění zprávu o stavu republiky a doporučuje mu k úvaze opatření, která pokládá za nutná a účelná. Návrh také nově vymezil lhůtu pro podání prezidentského veta vůči schváleným zákonům, protože v původní podobě často ani neumožňovala prezidentovi se se zákonem oficiálně seznámit. A. Meissner a jeho kolegové navrhovali lhůtu osmi dnů ode dne, kdy byl zákon dodán kanceláři (v původním znění ústavy bylo 8 dnů od usnesení zákona). Zákony měly být vyhlášeny do čtyř dnů od uplynutí lhůty pro uplatnění práva veta, nebo do osmi dnů po opětovném usnesení Národního shromáždění.

Další krátce na to podaný podnět ke změně prozatímní ústavy dostal podobu oficiálního vládního návrhu. Jeho podání předcházela série článků a glos, publikovaných v tisku blízkém

---

¹⁵ Návrh Dra Meissnera, Bechyně, Ecksteinové, Johanise a soudruhů, kterým se mění zákon ze dne 13. listopadu 1918, čís. 37 sb. z. a nař., o prozatímní ústavě, z 26. března 1919; Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920, tisk 704.

¹⁶ www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920; Stenoprotokoly, 13. schůze, sobota 21. prosince 1918.

národní demokracii, jimiž se někteří právní teoretici, výrazně zejména Bohumil Baxa,¹⁷ prudce opřeli do „diletantské“ ústavy. B. Baxa se soustředil na pravomoci prezidenta republiky, zejména na ustanovení § 14, podle nějž vládu volí Národní shromáždění, resp. na to, že právo jmenovat a odvolávat ministry podle ní nepříslušelo prezidentu republiky. Upozornil také na to, že v čele státu stojí nevolené revolučního Národní shromáždění, a zpochybňoval jeho právo přijmout definitivní ústavu. Proto se především dožadoval urychleného svolání řádně zvoleného parlamentu.

Odborná kritika z řad právníků blízkých národní demokracii, soustředující se na úzké pravomoci prezidenta republiky, byla zřejmě vědomou přípravou pro podání zmíněného vládního návrhu na novelizaci § 14, 16 a 18 prozatímní ústavy.¹⁸ Podle tohoto návrhu mělo právo jmenovat a odvolávat předsedu vlády a její členy příslušet prezidentu republiky. Ten také měl na návrh předsedy vlády určovat, který z členů vlády řídí který resort. Pokud by Národní shromáždění zamítlo vládní návrh na vyslovení důvěry, musela by vláda podle navrhovatelů podat demisi do rukou prezidenta republiky.

Ústavní výbor oba podněty spojil a 23. května 1919 před Národní shromáždění předstoupil s vlastním návrhem.¹⁹ Národní shromáždění jej po krátkém přerušení, aby se strany mohly poradit, nakonec bez diskuse schválil. Po doplnění v ústavním výboru bylo k volbě prezidenta třeba pouze přítomnosti nadpoloviční většiny členů Národního shromáždění (a totéž platilo pro vyslovování souhlasu s některými mezinárodními smlouvami). Původní návrh, aby všechny sjednané mezinárodní smlouvy schvalovalo Národní shromáždění, ústavní výbor omezil jen na některé. Právo prezidenta přijímat vyslance zákon doplnil právem pověřovat je, které původní znění opomenulo. Podle vloženého článku 10 a) umožnil prezidentu republiky zúčastnit se zasedání vlády a předsedat jim. Pro vrácení zákona Národnímu shromáždění mu vymezil lhůtu čtrnácti dnů ode dne, kdy byl zákon doručen vládě. Přejal vládní návrh na jmenování a propouštění vlády a jejího předsedy prezidentem republiky, ale na návrh C. Horáčka vypustil ustanovení o fixním počtu členů vlády, což logicky plyne ze změny způsobu jejího ustavování. Podstatně doplnil

---

¹⁷ BAXA, B.: O republice. In: *Česká revue*, roč. 1/1918-1919, č. 6, s. 355-356. K této otázce se vracela i Kronika, sledující aktuální dění v zahraničí i doma. B. Baxa tamtéž později uveřejnil další článek (BAXA, B.: Prozatímní ústava z 13. listopadu a postavení prezidenta republiky. In: *Česká revue*, roč. 1/1918-1919, č. 7, s. 385-395), v němž svou původní kritiku obohatil i o ty otázky, na které reagoval už předtím v březnu podaný návrh A. Meissnera a jeho kolegů.

¹⁸ Vládní návrh, kterým se mění zákon ze dne 13. listopadu 1918, čís. 37 sb. z. a nař., o prozatímní ústavě, podaný; Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920, tisk 810.

¹⁹ Zpráva ústavního výboru o návrhu Dra Meissnera, Bechyně, Ecksteinové, Johanise a soudruhů, čís. tisku 704, a o vládním návrhu tisk č. 810, kterými se mění zákon o prozatímní ústavě www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920, tisk 856.

ustanovení § 16, podle nějž mohlo Národní shromáždění jednat o důvěře nebo nedůvěře vládě na základě jejího návrhu, ale též na základě návrhu čtvrtiny členů Národního shromáždění. Další dílčí změny vyplývaly z uvedených ustanovení nebo jen text ústavy vylepšovaly stylisticky.

Jak jsem již uvedl, tato novelizace již přiblížila postavení prezidenta republiky řešení v ústavě z roku 1920. Přesto J. Hoetzl, který pracoval jako přednosta legislativní sekce ministerstva vnitra a je považován za hlavního tvůrce textu definitivní ústavy první ČSR, i po novelizaci považoval prezidentova práva za příliš úzká, neboť novelizace „*přinesla tu jen nepatrné novoty*“.²⁰ Zejména požadoval, aby byl prezident republiky výslovně označen za nositele moci vládní a výkonné, kterou vykonává prostřednictvím vlády. To také prosadil do původního vládního návrhu ústavy, ale po korekci v ústavním výboru se to takto výslovně do ústavy nedostalo.²¹ Ze začlenění úpravy postavení prezidenta republiky na čelné místo v třetí hlavě pojednávající o moci vládní a výkonné však takovéto jeho postavení nepřímo plynulo.

Jednání o třetí novele prozatímní ústavy dokládá, že se brzy po vzniku republiky vystupňovalo napětí mezi Národním shromážděním a vládou, nespokojenou se svou „vazalskou“ pozicí vůči parlamentu. Při vlastním jednání využil A. Meissner svou pozici referenta ústavního výboru, který Národnímu shromáždění předkládal definitivní podobu návrhu novely, aby odsoudil tiskovou kampaň, spojující požadavek na rozšíření práv prezidenta republiky s útoky na prozatímní ústavu jako takovou. Snažil se při tom vysvětlit okolnosti přijímání prozatímní ústavy a její kritiku, soustředující se jen na práva prezidenta, označil za politicky motivovanou.²² Tento konflikt zapadal do vyostřující se atmosféry z jara 1919, kdy se mimo jiné vedl spor o pozemkovou reformu a sociální demokracie ostře vystupovala proti omezování zpočátku faktické zcela neomezené shromažďovací svobody. Po obecních volbách spory vyústily v pád první československé vlády.

---

²⁰ HOETZEL, J.: Prezident republiky.(Dokončení.) In: *Věstník ministerstva vnitra republiky Československé*. Roč. 1919, č. 7, s. 141. Tento text vycházel z Hoetzlovy přednášky prosloušené v Odboru politických konceptních úředníků při Klubu státních úředníků 11. dubna 1919, tedy ještě před přijetím novely. Jeho druhá část, v níž pojednával o československé právní úpravě a k níž se tento odkaz vztahuje, však vyšla ve *Věstníku* až v srpnu 1919. Proto autor přednesený text nahradil krátkým zhodnocením právního stavu navozeného květnovou novelou.

²¹ Záznamy z diskusí ústavního výboru in BROKLOVÁ, Eva, *První československá ústava. Diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: ÚSD, 1992. ISBN 978-80-200-0778-4

²² www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920; Stenoprotokoly, 54. schůze, pátek 23. května 1919.

Závěr

I když politický vývoj směřoval k novým střetům, na ústavním poli se situace po jarních bouřích uklidnila. Na obzoru se začala rýsovat definitivní ústava a zraky zainteresované veřejnosti se už upínaly především na ni.

Seznam bibliografických odkazů

- BAXA, B.: O republice. In: *Česká revue*, roč. 1/1918-1919, č. 6, s. 355-356.
- BAXA, B.: Prozatímní ústava z 13. listopadu a postavení presidenta republiky. In: *Česká revue*, roč. 1/1918-1919, č. 7, s. 385-395.
- BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. II.* Bratislava: Obzor, 1973.
- BROKLOVÁ, E.: *První československá ústava. Diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920.* Praha: ÚSD, 1992. ISBN 978-80-200-0778-4
- HODÁČ F.: O náš hospodářský program. In *Obzor národohospodářský. Časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým.* Roč. XXXI/1926, s. 9-17.
- HOETZEL, J.: Prezident republiky. In: *Věstník ministerstva vnitra republiky Československé.* Roč. 1919, č. 3-4, s. 53-58 a č. 7, s. 141-142.
- ŠROBÁR, V.: *Osvobodené Slovensko.* Praha, 1928.
- TOBOLKA, Z.: *Jak vznikla ústava Československé republiky z r. 1920.* Praha: ČsSD, 1946.
- VOJÁČEK, L.: Počátky nařizovací činnosti ministra s plnou mocí pro správu Slovenska (1918 až konec dubna 1919). In: *Právněhistorické studie*, č. 36, Karolinum, Praha, 2003.
- Týž: Vavro Šrobár – ministr s plnou mocí pro správu Slovenska (1918-1920). In: *Historický obzor*, III. – IV., 2001, str. 81-89.
- Týž: Slovenská národní rada a začleňování Slovenska do československého státu v letech 1918-1919. In: *Časopis pro právní vědu a praxi.* Roč. 8, 4/2000, s. 472 – 481.
- Týž: Úsilí československé vlády o faktické začlenění Slovenska do Československa. In: *Časopis pro právní vědu a praxi.* Roč. 9, 1/2001, s. 56-62.
- WERSTADT, J. (sest.): Svědectví a dokumenty k historii říjnového převratu v českých zemích. In: *Naše revoluce. Čtvrtletní historický sborník.* Roč. II/1924, s. 326-412.
- Národní archiv (NA), fond NV 1918
- www.psp.cz, Digitální knihovna, Národní shromáždění československé 1918-1920
- www.psp.cz; Digitální knihovna, NV ČS 1918

PRÁVNO-HISTORICKÝ POHĽAD NA POLITIKU ZAMESTNANOSTI V ČESKOSLOVENSKU (1945-1965)

LEGAL AND HISTORICAL OVERVIEW OF THE EMPLOYMENT POLICY IN FORMER CZECHOSLOVAKIA (1945-1965)

Miriám Laclavíková – Andrea Olšovská¹

Abstrakt

Štúdia predstavuje a bližšie charakterizuje obdobie budovania ľudovej demokracie a socializmu v Československej republike s dôrazom na distribúciu a umiestňovanie pracovných síl. Vychádza z potreby obnovy vojnou zničeného hospodárstva, ktorá odôvodňovala následne zavedené mimoriadne opatrenia, akými boli všeobecná pracovná povinnosť a národná mobilizácia práce. Dosiahnutie stavu plnej zamestnanosti však v daných podmienkach so sebou prinášalo aj zásahy do ľudských práv a základných slobôd, prvky nútenej práce, širokú mieru organizácie a ideologizácie spoločnosti s jej potrebnou nivelizáciou a ekonomické dôsledky v podobe neefektívnych pracovných výkonov a prezamestnanosti. Štúdia vychádza z dobovej zákonnej a podzákonnej normotvorby a všíma si aj motívy zákonodarcu (obsiahnuté v dôvodových správach) s ich následným právno-historickým zhodnotením.

Kľúčové slová

pracovné právo, národná mobilizácia práce, socializmus, ľudová demokracia, Československo, zamestnanosť, politika zamestnanosti

Abstract

The study represents and also characterizes the period of establishing socialism and popular democracy in former Czechoslovakia with emphasis on distribution and placement of workers. It was based on the need for rebuilding and restoring the economy destroyed by the war, and it also justified the introduction of the subsequent extraordinary measures, such as the general obligation to work and the national work mobilization. However, achieving the full employment of the nation in the stated circumstances brought with itself an interference with human rights and fundamental freedoms, the elements of forced labour, a high level of organization and ideology of the society with the necessary levelling and economic consequences in the form of inefficient work performance, and overstaffing. The study is based on the contemporary legislation and secondary legislation and also notes the motives of the legislator (as contained in the Explanatory Memorandum) with their subsequent legal and historical evaluation.

---

¹ JUDr. Miriám Laclavíková, PhD., Katedra dejín práva, Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD., Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia, Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Keywords

labour law, national work mobilization, socialism, popular democracy, Czechoslovakia, employment, employment policy

Úvod

Po druhej svetovej vojne opätovne ako po prvom svetovom vojnovom konflikte v spoločnosti hlboko rezonovali sociálne problémy s dosahom na pozíciu štátu v oblasti formujúceho sa pracovného práva² a práva sociálneho zabezpečenia. Zásadnými okruhmi problémov bol spravodlivejší systém sociálnych dávok a podpôr, ochrana pracovných miest a trhu s pracovnými ponukami s jeho nutnou reguláciou, očista národného života v dosahom na oblasť pracovných miest a celkové problémy so zásobovaním obyvateľstva. Obe časti československého štátu zažila zničená dopravná sieť a celková destabilizácia hospodárstva³. O radikálnosti a naliehavosti uvedených požiadaviek svedčí aj program prvej povojnovej vlády Čechov a Slovákov (známy ako Košický vládny program, ďalej len KVP)⁴, v zmysle ktorého *„obnovení okupanty a zrádci rozrušeného hospodárskeho života, znovuvýstavba nepřítelem zničených hodnot, rychlé znovuoživení výroby pro potřeby války a civilního obyvatelstva, jakož i zajištění práce a výdělku pro všechny praceschopné bude vyžadovat velkého úsilí všeho lidu a všech jeho organizací“* (čl. XII). V národnom hospodárstve sa presadzovala dominancia úlohy štátu na úkor (ešte stále zachovaného) súkromného sektora. Pod vplyvom socialistických myšlienok a aj z dôvodu eliminácie sociálnych nepokojov sa

---

² Štúdiá vznikla v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA MŠ SR č. 1/0423/14 *„Zákonník práce a jeho možné variácie“* (zodpovedný riešiteľ: doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.).

³ Škody spôsobené ČSR druhou svetovou vojnou predstavovali podľa údajov z rokov 1945-1946 sumu 347,5 miliárd korún a rovnali sa objemu národného dôchodku za niekoľko medzivojnových rokov. PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. I. díl: Období 1918-1945. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004, s. 576.

⁴ S prihliadnutím na realizáciu Košického vládneho programu a vývoj v období rokov 1945 – 1948 možno povedať, že *„Košický vládní program byl programem revolučního vytváření systému regulované demokracie, eufemisticky nazvané „lidová demokracie“, která postupně opouštěla ideové základy a ústavní principy parlamentní demokracie a svobodné tržní ekonomiky, na nichž byla založena předmnichovská republika, a v návaznosti na po válce se vyvinuvší mezinárodní vztahy směřovala k nastolení autoritativního systému vlády jediné strany – Komunistické strany Československa – a k všeobecnému vyvlastnění. Revoluci by bylo proto vhodnější označit jako revoluci nacionální, antifašistickou a sociální, jako východisko k protikapitalistickému převratu, počátek socialistické revoluce v Československu. ... Na rozdíl od říjnové revoluce v Rusku šlo o dlouhodobější proces socialistické revoluce, který nezačal uchopením státní moci (nastolením diktatury proletariátu), nýbrž byl nastolením diktatury proletariátu v stalinském pojetí završen. Z tohoto hlediska pak byl Únor 1948 jen vyvrcholením procesu, který má svůj počátek už v moskevských jednáních v prosinci 1943 a v Slovenském národním povstání. Vlastním programovým základem tohoto procesu se stal Košický vládní program“*. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. II. 1945 – 1960. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 22.

Košický vládní program *„ako dokument tvoriaci sa v revolučnej dobe, a pre ňu, mal osobitné postavenie prisudzujúce mu charakter ústavy sui generis. Z jeho ustanovení vychádzala zákonodárna činnosť povojnového československého štátu“*. MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice: Aprilla, s.r.o., 2008, s. 352.

vláda v KVP zaviazala „*položit základy velkorysé sociální politiky a sociální péče o všechny vrstvy pracujícího lidu měst i venkova*“ (čl. XIV).⁵ V společenském vedomí obdobia rokov 1945 – 1965 možno pozorovať prvky eufórie z ukončenia vojnového konfliktu a spájanie viery v existenciu spravodlivej spoločnosti so socialistickými ideami. Z nej pramení „budovateľské úsilie pracujúcich“, relevantná miera dobrovoľnosti a zapájania sa jedincov z rôznych vrstiev spoločnosti do pracovného procesu chápaného ako obnova vojnou zničenej vlasti – vlasti Čechov a Slovákov. Skutočnosť, že myšlienka „mobilizácie práce“ nepochádza z Budovateľského programu a v danom povojnovom čase bola živou súčasťou dobovej ideológie a doktríny dokladá aj zápis z 12. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady konaného dňa 14. septembra 1945 v Bratislave, v ktorom sa uvádza, že „*mobilizácia pracovných síl ... je opodstatnená už aj z toho dôvodu, aby pracovná záťaž bola rovnomerne na pleciach všetkých našich občanov*“.⁶

Idey sociálnej politiky československého štátu podobne vymedzil aj program vlády Klementa Gottwalda (8. júl 1946) známy ako Budovateľský program⁷ so zdôraznením, že sociálne práva (právo na prácu, na odpočinok po práci, na odmenu za vykonanú prácu a pod.)

---

⁵ Systém sociálneho zabezpečenia (sociálneho poistenia) predstavený v KVP bol naviazaný na zdroje štátneho rozpočtu. Vláda sa mala usilovať (čl. XIV), aby všetci pracujúci „*byli zabezpečení pro případ nezaměstnanosti, nemoci, úrazu, invalidity i staroby a aby tato péče byla postupně rozšířena i na osoby samostatně činné, pokud nemají jiných existenčních možností. V popředí sociální péče bude stát vydatná péče o matku a dítě*“.

⁶ Plénum Slovenskej národnej rady. Stenografický zápis z 12. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady konaného dňa 14. septembra 1945 v Bratislave od 15-19 hodiny. Prítomní podľa listiny o prítomnosti 90 členov SNR.

Z referátu o stave rekonštrukčných prác na Slovensku a ďalších úkoloch rekonštrukcie. Referuje podpredseda Štátneho plánovacieho a štatistického úradu p. Doc. Ing. Rudolf Truchlík. „*Ak chceme v primeranej dobe vymaniť sa z vojnových škôd a povojnových hospodárskych porúch, ba ak vážne chceme pozdvihnúť životnú úroveň Slovenska na úroveň českých zemí, nemožno ponechať naše hospodárstvo samo na seba, ale všetky i politické prostriedky neodkladne treba nasadiť. Pri všetkých úkoloch, spojených s nadhodnými rekonštrukčnými úlohami, každý pociťuje potrebu tento proces urýchliť všetkými prostriedkami, V tejto súvislosti často sa spomína mobilizácia pracovných síl, ktorá je opodstatnená už aj z toho dôvodu, aby pracovná záťaž bola rovnomerne na pleciach všetkých našich občanov. No pravým poslaním pracovnej mobilizácie musí byť také nasadenie príslušných pracujúcich, aby ich schopnosti boli vždy úplne využívané na pravom mieste. Preto pri zavedení pracovnej povinnosti hneď treba myslieť na to, ako ju presne zariadiť, ako patričné orgány - ktoré ju budú mať uskutočniť - dostatočne vybaviť potrebnou pružnou právomocou práve tak po stránke vecnej ako aj personálnej*“.

(cit.2016 08.09).

Citované

podľa:

<http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/012schuz/s012003.htm>

⁷ Zvýšená pozornosť na prácu ako činnosť pre blaho spoločnosti a štátu je zrejmá už z označenia vlády v tomto programovom dokumente, ako vlády „*všech pracujících složek našich národů: dělníků, rolníků, živnostníků a inteligence*“, z tézy o presvedčení vlády, že „*zdrojem trvalého blaha národa a republiky je především práce*“ a záväzkov vlády: „*učiníme vše, aby produktivní práce, zejména práce fyzická, měla to čestné místo, které jí právem náleží*“; „*mládež bude vychovávána v lásce k práci, zejména k práci produktivní*“. Ubezpečenia vlády mali potenciál skutočne vzbudiť v spoločnosti budovateľskú eufóriu a vieru v lepšiu budúcnosť: „*My však tento úkol zvládneme. Zvládneme jej, budeme-li nahoře i dole jednotni, bude-li soutěž mezi námi nesena jen snahou dosáhnouti prvenství v práci pro blaho národa a republiky a podaří-li se nám jednotně a svorně vzbuditi v našem lidu velké budovatelské a pracovní nadšení. Věříme našemu lidu. Víme, že nemá rád planých slibů a pokryteckého lichočení. Víme že miluje pravdu. A pravda je ta, že příští dvě léta budou ještě tvrdá a těžká léta, že se ještě v mnohém budeme muset uskrovnit a mnohem více než dosud pracovat*“.(Cit. 2016 09.09.). Citované podľa: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/klement-gottwald-1/ppv-1946-1948-gottwald1.pdf>

korelujú s povinnosťou „*všech občanů republiky přispívati svou prací k blahobytu celku.*“ Vláda ustanovila vypracovanie dvojročného plánu obnovy a výstavby republiky (pre roky 1947 – 1948) s cieľom dosiahnuť, resp. prekročiť v oblasti výroby a spotreby úroveň spred druhej svetovej vojny. Z programu je zrejmý dôraz na budovanie ťažkého priemyslu, elektrifikáciu a mechanizáciu poľnohospodárstva s dopadom na nutné presuny pracovných síl do výrobných sektorov aj s využitím nových zdrojov pracovných síl (posilnenie zamestnanosti žien, mládeže, osôb so zníženou pracovnou schopnosťou a i.). Prekonanie nedostatku pracovných síl (aj v dôsledku odsunu Nemcov) sa v zmysle programu malo zabezpečiť v rámci „*národnej mobilizácie práce*“, a preto „*účasť každého jednotlivca na hospodářském budování státu se musí stát otázkou národní cti a vlastenectví*“. Prostriedkom na prekonanie nedostatku pracovných síl sa malo stať aj stupňovanie produktivity práce a výkonnosti pracovnej sily na úroveň o 40% vyššiu „*proti dnešnímu stavu tak, abychom do konce roku 1948 všude překročili předválečnou produktivitu práce a výkonnost co nejvíce*“.

Košický vládny program a Budovateľský program naznačili základné tendencie zmeny štátneho a spoločenského zriadenia. Pre obdobie rokov obnovenej Československej republiky (1945 – 1948) sa tak stali typickými zvýšená ideologizácia na rôznych spoločenských úrovniach presadzovaná ako politická požiadavka pôsobenia na masy v záujme upevňovania legitimity systému; budovateľský étos v záujme obnovy štátu a jeho hospodárstva; obmedzený pluralizmus a postupné budovanie kľúčovej pozície Komunistickej strany v štátnom aparáte a vôbec vo všetkých spoločenských organizáciách; dôraz na sankčný charakter noriem, a to nielen vo sfére verejného práva; zásahy do ľudských práv a základných slobôd v tomto období odôvodňované nutnosťou konsolidovať pomery po vojnovom konflikte. Významným činiteľom pôsobenia na masy pracujúcich sa stali odbory, ktorých úlohou bolo *združovať pracujúcich a viesť ich k spolupráci na výstavbe ľudovodemokratického štátu.*

Ústavným východiskom úpravy pracovného práva a širšie aj politiky zamestnanosti sa stali ustanovenia Ústavy 9. mája, ktorá zakotvila dobový katalóg sociálnych práv (*práva sociální* § 26 - § 29 Ústavy), a to právo každého pracujúceho na spravodlivú odmenu za vykonanú prácu, právo každého pracujúceho na odpočinok po práci, právo každého pracujúceho na ochranu zdravia a života pri práci, právo pracujúcej ženy na rovnakú odmenu za prácu ako u mužov, právo pracujúcej ženy na osobitnú úpravu pracovných podmienok so zreteľom na tehotenstvo, materstvo a starostlivosť o deti a právo mládeže na zákonom stanovené osobitné pracovné podmienky. Osobitný význam malo zakotvenie práva každého

občana na prácu⁸, ktoré v praktickej rovine naplnila povinnosť každého občana pracovať zakotvená v § 32 Ústavy 9. mája (§ 32 *Každý občan je povinen pracovať podľa svojich schopností a svou prací přispívat k prospěchu celku*). Východiskovou ideou ekonomiky budovaného ľudovodemokratického Československa sa stalo znárodnenie nerastného bohatstva, priemyslu, bánk, poisťovní a proklamácia zásady významnej v oblasti vlastníctva pôdy „pôda patrí tomu, kto na nej pracuje“. Istý ústupok predstavovalo súčasné zakotvenie ochrany drobného a stredného podnikania a nedotknuteľnosti osobného majetku. Uvedené však strácalo svoj praktický dosah s prihliadnutím na proklamáciu ústavy: „*Všechno národní hospodářství v Československé republice necht' slouží lidu. V tomto veřejném zájmu řídí stát veškerou hospodářskou činnost jednotným hospodářským plánem*“.

Právo na prácu versus povinnosť pracovať a národná mobilizácia pracovných síl

Plánovanie distribúcie pracovných síl a presadzovanie politiky plnej zamestnanosti sa stali prioritami regulácie pracovnoprávných vzťahov (so zdôrazňovaním zakotvenia sociálnych práv a systému sociálneho zabezpečenia na „spravodlivejšom základe“). Uvedené tvrdenie dokladá aj značné množstvo zákonných a podzákonných noriem venovaných tejto problematike v sledovanom období rokov 1945 – 1965. Plánovité rozmiestňovanie práceschopného obyvateľstva po skončení vojny nebolo s ohľadom na európske pomery a potreby obnovy vojnou zničeného hospodárstva československého štátu nelogickým krokom vlády. Väčšina spoločnosti to prijímala ako nutnosť ospravedlniteľnú kritickou situáciou v hospodárstve⁹. Industrializácia krajiny (osobitne to platí vo vzťahu k územiú Slovenska) a posilnenie rezortov ťažkého priemyslu zapadajúce do plánov Sovietskeho zväzu kládli vysoké nároky na počet pracovných síl. Prostriedkami na zabezpečenie potrebného množstva pracovných síl sa v duchu oficiálnej politiky mali stať všeobecná pracovná povinnosť a národná mobilizácia pracovných síl.

Pre obdobie druhej polovice 40-tych a začiatku 50-tych rokov sa ako vžitá terminológia politiky zamestnanosti (alebo riadenia trhu práce) používal termín „národná mobilizácia pracovných síl“, ktorý bol neskôr (aj s prihliadnutím na možné politické konotácie) opustený. Jeho prežitie v (postsocialistickom) spoločenskom vedomí je

---

⁸ § 26 ústavného zákona č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky: (1) *Všem občanům přísluší právo na práci.* (2) *Toto právo se zaručuje zejména organizací práce řízenou státem podle plánovaného hospodářství.*

⁹ RÁKOSNÍK, J.: *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945 – 1960.* Praha: Karlova Univerzita v Praze, Filozofická fakulta, 2010, s. 200 – 201.

mimoriadne zaujímavé, je totiž na jednej strane spájané s budovateľským elánom, optimizmom a neexistujúcou nezamestnanosťou, na strane druhej však s markantnými zásahmi do ľudských práv a základných slobôd často ospravedlňovaných „charakterom doby“.

Všeobecná pracovná povinnosť bola zavedená na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb.¹⁰ a týkala sa práceschopných mužov vo veku od 16 do 55 rokov a žien vo veku od 18 do 45 rokov (s určenými výnimkami) s tým, že pridelenie sa viazalo „k výkonu prací, jejichž neodkladné provedení vyžadují důležité zájmy veřejné“.¹¹ Pri pridelení na prácu sa malo prihliadať na osobné, hospodárske a sociálne pomery pridelených osôb, ich odbornosť a doterajšie zamestnanie. Pridelať sa mali prioritne

¹⁰ Zaujímavým v tomto ohľade je, že už v auguste roku 1945 (teda pred vyhlásením dekrétu č. 88/1945 Zb. datovaného 1. októbrom 1945) sa na pôde SNR pripravoval návrh na zavedenie všeobecnej pracovnej povinnosti na Slovensku, o čom svedčí aj predmetný stenografický záznam.

Plénum Slovenskej národnej rady. Stenografický zápis o priebehu 11. zasadania pléna Slovenskej národnej rady konaného dňa 23. a 24. augusta 1945 v Bratislave od 16. - 21. hod. *Prikročíme k 14. bodu programu, to je zpráva právneho a hospodársko-sociálneho výboru o návrhu poverenika SNR pre veci vnútorné na vydanie nariadenia o zavedení všeobecnej pracovnej povinnosti. Zpravodajcom je p. podpredseda a poverenik Dr. Husák. Dr. Husák: Slávna Slovenská národná rada! Tento návrh doporučujem sňať z programu s tým, že je tu pripravovaný celoštátny dekrét o zavedení pracovnej povinnosti, ktorý upravuje materiál do istej miery inak, menovite prevádza tu istú právomoc na úrady ochrany práce, ktoré sa tu majú zriadiť a nepovažujem za osožné, aby sa celkom inak tá materiál riešila, keď bude výhodnejšie riešiť ju jednotne. Preto doporučujem, aby bol sňatý z programu tento bod. Dr. Lettrich: Je tu formálny návrh na snatie z programu tejto osnovy. Dávam o nej hlasovať. Kto je za prijatie nech zdvihne ruku. Je to väčšina za jej snatie, tento bod teda odpadá z programu.* (Cit. 2016 10.09). Citované podľa: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/011schuz/s011006.htm>

¹¹ Inštitút všeobecnej pracovnej povinnosti našiel svoju realizáciu aj v požiadavke prevýchovy k práci, čo sa realizovalo zákonom č. 247/1948 Zb. o táboroch nútej práce. V zmysle § 1 tohto zákona: „Aby osoby uvedené v § 2 (najmä osoby vyhýbajúce sa práci alebo ohrozujúce výstavbu ľudovodemokratického zriadenia, verejné zásabovanie a aj osoby im toto konanie umožňujúce; osoby právoplatne odsúdené pre niektorý z činov podľa zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky, zákona o stíhaní čierneho obchodu a podobných machinácií, o trestnej ochrane vykonávania dvojročného hospodárskeho plánu a podľa zákona o trestnej ochrane národných podnikov, znárodných podnikov a podnikov pod národnou správou; prípadne osoby odsúdené za správne priestupky na práce v robotárni – pozn.) mohli byť vychováni k práci jako občanské povinnosti a aby mohli být využito jejich pracovních schopností k prospěchu celku (§ 32 ústavy), zřizují se tábory nucené práce“. Do tábora bolo možné zaradiť osoby na čas od troch mesiacov do dvoch rokov. Spomenúť možno jako najznámejšie pracovné tábory na území Slovenska v Nováky, Ústie nad Oravou a Ilava. Pozri bližšie VARINSKÝ, V.: Tábory nútej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, 2004 s. 37; SOUKUP, L.: Zákon o táborech nucené práce v ČSR z r. 1948. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989. Sborník příspěvků. Malý, K. – Soukup, L. (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 418.

Z hľadiska histórie zriadenie nútených pracovných táborov, polepšovni či ústavov poznalo tak rakúske, uhorské ako aj československé prvorepublikové právo. So zriadením nútených pracovných oddielov počítal aj dekrét prezidenta republiky (označovaný ako veľký retribučný dekrét) č. 16/1945 Zb., dekrét prezidenta republiky č. 126/1945 Zb. o zvláštnych nútených pracovných oddieloch a dekrét prezidenta republiky č. 71/1945 Zb. o pracovnej povinnosti osôb, ktoré pozbyli československé štátne občianstvo; rovnako ako na Slovensku platné nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. nar. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва a nariadenie SNR č. 105/1945 Zb. nar. SNR o zriadení pracovných táborov; nariadenie SNR č. 37/1946 Zb. nar. SNR o zamestnávaní Maďarov a Nemcov, ktorí podľa ústavného dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. stratili československé štátne občianstvo. Neskôr boli vydané nariadenia SNR č. 7/1948 Zb. nar. SNR a jeho vykonávacie nariadenie č. 18/1948 Zb. nar. SNR – tábory zriadené podľa týchto noriem sa po prijatí zákona o táborech nútej práce pretransformovali na tábory nútej práce. BLÁHOVÁ, I. – BLÁŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. a kol.: *Právnícká dvouletka. Rekodifikace právního řádu. Justice a správy v 50. letech 20. století.* Praha: Auditorium, 2014, s. 315.

osoby slobodné a osoby bez zamestnania; u osôb v pracovnom pomere bolo pridelenie možné v prípade nedostatku iných pracovných síl a po vypočítaní stanoviska zamestnávateľa. V zmysle dekrétu bola doba pridelenia obmedzená na 1 rok, z naliehaných dôvodov bolo možné pridelenie predĺžiť najviac však o 6 mesiacov¹². V praxi bol počet pridelení¹³ na prácu nie veľmi vysoký, literatúra uvádza štatistiky o 1500 – 2000 osôb pridelených v kalendárnom mesiaci a to najmä v prvých povojnových rokoch.¹⁴ V daných dobových reáliách možno pozorovať zaujímavý jav širšieho uplatnenia ustanovení dekrétu pre osoby nemeckej, maďarskej národnosti¹⁵, Rómov a odsúdených, než pôvodne zamýšľaný zámer dekrétu riešiaci pre väčšinové obyvateľstvo, kde bola pozorovaná vyššia miera dobrovoľnosti. Pre vznik a zánik pracovnoprávných vzťahov mala zásadný význam druhá časť dekrétu, v zmysle ustanovení ktorej sa pri vzniku a zániku pracovného pomeru vyžadoval predchádzajúci súhlas okresného úradu ochrany práce¹⁶ (na Slovensku úradu práce, neskôr národného výboru). Na zaujímavú spoločenskú prax v tomto ohľade upozorňuje Rákosník, podľa ktorého skutočné uplatnenie pozície orgánov verejnej správy osobitne pri zániku pracovného pomeru je preceňované, nakoľko v praxi sa často obchádzalo dohodou o zániku pracovného pomeru uzavretou medzi zamestnancom a zamestnávateľom (ktorá predchádzajúcemu súhlasu národného výboru nepodliehala).¹⁷

---

¹² Uvedené ustanovenie bolo zmenené zákonom č. 175/1948 Zb, ktorým se mění dekret presidenta republiky o všeobecné pracovní povinnosti na maximální úroveň 3 rokov („Přidělení k práci lze nejdéle na dobu jednoho roku; tato doba může se prodloužit jen z naléhavých důvodů, a to nejvýše dvakrát, vždy na dobu ne delší jednoho roku.“)

¹³ Pridelenie predstavovalo špecifický prípad vzniku pracovného pomeru na základe správneho aktu. Výmer o pridelení vydával príslušný referát pracovných síl národného výboru (ak pridelená osoba mala uzavretú pracovnú zmluvu jej pracovný pomer nezanikal a doba pridelenia na prácu sa vykazovala ako čerpanie dovolenky. SKŘEJPKOVÁ, P.: *Zásahy státu v oblasti pracovního práva a jeho deformace v poválečném období*. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Sborník příspěvků. Malý, K. – Soukup, L. (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 526; VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T.: *Československé právní dějiny (1918 – 1992)*. 2. prepracované vydanie. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2013, s. 171.

¹⁴ RÁKOSNÍK, J.: *Sovětzace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945 – 1960*. Praha: Karlova Univerzita v Praze, Filozofická fakulta, 2010, s. 206 – 207.

¹⁵ GABZDILOVÁ–OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari na Slovensku v letech 1945 – 1953 v dokumentech*. I. Prešov: Universum, 2005, s. 35.

¹⁶ Publikácia BLÁHOVÁ, I. – BLÁŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. a kol.: *Právníková dvouletka. Rekodifikace právního řádu. Justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, s. 141 – 142 upozorňuje na málo známy dokument predchádzajúci vydanie dekrétu č. 88/1945 Zb., ktorým je pripravovaný (ale následne neprijatý) návrh vládneho nariadenia o dojednaní pracovného pomeru a hlásení pracovného pomeru (*Osnova vládního nařízení o sjednání pracovního poměru a hlášení pracovních sil*) uložený v Národnom archíve v Prahe, fond Ministerstva spravodlivosti, ako jeho možný inšpiračný zdroj.

¹⁷ Rákosník sa odvoláva na údaje výskumu Dalibora Státníka (STÁTNÍK, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech*. Praha, 1994) podľa ktorých boli referáty ONV žiadané o súhlas s výpoveďou len v 3% všetkých ukončených pracovných pomerov, zatiaľ čo 97% pokryli dohody o ukončení pracovného pomeru medzi zamestnancom a zamestnávateľom. RÁKOSNÍK, J.: *Sovětzace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945 – 1960*. Praha: Karlova Univerzita v Praze, Filozofická fakulta, 2010, s. 208.

S národnou mobilizáciou pracovných síl ako predpokladom svojho splnenia počítal aj dvojročný hospodársky plán (zákon č. 192/1946 Zb. o dvoletém hospodářském plánu), ktorý si ako cieľ (§ 9) stanovil pokračovať „ve včeleňování a přeřazování: do průmyslu asi 270. 000, do stavebnictví asi 90.000 a do zemědělství a lesnictví asi 230.000 pracovních sil. Zároveň budou zjednány podmínky, aby se zvýšila výkonnost pracujících průměrně o 10 % ve srovnání s rokem 1937“. Prostriedkami na dosiahnutie tohto cieľa sa mali stať:

- a) preradovanie zamestnancov z pracovísk a odborov na miesta, kde sú naliehavo potrební,
- b) návrat kvalifikovaných zamestnancov do svojich pôvodných profesií,
- c) plánovité zaradovanie mládeže do pracovného procesu¹⁸,
- d) zaradenie osôb schopných práce ale doposiaľ nepracujúcich do pracovného procesu¹⁹,
- e) zvýšenie zamestnanosti žien²⁰,
- f) začlenenie osôb so zníženou pracovnou schopnosťou do pracovného procesu²¹,
- g) podpora reemigrácie krajanov,
- h) podpora pracovného súťaženía.

---

¹⁸ Z dôvodovej správy k zákonu č. 192/1946 Zb.: „**Plánovité zařadění dorostu.** Při respektování zásady svobodné volby povolání a osobní kvalifikace jednotlivců bude příliv dorostu plánovitě usměřován do oněch učebních a pracovních oborů, které jsou důležité pro splnění úkolů dvouletého plánu a v nichž může dorost najít trvalé uplatnění. Rovněž bude regulován příliv dorostu do středních a odborných škol. Zájem mládeže o produktivní práci bude zvýšen péčí o odbornou výchovu pracovního dorostu, zlepšením pracovních a sociálních podmínek učňů, řádným vybavením učňovských škol a výchovou k účtě pro rukodělnou práci. Budovatelské úsilí mládeže bude podchyceno organizováním dobrovolných akcí na úsecích hospodářské výstavby, které by byly ohroženy nedostatkem pracovních sil“. (Cit. 2016 10.10). Citované podľa:

http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0160_06.htm

¹⁹ Z dôvodovej správy k zákonu č. 192/1946 Zb.: „**Zařadění osob vyhýbajících se práci** je morálním závazkem vůči těm, kteří své povinnosti plní dobrovolně“. (Cit. 2016 10.10). Citované podľa:

http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0160_06.htm

²⁰ Z dôvodovej správy k zákonu č. 192/1946 Zb.: „**Ženám** činným dosud pouze v domácnosti se zajistí pracovní příležitost v odvětvích vhodných pro ženskou práci, a to ve všech krajích Československé republiky. Zároveň se určí, které druhy prací mají jim být vyhrazeny přednostně. Ženy budou zařaděny pokud možno v okruhu místní dopravy s ohledem na vlastní volbu zaměstnání. Pracovní úkoly žen budou ulehčeny rozmnžením a lepším vybavením mateřských školek, útulků pro děti, závodních jeslí, školních stravovacích stanic, závodních kuchyní, levných prádelen, správkáren, racionalisací práce v domácnosti a pod. Vdaným ženám bude dána možnost polodenní práce v povoláních, v nichž se mohou dobře uplatnit. Při řešení mzdových otázek budou odstraněny veškeré rozdíly mezi mzdami žen a mužů, pokud vykonávají stejnou práci. Rozvrh prodejní doby bude stanoven takovým způsobem, aby i zaměstnané ženy si mohly obstarati své nákupy“. (Cit. 2016 10.10). Citované podľa:

http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0160_06.htm

K politice zamestnanosti žien pozri HAVELKOVÁ, B.: Genderová rovnost v období socialismu. In: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V (eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 192.

²¹ Z dôvodovej správy k zákonu č. 192/1946 Zb.: „**Poživatelům důchodů invalidních a pensijních** budou přednostně zajištěny pracovní příležitosti v zaměstnáních, která odpovídají jejich pracovním schopnostem a bude jim zachován nezkrácený nárok na dosavadní důchod invalidní nebo pensijní“. (Cit. 2016 10.10). Citované podľa: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t0160_06.htm

Úprava prioritne vychádzala z dobrovoľnosti mobilizácie pracovných síl.²² V prípade, ak nebude dosiahnutý potrebný počet pracujúcich „budou učiněna opatření na podkladě zákonných ustanovení o pracovní povinnosti“. Zákon síce určil zamestnávateľom povinnosť hospodárneho a efektívneho nakladania s pracovnou silou, avšak práve uvedená požiadavka sa stala symptomatickou pre jej nerešpektovanie. Typickou črtou tohto ale aj nasledujúceho obdobia sa stalo totiž budovanie istých rezerv pracovných síl a prispôsobovanie údajov v plánoch rastu pracovných síl ako „poistky“ možného výpadku pracovných síl. Dôsledkom bol jav príznačný pre celé obdobie socializmu (a sčasti aj obdobie ľudovej demokracie), ktorým bola prezamestnanosť. Efektívne rozmiestnenie pracovných síl²³ riešil v podrobnejšom meradle zákon č. 87/1947 Zb. o niektorých opatřeních k provedení národní mobilisace pracovních sil najmä pre potreby ťažkého priemyslu s cieľom²⁴ dosiahnuť ekonomické hospodárenie s pracovnou silou, začlenenie práceschopných, ale doteraz nepracujúcich občanov do práce, prechod zamestnancov (pracovníkov) z jednej práce na iný potrebnejší druh práce²⁵, návrat kvalifikovaných zamestnancov (pracovníkov) do práce zodpovedajúcej ich kvalifikácii, zvýšenie počtu pracujúcich žien, začlenenie osôb so zmenenou pracovnou schopnosťou do práce a celkové zvýšenie produktivity práce a posilnenie pracovnej disciplíny²⁶.

Administratívna evidencia a registrácia pracovných pomerov bola technicky zabezpečená existenciou pracovných preukazov. Registrácia pracovných pomerov nebola v našich podmienkach novinkou, novým bolo ideologické zdôvodnenie ich existencie: „aby byl všem osobám, které, plníce svou občanskou povinnost, se činně účastní výstavby Československé republiky, usnadněn vstup do takového pracovního místa, které by nejlépe odpovídalo jejich pracovním schopnostem, zavádějí se pracovní průkazy“²⁷ v prvom

---

²² V tejto súvislosti možno aspoň stručne pripomenúť fenomén brigád, ktoré sa stali bežnou súčasťou života v ľudovej demokracii a aj neskoršom období socializmu. Faktickú spoločenskú prmenu ich funkcie a poslania výstižne zhrnul Rákosník: „Zatímco na počátku mohly symbolizovat étos budování socialistické vlasti a vzájemnost mezi různými vrstvami obyvatelstva, v dalších desetiletích se z nich stala jen prázdná rituální forma, jež neměla ekonomický ani politický smysl. Zůstala z nich jen užitečná položka v kádrovém posudku člověka“. RÁKOSNÍK, J.: *Sověťzace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945 – 1960*. Praha: Karlova Univerzita v Praze, Filozofická fakulta, 2010, s. 212 – 213.

²³ BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovní právo*. Bratislava: Sprint dva, 2009, s. 61.

²⁴ FILO, J. a kol.: *Československé pracovní právo*. Bratislava: Obzor, 1981, s. 36 - 37.

²⁵ V tomto smere možno upozorniť na akciu prevodu administratívnych zamestnancov do výroby uskutočnenú na začiatku 50-tych rokov (s jej hodnotením ako „úspešnej“).

²⁶ Dôležitou v tejto súvislosti bola možnosť administratívneho zásahu pri dobrovoľnom nesplnení uloženej „pracovnoprávnej“ povinnosti.

²⁷ Pre porovnanie uvádzame zdôraznenie tohto ideologického základu obsiahnuté v dôvodovej správe k zákonu č. 29/1946: „Jestliže se po vzoru pracovní knížky nově zavádí pracovní průkaz, nelze jeho formální stránku zaměňovati s novým účelem pracovního průkazu. Za změněných poměrů nemůže a nebude již zneužíváno tohoto pracovního průkazu k zotročování českých a slovenských lidí. Pracovní průkaz pro jeho majitele znamená nejen hodnocení a úřední potvrzení jeho osobních kvalit, ale je pro něho účelnou pomůckou při změně zaměstnání či

ustanovení zákona č. 29/1946 Zb., kterým se zavádějí pracovní průkazy. Pracovní preukaz bol verejnou listinou osvedčujúcou vzdelanie, zvláštne znalosti, schopnosti a iné osobné vlastnosti danej osoby, ktoré boli dôležité pre výkon zamestnania; ďalej druh profesie a spôsob a dobu zamestnania. Povinnosť mať pracovní preukaz sa vzťahovala na všetkých zamestnancov v zmluvnom pomere (aj učňov), domácich pracovníkov a živnostníkov a spolupracujúcich rodinných príslušníkov. Zákon (ako mnoho ďalších noriem z oblasti pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia) obsahol aj trestnoprávne ustanovenia postihujúce zlomyseľné zničenie, falšovanie údajov v preukaze a pod. Pracovné preukazy boli v 50-tych rokoch nahradené vedením záznamov o pracovnom pomere v občianskych preukazoch (zamestnávateľ zaznamenával deň vzniku a deň ukončenia pracovného pomeru). Vládné nariadenie č. 39/1952 Zb. priamo zakázalo prijímať do pracovného pomeru zamestnancov, ktorí nemali riadne rozviazaný predchádzajúci pracovný pomer (výnimku predstavovalo len vedľajšie zamestnanie a prechodné zamestnanie dojednané na čas kratší ako 4 týždne) so sankciou pre zamestnávateľa (vedúceho podniku alebo ním povereného zamestnanca)²⁸.

Plnenie úloh vytýčených v dvojročnom hospodárskom pláne a širšie trestnoprávnu ochranu hospodárskych záujmov štátu garantovala tretia hlava zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky upravujúce trestné činy proti vnútornej bezpečnosti štátu. Konkrétne išlo o trestné činy sabotáže²⁹ a ohrozovania jednotného hospodárskeho plánu

---

povolání; orgánům státní správy pak umožňuje, aby při vyrovnávání potřeby a případné nabídky pracovních sil, měly pro svoji činnost co nejdokonalejší podklad. Toho jest zvláště zapotřebí při dnešní malé nabídce pracujících, kdy je státní správa postavena, před úkol, opatřiti pracovní síly nejen pro oživení československého hospodářství, nýbrž i k osídlení pohraničí“. Vládní návrh. Zákon ze dne ..1946, kterým se zavádějí pracovní průkazy. Dôvodová správa. (Cit. 2016 10. 09.) Citované podľa:

http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0106_00.htm

²⁸ Zamestnávateľ (vládné nariadenie používa termín podnik) mohlo prijať osoby, ktoré nemali v občianskom preukaze príslušné záznamy o pracovnom pomere do zamestnania len vtedy, ak preukázali svoje zamestnanie alebo činnosť v poslednom čase potvrdením, ktoré za tým účelom vydal miestny národný výbor príslušný podľa bydliska.

²⁹ **Sabotáž. § 36.** (1) *Kto neplní alebo poruší povinnosť, vyplývajúcu z jeho verejnej funkcie, úradu, služby, povolania alebo zamestnania alebo plnenie takej povinnosti obchádza s úmyslom mariť alebo sťažiť prevádzanie alebo plnenie jednotného hospodárskeho plánu, potresce sa, ak nejde o čin prísnejšie trestný, pre zločin ťažkým žalárom od jedného do päť rokov.*

(2) *Ťažkým žalárom od päť do desať rokov sa vinník potresce,*

a) ak sa dopustí činu, uvedeného v odseku 1, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky,

b) ak sa dopustí takeého činu ako člen spolčenia na hospodársku sabotáž,

c) ak sa zmarilo alebo sťažilo uskutočňovanie alebo plnenie jednotného hospodárskeho plánu v podstatnom úseku, alebo

d) ak je tu iná zvlášť priťažujúca okolnosť.

§ 37. *Kto neplní alebo poruší povinnosť, vyplývajúcu z jeho verejnej funkcie, úradu, služby, povolania alebo zamestnania s úmyslom ohroziť tým dôležitý záujem republiky, potresce sa, ak nejde o čin prísnejšie trestný, pre zločin ťažkým žalárom od päť do desať rokov.*

z nedbanlivosti.³⁰ Trestnoprávne ustanovenia obsahol aj zákon č. 87/1947 Zb. o niektorých opatreniach k provedení národnej mobilisace pracovných síl, z ktorých možno osobitne poukázať na skutkovú podstatu priestupku vyhýbania sa práci³¹. Charakter pracovnoprávnej normotvorby daného obdobia dotvárajú aj úpravy pracovnej disciplíny sústredené na pracovnú disciplínu štátnych zamestnancov (zákon č. 66/1950 Zb. o pracovných a platových pomeroch štátnych zamestnancov a jeho vykonávacie predpisy³²). Úpravu kárnych opatrení obsahli tiež zákon o národných podnikoch (zákon č. 51/1955 Zb. o národných podnikoch a niektorých iných hospodárskych organizáciách) a zákon o komunálnom hospodárstve (zákon č. 73/1959 Zb. o miestnom hospodárstve) s ich špecifikáciou v podnikových štatútoch a pracovných poriadkoch. Osobitnou úpravou bolo riešenie rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve, ktoré mohlo byť kvalifikované ako porušenie pracovnej disciplíny (zákon 24/1957 Zb. o kárnom (disciplinárnom) stíhaní rozkrádania a poškodzovania majetku v socialistickom vlastníctve) teda ako kárne (disciplinárne previnenie), alebo ako priestupok či trestný čin. Predstavená (z väčšej časti pracovnoprávna) normotvorba poukázala na typickú črtu noriem obdobia 50-tych rokov vychádzajúcu z tézy o zostrovaní triedneho boja. Bom ňou sankčný charakter noriem a celkové prenikanie (prerastanie) represívnych a sankčných opatrení do oblasti (pred touto dobou takto označovaného a chápaného) súkromného práva.

Pre doplnenie je potrebné uviesť, že pre úpravy pracovnej povinnosti, pracovných táborov a úpravu plánovaného umiestňovania pracovných síl (napĺňajúce znaky nútenej práce³³) bolo Československo v 50-tych rokoch často kritizované zo strany Medzinárodnej organizácie práce (ILO). Zaujímavou je dobová ideologická argumentácia oprávnenosti tohto postupu, v zmysle ktorej *nútená práca nemohla existovať v spoločenskej a štátnej sústave budujúcej socializmus, v ktorej je práca zbavená vykorisťovania, ľudia pracujú pre*

---

³⁰ § 38. **Ohrozovanie jednotného hospodárskeho plánu z nedbanlivosti.** Kto z nedbanlivosti neplní alebo poruší povinnosť, vyplývajúcu z jeho verejnej funkcie, úradu, služby, povolania alebo zamestnania, hoci mohol vedieť, že tým ohrozuje uskutočňovanie alebo plnenie jednotného hospodárskeho plánu, potresce sa pre prečin tuhým väzením od jedného mesiaca do jedného roku.

³¹ § 37. **Soudní tresty.** (1) Kdo se trvale a bezdůvodně vyhýbá práci v pracovním poměru nebo v dovolené samostatné činnosti, nebo kdo se nadměrným požíváním alkoholických nápojů opětovně přivádí do stavu vzbuzujícího odůvodněné pohoršení v pracovním prostředí, bude potrestán soudem pro přešupek vězením do 3 měsíců. (2) Odsuzuje-li soud vinníka pro čin trestný podle odstavce 1, vysloví zároveň jako vedlejší trest, že smí být držěn v donucovací pracovně (odkáže vinníka do donucovací pracovny).

³² Vládné nariadenie č. 120/1950 Zb. o právach a povinnostiach štátnych zamestnancov, o konaní vo veciach ich pracovného pomeru a o rozhodcovských komisiách; vládné nariadenie č. 12/1961 Zb., ktorým sa mení a doplňuje vládné nariadenie č. 120/1950 Zb. o právach a povinnostiach štátnych zamestnancov, o konaní vo veciach ich pracovného pomeru a o rozhodcovských komisiách

³³ V tejto súvislosti pozri zaujímavé ideologické zdôvodnenia neexistencie nútenej práce v Československu obsiahnuté v diele: CHÝSKÝ, J.: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*. Praha: ČSAV, 1962.

spoločnosť a teda aj pre seba. Prvá časť dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. stanovujúca všeobecnú pracovnú povinnosť bola zrušená zákonom č. 70/1958 Zb. o úlohách podnikov a národných výborov na úseku starostlivosti o pracovné sily.³⁴ V roku 1953 sa pracovná povinnosť doplnila inštitútom občianskej pracovnej pomoci (vládne nariadenie č. 40/1953 o občianskej pracovnej pomoci). Osoby, ktoré boli v pracovnom pomere, nesmeli byť vyzvané na občiansku pracovnú pomoc (ak sa mala poskytnúť v čase ich zamestnania alebo ak by inak bola na ujmu riadneho výkonu ich zamestnania). K zrušeniu občianskej pracovnej pomoci došlo až v roku 1975.³⁵

Strategické ciele plánovaného riadenia hospodárstva a konkrétnejšie úlohy pracovnoprávných noriem v právnom poriadku (s nevyhnutnou ingerenciou ROH) boli formulované v zákone o päťročnom hospodárskom pláne rozvoja Československej republiky (zákon č. 241/1948 Zb.) nasledovne:

- zvyšovať počet občanov začlenených do pracovného procesu a účelne využívať pracovné sily (úprava rozmiestňovania pracovných síl sa tak stávala prioritou pracovnoprávnej normotvorby),
- starostlivosť o kvalifikáciu zamestnancov (používal sa dobový termín pracovníkov)³⁶ a výchova odborného dorastu novým spôsobom,
- rozšírenie a prehĺbenie starostlivosti o bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci a dotvorenie dozoru nad touto oblasťou,
- zamedzenie nežiadúcej fluktuácie zamestnancov a zamedzenie absencií v práci.

Osobitné miesto na úseku politiky pridelovania pracovných síl a starostlivosti o pracovné sily mali odbory. Základom fungovania odborových organizácií a ich širšej pôsobnosti sa stala pomerne stručná úprava (celkovo 11 ustanovení) v podobe zákona č.

---

³⁴ KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, s.r.o., 2011, s. 160.

³⁵ Ku občianskej pracovnej pomoci vyzývali občania národné výbory „na zdolanie nárazových alebo mimoriadnych prác, ktoré z naliehavého všeobecného záujmu nesnesú odklad a ktorých vykonávanie nemožno zabezpečiť inými prostriedkami, najmä ani pomocou dobrovoľných pracovníkov“. HAVELKOVÁ, B.: Pracovní právo. In: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V (eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 495.

³⁶ Budovanie novej pracovnoprávnej terminológie (pracovník – organizácia) namiesto „zastaralej a buržoáznej“ (zamestnanec – zamestnávateľ) sa odôvodňovalo novým obsahom pracovného práva, pracovnej zmluvy (nie ako súkromnoprávnej zmluvy, ale ako zmluvy sčasti alebo úplne verejnoprávnej) a vôbec práce v spoločnosti budujúcej socializmus. KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, s.r.o., 2011, s. 159.

144/1946 Zb. o jednotnej odborovej organizácii (používala názov „Revolučné odborové hnutie (ROH)“). Poslaním ROH *starat' sa o zabezpečenie práva na prácu pre každého pracujúceho, starat' sa o zabezpečenie postavenia pracujúceho, ktoré bude zodpovedať všeobecnému záujmu avšak podľa zásluh a schopností zamestnanca a celkovo viesť pracujúceho tak, aby mohol plniť svoje úlohy v ľudovej demokracii*. Aj uznesenie IV. Všeodborového zjazdu o závodných výboroch základných organizácií Revolučného odborového hnutia so zmenami a doplnkami vykonanými uznesením celoštátnej všeodborovej konferencie v máji 1965 (príloha Zákonníka práce a príloha zákona č. 37/1959 Zb. o postavení závodných výborov základných organizácií Revolučného odborového hnutia) podobne vychádzalo z kľúčovej pozície odborov pri politike zamestnanosti. Osobitne možno pripomenúť skutočnosť, že zamestnávateľ (vedenie organizácie) bol povinný žiadať o predchádzajúci súhlas závodný výbor aj pri určovaní celkového počtu pracovníkov, ich zloženia a rozmiestnenia, či pri podaní výpovede alebo okamžitého skončenia pracovného pomeru so zamestnancom. Odbory vo svojej podstate zohrávali zásadnú úlohu v rámci politiky zamestnanosti (riadenia a organizácie pracovných síl) a to tak na ústrednej úrovni, ale aj ich spoluúčasťou na personálnej politike podniku (vznik, zánik pracovných pomerov; účasť na riešení pracovnoprávných sporov a pod.).

Sumarizujúco možno konštatovať, že po roku 1948 sa východiskom budovania katalógu sociálnych práv stalo podriadenie záujmov jednotlivca záujmom spoločnosti, resp. celku; akceptácia direktívneho riadenia a plánovania ekonomiky; snaha o unifikácia spoločenských záujmov a výchova, príp. prevýchova jednotlivca na uvedomelého občana budujúceho najskôr ľudovodemokratický a následne socialistický štát; usmerňovanie štátnej mzdovej politiky s presadzovanou nivelizáciou miezd³⁷ (výnimkou boli preferované rezorty); zmena charakteru výkonu práce a vôbec nazerania na prácu ako ľudskú činnosť.³⁸ Pracovný pomer sa v priebehu tohto obdobia presúval do kategórie verejnoprávneho pomeru, t.j. vzťahu medzi štátom (zastúpeným socialistickou organizáciou) a občanom. S prihliadnutím na dobové spoločenské reálie v danom systéme budovania a presadenia „ľudovej demokracie“ bolo pomerne ťažké vyhábať sa práci, a to najmä z dôvodu registrácie vzniku a skončenia

---

³⁷ „Ideologickým naziráním se také změnilo chápání mzdy. Zatímco v klasickém námezdním poměru byl mzda cenou za práci, považovanou za zboží, v socializované ekonomice byla zdůrazňována její sociální funkce, čili důraz na potřeby pracovníka, což ve svých důsledcích vedlo k nežádoucí mzdové nivelizaci. Teno demotivující efekt státní mzdové politiky se stal jednou z důležitých příčin pozdější stagnace ekonomiky a nízké pracovní výkonnosti v éře normalizace“. KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde Praha, a.s., 2009, s. 610.

³⁸ Už preambula Ústavy z 9. mája 1948 (ústavný zákon č. 150/1948 Zb.) zakotvila požiadavku: „*chceme dojsiti k společenskému řádu, v němž bude úplně odstraněno vykořisťování člověka člověkem - k socialismu*“.

pracovného pomeru v pracovných knižkách (neskôr v občianskych preukazoch), veľkého dopytu po pracovnej sile v rámci národnej mobilizácie pracovných síl a použitia trestnoprávnych sankcií postihujúcich osoby vyhýbajúce sa práci. Osobitne sa možno zmieniť o trestnom čine príživníctva zakotvenom v zákone č. 63/1956 Zb., ktorým sa mení a doplňuje trestný zákon č. 86/1950 Zb. a následne aj v zákone č. 140/1961 Zb. Trestný zákon.³⁹

Ústava Československej socialistickej republiky (ústavný zákon č. 100/1960 Zb.) vo svojej preambule slávnostne vyhlásila, že „socializmus v našej vlasti zvíťazil“ a „vykorisťovanie človeka človekom je navždy odstránené. Niet už hospodárskych kríz ani nezamestnanosti“. Z hľadiska chápania miesta s významu ľudskej práce sa stali kľúčovými vyjadrenia preambuly: „Oslobodená ľudská práca stala sa základným činiteľom v celej našej spoločnosti. Je teraz nielen povinnosťou, ale aj vecou cti každého občana. Uskutočňuje sa už zásada socializmu: „Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce!“ Uvedené slávnostné proklamatívne vyhlásenia sa nezhodovali s realitou doby a mali vytvárať dojem a upokojuvať sociálnu situáciu so sľubovanými „lepšími zajtrajškami“. Problémy v československej ekonomike boli totiž viac než zrejmé, nevyhovujúci administratívny spôsob riadenia národného hospodárstva podporoval extenzívny vývoj ekonomiky a v súvislosti s tým aj nežiadúcu disproporcionalitu vo vývoji jednotlivých hospodárskych odvetví.⁴⁰ Požiadavkami ekonomickej reformy sa stala požiadavka decentralizácie riadenia a zvýšenia zodpovednosti jednotlivých zainteresovaných zložiek (zamestnanec – zamestnávateľ) s vyjadrením vo vládnej vyhláske č. 90/1965 Zb. o plánovitom riadení národného hospodárstva (a následne vo vládnom nariadení č. 100/1966 Zb.). Ústava z roku 1960

---

³⁹ Zákon č. 63/1956 Zb., ktorým sa mení a doplňuje trestný zákon č. 86/1950 Zb. § 188a „Príživníctvo. Kto sa živí nekalým spôsobom a vyhýba sa statočnej práci, potresce sa odňatím slobody na tri mesiace až dva roky.“ Zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon § 203 „Príživníctvo. Kto sa sústavne vyhýba poctivej práci a zadovážuje si prostriedky na obživu prostitúciou, hazardnou hrou alebo iným nekalým spôsobom, potresce sa odňatím slobody až na dva roky“

Zákon č. 53/1963 Zb., ktorým sa mení § 203 trestného zákona č. 140/1961 § 203 Príživníctvo (1) Kto pokračuje v sústavnom vynechávaní pracovných smien bez závažného dôvodu alebo v predstieraní pracovnej neschopnosti, hoci bol už pre taký čin postihnutý miestnym ľudovým súdom alebo národným výborom, potresce sa odňatím slobody až na jeden rok alebo nápravným opatrením.

(2) Kto sa sústavne vyhýba poctivej práci a dáva sa niekym vydržiavať alebo si prostriedky na obživu zadovážuje iným nekalým spôsobom, potresce sa odňatím slobody až na tri roky.

Zákon 159/1989 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon, zákon o prečinoch a Trestný poriadok § 203 „Príživníctvo. Kto sa sústavne vyhýba poctivej práci a prostriedky na obživu si zadovážuje nekalým spôsobom, potresce sa odňatím slobody až na tri roky“.

Zákon č. 150/1969 o prečinoch § 10 „Pre prečin príživníctva potresce sa odňatím slobody až na jeden rok alebo peňažným trestom do výšky 5 000 Kčs alebo prepadnutím vecí, kto si obstaráva, hoci aj čiastočne, prostriedky pre život nekalým spôsobom“.

⁴⁰ FILO, J. a kol.: Československé pracovné právo. Bratislava: Obzor, 1981, s. 46.

zakotvila (podobne ako predchádzajúca ústava) celý katalóg sociálnych práv⁴¹. Zakotvenie práva na prácu Ústava prepojila s právom na odmenu za vykonanú prácu⁴². Povinnosť pracovať Ústava vymedzila v preambule (práca je nielen povinnosťou ale aj vecou cti každého občana) a v čl. 19 (práca v prospech celku je prvoradou povinnosťou a právo na prácu je prvoradým právom každého občana).⁴³ Predmetné ustanovenie čl. 19 možno považovať za dôležité interpretačné východisko uplatnenia a hierarchizácie v rámci katalógu sociálnych práv a povinností občanov. V uvedenom duchu kolektivismu, potláčania záujmov a možností individuálnej realizácie jednotlivca s právom ale aj s povinnosťou pracovať (fakticky pracovať bez motivácie) je potrebné nahliadať na toto z dnešného pohľadu rozporuplné obdobie⁴⁴.

Administratívne pridelovanie pracovných síl

Politika zamestnanosti v podmienkach jednotného hospodárskeho plánu a centrálne riadenej ekonomiky bola charakteristická množstvom kazuistických podzákonných úprav týkajúcich sa jednak náboru a jednak umiestňovania jednotlivých kategórií zamestnancov, čím si štát vytvoril monopol na „trhu práce“.⁴⁵ Z hľadiska organizačnej štruktúry bola politika zamestnanosti na začiatku 50-tych rokov viazaná na Ministerstvo pracovných síl (prevzalo agendu Ministerstva sociálnej starostlivosti) a na Slovensku Povereníctva pracovných síl.

---

⁴¹ Právo každého pracujúceho na odpočinok po práci (čl. 22 Ústavy), právo každého pracujúceho na ochranu zdravia a ochranu zdravia a na liečebnú starostlivosť, ako aj právo na hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti pracovať (čl. 23 Ústavy), právo pracujúcej ženy na osobitnú úpravu pracovných podmienok so zreteľom na tehotenstvo a materstvo (čl. 27 Ústavy)

⁴² Čl. 21 ústavného zákona č. 100/1960 Ústava Československej socialistickej republiky: (1) *Všetci občania mají právo na práci a na odmenu za vykonanou práci podľa jej množství, akosti a společenského významu.* (2) *Právo na práci a na odmenu za ni je zabezpečené celou socialistickou hospodárskou sústavou, ktorá nepozná hospodárske krízy ani nezamestnanosť a zaručuje ustavičné zvyšovanie reálnej odmeny za práci.* (3) *Štát zameriava svoju politiku tak, aby s rozvojom výroby a so vzrastom produktivity práce mohlo dochádzať k postupnému skracovaniu pracovného času bez zníženia mzdy.*

⁴³ Porovnaj § 32 ústavného zákona č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky: *Každý občan je povinen pracovat podle svých schopností a svou práci přispívat k prospěchu celku.*

⁴⁴ „Práva pracujících byla zcela podřízena zájmům socialistického hospodářství. Právo zde plnilo čistě instrumentální funkci. Lze argumentovat, že toto instrumentální používání práva režimem vedlo ke vnímání práva jako nástroje donucení, a nikoli jako prostředku omezení moci státu, garance práv jednotlivců a umožnění soukromoprávních transakcí, jako je tomu v právních státech“. HAVELKOVÁ, B.: Pracovní právo. In: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V (eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 499.

⁴⁵ „Tento monopol vytvářel předpoklady pro minimální míru mobility zaměstnanců, avšak nejen nedobrovolněj, ale aj dobrovolněj. Rovnako ako bolo pre zamestnávateľa náročné pracovníka prepustiť, bol s náročnými prekážkami pri úsilí zmeniť pracovisko konfrontovaný aj zamestnanec“. PROCHÁZKA, R.: Všetkým telám rovnako. Hmotárstvo a rovnosťarstvo v socialistickom práve. In: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V (eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 118.

K zrušeniu danej organizačnej štruktúry došlo v roku 1957 na základe vládneho nariadenia č. 50/1957 Zb., ktorým bolo zrušené Ministerstvo pracovných síl a slovenské Povereníctvo pracovných síl. Pôsobnosť, ktorú Ministerstvo pracovných síl vykonávalo v otázkach plánovania a riadenia náboru i rozmiest'ovania pracovných síl, ako aj v otázkach riadenia štátneho dozoru nad zamestnávaním pracovníkov, sa previedla na Štátny plánovací úrad a na rady krajských národných výborov.

Nábor pracovníkov len pre najdôležitejšie organizácie a odvetvia národného hospodárstva (ostatné odvetvia a organizácie si nábor zabezpečovali samostatne) bol upravený vládny nariadením č. 128/1951 Zb. a vykonávali ho orgány štátnej správy (prostredníctvom krajských a okresných národných výborov). Organizovaný nábor sa uskutočňoval v súlade s potrebami jednotného hospodárskeho plánu podľa plánov organizovaného náboru pracovných síl, ktorý zostavovali Štátny plánovací úrad a československá vláda.⁴⁶ Ideologicky exponované vyjadrenia nezakryto obsiahol § 4 nariadenia, v zmysle ktorého *„ministerstvo pracovných síl a národní výbory seznamují pracující veřejnost s politickým a hospodářským významem organisovaného náboru a s jeho podmínkami. Přitom se opírají o činnou účast dobrovolných organisací pracujícího lidu. Národní výbory získávají pracovníky přímým stykem a přesvědčováním v obcích a závodech. Při získávání pracovníků v závodech postupují v dohodě s vedením podniku.“* Administratívny spôsob rozmiestňovania pracovných síl sa sprísnil tak, že sa umožnilo administratívnym aktom previesť odborného pracovníka⁴⁷ (zamestnanca) z podniku, kde pracoval, do podniku, kde bol naliehavo potrebný, až na dobu troch rokov (vládne nariadenie č. 43/1952 Zb.)⁴⁸. Porušenie povinností uložených týmto nariadením odborným pracovníkom

---

⁴⁶ § 1 vládneho nariadenia č. 128/1951 Zb. o organizácii náboru pracovných síl: *Aby plnění rostoucích hospodářských úkolů při výstavbě socialismu v naší vlasti bylo zabezpečeno dostatečným počtem pracovníků, je třeba pracovníky získávat nábořem, který provádějí ministerstvo pracovných síl prostřednictvím národních výborů nebo podniky.*

⁴⁷ §4 vládneho nariadenia č. 43/1952 Zb. o rozmiestňovaní odborných pracovníkov:

(1) Odbornými pracovníky podľa tohto nariadenia sa rozumejú:

a) absolventi vysokých škól technických študijných odborov inžinierskeho staviteľstva (smer konštruktívny a dopravný a smer vodohospodársky), architektúry, strojného inžinierstva, elektrotechnického inžinierstva, chemického inžinierstva, banského inžinierstva, hutného inžinierstva, poľnohospodárskeho inžinierstva, absolventi veterinárskych fakúlt, lesného inžinierstva, absolventi prírodovedeckých fakúlt študijných odborov matematiky, geológie, fyziky a chémie a absolventi fakúlt ekonomických;

b) absolventi odborných škól pre priemysel, poľnohospodárstvo, lesníctvo, obchod a dopravu;

c) technológovia, majstri, konštruktéri, projektanti, hlavní účtovníci, plánovači, soraďovači a normovači, i keď nie sú absolventami škól uvedených v písm. a) a b).

(2) Vláda môže určiť niektoré ďalšie skupiny odborne kvalifikovaných pracovníkov, na ktorých sa vzťahuje toto nariadenie.

⁴⁸ Účel tejto úpravy presne definovalo hneď prvé ustanovenie, v zmysle ktorého *„Úspěšné uskutočňovanie socialistickej výstavby vyžaduje, aby klíčové podniky, zvlášt' podniky nové alebo podniky, které zavádzejú nový druh výroby, byly zabezpečené dostatočným počtom odborných pracovníkov. Na ten účel možno odborných*

a aj vedúcim podnikov sa trestalo podľa ustanovení Trestného zákona správneho, pokiaľ nešlo o čin spadajúci pod prísnejšiu úpravu Trestného zákona. Uvedená úprava administratívneho rozmiestňovania pracovných síl platila až do roku 1958, kedy bola nahradená zákonom č. 70/1958 Zb. o úlohách podnikov a národných výborov na úseku starostlivosti o pracovné sily⁴⁹ a vládnym nariadením č. 92/1958 Zb. ktorým sa vykonáva zákon č. 70/1958 Zb. o úlohách podnikov a národných výborov na úseku starostlivosti o pracovné sily. Dôvodom zmeny právnej úpravy podľa slov zákonného textu bola dosiahnutá úroveň rozvoja výrobných síl v Československej republike umožňujúca upraviť zabezpečovanie pracovných síl pre národné hospodárstvo tak, aby sa v najväčšej miere uplatnila iniciatíva pracujúcich, zodpovednosť podnikov a riadiaca úloha národných výborov. Získavanie potrebného počtu pracovníkov sa tak stalo predovšetkým vecou samotných podnikov. Nábor pracovníkov vykonávali samotné podniky⁵⁰, pokiaľ výnimočne nebolo vykonanie náboru vyhradené výkonným orgánom okresných národných výborov. Umiestňovanie osôb, ktoré sa uchádzajú o zamestnanie bolo v kompetencii výkonných orgánov okresných národných výborov. Podniky nesmeli bez vážnych dôvodov odmietnuť dojednanie pracovného (učebného) pomeru so zamestnancami (pracovníkmi), ktorí im boli odporúčaní výkonnými orgánmi okresných národných výborov a mali potrebné predpoklady pre zastávanie voľných pracovných (učebných) miest. Voľné pracovné a učebné miesta bolo podniky povinné hlásiť výkonným orgánom okresných národných výborov. Aj pri tejto agende sa vyžadovala úzka spolupráca podnikov, výkonných orgánov kompetentných národných výborov s orgánmi odborovej organizácie (ROH). Úprava obsahla aj osobitné ustanovenia k zvyšovaniu zamestnanosti žien a osôb so zmenenou pracovnou schopnosťou. Dozor nad zamestnávaním pracovníkov vykonávali odbory rád okresných národných výborov, čo sa, ako konštatuje Filo⁵¹, pre nedostatočnú pripravenosť národných výborov na túto úlohu zväčša nerealizovalo.

---

pracovníkov rozmiestňovať v súlade s potrebami štátneho národohospodárskeho plánu podľa ďalších ustanovení tohto nariadenia.“

⁴⁹ Uvedený zákon zrušil ustanovenia 1. časti dekrétu č. 88/1945 Zb. o všeobecnej pracovnej povinnosti v znení zákona č. 175/1948 Zb., ktorým sa mení dekrét o všeobecnej pracovnej povinnosti.

⁵⁰ § 2 vládneho nariadenia č. 92/1958 Zb., ktorým sa vykonáva zákon č. 70/1958 Zb. o úlohách podnikov a národných výborov na úseku starostlivosti o pracovné sily: *Podniky (závod) a iné organizácie (ďalej len „podniky“) sú zodpovedné za získanie a za udržanie pracovníkov v počte nevyhnutne potrebnom na zabezpečenie hospodárskych plánov. Pre splnenie týchto úloh sú podniky najmä povinné*

- a) hospodárne zamestnávať pracovníkov v súlade s požiadavkou čo najväčšieho rastu produktivity práce;*
- b) zabezpečovať potrebu pracovníkov predovšetkým získaním dorastu a jeho výchovou v učebnom pomere, prípadne prípravou pre povolanie v pracovnom pomere;*
- c) vytvárať podmienky pre zvyšovanie zamestnanosti žien;*
- d) zabezpečovať vhodné pracoviská pre osoby so zmenenou pracovnou schopnosťou;*
- e) starať sa o stálosť pracovných pomerov zlepšovaním pracovných a životných podmienok pracovníkov;*
- f) starať sa o neustále zvyšovanie kvalifikácie pracovníkov.*

⁵¹ FILO, J. a kol.: *Československé pracovné právo*. Bratislava: Obzor, 1981, s. 40.

Realizácia plánovaného rozmiestňovania učňovskej mládeže bola zahájená prijatím zákona č. 96/1950 Zb. o pracujúcom doraste a následne zákona č. 110/1951 Zb. o štátnych pracovných zálohách⁵², podľa ktorých boli absolventi odborných učilíšť a škôl závodného výcviku povinní pracovať v podnikoch určených Ministerstvom pracovných síl po dobu 3 – 5 rokov.⁵³ Pre mládež mladšiu ako 18 rokov, ktorá splnila povinnosť školskej dochádzky 1. a 2. stupňa vládne nariadenie č. 19/1954 Zb. o nábore a príprave mládeže pre povolanie mimo učilíšť štátnych pracovných záloh stanovilo povinnosť vstúpiť do učňovského pomeru (pokiaľ v súlade s potrebami jednotného hospodárskeho plánu nepokračovala daná osoba v štúdiu na výberovej škole alebo neuzavrela pracovnú zmluvu).⁵⁴ Koncom 50-tych rokov bola prijatá nová úprava výchovy učňov a ich prípravy na povolanie v podobe zákona č. 89/1958 Zb. o výchove dorastu na povolanie v učebnom pomere (Učňovský zákon).

Umiestňovanie absolventov vysokých škôl a výberových odborných škôl⁵⁵ podliehalo podobne administratívne rozmiestňovaniu. Absolventi týchto škôl boli na základe rozhodnutia ministerstva školstva umiestňovaní do pracovného pomeru v určitej organizácii, v ktorom museli zotrvať aspoň tri roky (išlo o tzv. umiestnenky). Základnou úpravou tejto oblasti bolo vládne nariadenie č. 20/1952 Zb. o rozmiestňovaní absolventov vysokých škôl a výberových odborných škôl a vládne nariadenie 56/1953 Zb. o rozmiestňovaní ďalších absolventov škôl a o podmienkach pre nástup zamestnania niektorých študentov a žiakov škôl. Ideologické zdôvodnenie uvedeného tak vážneho zásahu akým bol zásah do slobody jednotlivca vybrať si miesto svojho pracovného pôsobenia bolo opätovne predstavené v prvom ustanovení nariadenia z roku 1952: „*Plánovaný rozvoj nášho hospodárstva, najmä priemyslu, vyžaduje, aby odborní pracovníci, vychádzajúci z vysokých škôl a výberových odborných škôl, uplatňovali svoje odborné znalosti a schopnosti na miestach, kde je to potrebné na splnenie úloh štátneho národohospodárskeho plánu*“ a v prvom ustanovení nariadenia z roku 1953: „*aby absolventi v súlade s potrebami národného hospodárstva mohli uplatniť svoje odborné znalosti získané štúdiom, aby sa zabezpečil ich ďalší odborný a politický rast a absolventi mohli tak rozvinúť všetky svoje schopnosti pri plnení úloh socialistickej hospodárskej a kultúrnej výstavby*“. Podniky boli povinné zamestnávať absolventov škôl prácami, pre ktoré boli vyškolení, a starať sa o ich odborný a politický rast ale aj o zabezpečenie vhodného ubytovania. Súčasne právna úprava zakazovala prijať do

---

⁵² Systém štátnych pracovných záloh bol prevzatý zo Sovietskeho zväzu a vykazoval mnohé nedostatky vedúce k byroracii, nízkej úrovni odborného vzdelávania a následne zhoršenej kvalite absolventov. KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, s.r.o., 2011, s. 162.

⁵³ BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava: Sprint 2 s.r.o., 2016, s. 43.

⁵⁴ TUMA, L. – ŽILA, A.: *Aktuality pracovného práva*. Bratislava: Práca – Vydavateľstvo ROH, 1954, s. 26-27.

⁵⁵ BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava: Sprint v.fra, 2002, s. 32.

zamestnania absolventa, ktorý pre daný podnik nebol určený. Systém umiestneniek bol v roku 1959 (vládne nariadenie č. 24/1959 Zb. o úlohách orgánov štátnej správy a podnikov v starostlivosti o absolventov vysokých škôl a výberových odborných škôl) nahradený odporúčaniami. Vysoké a výberové odborné školy odporúčali svojich absolventov do pracovného pomeru podnikom (širšie organizáciám), ktoré boli v zásade (až na stanovené výnimky) povinné prijať daných absolventov.⁵⁶ Filo konštatuje, že išlo o kontraktačnú povinnosť podniku, ale nepriamo aj absolventa, keďže podnik mohol prijať len absolventa, ktorý mal odporúčanie.⁵⁷

Po kodifikácii pracovného práva uskutočnenej v roku 1965 zostala mimo úpravu Zákonníka práce regulácia naboru a rozmiestňovania pracovných síl (upravená zákonom č. 70/1958 Zb. o úlohách podnikov a národných výborov na úseku starostlivosti o pracovné sily) s tým, že Zákonník práce odstránil predchádzajúci súhlas národného výboru na vznik a zánik pracovného (alebo aj učebného) pomeru podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. Rozmiestňovanie absolventov vysokých a stredných odborných škôl sa novo upravilo vládny nariadením č. 16/1963 Zb. o umiestňovaní absolventov vysokých škôl, konzervatórií a stredných odborných škôl (novelizované vládny nariadením č. 74/1965 Zb.). V zmysle tejto úpravy zamestnávateľ bol povinný uzavrieť so študentom ešte pred skončením štúdia dohodu o (budúcom) uzavretí pracovnej zmluvy, čím mal absolvent určené a zabezpečené pracovné miesto.

Systém centrálného riadenia politiky zamestnanosti výstižne charakterizovala Kalinová⁵⁸ slovami „*centrální plánování regulace pohybu pracovních sil oslabovaly stimulační úlohu podniků při efektivním využívání pracovního potenciálu. Protože podnikům se pracovní síly i mzdové prostředky přidělovaly plánem, nemusel počítat se mzdovými náklady ani s náklady na dějích přípravu. Důležité pro ně byly přiděly zdrojů, proto smlouvaly o co nejvyšší plány výroby a co nejvyšší přiděly prostředků na investice a na mzdové fondy ... Nárokovaly si proti i nadbytečné pracovní síly do zásoby pro případy, že by je potřebovaly v budoucnu. Tento systém ... byl hlavním faktorem přezaměstnanosti*“.

---

⁵⁶ § 4 ods. 2 vládneho nariadenia č. 24/1959 Zb. o úlohách orgánov štátnej správy a podnikov v starostlivosti o absolventov vysokých škôl a výberových odborných škôl *Pri odporúčaní vychádza škola z potrieb národného hospodárstva a z politických a odborných znalostí absolventa a prihliada k jeho študijným výsledkom a záujmom, zdravotným a rodinným pomerom.*

⁵⁷ FILO, J. a kol.: Československé pracovné právo. Bratislava: Obzor, 1981, s. 41.

⁵⁸ KALINOVÁ, L.: Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969. Praha: Academia, 2007, s. 154 – 155.

Záver

Budovanie direktívne riadenej ekonomiky v podmienkach obnovy, rekonštrukcie a úplnej premeny vojnou zničeného hospodárstva narazilo na problém nedostatku kvalifikovaných pracovných síl. ČSR tak ako aj iné európske štáty prišlo k riešeniu prísunu pracovných síl formou „národnej mobilizácie práce, ktorá v československých podmienkach získala jedinečný „budovateľský étos“. Prepracovaná a systematická propaganda stavala na túžbe ľudí po živote v mieri aj za cenu osobných obetí a obmedzenia svojich práv. Rétorika daného obdobia vykreslila a vyčlenila skupiny ľudí s nevhodným vzdelaním, pôvodom, charakterom či názormi, ktorých ako „nepriateľov režimu“ systematicky prevychovávala pobytom v pracovných táboroch, preradovaním či administratívnym pridelením na „podradnú prácu“ alebo inými sankčnými opatreniami. Od 50-tych rokov sa začala uplatňovať systematická politika administratívneho prideľovania pracovných síl viazaných na systém umiestnenie, neskôr nahradených tzv. odporúčaniami. Podotýkame, že vznik a aj zánik pracovného pomeru ešte stále podliehal súhlasu národného výboru, čo sa zmenilo účinnosťou Zákonníka práce č. 65/1965. Efektivita predstaveného systému distribúcie a riadenia pracovných síl však bola veľmi nízka. Po prekonaní budovateľskej eufórie dochádza k postupnému poklesu pracovnej výkonnosti a strate záujmu zamestnancov o vlastný profesný rozvoj. Zamestnávateľia si v záujme predchádzania výkyvom v distribúcii pracovných síl vytvárali rezervy s dôsledkom prezamestnanosti, ktorá sa stala trvalou črtou ekonomiky druhej polovice minulého storočia. Pracovnoprávnu normotvorbu charakterizovala značný hypertrofia noriem sprevádzajúca zásadnú transformáciu odvetvia pracovného práva z odvetvia súkromnoprávneho na odvetvie *sui iuris* s množstvom kogentných noriem. Doba, ktorej sa štúdia venovala, bola zaujímavá svojou mnohotvárnosťou a komplikovanou uchopiteľnosťou a ešte čaká na svoje emócií zbavené hodnotenie ...

Zoznam bibliografických odkazov

- BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: Pracovné právo. Bratislava: Sprint vfra, 2002
ISBN 80-88848-97-0
- BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: Pracovné právo. Bratislava: Sprint dva, 2009.
ISBN 978-80-89393-11-4
- BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: Pracovné právo. Bratislava: Sprint 2 s.r.o.,
2016. ISBN 978-80-89710-26-3

- BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. a kol.: *Právnícká dvouletka. Rekodifikace právního řádu. Justice a správa v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, ISBN 978-80-87284-52-0
- FILO, J. a kol.: *Československé pracovní právo*. Bratislava: Obzor, 1981.
- GABZDILOVÁ–OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari na Slovensku v letech 1945 – 1953 v dokumentech. I*. Prešov: Universum, 2005 ISBN 80-89046-33-9
- GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. II. 1945 – 1960*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1210-0
- HAVELKOVÁ, B.: *Genderová rovnost v období socialismu*. In: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V (eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7, s. 179 - 206.
- HAVELKOVÁ, B.: *Pracovní právo*. In: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V (eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7, s. 478 - 512.
- KALINOVÁ, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969*. Praha: Academia, 2007, ISBN 978-80-200-1536-5
- KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, s.r.o., 2011, 978-80-87284-17-9
- KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde Praha, a.s., 2009, ISBN 978-80-7201-741-6
- CHÝSKÝ, J.: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovníprávního poměru*. Praha: ČSAV, 1962.
- MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: *Dějiny státu a práva na Slovensku*. Košice: Aprilla, s.r.o., 2008. ISBN 80-7097-600-4

- PROCHÁZKA, R.: Všetkým telám rovnako. Hmotárstvo a rovnostárstvo v socialistickom práve. In: *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví*. Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V (eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7, s. 93 – 122.
- PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. I. díl: Období 1918-1945. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X.
- RÁKOSNÍK, J.: *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945 – 1960*. Praha: Karlova Univerzita v Praze, Filozofická fakulta, 2010 ISBN 978-80-7308-303-8
- SKŘEJPKOVÁ, P.: *Zásahy státu v oblasti pracovního práva a jeho deformace v poválečném období*. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Sborník příspěvků. Malý, K. – Soukup, L. (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN 8024608634, s. 519 – 530.
- SOUKUP, L.: *Zákon o táborech nucené práce v ČSR z r. 1948*. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Sborník příspěvků. Malý, K. – Soukup, L. (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, ISBN 8024608634, s. 415 - 427.
- TUMA, L. – ŽILA, A.: *Aktuality pracovního práva*. Bratislava: Práca – Vydavateľstvo ROH, 1954.
- VARINSKÝ, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, 2004 ISBN 80-8055-973-2
- VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T.: *Československé právne dejiny (1918 – 1992)*. 2. prepracované vydanie. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2013. ISBN 978-80-89447-99-2

ZÁKON A SÚDNE ROZHODNUTIE AKO PERFORMATÍVNE AKTY¹

Tomáš Gábriš²

Abstrakt

Performativnosť v práve možno vnímať minimálne v troch smeroch – (1.) ako performativnosť rečového aktu (v texte zákona, či súdneho rozhodnutia), (2.) ako paralelu k divadelnej iterabilnej ostenzii (ako obdobe rekurzívnej normatívности), či (3.) ako faktické vznikanie a dotváranie práva až v okamihu jeho performácie – t.j. realizácie alebo aplikácie. Posledný uvedený bod pritom predstavuje odchýlku od bežnej dichotómie na law in books a law in action v tom, že zástancovia performatívneho obratu majú za to, že v skutočnosti právo vzniká až v praxi.

Kľúčové slová

Performativnosť, rečové akty, právo a divadlo

Abstract

Performativity in law can take at least three forms - (1) as the performativity of speech acts (in the text of law or of a court decision), (2) as a parallel to the theatrical iterability of ostension (similar to recursive normativity), or (3) as the actual emergence and completion of law in its performace – at the moment of its implementation and application. The final point thereby represents a deviation from the usual dichotomy of law in books and law in action, since advocates of performative turn in jurisprudence consider the law to only emerge in real practice.

Keywords

Performativity, speech acts, law and theatre

Úvod

V nadväznosti na tému konferencie „Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonosti ako determinant právneho štátu“ sa akosi prirodzene ponúka právnoteoretická téma vzájomného vzťahu normotvorby a jej aplikácie, teda téma vzťahu medzi „law in books“ a „law in action“. Hoci pritom ide o tému pomerne dobre spracovanú, so záverom prevažne akceptovaným v tom zmysle, že obe tieto zložky vo svojom vzájomnom prepojení predstavujú posilnenie garancií právneho štátu, predsa sa v posledných rokoch téma vzájomného vzťahu písaného a „živého“ práva opäť dostáva do popredia, a to v trochu inom než doterajšom kontexte. Po viacerých „obratoch“ humanitných a spoločenských vied v 20. storočí, akými boli napríklad tzv. lingvistický obrat (buď s dôrazom na výskum formálneho

---

¹ Text bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0136/15 "Právna úprava správneho trestania" udeleného Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied.

² Doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA – docent na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

jazyka, ktorému venuje pozornosť najmä analytická lingvistická filozofia, alebo s dôrazom na výskum bežného jazyka³), či naratívny obrat (pripodobňujúci právo k príbehom, a v súvislosti s tým analyzujúci vzájomné podobnosti medzi právom a literatúrou, či právom a filmom), najaktuálnejším obratom, ktorý v súčasnosti zasahuje aj do právnych dejín a právnej teórie, je tzv. performatívny obrat.⁴ Ten má pritom minimálne tri rôzne oblasti záujmu alebo prúdy, ktorým budeme v tomto príspevku postupne venovať pozornosť: (1.) najzaujímavejším pre nás bude priblíženie performatívneho vnímania práva v porovnaní so známou dichotómiou na *law in books* a *law in action*, s preskúmaním otázky, či performatívny obrat ponúka v tomto kontexte niečo viac, alebo niečo odlišné od tradičného pozitivistického alebo normativistického prístupu k normotvorbe a aplikácii práva; následne sa zameriame (2.) na skúmanie vzájomných podobností medzi právom a divadlom ako performáciami, vykazujúcimi spoločné znaky ostenzie a iterability; a napokon tretím smerom, ktorému budeme venovať pozornosť, je (3.) jazyková stránka zákona a súdneho rozhodnutia ako tzv. rečových performatívnych aktov (t.j. rečových aktov, ktorými sa mení realita, skutkový a právny stav) v zmysle filozofie bežného jazyka Johna L. Austina a Johna R. Searla.⁵

Tým samozrejme nevyčerpáme všetky možné „obraty“ v súčasných humanitných a spoločenských vedách – rozlišuje sa totiž napríklad aj obrat kognitívny (k mysleniu, psychológii a neurovedám), sexuálny (k rodovému prvku a jeho prejavom) a pod. Týmto obratom však vzhľadom na obmedzený rozsah a tematické zameranie tohto príspevku nemôžeme venovať podrobnejšiu pozornosť.

1. *Law in Books* a *Law in Action* verzus „právo ako performácia“

Tradičné členenie na právo v knihách a právo „v praxi“ je prirodzeným uvedením si vzájomného vzťahu medzi normotvorbou a reálnym uplatňovaním práva v praxi. Medzi znením zákona a jeho realizáciou či aplikáciou totiž môže byť diametrálny rozdiel, a to dokonca až do takej miery, že sa zákon môže považovať za obsolétny – v prípade, že sa v praxi vôbec nerešpektuje a ani nevynucuje. Práve hraničný fenomén obsolétnosti (*desuetudo*) práva (resp. na druhej strane fenomén menej zvýrazňovanej iterability – opakovaného používania, udržiavania práva v praxi) pritom akoby zvýrazňoval skôr „akčnú“,

---

³ PEREGRIN, J.: Kapitoly z analytické filozofie. Praha: Filosofia, 2005.

⁴ Porovnaj hneď prvý príspevok v publikácii NODL, M. – WECOWSKI, P. (eds.): Právni kultura středověku. Praha: Filosofický ústav AV ČR 2016. Pre právne dejiny, osobitne v období stredoveku, je pritom príznačné venovanie pozornosti práve „akčnej stránke“ práva – rituálom, obradom, praxi – a to aj kvôli nedokonalosti normatívneho vyjadrenia, alebo nezachovaniu výslovného normatívneho vyjadrenia práva.

⁵ Filozofia bežného jazyka sa vyvíjala v protiklade k tzv. filozofii ideálneho jazyka, využívajúcej logické formuly a operácie, ktorej predstaviteľmi boli najmä B. Russell, R. Carnap, či raný Wittgenstein.

„praktickú“ stránku práva na úkor tej „knižnej“; avšak vzhľadom na to, že ide skutočne o hraničný fenomén, zrejme možno mať za to, že tieto dve zložky – knižná a praktická, by mali byť vo vzájomnej harmónii, a ideálom by malo byť stotožnenie noriem práva „v knihách“ s právom v praxi.

Proti tejto ideálnej rovnováhe, či stotožneniu *law in books* a *law in action*, sa však performatívny obrat v rámci právnej teórie⁶ stavia skôr na pozície dominantnosti *law in action*, či dokonca na staršie sociologickoprávne pozície „živého práva“ (E. Ehrlich, americký právny realizmus a pod.⁷), a podobne ako právní historici skúmajúci performativitu historického práva (rituály, symboly, zobrazenie práva v predmodernom, prednormatívnom období), aj zástancovia performatívneho obratu v právnej teórii kladú v súčasnosti skôr dôraz na „prax“, resp. na „aplikačnú stránku“ práva. Argumentov, na základe ktorých tak činia, je pritom viacero, a na tomto mieste sa ich pokúsime stručne predstaviť:

V prvom rade, zástancovia performatívneho práva hlásajú ideu, že **právo nie je určené na čítanie, ale na jeho realizáciu** – preto sa jeho zmysel a účel naplňajú vlastne až jeho praktickou realizáciou a aplikáciou, nie len samotným spísaním, či „prečítaním“ právnych noriem.⁸ Pritom však aj prijímanie zákonov zákonodarným orgánom je pre nich určitým špecifickým performatívnym aktom, s presne stanovenými formálnymi, ceremoniálnymi pravidlami⁹ – tu však ide skôr o „inscenáciu“ (*mettre en scène*) vlastnej zákonodarnej moci než samotného obsahu zákonov. V práve naznačenom (aj v použitých termínoch) pritom možno vidieť neklamný znak prepojenia práva s divadelnou teóriou, čomu budeme venovať pozornosť nižšie – práve s poukazom na **nevyhnutnosť ostenzie, predvádzania, realizovania scenára**, bez ktorého divadlo (ale vraj ani právo) nemá zmysel.

Druhý argument, ktorý predstavitelia performatívneho obratu v práve používajú v prospech zvýraznenia performatívnej stránky práva, je skutočnosť, že každý zákon je prirodzene vágny a porózny¹⁰ – medzery v práve však pritom nie sú neželanými empirickými prejavmi nedokonalosti práva, ako ich vnímal napríklad Hart, ktorý síce uznával (empirickú)

⁶ LAUGIER, S.: Performativité, normativité et droit. In: *Archives de Philosophie*, 67, 2004, 4 [cit.2016-12-24], s. 607-627. Dostupné na internete: <http://www.cairn.info/revue-archives-de-philosophie-2004-4-page-607.htm>

⁷ KUBŮ, L. a kol.: Dějiny právní filozofie. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 116 a nasl.

⁸ „... the performance of applying the law provides a unique opportunity for recalling, popularizing, approving and democratizing the law. A properly-conducted trial reminds judge, jury, counsel and the public of law's content, its morality, its dignity and its power...“ HIBBITTS, B. J.: De-scribing Law : Performance in the Constitution of Legality. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm>

⁹ „... legislation is obviously written, but it is produced, informed, structured and legitimized by time-honored rituals of reading, debating, and voting. The most important way in which law is made in performance...“ HIBBITTS, B. J.: De-scribing Law : Performance in the Constitution of Legality. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm>

¹⁰ SCHROEDER, J.: The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out. New York: Routledge, 2008, s. 59.

otvorenú textúru práva, ale snažil sa ju odstrániť (medzery zaplniť) racionálnymi prostriedkami normotvorby a výkladu práva.¹¹ Zástancovia performatívnosti práva sa tu môžu hrdo hlásiť skôr k myšlienkam Kanta, uznávajúceho nutnosť antinómii, Hegela a jeho protikladov tézy a antitézy (na ktorých prekonanie používa termín *Aufhebung*), či Lacana, ktorý uznáva nutnú neúplnosť symbolična, akým je aj každý zákon.¹² Právo sa v takejto situácii vždy nevyhnutne dotvára až svojou performáciou v praxi, keďže **žiadny zákon nemôže právo úplne obsiahnuť, ale ho len naznačiť, symbolizovať**. Okrem toho, práve s ohľadom na medzerovitosť, v niektorých prípadoch v praxi **súdne rozhodnutie ani nemusí mať reálnu oporu v texte zákona**, či predpisu, čím vlastne dochádza k skutočnému dotváraniu práva až v samotnej realizácii či súdnej aplikácii práva¹³ – príkladom nám tu môže byť čl. 4 ods. 2 nového slovenského civilného sporového poriadku č. 160/2015 Z.z.: „*Ak takého ustanovenia niet, súd prejedná a rozhodne právnu vec podľa normy, ktorú by zvolil, ak by bol sám zákonodarcom, a to s prihliadnutím na princípy všeobecnej spravodlivosti a princípy, na ktorých spočíva tento zákon, tak, aby výsledkom bolo rozumné usporiadanie procesných vzťahov zohľadňujúce stav a poznatky právnej náuky a ustálenú rozhodovaciu prax najvyšších súdnych autorít.*“ V tejto súvislosti sa v podmienkach USA ako príklad zvykne uvádzať tiež výnimočnosť protiteroristických súdnych procesov.¹⁴

Napokon, ďalší, **tretí argument** v prospech performatívnosti práva, úzko súvisí s už naznačenou skutočnosťou, že **právne normy sa konkretizujú až v praxi – až vtedy sa zhmotnia a performujú, pričom až subjekt ich aplikácie a realizácie im dáva ich konkrétny zmysel – „vrhne“ ich do existencie a reálneho času,¹⁵ oživí ich.**

Realizácia, aplikácia, či vynucovanie práva v každodennej praxi je teda pre zástancov „performatívneho obratu v právnej teórii“ performatívnym posolstvom – a to nielen pre primárnych adresátov práva, ale aj pre „divákov“. Realita práva je **performatívnym aktom par excellence**, v zmysle kombinácie rečového aktu (pozri nižšie) a zároveň faktického,

---

¹¹ Porovnaj Tamže, s. 59, 116-119.

¹² Tamže, s. 117, 123 a 130.

¹³ „*Performance literally realizes law by bringing it into the realm of the concrete; it specifies law by giving it a particular corporeal form; it animates law by making it an active part of our lives...*“ HIBBITTS, B. J.: Describing Law : Performance in the Constitution of Legality. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm>

¹⁴ ROGERS, N.: The play(fulness) of law (PhD thesis). Lismore: Southern Cross University, 2008. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://epubs.scu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1067&context=theses>

¹⁵ „*... law is located in performance. Unlike a legal text, a legal performance takes place both in space and in time. Performance gives law a here that makes the rules of distant legislatures near and a now which makes past precedents present.*“ HIBBITTS, B. J.: Describing Law : Performance in the Constitution of Legality. Dostupné na internete: <http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm>

mocenského aktu, ktorý sa opakuje (v zmysle Derridovej iterability¹⁶), t.j. po dlhšiu dobu opakovane (rekurzívne) realizuje a v súdnej praxi aplikuje.

Pre právneho historika pritom môže byť v tejto súvislosti zaujímavým a pozornosti hodným, že právo sa v priebehu času opakovane performuje, čo v prípade dlhodobo platného a účinného zákona (napr. Občiansky zákonník z roku 1964) znamená osobitne v podmienkach strednej Európy iterabilitu v kontexte rôznych dobových diskurzov. Právny historik pritom môže buď skúmať iba dobový kontext (diskurz) vzniku (prijatia) zákona, ako to predpokladá napríklad Skinner,¹⁷ alebo naopak môže skúmať iterabilný performatívny akt (realizáciu, aplikáciu, výklad) zákona v rôznych, meniacich sa diskurzoch. Tak je možné historicky rekonštruovať nielen kontext prijatia zákona, ale tiež jeho meniacu sa mocenskú pozíciu, relevanciu, a výklad, v priebehu dejín. Pre účely takéhoto výskumu môže byť v našich podmienkach osobitne dobrým príkladom zákon č. 61/1918 Zb. z. a n. (o zrušení šľachtických titulov), a to práve vzhľadom na svoju dlhodobú platnosť a rokmi sa podstatne meniacu právnu relevanciu, obsah a mocenský účinok.

2. Aplikácia a realizácia práva ako divadelná performácia?

Predstavitelia performatívneho obratu v právnej teórii poukazujú často na styčné plochy medzi právom a divadlom, podobne ako zástancovia naratívnosti prirovnávali (a prirovnávajú) právo k literatúre alebo filmu. Pri porovnaní týchto dvoch prístupov k právu sa nám pritom na prvý pohľad javí ako prirodzenejšia práve paralela práva a divadla, než jeho prirovnávanie k literárnym dielam, či filmom. Podobnosti medzi právom a divadlom totiž zástancovia tejto teórie vidia v prvom rade v tom, že právo, rovnako ako divadelné vystúpenie, charakterizuje tzv. ostenzia, t.j. „predvedenie, či demonštrácia“¹⁸ – pričom táto sa realizuje v podobe oddelenia interpreta a diváka (na rozdiel oproti čítaniu literatúry).¹⁹ Podľa divadelného teoretika Vodičku totiž *„ostenze ke své „existenci“ potřebuje „aktéra“ a „diváka“, neboť je jedním ze způsobů vespolečné komunikace, a proto je také základním prostředkem komunikace na divadle. Platí, že každý projev veřejné ostenze, ať již hovoříme*

¹⁶ DERRIDA, J.: Signature Event Context. In: Limited, Inc. Evanston: Northwestern University Press, 1988, s. 18.

¹⁷ SKINNER, Q.: Visions of Politics, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 115-119.

¹⁸ VODIČKA, L.: Úvod do divadelních studií : Studijní text pro kombinované studium. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 31: „divadlo je založeno na hercově předvádění napodobováním (mimeze) a ukazováním (ostenze), přičemž herec na jevišti svou hrou něco sděluje jinému herci (či dalším hercům), ale především pak divákům (připomeňme, že bez přítomnosti diváka nelze hovořit o divadle).“

¹⁹ Zákon sa totiž nielen počítá, ale adresáti sa podľa neho aj správajú (zákon sa realizuje), a rovnako ho dodržiavajú a vykonávajú aj aplikujúce orgány. V tomto duchu, kým v literatúre zväčša splyva interpret a divák, v divadle ide o striktné oddelenie rolí. Pozri BALKIN, J. M. – LEVINSON, S.: Law as Performance. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://www.yale.edu/lawweb/jbalkin/articles/london21.htm>

o vojenskej prehliadke (ukazovanie vojenskej sily statu ci vládce vojenskou silou samou), o zasedani parlamentu (ukazovanie uplatneni ideji statu v praxi ukazaním práce této státni instituce) anebo o masopustním průvodu (úcastí v něm ukazujeme nejen naše osobní rozpoloženi z prožívání obřadu, ale také svou příslušnost k obci a sdílení společných hodnot), je podívána, která má v sobě divadelní prvky.²⁰ A doplňa: „Ukazujeme, abychom něco sdělili druhému či ostatním, jde tedy o společné sdílení. Podstata ukazování je proto noetická, ukázat někomu něco je totéž jako dát něco k dispozici jeho poznávací aktivitě, tj. především jeho vnímání (některými smysly, nejčastěji zrakem, sluchem či hmatem, anebo všemi smysly), dát to k dispozici úplné nebo pouze částečné, ale pokaždé aspoň natolik, nakolik je třeba k rozpoznání ukazované věci. Ostenze má poznávací charakter a současně i charakter společenský.“²¹ Sudca, prípadne subjekty realizujúce právo, teda postupujú podľa predpísaného „scenáru“, ktorému dávajú existenciu (a opodstatnenie, ako aj vážnosť) jeho predvedením v reálnom svete, pred „divákmi“, ktorí vnímajú realizáciu a aplikáciu práva.

Všetky entity zúčastnené na performácii práva pritom vykazujú paralely s divadelnými subjektmi: „Můžeme s určitým zjednodušením uvést, že „odesílatel“ informace je v divadle dramatický autor, „vysílatel“ informací obsažených v textu ovšem není pouze herec či skupina herců, nýbrž všichni výkonní umělci i techničtí pracovníci, kteří se – ať přímo či nepřímo – zúčastní divadelního představení. Jejich **výrazovými prostředky** („jazykem“, „kódy“) **jsou všechny složky hereckého projevu a všechny mimoherecké scénické projevy optické i auditivní**. Ovšem „vysílatel“ je v určitém smyslu také divák, pokud na sdělení nějak reaguje, což se děje i v případě, že ho dílo nudí a on pokašlává, poposedává, nesměje se v místech, kde se to očekává, apod.“²² A napokon, pre úplnosť ešte dodajme, že v pozícii „režiséra“ je v prípade takéhoto „divadelného“ chápania performácie práva zrejme právna veda a jej predstavitelia, ktorí objasňujú, ako sa má právo správne aplikovať a realizovať, pričom tieto subjekty zároveň môžu pôsobiť aj ako „divadelní kritici“ – poukazujúci na nesprávnu, či nevhodnú performáciu.

Nakoniec ešte doplníme, iba pre zopakovanie, že už naznačeným spojovacím prvkom medzi právom a divadlom je tiež to, že právo je obdobne ako divadlo opakovaným a žiaduco opakovateľným performatívnym aktom²³ (v práve možno hovoriť o rekurzivite

---

²⁰ VODIČKA, L.: Úvod do divadelních studií : Studijní text pro kombinované studium. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 21.

²¹ Tamže, s. 22.

²² Tamže, s. 31.

²³ Pojem performatívny akt tu je prenesením teórie aktov z filozofie jazyka do teórie divadla a odtiaľ aj do právnej teórie v zmysle „opakovateľného rituálu“. Pozri BALKIN, J. M. – LEVINSON, S.: Law as

normatívnosti²⁴), inak nastáva vo vzťahu k zákonu (ale tiež vo vzťahu k divadelnému scenáru) obsolétnosť, neživosť písaného textu. Podľa slovenskej teórie práva (ale tiež v právnych dejinách, napr. vo vzťahu k neustále „rekurzívne“ aktuálnym dekrétom prezidenta Beneša) sa síce obsolétnosťou chápe primárne neefektívnosť právnej normy, pričom táto nie je právnym dôvodom zániku platnosti, účinnosti a záväznosti normy, ale iba dôvodom podať návrh na jej zrušenie spôsobom, ktorý stanovuje platné právo,²⁵ obsolétnu právnu normu však možno v najširšom zmysle chápať ako normu, ktorá nie je subjektmi rešpektovaná, a preto sociologickoprávne (či „performatívne“) buď nikdy nevstúpila do užívania alebo už vyšla z používania.

3. Zákon a súdne rozhodnutie ako performatívne rečové akty

V duchu performatívneho obratu možno právo ďalej (v treťom zmysle, po chápaní ako *law in action* a po divadelnej paralele) vnímať ako „performatívny jav“ tiež spôsobom naznačeným filozofiou bežného jazyka, ktorej predstaviteľmi boli najmä J. L. Austin a J. R. Searle.²⁶ Tí rozpracovali teóriu, podľa ktorej vyslovené rečové akty („lokučný akt“) majú jednak svoje zamýšľané účinky („ilokučný akt“), ale tiež aj svoje reálne účinky na druhých ľudí, adresátov („perlokučný akt“²⁷). Filozofia bežného jazyka pritom skúma práve vzájomné vzťahy medzi jednotlivými druhmi rečových aktov a realitou. Oba uvedení filozofi v tejto súvislosti uznávajú, že existujú osobitné, tzv. performatívne rečové akty, ktorých vyslovením zároveň dochádza k reálnemu (právnemu) úkonu, napríklad vyslovením slov „sľubujem“, „beriem (za manželku)“ či „prisahám“. Vyslovenie slov teda mení realitu, predstavuje právnu skutočnosť, čoho sme najčastejšie svedkami v záväzkovom práve, či v procesnom práve – najmä v prípade súdnych rozhodnutí, ktoré konštitutívne zakladajú nové právne vzťahy.

Aj samotný text zákona však môže obsahovať rečové akty, ktoré môžu byť chápané ako performatívne rečové akty, resp. – slovami Jozefa Beňu – ako prejavy tzv. „juristického svetonázoru“ (presvedčenia o tom, že prijatím zákona sa zmení realita): napríklad zakotvením

---

Performance. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete:

<http://www.yale.edu/lawweb/jbalkin/articles/london21.htm>

²⁴ MÜLLER-MALL, S.: Rekursion. Rezeption. Relation. Rechtstheoretische Aspekte des Performativen. In: BÜLOW, L. – BUNG, J. – HARNISCH, R. – WERNSMANN, R. (eds.): Performativität in Sprache und Recht. Berlín: de Gruyter, 2016, s. 21 a nasl.

²⁵ PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava: VOPFUK, 2001, s. 210-211, 214.

²⁶ SEARLE, J. R.: Rečové akty. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 41-43; AUSTIN, J. L.: Ako niečo robiť slovami. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 107: „... môžeme tiež vykonávať perlokučné akty: to, čo spôsobujeme alebo dosahujeme tým, že niečo povieme...“ Porovnaj tiež DOLNÍK, J.: Všeobecná jazykoveda : Opis a vysvetľovanie jazyka. Bratislava: VEDA, 2013, s. 269 a nasl.

²⁷ „in perlocutionary speech, the utterance is not the action, but generates the action as an effect (e.g. "Stand up!")“ FIORITO, L.: On Performatives in Legal Discourse. In: Metalogicon, XIX, 2006, 2 [cit.2016-12-24], s. 105. Dostupné na internete: <http://web.mclink.it/MI2701/rivista/2006ld/Fiorito06ld.pdf>

nového názvu štátu v jeho ústave („Československá socialistická republika“), či zakotvením dosiahnutia určitého stupňa vývoja („socializmus v našej vlasti zvíťazil“, „československý štát vstúpil do života“). Takéto formulácie právnych noriem by pritom v zmysle Austinovej a Searlovej teórie boli považované za performatívne rečové akty iba vtedy, ak skutočne nový stav vytvárajú, inak by to boli tzv. konštatujúce rečové akty – ak len potvrdzujú reálne dosiahnutý stav.²⁸

Performatívne rečové akty sú však iba jedným z viacerých druhov rečových aktov, vyskytujúcich sa v zákonoch a súdnych rozhodnutiach. Ich druhy podrobnejšie vysvetľuje a prehľadne sumarizuje napríklad L. Fiorito.²⁹ Rozlišuje pritom nasledujúce druhy rečových aktov v práve, pričom performatívne akty zjavne chápe o niečo užšie:

- deklaratívne akty, ktoré majú za cieľ „zmeniť svet“
- asertívne akty, ktoré popisujú realitu sveta
- performatívne akty, ktoré majú primäť adresáta k vykonaniu niečoho, napríklad v prípade odsudzujúceho rozsudku v trestnom konaní³⁰
- komisívne akty, ktorými sa hovorca zaväzuje k určitému konaniu
- expresívne akty, ktoré vyjadrujú psychologický stav

Fiorito tiež rozlišuje rôzne funkcie rečových aktov v práve:

- deklaratívne: podľa neho sem patrí „vyhlasujem Vás za muža a ženu“
- asertívne: „potvrdzujeme, že ...“
- performatívne: napríklad pri uzatvorení manželstva „áno, beriem“
- imperatívne: „fajčenie je zakázané“
- optatívne: napríklad v prípade určitých právnych zvýhodnení pri naplnení želanej hypotézy právnej normy.

Zákony (resp. iné právne predpisy) ako aj súdne (či správne) rozhodnutia tak možno z hľadiska performatívneho obratu analyzovať aj v takto naznačenom jazykovednom duchu performatívnosti, resp. v duchu filozofie bežného jazyka – a to či už vo vzťahu k aktuálne

---

²⁸ „Austin distinguishes two types of speech act: constative and performative. While constative speech acts describe a situation and can therefore be evaluated for how well they describe the world, i.e. they can be true or false, performative acts produce an action (e.g. "I sentence you to 20 year prison").“ FIORITO, L.: On Performatives in Legal Discourse. In: *Metalogicon*, XIX, 2006, 2 [cit.2016-12-24], s. 104. Dostupné na internete: <http://web.mclink.it/MI2701/rivista/2006ld/Fiorito06ld.pdf>

²⁹ Tamže, s. 101 a nasl.

³⁰ „Most explicitly, trial sentences and other judicial rulings frequently require that parties do something that itself qualifies as a "restored behavior." Imprisonment, for instance, requires going into a certain space, wearing certain clothes, and acting in a certain manner. Less severe sentences may be equally performative: a growing number of criminal sentences mandate performances of shame or self-degradation, where the convicted individual must post a stigmatizing sign on his property, drive around with a special bumper sticker, or do community service in specified attire.“ HIBBITTS, B. J.: De-scribing Law : Performance in the Constitution of Legality. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm>

platným a účinným, alebo historickým právnym normám, ako sme to na príkladoch z československých právnych dejín naznačili už v texte tejto podkapitoly.

Záver

Cieľom nášho stručného príspevku bolo v súlade s nosnou témou konferencie priblížiť pohľad na vzájomný vzťah normotvorby a aplikácie/realizácie práva, v kontexte tzv. performatívneho obratu v humanitných a spoločenských vedách. Performatívnosť v práve pritom možno vnímať minimálne v troch smeroch – (1.) ako performatívnosť rečového aktu (v texte zákona, či súdneho rozhodnutia), (2.) ako paralelu k divadelnej iterabilnej ostenzii (v zmysle rekurzívnej normatívnosti), či (3.) ako faktické vznikanie a dotváranie práva až v okamihu jeho performácie – realizácie či aplikácie. Posledný uvedený bod pritom predstavuje odchýlku od bežnej dichotómie na *law in books* a *law in action* v tom, že podľa zástancov performatívneho obratu právo vzniká až v skutočnej praxi, a samotný text zákona tak možno vnímať iba ako prirodzene vágny a porózny symbol, či ako divadelný scenár, ktorý sám osebe nepredstavuje vlastné právo. Tento prístup má pritom pre právneho historika svoju príťažlivosť v tom, že predstavuje akýsi návrat k prednormatívnemu obdobiu, pred 19. storočím, kedy sa právom skutočne rozumela skôr jeho realita a performácia, než jeho symbolická manifestácia v podobe kódexov. Aj v prípade zvyšných dvoch prístupov k performativite práva (v zmysle performatívnych rečových aktov a v zmysle opakovania, rekurzívnej normatívnosti) však môže právny historik vidieť viacero styčných plôch a potenciálnych využití performatívneho obratu vo vede právnej histórie, ako sme sa na to snažili na príslušných miestach tohto príspevku poukázať.

Zoznam bibliografických odkazov

AUSTIN, J. L.: Ako niečo robiť slovami. Bratislava: Kalligram, 2004.

BALKIN, J. M. – LEVINSON, S.: Law as Performance. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://www.yale.edu/lawweb/jbalkin/articles/london21.htm>

BÜLOW, L. – BUNG, J. – HARNISCH, R. – WERNSMANN, R. (eds.): Performativität in Sprache und Recht. Berlín: de Gruyter, 2016.

DERRIDA, J.: Signature Event Context. In: Limited, Inc. Evanston: Northwestern University Press, 1988.

DOLNÍK, J.: Všeobecná jazykoveda : Opis a vysvetľovanie jazyka. Bratislava: VEDA, 2013.

FIORITO, L.: On Performatives in Legal Discourse. In: *Metalogicon*, XIX, 2006, 2 [cit.2016-12-24], s. 101 a nasl. Dostupné na internete:

<http://web.mclink.it/MI2701/rivista/2006ld/Fiorito06ld.pdf>

- HIBBITTS, B. J.: De-scribing Law : Performance in the Constitution of Legality. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm>
- KUBŮ, L. a kol.: Dějiny právní filozofie. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.
- LAUGIER, S.: Performativité, normativité et droit. In: Archives de Philosophie, 67, 2004, 4 [cit.2016-12-24], s. 607-627. Dostupné na internete: <http://www.cairn.info/revue-archives-de-philosophie-2004-4-page-607.htm>
- MÜLLER-MALL, S.: Rekursion. Rezeption. Relation. Rechtstheoretische Aspekte des Performativen. In: BÜLOW, L. – BUNG, J. – HARNISCH, R. – WERNSMANN, R. (eds.): Performativität in Sprache und Recht. Berlín: de Gruyter, 2016, s. 21 a nasl.
- NODL, M. – WECOWSKI, P. (eds.): Právní kultura středověku. Praha: Filosofický ústav AV ČR 2016.
- PEREGRIN, J.: Kapitoly z analytické filozofie. Praha: Filosofía, 2005.
- PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava: VOPFUK, 2001.
- ROGERS, N.: The play(fulness) of law (PhD thesis). Lismore: Southern Cross University, 2008. [cit.2016-12-24]. Dostupné na internete: <http://epubs.scu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1067&context=theses>
- SCHROEDER, J.: The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out. New York: Routledge, 2008.
- SEARLE, J. R.: Rečové akty. Bratislava: Kalligram, 2007.
- SKINNER, Q.: Visions of Politics, vol. 1. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
- VODIČKA, L.: Úvod do divadelních studií : Studijní text pro kombinované studium. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.

ZÁKON A ZÁKONNÍK V NAJSTARŠÍCH DEJINÁCH NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

Róbert Jáger¹

Abstrakt

JÁGER, R.: Zákon a zákonník v najstarších dejinách na území Slovenska. Článok popisuje používanie slova zákon a jeho derivátov (zákonnosť, uzákoniť et c.) v normatívnych textoch veľkomoravského obdobia s poukázaním na význam týchto slov v jazyku slovienskom (jazyku bežného obyvateľstva na Veľkej Morave) a jazyku staroslovienskom (jazyku štátnej správy, liturgickom jazyku a jazyku právnych dokumentov). Následne je popisovaný etymologický vývoj slova zákon a jeho derivátov s poukázaním na pôvodný význam slov, z ktorých sledované termíny súčasného právneho jazyka vznikli.

Kľúčové slová

Zákon, zákonnosť, starosloviencina, sloviencina, etymológia, Veľká Morava.

Abstract

JÁGER, R.: The “law” and the “code” in the oldest history in the territory of Slovakia. The article describes the use of the word “law” and its derivatives (law, legality, et c.) in the normative texts of the Great Moravian period, including the significance of these words in the language of the Great Moravian population, and in the language of government, the liturgical language and the language of legal documents. Consequently, it is described etymological development of the word “law” and its derivatives with reference of the original meaning of the words of which dates observed current legal language originated.

Keywords

Law, legality, Slavonic, etymology, Great Moravia.

Slovo „zákon“

Pri skúmaní podoby slovenského slova „zákon“ v súčasných slovanských jazykoch môžeme zistiť, že slovenské slovo zákon existuje takmer v identickej podobe vo veľkej väčšine slovanských jazykov. V ruštine má podobu закон, v bieloruštine закон, v ukrajinčine закон, v srbčine закон, v bulharčine закон, (len v poľskom a slovinskom jazyku sa slovenské zákon prekladá skôr vo forme pravo). Takmer identická forma tohto slova vo veľkej väčšine súčasných slovanských jazykoch naznačuje spoločný etymologický pôvod týchto slov.

---

¹ JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD. Katedra teórie štátu a práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Používanie termínu *zakonъ* (a jeho derivátov) v právnych dokumentoch veľkomoravského obdobia bolo pomerne časté. **Zakon sudnyj Ľudem** obsahuje celkovo 14-krát použitie slova *zakonъ* a jeho derivátov. Konkrétne ide o tieto formy použitia: *zakonъ/zákon*, *prvyyi zakonъ/prvý zákon*, *Božii zakonъ/Boží zákon*, *zakonu ljudьskujemu/svetského zákona*, *cerkьvьnijemu zakonu/cirkevného zákona*, *vzъakoniti/uzákonit'*. Vzhľadom na to, že preklad týchto termínov je pomerne jednoznačný, neuvádzame jednotlivé formy prekladov od rôznych autorov, nakoľko tieto sú takmer identické. Osobitnú pozornosť si však vyžaduje použitie slovného spojenia *zakonu ljudьskujemu*. Tento termín by bolo možné preložiť aj ako „ľudského zákona“. V kontexte s použitím termínu *Božii zakonъ* vo význame „Boží zákon“ v jednej vete, je vhodné použiť ako opozitum k termínu *Božii zakonъ* práve termín *zakonu ljudьskujemu* v preklade „svetského zákona“. Preklad slovného spojenia *zakonu ljudьskujemu* do podoby „ľudského zákona“ by bol síce významovo správny, ale z pohľadu právnej terminológie nevhodný.

Rovnako ako **Zakon sudnyj Ľudem**, tak aj **Napomenutie k vladárom** obsahuje 14-krát použitie slova *zakonъ* a jeho derivátov. Jedná sa o tieto podoby použitia: *zakonъ/zákon*, *božii zakonъ/Boží zákon*, *Christosu zakonъ/ Kristov zákon*, *zakonъ prorokomъ/ zákon prorokov*, *svetytmъ zakonomъ/ svätým zákonom*. Aj v prípade skúmaných slov obsiahnutých v **Napomenutí k vladárom** pri jej prekladoch boli použité takmer identické výrazy, preto neuvádzame jednotlivé formy rozličných prekladov.

Nomokanon obsahuje celkom 26 krát použitie slova zákon a jeho derivátov. Jedná sa napríklad o tieto formy použitia: *razbě ašte po zakonu nuža budetъ, sę zakonomъ cerkьvьnymъ, cerkьvьnyi zakonъ, Zakon Božii velitъ, zakonъ cerkьvьnyi, Glagoletъ bo zakonъ*. V uvedených príkladoch je možné zjavne odlíšiť použitie vo významoch „svetský“ či „cirkevný/Boží“ zákon. Určite zaujímavými sú aj v Nomokanone obsiahnuté dobové deriváty slova zákon svedčiace o vyspelosti používanej právnej terminológie daného obdobia: *bezakonьněi, zakonьnago, zakonoprestuplenije, zakonьnyi kanonъ, zakonьnyja chuliti*.

Nasledujúca tabuľka poukazuje v akej podobe, význame a v akom množstve bolo používané slovo *zakonъ* a jeho deriváty v ZS, v Napomenutí a v ŽM.

Termín v starosloviencine	Preklad do slovenčiny	Dokument	Počet použití
<i>prvbyi zakonъ</i>	Prvý zákon	Zakon sudnyj ľudem	1
<i>Zakonъ</i>	zákon	Zakon sudnyj ľudem	3
<i>Božii zakonъ</i>	Boží zákon	Zakon sudnyj ľudem	3
<i>zakonu ljudъskujemu</i>	svetského zákona	Zakon sudnyj ľudem	2
<i>crъkъvъnijemu zakonu</i>	cirkevného zákona	Zakon sudnyj ľudem	4
<i>Vzъakoniti</i>	uzákonit'	Zakon sudnyj ľudem	1
<i>božii zakonъ</i>	Boží zákon	Napomenutie k vládarom	7
<i>Zakonъ</i>	zákon	Napomenutie k vládarom	3
<i>Christosu zakonъ</i>	Kristov zákon	Napomenutie k vládarom	1
<i>zakonъ prorokomъ</i>	zákon prorokov	Napomenutie k vládarom	1
<i>svetymъ zakonomъ</i>	svätým zákonom	Napomenutie k vládarom	2
<i>dobrъi zakonъ</i>	dobry zákon	Život Metoda	1

Na rozdiel od pomerne jednoznačného používania a prekladania slova *zakonъ* a jeho derivátov v dokumentoch majúcih právny charakter stojí jedno použitie tohto termínu v dokumente cirkevno-literárneho charakteru, ktorého použitie nie je tak jednoznačne interpretované ako u prekladov právnych textov. Jedná sa o časť Rastislavovho posolstva cisárovi Michalovi,² obsiahnutú v XIV. kapitole Života Konštantína, ktorá okrem iného obsahuje túto vetu: „*To posъli namъ, vladyko, jepiskopa i učitelja takovogo. Otъ vasъ bo na vъse strany vseгда dobrъi zakonъ ischoditъ.*“

² Celá časť predmetného textu znie nasledovne: „*Keď sa Filozof veselil v Bohu, vynorila sa iná vec a úloha nemenšia od prvých. Lebo Rastislav, moravské knieža, keď dostal vnuknutie od Boha, poradil sa s kniežatami svojimi a s Moravanmi a vyslal posolstvo k cisárovi Michalovi, ktoré hovorilo: Keďže náš ľud pohanstvo odvrhol a kresťanského zákona sa drží a nemáme učiteľa takého, čo by nám v našej reči pravú vieru kresťanskú vysvetlil, aby aj iné kraje, keď to uvidia, nás napodobnili. Pošli nám teda biskupa a učiteľa takého. Lebo od vás na všetky strany vždy dobrý zákon vychádza.*“ RATKOŠ, P.: *Velkomoravské legendy a povesti*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 15 – 44.

Ratkoš preložil túto vetu nasledovne: *Pošli nám teda biskupa a učiteľa takého. Lebo od vás na všetky strany vždy dobry zákon vychádza*³. Žigo a Kučera uvádzajú preklad nasledovne: *Teda pošli nám, vладыka, biskupa a učiteľa takého. Lebo od vás na všetky strany vždy dobry zákon vychodí*. Dvorník uvedený text prekladá nasledovne: „*Pošli nám tedy, pane, takového biskupa a učiteľa, neboť od vás se vždy šíří dobry zákon do všech krajů*.“⁴ Vašica uvádza preklad nasledovne: „*Pošli nám tedy, pane, takového biskupa a učiteľa, neboť od vás se vždy dobry zákon šíří do všech krajů*“.⁵ Beňko a kol. uvádzajú preklad nasledovne: *To pošli nám, vладыku, biskupa a učiteľa takého. Lebo od nás na všechny strany (:zavše) dobry zákon vychádza*⁶.

Odborná literatúra, zaoberajúca sa staroslovienskou literatúrou, však venuje svoju pozornosť tejto časti: „...vsegda dobrѣi zakonъ ischoditъ“. Slovné spojenie *dobrѣi zakonъ* sa takmer vždy prekladá ako *dobry zákon*. Takýto preklad je terminologicky správny ale Vašica, Stanislav a Marečková mu dávajú širší rozmer.

Vašica sa domnieva, že týmto dobrým zákonom je určitý konkrétny právny predpis. Na základe toho, že predlohou najdôležitejšieho právneho dokumentu veľkomoravského obdobia - Zakona sudneho ľudem, bola nepochybne byzantská Ekloga,⁷ Vašica tvrdí, že týmto *dobrym zákonom*, spomínaným v Rastislavovom poslanstve a uvedenom v Živote Konštantína, je práve

³ RATKOŠ, P.: *Veľkomoravské legendy a povesti*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 15 – 44.

⁴ DVORNÍK, F.: *Byzantské misie u Slovanů*. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 90.

⁵ VAŠICA, V.: *Literární památky epochy velkomoravské 863-885*. Praha: Lidová demokracie, 1966, s. 203.

⁶ Preklad uvedený Beňkom a kol., obsahuje zjavnú chybu pri preklade z pôvodného staroslovienského textu do slovenčiny. *Отъ васъ бо на всѣ strany vsegda dobrѣi zakonъ ischoditъ* nie je možné preložiť inakšie ako je to uvedené v prvých prekladoch v podobe: *Lebo OD VÁS na všetky strany vždy dobry zákon vychodí*. Preklad v podobe: *Lebo od nás na všechny strany (:zavše) dobry zákon vychádza* je očividne nesprávny. BEŇKO, J. a kol.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava: NLC. 1998. s.67.

⁷ Základom tohto Zakona je prepracovaná byzantská Ekloga, najmä jej kapitola XVII. Základom je síce 17. titul Eklogy, ale napríklad čl. 3 pochádza z 18. titulu, čl. 20 a 22 zo 14. titulu a čl. 21 z 8. titulu. Pavlov už dávnejšie preukázal, že z 32 článkov Zakona má až 30 základ v Ekloge. Z toho 10 článkov (12, 15, 18, 21-24, 26, 31 a 32) je doslovným prekladom Eklogy (tit. 17.32, 40, 45, tit. 14.9, tit. 17.6,7,8,12,17 a tit 2.12). Zvyšných 20 článkov je prispôbením gréckeho textu, a to takým, že sú pridané cirkevné tresty (čl. 4-9, 11, 14 a 16), alebo sú prísne tresty nahradené pokutou a pôstom (čl. 25, 27-29). Ďalších 7 článkov, ktoré vychádzajú z Eklogy, sú do väčšej miery modifikované (napr. čl. 3 o svedkoch pripúšťa svedectvo prepustenca proti bývalému pánovi, čo Ekloga nepripúšťala). Pre zvyšné 2 články sa za prameň považujú právo justiniánske, kánony Bazila Veľkého a konštitúcie apoštolov. SATURNÍK, T.: *Príspevky k šírení byzantského práva u Slovanů*. Praha: Nákladem české akademie věd a umění, 1922, s. 35. Prehľadne odlišil text Zakona od textu Eklogy VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha: Lidová demokracie, 1966, s. 149 a nasl. K porovnaniu Eklogy a Zakona sudnyj ľudem pozri aj napríklad: GÁBRIŠ, T. – JÁGER, R.: *Sexuálne trestné činy v slovanskom práve na Veľkej Morave*. In: SCHELLE, K. et al. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava: Key Publishing, 2014, s. 36-59.

Ekloga⁸. Autor uvedenú skutočnosť završuje tvrdením, že Rastislavovo posolstvo nežiadalo vierozvestcov, ale žiadalo už pre pokresťančenú krajinu odborníkov, ktorí by zaviedli civilný zákonník a civilný právny poriadok. Vašica rovnako konštatuje, že vzhľadom na to, že cisár sa obrátil so žiadosťou o splnenie úlohy obsiahnutej v Rastislavovom posolstve práve na Konštantína, je Konštantín autorom aj Zakona sudneho ľudem aj Napomenutia k vladárom⁹. Hoci s predchádzajúcimi Vašicovými názormi na to, že spomínaným dobrým zákonom je Ekloga (v podobe predlohy pre veľkomoravské právne dokumenty) je možné čiastočne súhlasiť (súhlasiť len v zmysle toho, že Zakon sudnyj ľudem bol inšpirovaný Eklogou), autorstvo Napomenutia k vladárom a Zakona sudneho ľudem vo svetle najnovších výskumov v oblasti jazykovednej analýzy predmetných diel nie je možné prisudzovať Konštantínovi.

Marečková však odmieta tvrdenie, že slovné spojenie *dobrý zákon*, obsiahnuté v Rastislavovom posolstve, označuje konkrétnu právnu zbierku byzantského pôvodu (Eklogu). Svoj názor podporuje použitím slova *vsegda dobr̃i zakoñ ischodit̃* vo význame VŽDY dobrý zákon vychádza. Použitie slova „vždy“ sa vraj vzťahuje na vychádzanie dobrého zákona z Byzancie vo všetkých časoch, teda nie len jednorazového pôvodu, aký by jedna konkrétna zbierka (Ekloga) mala. Marečková ďalej konštatuje, že použitie tejto formuly je len opakovanie vtedy bežnej gréckej formulácie, týkajúcej sa primátu byzantského cisára a carihradského patriarchu, a nie sú teda slovami obdivu ku konkrétnej právnej zbierke.¹⁰ Marečková teda odmieta Vašicovo tvrdenie, že Rastislavovo posolstvo žiada zavedenie len práva či právneho poriadku a celú formulu *vsegda dobr̃i zakoñ ischodit̃* nevykladá nijako inak, ako zdvorilostnú frázu gréčtiny používanú na byzantskom cisárskom dvore. S názormi Marečkovej súhlasí aj Stanislav.¹¹

Na základe vyššie uvedených príkladov používania slova *zakoñ* a jeho derivátov v právnych pamiatkach veľkomoravského obdobia (s výnimkou interpretácie slovného spojenia „*dobr̃i zakoñ*“ v Rastislavovom posolstve, ktoré však nie je zachytené v právnej pamiatke) možno

---

⁸Tvrdenie o tom, že Rastislavovo posolstvo sa použitím formulácie „...*vsegda dobr̃i zakoñ ischodit̃*“ odvolávalo na Eklogu, odôvodnil Vašica tvrdením, že označenie Eklogy ako dobrého zákona mala v Konštantínopole urobiť dobrý dojem, pretože aj napriek tomu, že bola dielom obrazoboreckých cisárov, medzi právnikmi nestratila svojich priaznivcov.

VAŠICA, V.: *Literární památky epochy velkomoravské 863-885*. Praha: Lidová demokracie, 1966, s. 182 a nasl.

⁹ ŽIGO, P. - KUČERA, M.: *Na písme zostalo (dokumenty Veľkej Moravy)*. Bratislava: Perfect, 2012, s. 104.

¹⁰ MAREČKOVÁ, D.: Rastislavovo poselství v Životech Konstantinově a Metodějově ve světle středověkých řeckých listů a listin. In: *Listy filologické*. Praha: AV ČR, č. 91, 1968, s. 401.

¹¹ STANISLAV, J.: *Starosloviensky jazyk/1*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978, s. 159.

konštatovať, že v slovienskom a staroslovienskom jazyku bol význam slova *zakonъ* relatívne ustálený. Táto ustálenosť indikuje dlhšie používanie slov *zakonъ* a jeho derivátov v domácom slovienskom jazyku, a teda možno konštatovať, že sa jednalo o slová pôvodné a nie o slová ktoré by sa do domáceho jazykového prostredia dostali kontamináciou z iného slovanského jazyka – napríklad po príchode Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu.

Významovú ustálenosť pri používaní slova *zakonъ* možno vidieť aj v dokumentoch písaných staroslovienučinou post - veľkomoravského obdobia. Slovník cirkevno-slovanského jazyka (ktorý poskytuje výklad staroslovienských slov zapísaných najmä u východných a južných Slovanov, teda staroslovienských slov post - veľkomoravského obdobia) uvádza primárny význam slova *zakonъ* v podobe „všeobecne uzákonenie, ustanovenie“¹².

Machek poukazuje na to, že v staročeskom jazyku slovo *zákon* malo význam aj „právo, slušnosť“ ale i „řád duchovní, řeholi, klášter, Starý a Nový zákon“¹³. Prenesený cirkevný charakter niektorých významov nie je nijako prekvapujúce, obdobne tomu bolo aj v slovienskom a staroslovienskom jazyku veľkomoravského obdobia.

Jireček dáva českému ale aj slovanskému *zákon* strohý význam „lex“¹⁴. Jireček sa na tomto mieste ďalej zamýšľa v akom vzájomnom vzťahu sú slová *zákon* a *pokon*. Prezentuje názor Sreznevského, podľa ktorého slovo *zakon* má význam „lex“, a ktorý ho delí od slova *pokon* vo význame „consuetudo“. Sreznevsky sa odvoláva na dobové použitie *U nich už tot pokon* (s významom „u nich je už ten zákon“). Jireček nesúhlasí s týmto názorom, a konštatuje, že slová *zákon* a *pokon* sú vlastne synonymá. Ak chceme určiť, ktorá z týchto dvoch hypotéz je správna, musíme sa bližšie pozrieť na etymologický význam obidvoch týchto slov.

V lingvisticko-etymologickej spisbe sa môžeme stretnúť s dvoma základnými vysvetleniami pôvodu slova *zákon*: prvý naznačuje pôvod od slova s významom „začiatok“, druhý od slova s významom „konat“.

Šimon Ondruš pri pokuse o jazykovednú analýzu etymologického pôvodu slova *zákon* použil teóriu sémantickej motivácie. Východiskovým jazykom mu je latinčina. Nielen právnikom je

---

¹² ĎYAČENKO, G.: *Polnyi cerkovno-slavyansky slovar*. Moskva: Vydavateľské oddelenie Moskovského patriarchátu. 1993. s.193.

¹³ MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia. 1968. s.709.

¹⁴ JIREČEK, H.: *Prove – Historický slovar slovanského práva*. Praha, Brno: náklad autora, 1904. s.421.

známe latinské slovo *principium*. *Principium* malo pôvodne význam „začiatok“, až neskorším vývojom dostalo aj význam „zásada, princíp, zákon“.¹⁵ Tomu, že slovo *principium* malo pôvodne význam „začiatok“, nasvedčuje aj jeho neskoršie používanie v substantinizovanej forme *princeps*, ktorého pôvodný význam bol „prvý“ (nám známe „prvý medzi rovnými“) a neskôr nadobudlo význam „vodca, vládca“.¹⁶ Tak ako latinské *principium* prešlo od svojho pôvodného významu „začiatok“ k neskoršiemu významu „princíp, zásada, zákon“, možno sledovať podobný posun vo význame aj v praslovanskom jazyku. Slovo označujúce v praslovančine začiatok malo podobu **za-ken-ti*¹⁷, z ktorého vzniklo neskôr **začeti*, z ktorého vzniklo neskoršie **za-kon-ъ*.¹⁸ Pôvodným významom slova **za-kon-ъ* bol teda „začiatok“, od tohto významu neskorším vývojom prešlo toto slovo (podobne ako tomu bolo aj v latinčine) k významu „princíp, zákon“¹⁹.

Obdobne sa vyjadruje aj Králik v novom Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny, podľa ktorého slovo zákon v jeho súčasnej podobe sa používa od 15.storočia, a má pôvod v praslovanskom **zakonъn* odvodzovaného od praslovanského **začeti* (**za-ken-ti*) doslova začatie, od toho aj začiatok, to čo stojí na začiatku > čo tvorí základ, základné pravidlo, zásada, norma²⁰.

Machek vo svojom Etymologickom slovníku jazyka Českého pri popise etymologického vývoja slova zákon poukazuje na formu *za-ko-nati* v niektorej podobe zariadiť, ustanoviť, odvodeného od koreňa *-ko-nati*.

Tieto dve hypotézy uvádzajú rozdielny vývoj významu slova z ktorého vzniklo neskoršie slovo zákon. Aby sme sa mohli prikloniť k jednej z nich, použijeme porovnávací výklad vývoja slova, ktoré je svojou morfológickou stavbou a štruktúrou veľmi blízke slovu zákon,

---

¹⁵**Principium** (-u): 1. počiatok, začiatok, pôvod, najprv, najsamprv, 2. základ, prvok, 3. predný šik, 4. zhromaždenie pred vojvodcovým stanom, 5. hlavný stan, 6. princíp. **Princeps**, principis 1. popredný, prvý, prvotný, 2. hlavný, vynikajúci, vznešený, najlepší, najváženejší, 3. popredná osoba, predák, veliteľ, vládca, panovník, knieža. Pozri bližšie: ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko/slovenský - slovensko/latinský slovník*. Bratislava: SPN, 1998, s. 476.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ Šimon Ondruš nepoužíva pri písaní týchto slov znak *, ktorý je všeobecne používaný pri písaní rekonštruovaných slov. Tento znak sme na tomto mieste doplnili, aby bolo zrejme, že sa jedná o slová rekonštruované.

¹⁸ Pozri bližšie: KURZ, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: SPN, 1969, s. 114.

¹⁹ ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov/III*. Martin: Matica slovenská, 2004.s.16.

²⁰ KRÁLIK, E.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda. 2015. s. 680.

a to slovo *pokon* (v slovenčine vyskytujúci sa v archaickej forme „pokonať sa“ s významom dohodnúť/dohovoriť sa, ukončiť spor).

Slovo *pokonъ* má v Etymologickom slovníku jazyka staroslovienského uvedený význam „počiatok“, nemecky „Anfang“²¹ (teda aj naše „začiatok“ poznámka R.J.) Podobný význam ako *pokonъ* majú aj jeho deriváty *pokonьnъ* s významom prvý, hlavný, popredný či *pokonьnikъ* s významom pôvodca (ten, ktorý stal na začiatku). Etymologický slovník uvádza reliktné ekvivalenty v slovanských jazykoch: srbčine, starej ruštine, archaickej slovenčine a archaickej češtine v podobe *pokon* (či *pokonъ*) s významom koniec, začiatok. Môže byť prekvapivé, že jedno slovo môže mať významy, ktoré sú si vzájomne opozitné (slovo *pokon* nabralo význam začiatok i koniec). V slovanských jazykoch uvedený vývoj môžeme sledovať u viacerých slov. Dokonca aj v jednom jazyku môže jedno slovo nadobudnúť dvojité význam, pričom tieto významy sú vzájomne opozitné²².

Pomerne mäťúca situácia s tým, že z koreňa *-kon* vznikali slová s významom začiatok alebo koniec sa dá vysvetliť v zjednodušenej podobe aj tým, že už staroslovienčina a pravdepodobne aj praslovančina mala pre označenie začiatku a konca dve pomerne podobné slová *konъ* (začiatok) a *konьсь* (koniec). Pre pochopenie vzájomného vzťahu medzi týmito slovami je nutné uviesť ich širší význam: staroslovienske slovo *konъ* malo význam nielen „začiatok“, ale aj význam „kraj“, staroslovienske slovo *konьсь* malo nielen význam „koniec“ ale aj význam „kraj“. Slová *konъ* a *konьсь* ktoré sú síce primárne opozitá zároveň spája rovnaký význam v podobe „kraj“. Pre pochopenie tohto javu je nutné popísať pôvodný význam slova „kraj“. Rovnako ako aj v slove okres, je etymologickým koreňom slova kraj slovo pôvodne označujúce „krájanie“, „okresávanie“, ohraničovanie > územné ohraničovanie, vymedzenie hranice/medze²³/ > určenie začiatku či konca územnej jednotky. A vymedzená

²¹ ERHART, A. et al.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 12 diel. Praha: Academia, 2004. s.675.

²² Slovenské slovo „úžasný“ má viac menej kladný význam, zatiaľ čo jeho hláskovo identický ekvivalent v ruštine má význam skôr negatívny. Avšak aj v slovenčine môže byť slovo „úžas“ použité v negatívnom význame, pričom jeho negatívny význam je potrebné dedukovať z kontextu použitia slova. Ešte výstižnejší príklad bude slovenské slovo „čerstvý“ a jeho ruský ekvivalent *čerstvýj*. Slovné spojenie „čerstvý chlieb“ je v slovenčine zrejme: nový, mäkký, svieži chlieb. Slovné spojenie „*čerstvýj chleb*“ má v ruštine význam starého, stvrdnutého chleba. V tomto prípade si ruština podržala pôvodný praslovanský význam, a slovenčina pozmenila pôvodný význam praslovanského *čerstvъ (pevný, silný > tvrdý, zaschnutý) na jeho opak. K vývoju slova *čerstvъ* pozri bližšie Etymologický slovník jazyka staroslověnského, diel 2. s.117.

²³ Podobná sémantická motivácia je poukazovaná aj v staromaďarskom slove *megye*, ktoré malo maďarský význam územnej jednotky (župy) ale do maďarčiny bolo prebraté zo slovienčiny či slovenčiny v ktorej malo podobu medze, s významom hranice.

hranica územnej jednotky znamená nielen koniec kraja, ale z druhého uhla pohľadu je jeho začiatkom.

Vyššie uvedený vývoj a pôvodný význam slova *pokon* odvádzaný rovnako ako slovo zákon od začiatku (alebo konca) nás privádza k tomu, že z uvedených dvoch hypotéz o pôvode slova zákon buď zo slova s pôvodným významom „začiatok“, alebo zo slova s pôvodným významom „konať“ bude pravdepodobne správna tá, ktorá odvádza pôvod od slova „začiatok“. Nie je pravdepodobné, že by slová s identickým morfológickým koreňom mali rozdielny etymologický a významový vývoj.

Keďže slovo zákon sa vyskytuje v obdobnej podobe vo všetkých slovanských jazykoch s takmer identickým významom, možno rezultovať, že k posunu významu z pôvodného označenia *za-kon-ъ* vo význame „začiatok“ k významu „princíp, zákon“ muselo pravdepodobne dôjsť už pred 5. storočím (pred sťahovaním Slovanov z pravlasti, po 5. storočí sa začínajú v praslovančine vytvárať dialekty, z ktorých vznikli jednotlivé skupiny slovanských jazykov). Keby k tomuto významovému posunu došlo až po 5. storočí, nebolo by toto slovo s týmto významom rovnomerne rozšírené medzi uvedené slovanské jazyky, ale bolo by len parciálnou záležitosťou.²⁴

Záverom časti pojednávajúcej o pôvode a význame slov, z ktorých vzniklo naše slovo zákon sa znovu pozastavíme pri Jirečkovej polemike s názorom Sreznevskeho, podľa ktorého slovo *zakon* má význam „*lex*“, a slovo *pokon* vo význam „*consuetudo*“. Jireček nesúhlasí s týmto názorom, a konštatuje, že slová *zákon* a *pokon* sú vlastne synonymá. Na zákale vyššie uvedeného vývoja pôvodnej formy oboch slov, ktoré zjavne pochádzajú z jedného koreňa s obdobným významom je vysoko pravdepodobné, že pôvodne slová *zakon* a *pokon* mali identický význam. Nie je však možné úplne vylúčiť ani Sreznevskeho názor s odôvodnením, že v neskoršom vývojom období si slovo *zakon* ponechalo význam „*lex*“ a slovo *pokon* sa významovo posunulo k významu „*consuetudo*“.

---

²⁴ Pozri bližšie: KURZ, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: SPN, 1969, s. 114.

Slovo „zákonník“

Na rozdiel od pomerne častého používania slova *zakonъ* v mnohých jeho variáciách v dokumentoch veľkomoravského obdobia slovo *zakonьnikъ* sa častejšie vyskytovalo v dokumentoch písaných staroslovienčinou pochádzajúcich z post – veľkomoravského obdobia.

Staroslovienske slovo *zakonьnikъ* je hláskovo veľmi blízke súčasnému slovu „zákonník“. Ich význam však nie je identický: slovenské slovo zákonník je vo všeobecnosti ponímané ako komplexnejší právny predpis zahŕňajúci právnu úpravu určitého právneho odvetvia. Staroslovienske *zakonьnikъ* skôr predstavovalo človeka ovládajúceho - poznajúceho „právo“, toho kto dokázal prečítať „zákony“, gramotného²⁵ vzdelaného človeka, ktorými v tej dobe boli predovšetkým kňazi. Obdobný význam malo staroslovienske slovo *zakonьnikъ* aj počas jeho používania u južných a východných Slovanov: Dayčenko mu dáva vo svojom slovníku jednoznačný význam: ten kto pozná zákony, ten, kto vykonáva (realizuje pozn. R.J.) zákon²⁶.

Význam slova *zakonьnikъ* vo vyššie naznačenom zmysle poukazuje na to, že už počas veľkomoravského obdobia splývala (alebo sa prekrývala) svetská a náboženská správa. Predstavitelia štátnej správy zastávali zároveň aj cirkevné postulaty a naopak. Podoba slova *zakonьnikъ* jednoznačne patrí medzi slovanské apelatíva (naznačuje to koncovka „nik“), ktoré nie sú celoslovanského charakteru, ale sú typické len v podunajskej slovanskej oblasti: činiteľský sufix „nik“ označuje vo všeobecnosti zamestnanecké skupiny obyvateľstva viažuce sa na výkon povolania, miesto, funkciu – teda slová viažuce sa na veľkomoravskú spoločenskú či triednu diferenciáciu (historikom práva sú známe termíny *dvornik*, *stolnik*, *poharnik*, či *komornik* et c.)²⁷ Možno konštatovať, že slovo *zakonьnikъ* je s najväčšou pravdepodobnosťou pôvodu veľkomoravského, do staroslovienčiny preniklo počas jej používania ako liturgického a kultúrneho jazyka na Veľkej Morave.

Hoci sa stotožňujeme s názorom, že slovo *zakonьnikъ* je veľkomoravského pôvodu, nemáme dostatok dôkazov o tom, v akom význame sa toto slovo používalo v dokumentoch

---

²⁵ Písomné dokumenty daného obdobia sú vo vtedajšom jazyku označované ako *gramoty*. Napr. v Nomokanone: *Jako ne dostoitъ klirikomъ bez volě imъ episkopa choditi ni bezъ gramotъ že jeho priimati ichъ... A jelikože uže gradъ gramotami cěsarьskymi mitropolьskymi počeni byša imenemъ... et.c.*

²⁶ ДЯЧЕНКО, Г.: *Polnyi cerkovno-slavyansky slovar*. Moskva: Vydavateľské oddelenie Moskovského patriarchátu, 1993. s.193.

²⁷ KUČERA, M.: *State a články k slovenskému stredoveku*. Bratislava: Post scriptum, 2012, s. 220.

veľkomoravského obdobia. Malo pôvodný význam taký istý (alebo aspoň veľmi podobný) aký malo aj v dokumentoch písaných staroslovienčinou post – veľkomoravského obdobia? Pravdepodobne áno. Nasvedčuje tomu samotná gramatická konštrukcia slova. Ak slovo *zakonьnikъ* má činiteľský sufix označujúci povolanie, tak toto slovo už na Veľkej Morave muselo označovať OSOBU (duchovného, znalca práva), a nie vec (právnu zbierku).

Prostredníctvom používania staroslovienčiny (v podobe cirkevnej slovančiny) u východných a južných Slovanov v obdobiach nasledujúcich po zániku veľkomoravskej štátnosti bolo slovo *zakonьnikъ* rozšírené aj do ostatných slovanských jazykov. Slovník cirkevno-slovanského jazyka²⁸ uvádza, že staroslovienske slovo *zakonьnikъ* má v ostatných slovanských jazykoch nasledujúcu podobu: v poľštine *zakonoznawca*, v češtine a v slovenčine *zákonník*, v hornej lužičtine *pismawučeny*, v dolnej lužičtine *kaznownik*, v bieloruštine a ruštine *zakonnik*, v ukrajinčine *zakonyk*, v srbčine *zakonik*, v slovinčine *učenik postave*, v bulharčine *zakonnik*, v macedónčine *zakonik*. Z uvedeného výpočtu slov však nie je zrejmé, či autor tohto slovníka uvádza formy slov, ktoré v uvedených jazykoch len vznikli z pôvodného staroslovienskeho slova *zakonьnikъ*, alebo uvádza preklad staroslovienskeho slova *zakonьnikъ* do uvedených jazykov. Podľa významu slov uvedených v podobe *pismawučeny*, *zakonoznawca*, *učenik postave* máme za to, že autor chcel uviesť preklad stsl. slova *zakonьnikъ*. V tomto prípade však jeho preklad do slovenčiny a češtiny je zjavne mylný.

Ako sme uviedli vyššie, k posunu významu z označenia *za-kon-ъ* vo význame „začiatok“ k významu „princíp, zákon“ muselo nevyhnutne dôjsť už pred 5. storočím. Ak tomu bolo naozaj tak, znamenalo by to, že Slovania mali už v období pred 5. storočím sformované základné právne termíny. Naproti používaniu slova *za-kon-ъ* predpokladáme, že slovo *zakonьnikъ* je mladšie a vzniklo pravdepodobne v období veľkomoravskom. Z územia veľkomoravského bolo slovo *zakonьnikъ* prenesené k južným a východným Slovanom, kde sa naďalej používalo s jeho špecifickým významom používaným v týchto jazykoch: ten kto pozná, ovláda, alebo dokáže čítať zákony (nariadenia, normy) teda kňazi. V slovienskom/slovenskom a českom jazykovom prostredí pomerne skoro došlo k významovému posunu. Na označenie duchovnej osoby sa pomerne skoro začína používať označenie „kňaz“ a tak samotné slovo *zakonьnikъ* mohlo nadobúdať nový význam, ktorý je v súčasnom slovenskom a českom jazyku používaný na označenie „právnej zbierky“.

---

²⁸ MAŃCZAK, W.: *Przedhistoryczne migracje slowian pochodzenie języka staro-cerkiewno-slowiańskiego*. Krakov: Poľská akadémia vied, 2004, s.154-155.

Zoznam bibliografických odkazov

- BARTOŇKOVÁ, D. - HAVLÍK, L. (eds): *Magne Moraviae fones historici*. Vol. 1-5. Brno a Praha: Univerzita J. E. Purkyně, 1966-1977.
- BEŇKO, J. a kol.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998. 514 s.
- BLÁHOVÁ, E. (red.): *Aktuální otázky slovanské filologie a Šafaříkův vědecký odkaz*. Praha: Slovanský ústav, 1996. 162 s.
- DOSTÁL, A.: *Clozianus: Staroslověnský hlaholský sborník tridentský a innsbrucký*. Praha: Nakl. Československé Akad. Věd, 1959. 400 s.
- DORULA, J.: O slovách pravda a vina. In: *Kultúra slova*. č. 6, 1972, s. 352—357.
- DORULA, J.: O niektorých starých slovenských slovách a právnych termínoch. In: *Československý terminologický časopis*. č.5.1966. s.307-315.
- DVORNÍK, F.: *Byzantské mysle u Slovanů*. Praha: Vyšehrad. 1970. 393 s.
- DVOŘÁK, P.: *Stopy dávnej minulosti 3 (zrod národa)*. Budmerice: Rak, 2004. 290 s.
- ĐYACHENKO, G.: *Polnyi cerkovno-slavyansky slovar*. Moskva: Vydavatel'ské oddelenie Moskovského patriarchátu. 1993. 1120 s.
- ERHART, A. et al.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 12 diel. Praha: Academia, 2004. 64 s.
- HAVLÍK, L. E.: *Kronika o Velké Moravě*. Brno : JOTA, 2013. 398 s.
- HUBENÁK, L.: *Dokumenty k dejinám štátu a práva na území Slovenska I*. Banská Bystrica: UMB, 1997. 112 s.
- HAUPTOVÁ, Z. a kol.: *Slovník jazyka staroslověnského: Lexicon linguae paleoslovenicae*. Zv. 37. Praha: Československá akademie věd, 1985. 64 s.
- ISAČENKO, A.: *Jazyk a pôvod Frizinských pamiatok*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1943, 103 s.
- JAGIC, V.: *Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*. Gratz, 1954. 175 s.
- JANYŠKOVÁ, I. et al.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 13 diel. Praha: Academia, 2006. 64 s.
- JIREČEK, H.: *Prove – Historický slovar slovanského práva*. Praha, Brno: náklad autora, 1904. 471 s.
- KIZLINK, K.: Právo Veľkej Moravy. In: *Právnické štúdie*, XVII, 1969, 3, s. 433–486.
- KOLÁRIK, J.: *Právne dejiny Slovenska. I. diel*. Bratislava: Eurokódex, 2010. 236 s.

- KRAJČOVIČ, R.: *Svedectvo dejín o slovenčine*. Martin: Matica Slovenská, 1977. 261 s.
- KRAJČOVIČ, R.: *Slovenčina a slovanské jazyky - Praslovanská genéza slovenčiny*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974. 324 s.
- KRÁLIK, E.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda. 2015. 703s.
- KUČERA, M.: *State a články k slovenskému stredoveku*. Bratislava: Post scriptum, 2012. 418 s.
- KUČERA, M.: *Slovenské dejiny. Od príchodu Slovanov do roku 1526*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2011.368 s.
- KUČERA, M.: *Kráľ Svätopluk*. Martin: Matica slovenská, 2010. 160 s.
- KUČERA, M.: *Postavy Veľkomoravskej histórie*. Bratislava: Perfekt, 2005. 233 s.
- KUCHÁR,R.: Slovo právo v slovnej zásobe slovenčiny predpisovného obdobia. (Postavenie a významová stavba.) In: *Právny obzor*, č. 58, 1975, s.238-257.
- KURZ, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: SPN, 1969. 245 s.
- KURZ, J. et al.: *Slovník jazyka staroslověnského. zv. 32*. Praha: Academia, 1977. 64 s.
- LACLAVÍKOVÁ, M – ŠVECOVÁ ,A.: *Pramene práva na území Slovenska I*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007. 415 s.
- LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura edition, 2002. 174 s.
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia. 1968. 864 s.
- MAŃCZAK, W.: *Przedhistoryczne migracje slowian pochodzenie jezyka staro-cerkiewno-slowiańskiego*.Krakov: Poľská akadémia vied, 2004. 168 s.
- MAREČKOVÁ, D.: Rastislavovo poselství v Životech Konstantinově a Metodějově ve světle středověkých řeckých listu a listin. In: *Listy filologické*. Praha : AV ČR, č. 91, 1968, s. 401-414.
- MARSINA, R.: *Metodov boj*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2012. 196 s.
- MIKLOSICH, F. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum: emendatum auctum*. Viedeň, 1865. 813 s.
- MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ, M.: *History of state and law on the territory of Slovakia I (from ancient times till 1848)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 93 s.
- MOSYZŃSKI, K.: *Pierwotny zasiag jezyka praslowianskiego*. Wroclaw: Polska akademia nauk, 1957. 332 s.
- NIEDERLE, L.: *Rukověť slovanských starožitností*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953. 513 s.
- ONDRUŠ, Š.: *Odtajnené trezory slov/III*. Martin: Matica slovenská, 2004. 230s.
- RATKOŠ, P.: *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1964. 459 s.

- RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava: SAVU, 1951. 174 s.
- SATURNÍK, T.: *Příspěvky k šíření byzantského práva u Slovanů*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1922. 175 s.
- SLANINKA, M.: *Assemanov evanjeliár a kalendár*. Martin: Matica slovenská, 2013. 354 s.
- STANISLAV, J.: *Starosloviensky jazyk/1*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 370 s.
- STANISLAV, J.: *Starosloviensky jazyk/2*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987. 312 s.
- URBAŇCZYK, P. (ed.): *„Neslované“ o počátcích Slovanů*. Praha: Karolinum, 2012. 137 s.
- VANEČEK, V.: Historické záhady našeho právnického názvosloví. In: *Naše řeč*, volume 26, 1942, č. 5. s.131-141.
- VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha: Lidová demokracie, 1966. 287 s.
- ŽIGO, P. - KUČERA, M.: *Na písme zostalo (dokumenty Veľkej Moravy)*. Bratislava: Perfect, 2012. 157 s.

LEGÁLNA SEPARÁCIA MANŽELOV – PRÁVNO-HISTORICKÝ EXKURZ

Ingrid Lanczová¹

Abstrakt

Štúdia sa zameriava na priblíženie právno-historického pozadia rodinnoprávneho inštitútu odluky od stola a lože, ktorá existuje v dvoch základných podobách (legálna separácia, súčasť rozvodu dohodou) vo väčšine európskych právnych poriadkov (s výnimkou slovenského). Pozornosť je v štúdiu venovaná najmä vývoju dôvodov oprávňujúcich manželov k faktickému (nie právnemu) zániku manželstva. Míľnikmi právno-historického exkurzu sú názory osobností (sv. Augustín, Gracián, Alexander III., Inocent III., Gregor IX.) a kľúčové historické udalosti (Tridentský koncil), v konfrontácii s názormi súdovej uhorskej právnej vedy do 19. st., kedy sa manželské právo v Uhorsku vymanilo spod režimu kánonického práva.

Kľúčové slová

odluka od stola a lože, dôvody odluky, legálna separácia, kresťanstvo

Abstract

The aim of the study is to provide a short excursion into the legal-historical background of the family law institute called separation from bed and board, existing in many modern European legal orders in two basic forms (legal separation or as a part of the divorce by mutual agreement). The attention is drawn to the development of the grounds upon which is the factual (not legal) end of marriage granted to the spouses. The developmental milestones in the article are either personages such as St. Augustine, Gratian, Alexander III., Inocent III., Gregory IX. or events such as the Council of Trent, or even the Hungarian contemporaneous jurisprudence until the 19th century when the local marriage law extricated from the canonical influence.

Key words

separation from bed and board, grounds for separation, legal separation, Christianity

Na území Slovenska bolo manželstvo podriadené pod režim kánonického práva do roku 1894, konkrétne do prijatia zák. čl. XXXI/1894. V Uhorsku bolo spomedzi ôsmich konfesijných systémov dominantné rímsko-katolícke náboženstvo a dôsledkom jeho chápania manželstva ako nerozlučiteľného zväzku muža a ženy bola existencia inštitútu *odluky od stola a lože*,² ktorý pretrval v čistej alebo modifikovanej podobe v právnych poriadkoch európskych

---

¹ JUDr. Ingrid Lanczová, interná doktorandka, Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Kontakt: inge.lanczova@gmail.com

² Termíny *separácia* alebo *osobná odluka* sú obsahovo zhodné s pojmom zaužívaným v slovenskej právno-historickej terminológii *rozvod od stola a lože*, resp. *od stola a lôžka* (*divortium imperfectum, separatio quoad thorum et mensam*), ako zvýraznenia rozdielu medzi definitívnym zánikom manželstva (historicky nazývaným ako rozluka) a stavom faktickej odluky, počas ktorej manželstvo nezaniklo. Hoci, vzhľadom na tunajšiu

krajín- dedičov kresťanskej kultúry. V súčasnosti je teda buď samostatným inštitútom známym ako *legálna separácia*, ktorá je alternatívou k rozvodovému konaniu (napr. v Taliansku, Španielsku, Portugalsku, Francúzsku, Belgicku, Luxembursku, Poľsku, Litve, Dánsku či Veľkej Británii) alebo je súčasťou rozvodového procesu za predpokladu, že sa manželstvo ukončuje dohodou manželov (*einvernehmliche Scheidung, divorce by mutual*

---

historicko-právnu tradíciu, akceptujeme termíny *separácia/ odluka od stola a lože/ rozvod od stola a lože* ako synonymá, považujeme osobnú odluku (od stola a lože), resp. separáciu za správnejší výraz a v štúdiu budeme používať termín *separácia (separatio)* pre označenie odluky od stola a lože a termín *rozvod (divortio)* v dnešnom slova zmysle.

Separácia je inštitút cirkevných dejín, pre ktorý používa profesor Hrdina výraz *odlúčenie manželov od stola alebo manželského spolužitia* ako doslovný preklad kánonu 8 tridentského dekrétu *De Sacramento Matrimonii (separationem inter coniuges quoad thorum seu quoad cohabitationem)*.

V slovenskom preklade zák. čl. XXXI/1894 sa stretávame v rámci jedného textu s obojakým pomenovaním predmetného inštitútu. Napr. v § 101 s odlúčením od postele a stola a v § 104 s rozvodom od postele a stola. Rôzna právna terminológia sa do nášho práva dostala pravdepodobne z českého prostredia, resp. vďaka českému prekladu ABGB. Pôvodný ABGB používal vo všeobecnosti termín *Trennung* a osobitne termín *Scheidung von Tisch und Bett*, avšak v nasledujúcom vzťahu: „Für Katholiken kennt das ABGB keine Scheidung dem Bande nach, was das Gesetz als „Scheidung“ bezeichnet, ist bloß eine daurnde Trennung ohne Möglichkeit einer Wiederverheirathung.“ Čiže *Scheidung* aj *Trennung* pomenovali v ABGB rovnakú skutočnosť, avšak odlišného trvania. Rozvod od stola a lože bol trvalý a odluka od stola a lože dočasná. Do českého prekladu sa prenieslo dvojaké pomenovanie, avšak bez ďalšieho podobného delenia a preferovaný ostal rozvod od stola a lože, ktorý používa napr. tiež dr. František Pávek vo svojej publikácii *Rozvody očima soudce*, kde pracuje s pôvodnými textami zákonov.

V pôvodnom uhorskom znení sa nestretávame s tým, že by pre odluku existovali dva pojmy, naopak, jasne vieme odlíšiť, kedy sa hovorí o odluke a kedy o definitívnom zániku manželstva. *Elválasztás* je termín použitý v zmysle odluky a *felbontás*, čiže zrušenie, zánik v zmysle (definitívneho) rozvodu. V právnickom slovníku od doktorov Fajnora a Zátúreckého takúto presnú hranicu už nenachádzame, keďže rozvod preložili ako *válás* aj *elválasztás* a termín *ágytól és asztaltól való elválasztás* je preložený ako *rozvod od loža a stola*, kým sloveso *elválasztani* je preložené ako odlúčiť, čiže predmetné hranice sa v československom prostredí stierajú.

Vzhľadom na postoj uhorskej právnej vedy, že *Divortium est dissolutio matrimonii*, resp. všeobecnú skutočnosť, že *divortium* bolo pôvodným označením neplatnosti manželstva, nepovažujeme za vhodné používať termín *rozvod* od stola a lože minimálne do roku 1894, keďže *separatio* malo do tohto obdobia výlučne cirkevný charakter. V texte preferujeme používanie termínov odluka alebo separácia aj po tomto roku, lebo ich považujeme, vzhľadom na cirkevný pôvod predmetného inštitútu, za správnejšie. V súčasnosti sa pre legálnu separáciu tiež nepoužívajú termíny, ktoré by obsahovali slovo *rozvod*. Naopak, hovoríme o *Trennung von Tisch und Bett, separation from bed and board, la separazione dei coniugi* a pod. Avšak na druhej strane, podľa analógie, ak sa *Scheidung* a *Trennung* objavili v prvej štátnej úprave, je akceptovateľné, aby sme aj my termíny odluka a rozvod od stola a lože, ktorého používanie má v našich podmienkach dlhú tradíciu, považovali za synonymá od existencie prvej štátnej úpravy na našom území, t.j. od roku 1894. Je evidentné, že možných prístupov k riešeniu terminologickej nejasnosti by bolo viacero. Naším zámerom bolo hlavne poukázať na existujúcu historickú terminologickú nepresnosť a objasniť a spresniť používanie pojmov v tejto štúdiu.

In KHLÓSZ, P.: *Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-apostolico Hungariae regno usu recepta*. Tyrnaviae: Typis academis Societatis Jesu, 1761, s. 212 (preklad doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.) a FAJNOR, V.-ZÁTÚRECKÝ, A.: *Právnický terminologický slovník. Časť maďarsko-slovenská*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1921, s. 45 a FAJNOR, V.- ZÁTÚRECKÝ, A.: *Právnický terminologický slovník. Časť slovensko-maďarská*. Bratislava: Právnická jednota, 1923, s. 118 a PÁVEK, F.: *Rozvody očima soudce* (1918 – 1949; 1950 – 1963; 1964 – dodnes). Praha : Práce, 1973 a LENGAUER, A.-NESCHWARA, CH.- OLECHOWSKI, T.: *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur*. Wien: Böhlau Verlag, 2010, s. 283 a HRDINA, I. A.: *Dokumenty tridentského koncilu*. Praha: KRYSTAL OP, s.r.o, 2015, s. 205 a ALLGEMEINES BÜRGERLICHES GESETZBUCH FÜR DIE GESAMMTEN DEUTSCHEN ERBLÄNDER DER ÖSTERREICHISCHEN MONARCHIE. I. Theil. Wien: Aus der k.k. Hof und Staatsdruckerei, 1811. [cit.24.10.2016]. Dostupné na internete: <http://repeostrg.info/wp/abgb-1811/>

consent, konsenzuální rozvod)- napr. v právnych poriadkoch Česka, Rakúska, Nemecka, Talianska a pod.

Na nasledovných stranách sa zameriame najmä na historický vývoj dôvodov, ktoré manželov oprávňovali k odluke od stola a lože do prijatia civilnej právnej úpravy na našom území.

Vývoj učenia rímsko-katolíckej cirkvi o dôvodoch umožňujúcich odluku od stola a lože

S odlukou od stola a lože sa stretávame až od počítania nášho letopočtu, lebo *Ježiš, na rozdiel od Mojžiša* (referencia na Mojžišom povolenú prax zapudenia manželiek v židovskej spoločnosti), *poukázal na pôvodný Boží poriadok stvorenia, ktorý nie je premenlivým (zákonom), ale je zapísaným do ľudskej duchovno-telesnej, nedeliteľnej prirodzenosti* a v súlade s ktorým je *spojenie muža a ženy, ktoré je človekom nerozlučiteľné*.³ Podľa katolíckeho komentáru k Novému zákonu kresťanské učenie neprešlo kvalitatívnym vývojom, lebo *Mojžiš „nerozkázal,“ ale „dovolil“* (rozvod), avšak tým, že tak urobil, nebolo potrebné zaoberať sa v spoločnosti riadiacej sa Starým zákonom predmetným inštitútom. Keď však Ježiš odpovedal farizejom slovami *„Každý, kto prepustí svoju manželku pre iné ako pre smilstvo a vezme si inú, cudzoloží,“*⁴ podľa predmetného komentára *otvorene hovoril, že muž, ktorý prepustí svoju ženu, nezrušil tým manželstvo, ale popri jeho existencii cudzoloží*. Bolo tak potrebné určiť pojem pre *prepustenie manželky za súčasného trvania manželstva* a tým sa stala separácia, resp. odluka.

Podľa Matúšovej výnimky⁵ bola za jediný prípustný dôvod odluky označená *porneia*. Najbežnejší prístup k výkladu daného pojmu je *cudzoložstvo* niektorého z manželov, chápané ako „nevera manželskému zväzku.“ Šírka výkladu predmetného pojmu sa líši a osciluje medzi širokým pojmom cudzoložstvo na jednej strane a úzkym pojmom krvismilstva na strane druhej, vrátane vzájomnej kombinácie, resp. aj rozšírenia o sexuálnu nemorálnosť, prostitúciu, homosexualitu a neveru v čase od zásnub.⁶

³ Komentáre k Novému zákonu, Marek. Trnava: Dobrá kniha, 2013, s. 589.

⁴ Mt 19,9.

⁵ Podľa sv. Matúša Ježiš povedal: *„Ktokoľvek zapudí svoju manželku, okrem dôvodu smilstva, a vezme si za manželku inú, dopúšťa sa cudzoložstva.“* (Mt 19,3-9) Ostatné synoptické evanjeliá obsahujú danú pasáž v Mk 10,1-12 a Lk 16,18, avšak bez slov *okrem dôvodu smilstva*.

⁶ In LEINEWEBER, P. R.: The Greek Word *Porneia* in the Matthean Exception Clauses. In *Porneia in the Matthean Exception Clauses* [online]. Lynchburg: Liberty University, 2008, s. 14. [cit.15.6.2016]. Dostupné na internete: <http://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=honors> a LEVORATTI, A. J.: *Nuovo Commentario Biblico. I Vangeli*. Roma: Borla, 2005, s. 407.

Zjednotená cirkevná náuka hájila rovnaký prístup k Matúšovej výnimke od čias sv. Augustína (354-430), ktorý jasne použil termín separácia vo svojom diele *De Bono Coniugali*. Podľa neho nebolo *dovolené manželom odlúčiť sa z iného dôvodu, než pre cudzoložstvo*.⁷ Sv. Augustín samozrejme akceptoval vyššie spomenutý výklad *porneie*, avšak pojem cudzoložstvo vo svojom diele *Vyznania* použil aj na metaforickej či duchovnej úrovni, ako cudzoloženie Bohu zlým konaním či skutkami. V XIII. kapitole prvej knihy sa zamýšľal: „*Kto môže byť väčšmi zatratený než ten, kto neľutuje seba, ale roní slzy pre Dido, ktorá sa zabila z lásky k Aeneovi, ale neroní slzy pre svoju vlastnú smrť, ktorú si privodí tým, že nemiluje Teba, ó Bože, svetlo môjho srdca a chlieb úst mojej duše, ó sila, ktorá spája moju myseľ a najhlbšie myšlienky? Nemiloval som Ťa, a preto som proti Tebe spáchal cudzoložstvo.*”⁸ Analogicky z uvedeného vyplýva, že ak za cudzoložníkov označoval tých, čo neveria v Boha, tak sa za dôvod odluky od stola a lože mohlo považovať aj odpadlivosť od viery.

Ďalšie použité daného slova v texte je v II. kapitole štvrtej knihy. Autor tu opisuje *stretnutie s kúzelníkom, ktorý mal, na vykonanie svojej mágie, obetovať nejaké živé tvory (zvieratá), a tak privodiť šťastie Augustínovi, ktorý to však odmietol, kontemplačne poznamenajúc: „A nepácha duša, túžiaca po takých zbytočných výmysloch, cudzoložstvo proti Tebe, veriac v nepravdu a prahnúc po zbytočnostiach?”*⁹ Takýto stav duše vraj *kŕmi diabla*, čo znamená, že vedie k zatrateniu a bráni spáse, čo stredoveká náuka definovala ako kacírstvo alebo herézu, a teda už v časoch sv. Augustína mohla byť považovaná za ďalší dôvod odluky od stola a lože.

V 4. resp. 5. storočí boli tak, minimálne v teoretickej rovine, jasné nasledovné dôvody odluky od stola a lože: *porneia* ako najstarší dôvod a odpadlivosť od viery a heréza (tzv. *fornicatio spiritualis*) ako dôvody nepriamo ustanovené sv. Augustínom.

V ďalších storočiach došlo k oficiálnemu potvrdeniu a špecifikácii vymenovaných dôvodov.

V Graciánovom dekréte (okolo roku 1150) došlo k čiastočnému rozšíreniu odlukových dôvodov a k špecifikácii existujúcich.

---

⁷ ST. AUGUSTINE: Marriage and Concupiscence, Book I: 10-11. Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series, Vol. 5. [online]. Buffalo (New York): Christian Literature Publishing Co., 1887. [cit. 15.6.2016.] Dostupné na internete: <http://www.newadvent.org/fathers/15071.htm>

⁸ ST. AUGUSTINE: Confessions. Texas: Dallas, 1955, 1:13:21.

⁹ ST. AUGUSTINE: Confessions. Texas: Dallas, 1955, 4:2:3.

V súvislosti s dôvodom cudzoložstva, resp. *porneiou*¹⁰ ustanovil viacero reštriktívnych podmienok ako napr. že znásilnenie nie je dôvodom na separáciu, lebo *nevinnosť tela nie je stratená, ak je zachovaná v mysli*,¹¹ alebo podmienku zvýrazňujúcu rovnosť muža a ženy ustanovením, podľa ktorého nemohlo dôjsť k separácii od stola a lože pre cudzoložstvo jedného z manželov, ak aj druhý manžel cudzoložil, čo bolo v súlade s Ježišovým prikázáním, *aby na nevernicu hodil kameň iba ten, kto je bez viny*.¹²

Čo sa týka odpadlictva od viery, ak manželstvo uzavreli dvaja katolíci a jeden z nich sa zriekol viery, separácia bola prípustná. Len separácia bola prípustná tiež v prípade, ak manželstvo uzavreli ako neveriaci a jeden z nich prešiel na katolícku vieru, no napriek tomu si prial zotrvať s neveriacou stránkou. Ak by si neprial zotrvať s neveriacou stránkou, nedošlo by k separácii, ale k zániku manželstva a možnému opätovnému manželstvu.¹³

V súvislosti s herézou sa Gracián vyjadril, že *modlárstvo a viera v povery sú cudzoložstvom* a následok stanovil obdobný, ako pri odpadlictve od viery ustanoviac, že *Pán dovolil separáciu z dôvodu cudzoložstva*. Zdôraznil však, že išlo o dovoľenie, nie o príkaz, a preto, kto si myslí, že svoju manželku¹⁴ prinavráti na cestu veriacej, separácia nie je nutná.¹⁵ Nútenie druhého manžela k heréze bol taktiež dôvod na separáciu od stola a lože. Dôvodom separácie však mohla byť aj opačná situácia, a to že sa manžel, po schválení daného rozhodnutia druhým manželom, rozhodol vstúpiť do kláštora.¹⁶

Fyzické ohrozenie manžela druhým manželom ešte nebolo začiatkom 12. st. považované za dôvod separácie od stola a lože, keďže Gracián ustanovil, že *nie je dôvodom separácie odsúdenie (svetským sudcom) za trestné činy*,¹⁷ tiež, že *ak manželka strojí úklady proti manželovi, alebo ho z niečoho obviní, nie je to dôvod na jej vyhnanie*¹⁸ a odvoláva sa aj na sv. Ambróza ustanovujúc, že *akokoľvek sa zmení manžel (stane sa zlý a necivilizovaný), či manželka (stane sa neplodnou, slepou, hluchou, nemou, nadobudne telesnú vadu, ochorenie, bolesti alebo vlastnosť horšiu ako je možné predstaviť si), nie je to dôvod na separáciu*.

¹⁰ Gracián upozorňuje, že ňou nemyslí len cudzoložstvo, ale aj pohlavný styk osôb, ktoré nie sú v manželstve, incest, prostitúciu, či smilstvo proti prírode ako sodomia. In GRATIAN: Decretum Gratiani, case 32, question VII, C.10. In NOONAN, J., T.: Marriage canons from the Decretum of Gratian and the decretals, Sext, Clementines and Extravagantes. [online]. Berkeley (California): University of California, 1993. [cit.23.6.2016]. Dostupné na internete: <http://faculty.cua.edu/Pennington/Canon%20Law/marriagelaw.htm>

¹¹ GRATIAN: Decretum Gratiani, case 32, question V, C.9. In *Ibid.*

¹² GRATIAN: Decretum Gratiani, case 32, question VI, C.1. In *Ibid.*

¹³ GRATIAN: Decretum Gratiani, case 28, question II, C.2. In *Ibid.*

¹⁴ Hoci formulácia v *Decretum Gratiani* často budí dojem, že vinnou je zväčša manželka, Gracián zdôraznil, že *všetko, čo je zakázané ženám, je zakázané aj mužom; pre oboch totiž platia rovnaké podmienky*. In GRATIAN: Decretum Gratiani, case 32, question V, C.20. In *Ibid.*

¹⁵ GRATIAN: Decretum Gratiani, case 28, question I, C.5. In *Ibid.*

¹⁶ GRATIAN: Decretum Gratiani, case 33, question V, C.10. In *Ibid.*

¹⁷ GRATIAN: Decretum Gratiani, case 33, question II, C.18. In *Ibid.*

¹⁸ GRATIAN: Decretum Gratiani, case 32, question V, C.22. In *Ibid.*

V priebehu 12. st. sa však práve otázka fyzického ohrozenia manžela, ako možný dôvod separácie, stala predmetom diskusií. Pápež Alexander III. (1100/1105-1181) odpovedal na otázku, či manžel môže byť odlúčený od druhého manžela, ktorý spáchal lúpež alebo iný trestný čin nasledovne: „Manželka nemá byť odlúčená od svojho manžela, ktorý spáchal trestný čin, okrem prípadu, ak sa ju pokúsil zapojiť do svojho nevhodného konania a chcel tak ohroziť jej nábožný život. Nové manželstvo však uzavrieť nemôže. Vyššie uvedené sa vzťahuje aj na manžela.”¹⁹ Gracián v *causa 32* zakázal separáciu pre zlé vlastnosti ako aj pre ochorenie, čo pápež Alexander III takisto akceptoval, vzhľadom na to, že v odpovedi aragónskemu kráľovi zdôraznil, že manžel a manželka sú jedno telo, a preto ženy musia nasledovať svojich manželov, ktorí ochoreli na lepru a muži svoje manželky.²⁰ V liste arcibiskupovi z Canterbury dokonca prikázal exkomunikovať tých, čo daný príkaz neuposlúchnu.

Pápež Inocent III. (1161-1216) však Graciánovo učenie o dôvodoch separácie v poslednom bode rozšíril, keď ustanovil nasledovné: „Ak je krutosť muža vskutku taká, že obávajúcej sa žene nemôže byť zaručená dostatočná bezpečnosť, nie len s ním nemá opäť obnoviť spolužitie, ale skôr má byť od neho odňatá. Naopak, ak je dostatočne preukázaná poskytnutá bezpečnosť, rozhoduje sa, že žena sa má navrátiť manželovi pred vyšetrením podnetu.”²¹ Krutosť manžela bola tak akceptovaná za dôvod separácie, avšak bolo dodané, že separácia má byť krajný spôsob riešenia problému, ak by bola žena v ohrození do začatia vyšetrovania podnetu.

Ďalším dôležitým prameňom kánonického práva sa stali Dekréty Gregora IX. (1234), zbierka pápežských rozhodnutí skompilovaná Raymondom z Peñafortu, ktorý na ne nadviazal aj vo svojom diele *Summa o manželstve*. Obširnejšie ako Gracián sformuloval podmienky, za ktorých cudzoložstvo nezakladalo dôvod separácie od stola a lože²² a potvrdil Graciánovo učenie o *fornicatio spiritualis*,²³ vychádzajúc z Dekrétov Gregora IX,²⁴ v ktorých bol

---

¹⁹ NOONAN, J., T.: Marriage canons from the Decretum of Gratian and the decretals, Sext, Clementines and Extravagantes. [online]. Berkeley (California): University of California, 1993. [cit.26.6.2016]. Dostupné na internete: <http://faculty.cua.edu/Pennington/Canon%20Law/mariagelaw.htm>

²⁰ KITCHIN, S. B.: A History of Divorce. London: Chapman & Hall, 1912, s. 69.

²¹ „Si vero tanta sit viri saevitia, ut mulieri trepidanti non possit sufficiens securitas provideri, non solum non debet illi restitui, sed ab eo potius amoveri; alioquin sufficienti, si fieri potest, securitate provisá profecto videtur coniunx ante causae cognitionem restituenda marito.” APRUZZESE, L.: Corso di studio legale. Napoli: Dalla Tipografia di Porcelli, tomo II, 1819, s. 162.

²² Cudzoložstvo manžela, ak aj druhý manžel cudzoložil, navedenie ženy na prostitúciu, ďalej dobromyseľná viera v prezumovanú smrť manžela a následné manželstvo ženy (žena sa musí vrátiť k svojmu prvému manželovi), tiež ak žena cudzoložila v dôsledku uvedenia do omylu, že muž je jej manželom, rovnako aj donútenie ženy silou (nie však príkazom rodičov či naliehaním pokrvných príbuzných, alebo zneužitím jej strachu), ďalej odpustenie manželovi, ktorý cudzoložil, resp. zotrvanie vo vzťahu, hoci cudzoložil na verejnom priestranstve a napokon uviedol ešte jednu možnosť, kedy nemohlo dôjsť k separácii pre cudzoložstvo- a to ak neveriaci zapudil neveriacu, ona sa vydala za neveriaceho, prvý manžel sa stal veriacim a následne sa aj táto žena stala veriacou, v dôsledku čoho sa k sebe museli vrátiť a naďalej žiť v manželstve. In RAYMOND Z PEÑAFORTU: *Summa o manželstve*. Toronto: PIMS, 2005, s. 81-82.

²³ RAYMOND Z PEÑAFORTU: *Summa o manželstve*. Toronto: PIMS, 2005, s. 81.

potvrdený aj prístup k spáchaniu trestného činu²⁵ ako dôvodu nezakladajúceho nárok na separáciu od stola a lože a učenie pápeža Inocenta III. o potrebe bezpečia pre manžela v druhej knihe dekrétov. V prípade prenosnej choroby boli uvedené dve možnosti, keď pápež Gregor IX. ustanovil: „*Prepuknutie lepry u manžela nerozlučuje manželstvo, ani preň nepominú jeho účinky. Obe strany sa musia správať k sebe s manželskou pozornosťou alebo si môžu zvoliť trvalú zdržanlivosť.*“²⁶

V 13. st. sa tak za dôvod odluky od stola a lože považovali nepochybňované dôvody fyzického cudzoložstva, *fornicatio spiritualis* a také konanie, ktoré by ohrozilo bezpečnosť manžela práve v intenciách *fornicatio spiritualis*. V praxi teda išlo o konanie, ktoré by ohrozilo najmä duchovnú bezpečnosť manžela, a teda ho mohlo naviesť na herézu či odpadlivosť. Nebolo bežné, aby sa manželka domohla odluky od stola a lože napr. výlučne pre krutosť manžela, ktorú *bola povinná znášať ako Božiu vôľu a kríž, váha ktorého mala odčiniť jej hriechy, vyplývajúce z toho, že je ženou.*²⁷ Ohrozenie prenosnou chorobou už tiež zakladalo možnosť faktickej separácie.

V čase raného a vrcholného stredoveku boli tak vykryštalizované dôvody, ktoré podľa právnej náuky tvorili obsah oficiálneho učenia prijatého na Tridentskom koncile.

Jednania predchádzajúce bazálnym rokovaniam Tridentskému koncilu sa odohrali v Bologni 29. augusta 1547, kde sa zistilo, že treba zistiť mienku zúčastnených ohľadom dvoch dôležitých otázok, aby došlo k *ukončeniu otázok vyvstávajúcich medzi katolikmi.*²⁸ Prvá otázka, ku ktorej sa zúčastnení museli vyjadriť do nasledujúcej kongregácie, sa týkala klandestinných (tajných) manželstiev uzavretých bez prítomnosti duchovného a druhá cudzoložstva a jeho vplyvu na trvanie manželstva. Diskusie netrvali dlho a 6. septembra 1547 sa dohodlo na ustálení prístupu, že cudzoložstvo nerozlučuje manželstvo. O dva dni neskôr došlo k rozoslaniu dokumentu, ktorý bol výsledkom týchto diskusií a ktorý obsahoval šesť kánonov, o.i. o spomenutom prístupe k cudzoložstvu a o zákaze požehnať druhému manželstvu. Predmetom diskusie však ostala interpretácia pasáže Mt 19,9 o prepustení cudzoložnice, lebo viacerí zúčastnení argumentovali, že *quia maioris libertatis est quam*

---

²⁴ DECRETALS OF GREGORY IX.: BOOK IV, TITLE XIX, C.6. In NOONAN, J., T.: Marriage canons from the Decretum of Gratian and the decretals, Sext, Clementines and Extravagantes. [online]. Berkeley (California): University of California, 1993. [cit.28.6.2016]. Dostupné na internete: <http://faculty.cua.edu/Pennington/Canon%20Law/marriagelaw.htm>

²⁵ „*Manželia by nemali byť odlúčení pre trestný čin niektorého z nich, okrem prípadu fornicatio spiritualis.*“ In DECRETALS OF GREGORY IX.: BOOK IV, TITLE XIX, C.2. In *Ibid.*

²⁶ DECRETALS OF GREGORY IX.: BOOK IV, TITLE VIII, C.1. In *Ibid.*

²⁷ KITCHIN, S. B.: A History of Divorce. London: Chapman & Hall, 1912, s. 78.

²⁸ JEMOLO, Arturo Carlo: Il matrimonio nel diritto canonico - dal Concilio di Trento al Codice del 1917. Bologna: Il Mulino, 1993, s. 42.

*mulier*²⁹ a zvažovali možnosť, či nevinný muž nemôže po prepustení cudzoložnice vstúpiť do nového manželstva. Iní prítomní sa vyslovili, aby nedodržanie manželských kánonov nespôsobovalo exkomunikáciu a dôvodili prístupom Ambroziastra, čomu však iní oponovali, že *aj cirkevný otec sa môže myliť*. Keďže boli na zasadnutí prítomní aj z gréckych provincií, tak sa vetná formulácia ustálila na „*Kto by prehlásil, že sa cirkev mylí, ak tvrdí...*,” aby bolo očividné, že sa postihuje protestantské učenie hlásané Lutherom, ktorý použil práve danú vetnú konštrukciu, a teda že sa cirkev mylí.³⁰

Dôvody odluky od stola a lože neboli výslovne a taxatívne uvedené v prijatom dokumente *De Sacramento Matrimonii*, ale boli za také ustanovené právnou náukou vykladajúcou kánon 8: „*Kto by prehlásil, že sa cirkev mylí, ak rozhoduje, že z mnohých dôvodov môže dôjsť k odlúčeniu manželov od stola alebo manželského spoluzitia na určitú alebo neurčitú dobu, ten nech je exkomunikovaný;*”³¹ ako aj kánony 5 a 7 pojednávajúce o dôvodoch, v dôsledku ktorých nezanikne manželstvo, ale môžu zaniknúť jeho účinky prostredníctvom separácie od stola a lože. „Dôvody neboli stanovené vyčerpávajúco. Na 24. zasadnutí Tridentského koncilu sa hovorilo o *multae causae*, ktoré cirkev pripúšťala, explicitne išlo o *cudzoložstvo*,³² *upadnutie do herézy, navádzanie na hriech, krutosť*- obzvlášť manželova, kam sa zaradovalo aj *zlovoľné opustenie manžela, dlhodobé sužovanie a zanedbávanie povinností, ktoré druhého manžela vystavujú škode alebo nebezpečenstvu a prenosná choroba.*”³³ Jediný prípad, kedy k odluke od stola a lože mohlo dôjsť na základe vzájomného súhlasu bol, ak obaja manželia, ktorí nekonzumovali manželstvo, vstúpili do rádu alebo rehole. Ak by jeden manžel vstúpil do rádu alebo rehole s povolením druhého manžela, ale druhý by rovnako vstúpiť nechcel, povolila to cirkev len vtedy, ak bol vekom pokročilý, viedol prísne mravný život a zložil sľub čistoty. Ak by manžel vstúpil do rádu alebo rehole bez povolenia druhého manžela, sľub by bol neplatný (okrem prípadu verejného cudzoložstva), musel by sa vrátiť k opustenému manželovi a po jeho smrti by už nemohol uzavrieť nové manželstvo. V ostatných prípadoch hovorila právna náuka o *odluke proti vôli manžela*.³⁴ Takým bolo aj spomenuté cudzoložstvo, umožňujúce trvalú separáciu, v súvislosti s ktorým bol podaný nasledovný výklad; „*Ak*

---

²⁹ JEMOLO, Arturo Carlo: *Il matrimonio nel diritto canonico - dal Concilio di Trento al Codice del 1917*. Bologna: Il Mulino, 1993, s. 49.

³⁰ JEMOLO, Arturo Carlo: *Il matrimonio nel diritto canonico - dal Concilio di Trento al Codice del 1917*. Bologna: Il Mulino, 1993, s. 42-50.

³¹ HRDINA, I. A.: *Dokumenty tridentského koncilu*. Praha: KRYSTAL OP, s.r.o, 2015, s. 205.

³² Podľa výkladu za cudzoložstvo nebolo považované napr. prichytenie manžela pri bozkávaní inej ženy. In PAZDERKA, J.: *Rozvod od stola a lože*. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 4, 1887, s. 216.

³³ COING, H.: *Europäisches Privatrecht: Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München: C. H. Beck, 1985, s. 244 a PAZDERKA, J.: *Rozvod od stola a lože*. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 5, 1887, s. 272 .

³⁴ PAZDERKA, J.: *Rozvod od stola a lože*. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 4, 1887, s. 214-215, 219.

nevinný manžel chce využiť svojho práva na odluku od stola a lože, lebo cudzoložstvo jeho druhá je verejné (priznal sa, bol uznaný za vinného, svedčia proti nemu podozrivé udalosti- nestací však svedectvo osoby, ktorá sa cudzoložstvom s obvineným chváli), môže tento nevinný manžel vykonať odluku, a to aj bez čakania na rozsudok sudcu.³⁵” Následné výslovné povolenie duchovnej vrchnosti³⁶ malo deklaratórny účinok. Ak bolo cudzoložstvo tajné, nevinný mohol vykonať len odluku od lože a až po súdnom rozsudku aj od stola. Ak ju vykonal a druhý manžel ho požiadal o návrat, musel sa vrátiť a cudzoložstvo druhého manžela preukázať. Ak existovalo len dôvodné podozrenie, k takémuto konaniu oprávnený nebol.³⁷ Právo žalovať prepadlo, ak manžel *bona fide* vstúpil do nového manželstva, lebo o svojom prvom manželovi sa domnieval, že je mŕtvy, ďalej ak bol k cudzoložstvu prinútený násilím alebo došlo k omylu v osobe, alebo zvoleniu mlčky, tiež ak došlo k *adulterium reciprocum*, alebo odpusteniu.³⁸

Upadnutie do herézy sa považovalo za odlukový dôvod aj ak neexistovalo nebezpečenstvo zvedenia druhého manžela na herézu. Ak sa manžel odlúčil bez rozsudku, musel manžela, ktorý sa zriekol herézy prijať späť hneď- nie však, ak tak urobil až po cirkevnom rozsudku. V prípade krutosti bola potvrdená stredoveká náuka o možnosti opustenia manžela v prípade náhleho nebezpečenstva, jedine, že by bolo bezpečné počkať do vydania súdneho rozhodnutia v manželstve. Za vystavenie manžela nebezpečenstvu sa považovali *vôbec všetky zločiny, ktoré mohli byť predmetom súdneho stíhania* ako aj nebezpečenstvo v dôsledku choromysel'nosti druhého manžela (nie ak manželova choroba nepredstavuje nebezpečenstvo). Čo sa týkalo prenosnej choroby, nebola dôvodom odluky od stola a lože, ak osoba vedela, že vstupuje do manželstva s osobou, ktorá určitú prenosnú chorobu má.³⁹

Protestanti taktiež uznávali inštitút odluky od stola a lože, dôvodom ktorého boli manželské nepokoje, keďže cudzoložstvo a zlomysel'né opustenie manžela boli chápané ako dôvody rozlučujúce manželstvo. Niektorí protestanti za rozlukový (t.j. rozvodový) dôvod považovali aj úklady o život druhého manžela, avšak vo všeobecnosti platilo, že manželstvo

---

³⁵ PAZDERKA, J.: Rozvod od stolu a lože. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 4, 1887, s. 217-218.

³⁶ Čo sa požadovalo už na Agathenskom koncile v 6.st a potvrdené bolo na Tridentskom koncile, hoci po ňom existovali diskusie, že nie všetky manželské veci patria cirkevným súdom. Aj *kánonisti, ktorí cirkvi priali menej* však potvrdili, že išlo o klamnú tvrdenie. In PAZDERKA, J.: Rozvod od stolu a lože. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 3, 1887, s. 166-168.

³⁷ PAZDERKA, J.: Rozvod od stolu a lože. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 4, 1887, s. 218.

³⁸ PAZDERKA, J.: Rozvod od stolu a lože. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 5, 1887, s. 270-271.

³⁹ PAZDERKA, J.: Rozvod od stolu a lože. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 5, 1887, s. 273-281.

sa považuje za nerozlučiteľné, samozrejme s ohľadom na Matúšovu výnimku a zlovoľné opustenie manžela postavené na roveň v nej uvedenému cudzoložstvu.⁴⁰

Odluka od stola a lože na území Slovenska do roku 1848

Odluka od stola a lože mala na území Slovenska dlhú históriu, trvajúcú približne sedem storočí (hoci možno predpokladať existenciu odluky od stola a lože aj pred 13. st., jej zákonné presadzovanie sa udáva až ku koncu 13. st.) do roku 1949. Ešte v zákonoch kráľa sv. Štefana, podľa ktorého „*župani a sudcovia majú spravodlivosť vykonávať podľa zákonov Božského práva, v zhode s biskupmi*“⁴¹ bolo manželke umožnené vydať sa za iného v prípade, že ju manžel opustí.⁴² Tiež na prvej Ostrihomskej synode (1100) bolo ustanovené, že *kto sa z nenávisti k vlastnej manželke predá do otroctva, tak nech otrokom ostane, avšak jeho manželka sa môže druhýkrát vydať, za koho chce*. Žene bolo tiež umožnené rozviesť sa a vziať si za manžela iného muža aj za predpokladu, že ju jej manžel nepravdivo obvinil z cudzoložstva.⁴³ Z daného vyplýva, že manželka mala k dispozícii viacero rozvodových dôvodov a dokonca viac ako manžel, ktorý mohol jednostranne ukončiť manželstvo len z dôvodu cudzoložstva.⁴⁴ Avšak už na druhej Ostrihomskej synode (1112) boli predmetné dôvody zániku manželstva za života manželov určené za nespôsobilé ukončiť manželstvo a oprávniť manželov na vstup do ďalšieho manželstva, kým je druhý manžel nažive. Kráľ Koloman prijímal katolícke učenie, o čom svedčí aj článok 7 v druhej knihe jeho dekrétov, podľa ktorého *ak manželka zanechá svojho manžela, nech mu je navrátená a ak to spraví opakované, aj tak nech ju k nemu dovedú naspät', lebo bolo napísané, že tých, čo Boh spojí, človek nech nerozlučuje*,⁴⁵ avšak odmietol prijať takéto učenie bez výhrady.⁴⁶ Ešte aj

⁴⁰ COING, H.: *Europäisches Privatrecht: Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München: C. H. Beck, 1985, s. 245.

⁴¹ Štefan, I/ 2. In LACLAVÍKOVÁ, M.- ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, s. 61.

⁴² Štefan, I/ 30: „*Aby obe pohlavia zostali pod určenými zákonmi a mohli žiť bez akýchkoľvek nepravostí, týmto kráľovským zákonom nariaďujeme, že ak niekto z bezočivosti kvôli sprotiveniu si manželky, utečie z domova, manželka nech užíva všetok majetok manžela až doposiaľ, kým čaká na manžela a nech sa neodváža dovtedy nik nútiť ju do iného manželstva. A ak sa chce z vlastnej vôle znovu vydať, nech jej je to dovolené s ponechaním si svojich šiat a vzdaním sa ostatných majetkov. A ak sa manžel toto počujúc vráti, nech je mu dovolené vziať si manželku len s povolením biskupa.*” In LACLAVÍKOVÁ, M.- ŠVECOVÁ, A.: *Praktikum k dejinám štátu a práva na Slovensku. I zväzok. (Od najstarších čias do roku 1848)*. Trnava: Typi universitatis tyrnaviensis, 2015, s. 36.

⁴³ ROSZNER, E.: *Régi magyar házassági jog*. Budapest: Franklin- Társulat, 1887, s. 305.

⁴⁴ K cudzoložstvu je zmienka aj v Ladislav I/20, kde je vyjadrené odporúčanie, aby *manžel prijal naspät' svoju manželku, ktorá cudzoložila po pokání, ktoré vykonala podľa cirkevných predpisov a ak ju neprijme, aby ostali obaja mimo manželstva, kým žijú*. Rovnaké vyjadrenie bolo aj v Koloman II/8. In CSIKY, K. et al.: *Magyar Törvénytár*. Budapest: Franklin Társulat, 1809, s. 57 a s. 125.

⁴⁵ Koloman II/7. In CSIKY, K. et al.: *Magyar Törvénytár*. Budapest: Franklin Társulat, 1809, s. 123.

začiatkom 13. storočia sa tak v Uhorsku stretávame s tým, že bol rozvod v súčasnom slova zmysle umožnený, čo dokladuje Váradi Regestrum (*Regestrum Varadinense*), podľa ktorého muž, chystajúci sa na púť v Jeruzaleme, ukončil manželský zväzok so svojou manželkou jej prepustením a dovolil jej vziať si za manžela iného a ešte jej do vlastníctva dal dvoch otrokov. Žena tiež vyhlásila, že prepúšťa svojho manžela z manželstva a vyjadrila, ako bude nakladať s otrokmi. Indikuje to, že hoci teória nerozlučiteľnosti manželstva bola dostatočne rozpracovaná, prax jej ešte v 13. storočí nezodpovedala, ináč by sa nestalo, že predmetné vyhlásenie, ktoré muselo byť obojstranné, by bolo zaznamenané pred cirkevným úradom.⁴⁷ Niet preto divu, že v roku 1231 sa pápež Gregor IX. v liste sťažoval, že hoci je dlhodobo verejne známe, že manželské veci patria do cirkevnej príslušnosti, v Uhorsku predsa dochádza k rozvodom a často rozhoduje svetské súdnictvo, ktoré je využívané na to, aby rozlúčilo manželstvo.⁴⁸

Dodržiavanie kánonického učenia v manželských veciach bolo výsledkom až ďalších desaťročí, z ktorých sa zachovali správy najmenej o štyroch uhorských synodách z rokov 1222-1276 a najvýznamnejšej v Budíne z roku 1279, kde došlo k zavedeniu niektorých lateránskych dekrétov pre územie Uhorska, vrátane kánonov o manželstve,⁴⁹ čím bola zabezpečená konformita uhorskej manželskoprávnej úpravy s existujúcim kánonickým právom. O dôslednom dodržiavaní kánonického učenia v manželských veciach v bežnom živote však možno hovoriť až od obdobia po konaní Tridentského koncilu.⁵⁰ Uvedené dokladá aj novoveká uhorská právna veda.

Pavol Khlósz⁵¹ (18. st.) výslovne uviedol, že *jednotlivé aj všeobecné veci, dotýkajúce sa manželstva, sa zhodne spravujú v Uhorsku podľa kánonického práva, a biskupi majú právomoc posudzovať cirkevné a duchovné veci, medzi ktoré sa radí aj sviatosť manželstva, podľa kánonického práva*. O manželstve hovoril, že vzniklo pre svet ešte v raji od samotného Boha a že je vhodné oceniť ho pred ostatnými sviatosťami, pretože ich prevyšuje miestom, časom, významom a tiež svojím tajomstvom, pričom odkázal na *De Sacramento Matrimonii*.

---

⁴⁶ ROSZNER, E.: Régi magyar házassági jog. Budapest: Franklin- Társulat, 1887, s. 303,306, 307.

⁴⁷ BÉLI, G.: Magyar jogtörténet- Az államalapítástól 1848-ig. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam, 1995, s. 14 a ROSZNER, E.: Régi magyar házassági jog. Budapest: Franklin- Társulat, 1887, s. 302-303.

⁴⁸ ROSZNER, E.: Régi magyar házassági jog. Budapest: Franklin- Társulat, 1887, s. 307.

⁴⁹ HARTMANN, W.- PENNINGTON, K.: The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2008, s. 363.

⁵⁰ ROSZNER, E.: Régi magyar házassági jog. Budapest: Franklin- Társulat, 1887, s. 308.

⁵¹ Paulus Khlosz bol uhorský šľachtic a advokát, ktorý prednášal uhorské procesné právo na Trnavskej univerzite a vedecky sa profiloval na oblasť procesného a kánonického práva. V 18. st. v Trnave vydal teoreticko-praktickú publikáciu venujúcu sa procesnému právu „*Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-Apostolici Hungariae regno usu recepta.*” (1756). In ADELUNG, J. CH.- ROTERMUND H. W.: Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinen Gelehrten-Lexico. Delmenhorst: 1810, s. 310.

V súlade s tým bolo jeho upozornenie, že žiadať možno len *jednoduchú rozluku*, t.j. odluku od stola a lože. Za dôvod považoval vstup manžela do rádu alebo rehole v prípade nekonzumovaného manželstva, telesné⁵² a duchovné smilstvo a tiež krutosť, v súvislosti s ktorou ustanovil, že *ak sa žena bojí zúrivosti muža, má od neho byť poskytnutá záruka, a ak ju ona nebude považovať za dostatočnú, a pokiaľ to nie je preukázateľné, je žena umiestnená na bezpečné miesto*. K procedurálnej otázke uviedol, že *manželské spory ako jedny z osobitne určených cirkevných súdnych vecí, prináležia len do jurisdikcie miestneho biskupa*.⁵³

Podľa Kelemena⁵⁴ (18.-19.st.) *manželstvo vyplýva/je nariadené z božieho, prirodzeného zákona*, pričom zdôraznil, že: *„Závery Tridentského koncilu boli prijaté a potvrdené pred kresťanským svetom v roku 1564. Čo sa týka nášho Uhorského kráľovstva, tak v tom istom roku a to za panovania Ferdinanda I.⁵⁵ a v čase, keď bol ostrihomským arcibiskupom Mikuláš Oláh, ich prijala diecézna Trnavská synoda (synodus dioecisana), ktorá vyhlásila, že akty a dekréty uvedeného Tridentského koncilu sa vyhlásia, zverejnia a budú sa zachovávať. Závery tejto trnavskej synody sa dosiaľ dodržiavajú...a nikto doposiaľ, ako viem, neučí nič jasnejšie (inšie - liquido). Ak by však niekto nechcel mojim slovám uveriť, a chcel by to inak, falošne vysvetľovať, potom poruší závery Tridentského koncilu...”* Upozorňuje, že *manželia majú povinnosť žiť spolu a niesť manželské bremená a ak do manželstva vstúpi násilie alebo iná ťažkosť, môže žiadať druhá poškodená strana, aby aj súdnou cestou bola zbavená povinnosti žiť v manželstve, t.j. aby bol umožnený jej odchod*. Dodal, že ak existujú veľmi vážne a spravodlivé dôvody na odluku od stola a lôžka, nemožno ju uskutočniť na základe rozhodnutia manželov, ale len na základe rozhodnutia súdu, ak hrozí škoda na tele alebo na duši a aby sa táto vylúčila, je nevyhnutné predložiť konkrétnu žalobu na súde. Do kontrastu to dal s dávnym právom, kedy *manžel, prichytiac manželku pri cudzoložstve, mal božské právo*

---

⁵² Manžel môže požadovať manželkinu smrť, no ak jej odpustí (výslovne, mlčky, prijatím, súložou), resp. tiež spácha cudzoložstvo, nemôže požadovať trest ani odluku od stola a lože. Musí ísť o preukázaný a odsúdený zločin. Oddeliť sa z vlastného popudu môže nevinná strana, ak ide o *notorické cudzoložstvo*. *Ak sa nevinná strana dozvie o ňom súkromne, môže sa v tichosti oddeliť od lôžka, nie však od spoločného súžitia, aby nedošlo o verejnemu škandálu (vinná strana, potom čo vyšlo najavo jej cudzoložstvo, má povinnosť vrátiť sa, no nemá právo podať žalobu na odluku od stola alebo na rozvod- divortium)*.

⁵³ KHLÓSZ, P.: *Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-apostolico Hungariae regno usu recepta*. Tyrnaviae: Typis academicis Societatis Jesu, 1761, s. 228, s. 166, s. 165, s. 212, s. 216, s. 221, s. 225 (preklad doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.)

⁵⁴ Emericus Kelemen absolvoval štúdium práva na Trnavskej univerzite. Stal sa univerzitným profesorom (v Košiciach vyučoval teológiu) a bol tiež právnym historikom, ktorý ako prvý spracoval dejiny súkromného práva v Uhorsku. Trikrát sa stal dekanom Budapeštianskej univerzity a dvakrát jej rektorom. Jeho najznámejším dielom sa nepochybné stalo *Magyar hazai polgári magános törvényről irt tanítások* (1822). In *Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék: Kelemen Imre*. [online]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. [cit.28.11.2016]. Dostupné na internete:

<http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/kelemenimre.htm>

⁵⁵ Ktorý sa na záverečných zasadnutiach Tridentského koncilu tiež zúčastnil, a to prostredníctvom svojich zástupcov.

ju vrátiť (darovať jej slobodu). Na otázku či a akým spôsobom bol možný rozvod odpovedal, že u katolíkov *úplná, resp. vlastná rozluka* (t.j. rozvod v dnešnom význame) platného a konzumovaného manželstva neprichádza do úvahy s výnimkou smrti. V prípade, ak manželský zväzok stále trval, ale došlo o oddeleniu manželov (separácii) od stola a lôžka, hovoril o *nevlastnej (nepriamej) rozluke*. Špecifikoval, že žiadosť musí byť predložená cirkvi nevinnou stranou z prípustných dôvodov ako cudzoložstvo, ak bude dokázané a nebude dodatočne odpustené žalobcom/žalobkyňou; ďalej ohrozenie viery alebo upadnutie do herézy, nebezpečenstvo duše alebo navádzanie na hriech, nebezpečenstvo života, t.j. ohrozenie zdravia leprou, morom a pod. a prílišná hrubosť manžela. Vyjadril sa aj k procedurálnej otázke, a to nasledovne: „*Snúbenecké a manželské spory medzi katolíkmi⁵⁶ sa riešia pred súdom diecézneho biskupa, odtiaľ sa riešia na metropolitnej súdnej stolici a odtiaľ smerujú k primaciálnemu súdu a konečne apelujú sa v Ríme. Pontifex musí určiť príslušných sudcov.*”⁵⁷

Záver

Uhorské právo a právna veda plne akceptovali nerozlučiteľnosť manželstva rímsko-katolíkov, tvoriacich absolútnu majoritu obyvateľstva v Uhorsku a Rakúsko-Uhorsku, a preto do 19. st. existoval na riešenie manželských nezhôd jediný inštitút, súčasnému právu známy ako legálna separácia. Kým sa v Uhorsku naplno zaužívalo jej využívanie koncom 13. st., cirkevná veda mala vyprofilované všetky dôvody odluky od stola a lože, ktoré v precizovanej forme platili na území Slovenska do konca 19. st., a z ktorých vychádzali odkukové (ale aj rozvodové) dôvody do roku 1949. Boli nimi telesné a duchovné cudzoložstvo (od čias sv. Augustína, vychádzajúceho z biblického termínu *porneia*, resp. ak berieme do úvahy dokumenty uznané za pramene práva, tak od čias Graciána), ako aj ohrozenie manžela, a to najskôr duchovné od čias pápeža Alexandra III. a následne aj telesné od čias pápeža

---

⁵⁶ V súvislosti s procedurálnou úpravou rozluky u protestantov Kelemen zdôraznil, že v spore sa musia predložiť všetky nároky sudcovi, ktorý o nich rozhodne, avšak ten nikdy nevyhlási úplnú rozluku, ak nebude postarané o výživu a riadnu výchovu detí, splodených v manželstve a to na základe dohody manželov alebo rozhodnutia súdu a plne v ich prospech. Ďalej nemôžu rozlúčení manželia vstúpiť do nového manželstva, skôr než by pred cirkevnou vrchnosťou (pod trestom straty úradu) potvrdili riadnu starostlivosť o deti a podali o tom dôveryhodné svedectvo. Následne, na základe rozluky, môžu rozlúčení manželia vstúpiť do nového manželstva, nie však s komplicom, s ktorým scudzoložili, a žena tak nemôže urobiť pred uplynutím 9 mesiacov po oddelení od manžela, aby v prípade splodenia dieťaťa nebol neistý jeho pôvod. Rozlúčeným manželom a potom zmiereným nebolo zakázané znovu uzavrieť manželstvo, ale dodržať museli všetky predpísané náležitosti ako v prvom manželstve.

⁵⁷ KELEMEN, E.: *Institutiones Juris Hungarici Privati, Liber I.* Budae: Typis regiae scientiarum univer. hungariae, 1818, s. 324, s. 358, s. 360, s. 362 (preklad doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.)

Inocenta III. Najviac tvárnym sa stal práve posledný dôvod- ohrozenie manžela. To mohlo mať podľa uhorskej právnej náuky podobu hrubosti/krutosti/zúrivosti manžela; choroby manžela- pričom ohrozenie nemuselo spočívať iba v nakazení sa chorobou, ale aj napr. v mentálnej chorobe manžela; ďalej ohrozenie v dôsledku zneužívania, resp. navádzania na hriech (pod daným dôvodom mohlo byť pokryté aj spáchanie trestného činu, ktoré už v čase prijatia civilnej úpravy predstavovalo samostatný rozvodový (rozlukový) a odlukový dôvod, ako aj zlomyseľné opustenie, ktoré zas mohlo navádzať na hriech v podobe cudzoložstva). Každopádne, k odluke od stola a lože sa vyžadovalo súdne rozhodnutie, a preto bolo určite aj na zvážení sudcu (biskupa), čo považoval za natoľko závažné ohrozenie, aby pripustil odluku od stola a lože. Po prijatí civilnej úpravy v Uhorsku (zák. čl. XXXI/1894) ostali dôvody odluky od stola a lože veľmi podobné, samozrejme s vylúčením tých, ktoré mali výsostne náboženský charakter. Napokon, názorným príkladom toho, ako sa inštitút legálnej separácie prispôbil súčasnosti poskytuje napr. španielsky právny poriadok. Hoci je výpočet dôvodov separácie v španielskom právnom poriadku taxatívny, súdnou praxou sa osvojil ďalší dôvod rozširujúci taxatívny výpočet nazvaný ako nedostatok *affectio maritalis* (vymiznutie citovej väzby, resp. strata náklonnosti a vôle vzájomne sa podporovať a pomáhať si, ktorá nemusí byť založená na objektívnom dôvode) a navyše je možná aj separácia konsenzuálna. Vôľa manželov odlúčiť sa tak nie je *de facto* limitovaná, čo je trendom europeizácie rodinného práva.

Zoznam bibliografických odkazov

- ADELUNG, J. CH.- ROTERMUND H. W.: Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinen Gelehrten-Lexico. Delmenhorst: 1810, s. 310.
- APRUZZESE, L.: Corso di studio legale. Napoli: Dalla Tipografia di Porcelli, tomo II, 1819
- BÉLI, G.: Magyar jogtörténet- Az államalapítástól 1848-ig. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Állam, 1995
- COING, H.: Europäisches Privatrecht: Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800). München: C. H. Beck, 1985
- CSIKY, K. et al.: Magyar Törvénytar. Budapest: Franklin Társulat, 1809
- FAJNOR, V.- ZÁTURECKÝ, A.: Právnický terminologický slovník. Časť slovensko-maďarská. Bratislava: Právnická jednota, 1923
- FAJNOR, V.-ZÁTURECKÝ, A.: Právnický terminologický slovník. Časť maďarsko-slovenská. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1921

- HARTMANN, W.- PENNINGTON, K.: The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140- 1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2008
- HRDINA, I. A.: Dokumenty tridentského koncilu. Praha: KRYSTAL OP, s.r.o, 2015
- JEMOLO, Arturo Carlo: Il matrimonio nel diritto canonico - dal Concilio di Trento al Codice del 1917. Bologna: Il Mulino, 1993
- KELEMEN, E.: Institutiones Juris Hungarici Privati, Liber I. Budae: Typis regiae scientiarum univer. hungariae, 1818 (preklad doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.)
- KOL.AUT.: Dejiny Trnavskej univerzity 1635-1777, 1992-2010. Bratislava: VEDA, 2010
- KHLÓSZ, P.: Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-apostolico Hungariae regno usu recepta. Tyrnaviae: Typis academicis Societatis Jesu, 1761
- KITCHIN, S. B.: A History of Divorce. London: Chapman & Hall, 1912
- KOMENTÁRE K NOVÉMU ZÁKONU, Marek. Trnava: Dobrá kniha, 2013
- LACLAVÍKOVÁ, M.- ŠVECOVÁ, A.: Praktikum k dejinám štátu a práva na Slovensku. I zväzok. (Od najstarších čias do roku 1848). Trnava: Typi universitatis tyrnaviensis, 2015
- LACLAVÍKOVÁ, M.- ŠVECOVÁ, A.: Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790. Trnava: Typi universitatis tyrnaviensis, 2007
- LENGAUER, A.- NESCHWARA, CH.- OLECHOWSKI, T.: Grundlagen der österreichischen Rechtskultur. Wien: Böhlau Verlag, 2010
- MOSNÝ, P.- LACLAVÍKOVÁ, M.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. (od najstarších čias do roku 1848). Bratislava: Wolters Kluwer, 2015
- NEMEC, M.: Základy kánonického práva. Bratislava: Wolters Kluwer, 2007
- PÁVEK, F.: Rozvody očima soudce (1918 – 1949; 1950 – 1963; 1964 – dodnes). Praha : Práce, 1973
- PAZDERKA, J.: Rozvod od stolu a lože. Časopis katolíckého duchovenstva, Praha, 4, 1887
- RAYMOND Z PEŇAFORTU: Summa o manželstve. Toronto: PIMS, 2005
- ROSZNER, E.: Régi magyar házassági jog. Budapest: Franklin- Társulat, 1887
- ST. AUGUSTINE: Confessions. Texas: Dallas, 1955
- ST. AUGUSTINE: Confessions. Texas: Dallas, 1955
- SVĚTÉ PÍSMO STARÉHO I NOVÉHO ZÁKONA. Trnava: Spolok svätého Vojtecha v Trnave, 2003
- VLADÁR, V.: Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009

Internetové zdroje

ALLGEMEINES BÜRGERLICHES GESETZBUCH FÜR DIE GESAMMTEN DEUTSCHEN ERBLÄNDER DER ÖSTERREICHISCHEN MONARCHIE. I. Theil. Wien: Aus der k.k. Hof und Staatsdruckerei, 1811. [cit.24.10.2016]. Dostupné na internete: <http://repoestrng.info/wp/abgb-1811/>

GRATIAN: Decretum Gratiani, case 32, question VII, C.10. In NOONAN, J., T.: Marriage canons from the Decretum of Gratian and the decretals, Sext, Clementines and Extravagantes. [online]. Berkeley (California): University of California, 1993. [cit.23.6.2016]. Dostupné na internete: <http://faculty.cua.edu/Pennington/Canon%20Law/marriagelaw.htm>

Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék: Kelemen Imre. [online]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. [cit.28.11.2016]. Dostupné na internete: <http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/kelemenimre.htm>

LEINEWEBER, P. R.: The Greek Word Porneia in the Matthean Exception Clauses. In Porneia in the Matthean Exception Clauses [online]. Lynchburg: Liberty University, 2008 [cit.15.6.2016]. Dostupné na internete: <http://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=honors>

NOONAN, J., T.: Marriage canons from the Decretum of Gratian and the decretals, Sext, Clementines and Extravagantes. [online]. Berkeley (California): University of California, 1993. [cit.26.6.2016]. Dostupné na internete: <http://faculty.cua.edu/Pennington/Canon%20Law/marriagelaw.htm>

ST. AUGUSTINE: Marriage and Concupiscence, Book I: 10-11. Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series, Vol. 5. [online]. Buffalo (New York): Christian Literature Publishing Co., 1887. [cit. 15.6.2016.] Dostupné na internete: <http://www.newadvent.org/fathers/15071.htm>

Právne predpisy

Zák. čl. XXXI/1894

MEZERY V ČESKÉ ÚPRAVĚ SVĚŘENSKÉHO NÁSTUPNICTVÍ Z HISTORICKÉHO POHLEDU

Lucie Mrázková¹

Abstrakt

Príspevek se zabývá problematickými otázkami úpravy svěřenského nástupnictví v českém občanském zákoníku, a to na základě zkušeností s tímto institutem od římského práva do současnosti. Zejména upozorňuje na mezery v úpravě, které způsobují zásadní problémy pro fungování tohoto institutu, a vedoucí až k jeho možné paralýze. Zaměřuje se také na základní principy, spojené se svěřenským nástupnictvím, zejména na důraz na vůli zůstavitele, a polemizuje s možnostmi právní úpravy v situaci, kdy je prováděn zásadní obrat právě ve směřování těchto principů.

Klíčové slová

Svěřenské nástupnictví; dědictví; zůstavitel; přední dědic; následný dědic; nepominutelný dědic; římské právo; ABGB; OZ 2012

Abstract

The article deals with problematic issues of a substitution in trust in the Czech Civil Code, mainly focusing on the experience with this institute throughout the history. It points out legal gaps which cause significant problems for this institute, possibly leading to its paralysis. It also focuses on the main principles of the substitution in trust, especially on an emphasis on testator's free will, and argues the possibilities of the regulation in a situation of a general turn in these principles.

Keywords

Substitution in trust; heritage; testator; „front“ heir; subsequent heir; forced heir; Roman Law; ABGB; Czech Civil Code 2012

Úvod

Institut svěřenského nástupnictví se v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku (dále jako „OZ 2012“) řadí k institutům, které se do právního řádu vrací po poměrně dlouhé „odmlce“. Ačkoliv nevzbudil tolik (i mediální) pozornosti jako kupříkladu pacht, stále se jedná o významnou změnu, ukazující především na přelom v chápání dědického práva oproti předchozí úpravě, obsažené jak v občanském zákoníku z r. 1964 (zákon č. 40/1964 Sb., dále jako „OZ 1964“), tak i v zákoníku z r. 1950 (zákon č. 141/1950 Sb., dále jako „OZ 1950“). Zejména jde o otázku důrazu na vůli zůstavitele, na které je postavena celá koncepce

---

¹ Lucie Mrázková, Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.

dědického práva. Nejsilnějším projevem tohoto důrazu je pak právě institut svěrenského nástupnictví.

Podle důvodové zprávy k OZ 2012 spočívá svěrenské nástupnictví v „*nařízení zůstavitele, aby po jeho dědici nastoupila jiná osoba jako další (následný) dědic*“.² Jedná se tedy o dispozici zůstavitele s majetkem až za přijetí „prvním“, tzv. předním dědicem. Zákon vyjmenovává i další případy, které se považují za zřízení svěrenského nástupnictví mlčky,³ o kterých bude pojednáno dále. Nejdříve je ale vhodné nastínit vývoj institutu a tím i základní principy, na kterých spočívá.

Římské právo

Při širším pohledu na institut svěrenského nástupnictví můžeme jeho počátky vysledovat už v římském právu v institutu pupilární substituce. V tomto případě stanovoval *pater familias* dědice svému nedospělému dítěti pro případ, že by zemřelo až po něm jako zůstaviteli, ale před dosažením dospělosti.⁴ Podmínkou zde bylo, že toto dítě se smrtí zůstavitele stalo *sui iuris*, a *pater familias* tak v podstatě pořizoval testament za dítě, což se odrazilo i ve fungování této substituce. Substitut, který tak po zemřelém dítěti nastoupil, nedědil pouze to, co bylo zanecháno zůstavitelem, ale i to, co dítě nabylo do okamžiku své smrti.⁵

Z jiné „vývojové linie“ se v římském právu objevil také institut univerzálního fideikomisu. Tím zůstavitel uložil dědici, aby vydal celou pozůstalost třetí osobě, fideikomisaři. Ten pak byl odkazovníkem, nikoliv dědicem, a vydána byla pouze aktiva – pasiva tak zůstávala dědici. Nevýhodnost této situace byla řešena pomocí stipulací, kdy se fideikomisař zavazoval, že veškeré dluhy, které plynou z dědictví, uhradí namísto dědice. Později bylo přijato *senatusconsultum Trebellianum*, které připouštělo žaloby přímo proti fideikomisaři. Z faktického hlediska tak docházelo k univerzální sukcesi, alespoň z dnešního, majetkového pohledu – náboženská práva zůstávala zachována dědici.⁶ Římské právo také nemohlo

---

² ELIÁŠ, K.: a kol.: Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012, s. 622.

³ § 1513 OZ 2012.

⁴ Podrobněji viz SALÁK, P.: K pojmu fideikomisu a jeho pozici v římském právu a novověkém právu. Právní rozhledy, Nakladatelství C.H. Beck, 2014, roč. 22, č. 12, s. 432-436; VÁŽNÝ, J.: K § 609 obč. zákona. Časopis pro právní a státní vědu. Brno, Právnícká jednota Moravská, 1940, s. 11-17; VÁŽNÝ, J.: Quasipupilární substituce. Časopis pro právní a státní vědu (bez uvedení čísla). Brno, Právnícká jednota Moravská, 1940, s. 284 an. a VÁŽNÝ, J.: K problému pupilární substituce (nesoulad mezi právním pojmem a praktickou funkcí). In: Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Jaroslava Kallaba. Praha: Orbis, 1939, s. 285-295.

⁵ HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. 6. vyd., Bratislava: Nákladem Právnícké fakulty Univerzity Komenského, 1927, s. 552.

⁶ Srov. SALÁK, P. Římskoprávní vlivy v českém dědickém právu v 19. až 21. století. Právník, Praha: Ústav státu a práva ČR, v. v. i., 2012, roč. 151, č. 4, s. 1313-1322.

považovat fideikomiséře za dědice pro rozpor se zásadou „*semel heres, semper heres*“ – dědic, který vydal celou pozůstalost, nemohl „přestat“ být dědicem.⁷

Podobnost s dnešním institutem svěřenského nástupnictví tak lze vysledovat především v dispozici zůstavitele s majetkem až za přijetí dědictví „prvním“ dědicem, a to jak v případě pupilární substituce, tak v případě univerzálního fideikomisu. Není také bez zajímavosti, že až do dnešní doby se dochovalo pravidlo, které substitucím přinesla známá Causa Curiana. Zde bylo řečeno, že zůstavitelem zřízená pupilární substituce v sobě mlčky zahrnuje i substituci obecnou.⁸ V podstatě stejně hovoří v dnešních podmínkách § 1512 odst. 1 věta druhá OZ 2012: „Povolání za svěřenského nástupce se považuje i za povolání za náhradníka.“

Vzhledem k zaměření příspěvku je nutné také krátce odbočit k problematice nepominutelných dědiců. Původně byly osoby, které by po zůstaviteli dědily ze zákona, chráněny pouze proti opomenutí – stačilo tedy, aby je zůstavitel v testamentu jakkoliv zmínil, a byl tak zachován formální požadavek. Z materiálního hlediska tito „dědicové“ chráněni nebyli, neměli tak nárok na část pozůstalosti. V době pozdní republiky se jim však dostala možnost, aby žalovali na nedodržení morálních a společenských pravidel, ke kterému došlo materiálním opomenutím v rámci testamentu – pokud tedy zůstavitel na své zákonné dědice měl v testamentu pamatovat podle těchto pravidel a neučinil tak, mohlo být poslední pořízení zčásti nebo zcela zneplatněno. Postupně se tak začala vytvářet kategorie nepominutelných dědiců, i když k faktickému nároku na část pozůstalosti přistoupila až moderní doba.⁹

ABGB

Úpravu svěřenského nástupnictví, v tehdejší terminologii svěřenského náhradnictví, nalezneme v ABGB v §§ 608-617. První zmíněný paragraf obsahuje zákonnou definici institutu: „*Pořizující může dědice svého závázati, aby postoupil dědictví ujaté po své smrti anebo v jiných případnostech určitých druhému jmenovanému dědici. Kteréžto nařízení slove substituce fideikomisární.*“¹⁰ Jedním z nejdůležitějších ustanovení je dále § 613: „*Pokud*

---

⁷ Tamtéž.

⁸ Srov. DOSTALÍK, P.: Causa Curiana – i slavní právníci prohrávají spory. Bulletin advokacie, roč. 2010, č. 1-2, s. 65-68.

⁹ LONGCHAMPS DE BÉRIER, F. Law of Succession. Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective. Varšava: Wolters Kluwer, 2011, s. 114-115.

¹⁰ § 608 ABGB.

*substituace fideikomisární ve skutek nevejde, má dědic zřízený obmezené právo vlastnické, totiž práva a povinnosti poživatelovy.*¹¹

Judikatura k tomuto zdůraznila základní principy, kterými se fideikomisární substituace řídí. Prvním z nich je fakt, že následný dědic, tedy fideikomisární substitut, je dědicem zůstavitele, nikoliv „až“ předního dědice. Musí tedy podat dědickou přihlášku už v pozůstalostním řízení po zůstaviteli. V konkrétním rozhodovaném případě¹² tak následná dědička neučinila, a přihlásila se do dědického řízení po předním dědici. Tato přihláška tak musela být zamítnuta.

Dalším významným principem, který byl v judikatuře zdůrazněn, je respektování vůle zůstavitele. Nejvyšší soud ČSR rozhodoval případ, kdy následný dědic postoupil přední dědičce svá práva z fideikomisární substituace.¹³ Oba předpokládali, že tím bude tato substituace zrušena, a pro přední dědičku tak odpadne omezení vlastnického práva. Nejvyšší soud však zkonstatoval, že zůstavitel měl zjevně v úmyslu, aby přední dědička měla pouze poživací právo, a neuznal tedy odpadnutí omezení. Nezrušil však samotné postoupení práv, a po smrti přední dědičky tak měl předmětný majetek připadnout jejím dědicům, nikoliv následnému dědici.

V rámci meziválečných rekonstrukčních snah došlo k převzetí institutu s terminologickými změnami. Namísto „postoupení“ dědictví se objevil výraz „dědictví přejde“, což je vzhledem k charakteru svěřenského náhradnictví vhodnější. „Postoupení“ dědictví je tak spíše pozůstatkem římskoprávní terminologie.¹⁴

I na tomto místě je nutné mírně odbočit k problematice nepominutelných dědiců. Jejich postavení v ABGB již bylo podstatně silnější, než tomu bylo v římském právu. Zůstavitel tak musel na své děti (a pokud byl bezdětný, tak na své rodiče) pamatovat povinným dílem.¹⁵ Ten činil v případě dětí polovinu toho, co by jim jinak připadlo ze zákona, a v případě rodičů pak třetinu.¹⁶ Zůstavitel mohl některé z těchto dědiců ze stanovených důvodů vydědit, pokud se však toto vydědění ukázalo bezprávným, nárok na povinný díl byl zachován.¹⁷

---

¹¹ § 613 ABGB.

¹² Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 23. března 1920, sp. zn. R I 116/20.

¹³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 2. března 1938, sp. zn. R I 1558/37.

¹⁴ Na což také odkazuje SALÁK, P.: Římskoprávní vlivy v českém dědickém právu v 19. až 21. století. Právník, Praha: Ústav státu a práva ČR, v. v. i., 2012, roč. 151, č. 4, s. 1313-1322.

¹⁵ § 762 ABGB.

¹⁶ § 765 a § 766 ABGB.

¹⁷ § 775 ABGB.

Respektování vůle zůstavitele a fakt, že následný dědic je dědicem zůstavitele je pro fungování svěřenského nástupnictví zcela stěžejní, jak bude ukázáno v případě OZ 2012. Předtím je však nutné se věnovat vývoji, kterým prošlo dědické právo od roku 1950 do účinnosti OZ 2012.

OZ 1950

S institutem svěřenského nástupnictví se v OZ 1950 setkáme pouze v podobě jeho zákazu v § 550: „*Neplatné je (...) ustanovení závěti o tom, na koho má dědictví přejít po smrti dědicově.*“¹⁸ Z hlediska fungování dědického práva je však nutné zmínit především § 551, podle kterého bylo nutné nezletilým potomkům zanechat celý zákonný podíl a tříčtvrtinový podíl zletilým potomkům, jakož i rodičům a prarodičům, pokud byli v nouzi. Nedodržení tohoto příkazu mělo za následek neplatnost daného ustanovení závěti, které nároky nepominutelných dědiců zkracovalo.¹⁹ Rovněž vydědění, upravené v § 552, bylo vázáno na striktní podmínky, nikoliv na vůli zůstavitele.²⁰

Důvodová zpráva se v otázce ochrany nepominutelných dědiců opírala jak o budování státu, tak o zájmy společnosti: „*Dědění ze zákona je odůvodněno poměrem rodinným a je posílením rodinného svazku jako základny rozvoje národa. (...) Institut dědění ze zákona je také výrazem zájmu společnosti na tom, aby i v oboru dědického práva jednotlivec respektoval vůli celku.*“²¹ V otázce dědění ze závěti byl pak kladen důraz na to, aby „*zůstavitel nemohl (...) porušit základní zásady dědění ze zákona, jichž zachování je výrazem vůle celku.*“²² Důvodová zpráva také na více místech uváděla výslovnou podporu pro přechod majetku na zákonné dědice.²³

---

¹⁸ § 550 OZ 1950

¹⁹ § 551 OZ 1950: „*Závěť je neplatná potud, pokud pořizovatel nezůstavil svým nezletilým potomkům tolik, kolik činí cena celého jejich zákonného podílu, anebo pokud nezůstavil jiným svým potomkům nebo tomu z rodičů anebo ze starých rodičů, který je v době zůstavitelova úmrtí v nouzi a už práce neschopný, tolik, kolik činí cena tří čtvrtin podílu, který by jim náležel podle ustanovení o dědění ze zákona.*“

²⁰ § 552 odst. 1 OZ 1950: „*Dědice, jehož zákonný podíl nemůže být závětí zkrácen vůbec anebo nikoliv o více než čtvrtinu jeho ceny (§ 551), může pořizovatel vydědit proto, že jej opustil v nouzi nebo že byl odsouzen pro úmyslný trestný čin nebo že trvale odpírá pracovat. Je-li takto vyděděný potomkem zůstavitelovým, nabývají jeho dědického podílu jeho potomci.*“

²¹ Důvodová zpráva k § 512 OZ 1950 [online]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_01.htm

²² Tamtéž.

²³ Důvodová zpráva k § 512, § 513, § 536, § 540 a § 551 OZ 1950 [online]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_01.htm

OZ 1964

OZ 1964 se již o svěřenském nástupnictví nijak nezmiňoval, a pokračoval v tradici důrazu na neopomenutelné dědice. Zkrácení jejich podílu bylo opět stíženo neplatností dané části závěti.²⁴ V pojetí před rokem 1989 byl opět kladen důraz na preferenci dědění ze zákona, jelikož se jevílo „ze širšího společenského pohledu (...) spravedlivějším a zároveň lépe odpovídajícím ideji posilování rodinných svazků jako základny vývoje společnosti.“²⁵ Výslovně za posílení této preference bylo označováno kupříkladu vyloučení přírůstku uvolněného podílu závětním dědicům, pokud nebyl ustanoven náhradník – uvolněný podíl dědice ze závěti tak připadal dědicům ze zákona.²⁶

Po roce 1989 zůstala klíčová ustanovení o dědění v podstatě bez koncepční změny, ale komentářová literatura již reflektovala posun od preference „hlediska společnosti“ k většímu důrazu na vůli zůstavitele.²⁷

OZ 2012

Institut svěřenského nástupnictví se do českého právního řádu vrátil s přijetím OZ 2012 v §§ 1512 – 1524. Nová úprava je zdůvodněna důrazem na autonomii vůle zůstavitele a možnost „upravit složité majetkové a rodinné poměry.“²⁸ Pro zkoumanou problematiku je stěžejní ustanovení § 1512, který přináší definici svěřenského nástupnictví: „Zůstavitel může nařídít, že dědictví má přejít po smrti dědice nebo v určitých jiných případech na svěřenského nástupce jako následného dědice.“²⁹ Pravidlo pro předního dědice pro nakládání s majetkem pak stanovuje § 1521: „Nesvěřil-li zůstavitel při nařízení svěřenského nástupnictví dědici právo s dědictvím volně nakládat, je vlastnické právo dědice k tomu, co nabyl děděním, jakož i k tomu, co nabyl náhradou za zničení, poškození nebo odnětí věci z dědictví, omezeno na práva a povinnosti poživatele. To neplatí, je-li věc z dědictví zcizena nebo zatížena za účelem úhrady zůstavitelových dluhů.“³⁰

²⁴ § 479 OZ 1964 ve znění k 1. 4. 1964: „Nezletilým potomkům se musí dostat aspoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona, a zletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí tři čtvrtiny jejich dědického podílu ze zákona. Pokud závěť tomu odporuje, je v této části neplatná.“ V roce 1983 přibylo na konec druhé věty doplnění „nedošlo-li k vydědění uvedených potomků.“ Tzv. velkou novelou č. 509/1991 Sb. došlo u zletilých potomků ke snížení na polovinu jejich zákonného podílu.

²⁵ ČEŠKA, Z. a kol.: Občanský zákoník: komentář. Díl II. Praha: Panorama, 1987, s. 647.

²⁶ Tamtéž, s. 648.

²⁷ Srov. např. FIALA, J., KINDL, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, 904 s.

²⁸ ELIÁŠ, K.: a kol.: Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012, s. 622.

²⁹ § 1512 odst. 1 OZ 2012.

³⁰ § 1521 OZ 2012.

Ani zákon, ani důvodová zpráva však neřeší vztah svěřenského nástupnictví a nepominutelných dědiců předního dědice. Jak bude ukázáno dále, v návaznosti na formulaci obou výše zmíněných ustanovení to může způsobovat značné problémy.

Zohlednění nepominutelných dědiců

Jak již bylo řečeno, jedním ze základních principů svěřenského nástupnictví je fakt, že následný dědic je dědicem zůstavitele, nikoliv předního dědice. Zůstavitel tak pochopitelně musí pamatovat na své vlastní nepominutelné dědice, ale už nemá žádný důvod, aby pamatoval na nepominutelné dědice předního dědice.

Zároveň také bylo uvedeno, že k dědictví po zůstaviteli má přední dědic vlastnické právo, byť omezené na práva a povinnosti poživatele. To však vyvolává základní otázku – jak je možné, že přední dědic má vlastnické právo k jistému majetku, ale jeho nepominutelný dědic (který je odlišný od následného dědice v rámci svěřenského nástupnictví) nedostane z tohoto majetku povinný díl? Celou situaci navíc ještě komplikuje „drobnost“ ve formulaci § 1512 OZ 2012, kde je řečeno, že dědictví přejde „*po smrti*“ předního dědice. Restriktivnějším výkladem můžeme dojít k následujícímu: podle § 1479 přechází dědictví okamžikem smrti zůstavitele. Svěřenské nástupnictví však přechází až „*po smrti*“ – v okamžiku smrti předního dědice nastane tedy situace, kdy tímto okamžikem přejde dědictví (tedy vše, k čemu měl vlastnické právo) na jeho dědice, a o „moment později“ přejde majetek, který je zanechán v rámci svěřenského nástupnictví, na svěřenského nástupce.

Můžeme jako model uvést situaci, kdy přední dědic neměl jiný majetek, než jaký mu byl zanechán v rámci svěřenského nástupnictví a žil z výnosů tohoto majetku. Už jen proto, že neměl další majetek, o kterém by mohl pořizovat, tak závěť nepořídil. Měl jednoho nezletilého syna, kterému by tedy měly připadnout alespoň tři čtvrtiny jeho zákonného podílu.³¹ V okamžiku smrti předního dědice nastane situace, kdy na jeho nezletilého syna přejde veškerý majetek, který však o okamžik později přejde na svěřenského nástupce. Nezletilý syn tedy zůstane bez prostředků, ačkoliv jeho otec (přední dědic) žil z výnosů majetku, který mohl být opravdu značný. Navíc na malý okamžik na něj tento majetek i přešel, a následně, aniž by tomu nezletilý syn mohl zabránit, opět „odešel“. Není asi dost dobře představitelné, že by se s tím syn smířil, a každé takové zřízení svěřenského nástupnictví tak znamená hrozící soudní spor.

---

³¹ Podle § 1643 OZ 2012.

V neprospěch fungování svěřenského nástupnictví podle představ zůstavitele zde mluví i komentářová literatura. Zejména jde o výpočet povinného dílu (§ 1655 a § 1656 OZ 2012). Zde totiž Šešina uvádí, že svěřenské nástupnictví se řadí mezi závady pozůstalosti, ke kterým se při výpočtu povinného dílu nepřihlíží, a tudíž nesnižují hodnotu pozůstalosti a povinného dílu.³² Ačkoliv tak stejný komentář uvádí příklad ze starší judikatury, že majetek ve svěřenském nástupnictví „*není pozůstalostí předního dědice*“,³³ je právě u výpočtu povinného dílu patrné, že spíše tenduje ke zlepšování postavení nepominutelných dědiců.

Ve své podstatě v protikladu zde tak stojí dva pohledy. Prvním je to, že následný dědic je dědicem zůstavitele, a není tedy možné „po cestě“ zohledňovat i situaci předního dědice. Druhým je to, že přece jen na dědice předního dědice majetek přejde, byť na nepatrný okamžik, a navíc nebudou mít podíl z majetku, který byl ve vlastnictví předního dědice, z jejich pohledu „jejich zůstavitele“. Zohledňování nepominutelných dědiců předního dědice podporuje i komentářová literatura. Pro fungování svěřenského nástupnictví je toto poměrně zásadní – pokud pomyslně rozdělíme majetek, který je předmětem svěřenského nástupnictví, a ostatní majetek (v tomto případě) předního dědice, ale pro výpočet povinného dílu použijeme jejich součet, může vypočtená výše přesáhnout onen „ostatní majetek“. Výše povinného dílu by tak naprosto neodpovídala tomu, co by nepominutelný dědic měl zdědit po předním dědici, a vyplacení tohoto dílu by zasáhlo do práv následného dědice.

Při zohlednění prvního přístupu, tedy respektování toho, že následný dědic je dědicem zůstavitele, by se více respektovala vůle zůstavitele a odpadly by výše nastíněné problémy, zejména s výpočtem povinného dílu. Z vývoje přístupu k dědickému právu na našem území je však patrné, že prosazení tohoto řešení nebude jednoduché. Tendence zohledňovat nepominutelného dědice tak může celý institut svěřenského nástupnictví zcela paralyzovat.

Závěr

Svěřenské nástupnictví je v OZ 2012 institutem, který stojí na „rozcestí“ dvou přístupů. Jedním přístupem je respektování vůle zůstavitele a oddělenosti majetku, se kterým disponuje přední dědic. Nejsou tedy zohledněni nepominutelní dědicové předního dědice. Překážkou tohoto pojetí je však zákonná formulace, že v rámci svěřenského nástupnictví dědictví přechází „po smrti“ předního dědice, zatímco v ostatních případech přechází okamžikem smrti. Výhodou tohoto pojetí je odpadnutí problémů při výpočtu povinného dílu a větší jistota

---

³² ŠEŠINA, M. in ŠVESTKA, J. a kol.: Občanský zákoník: komentář. Svazek IV, Dědické právo (§ 1475 až 1720) včetně výkladu řízení o pozůstalosti. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 396.

³³ Tamtéž, s. 101.

zůstavitele, že bude jeho vůle respektována a majetek se tak dostane do rukou osoby, u které to zůstavitel zamýšlel.

Druhý přístup vychází z preference zákonných dědiců a snahy zachovat nepominutelným dědicům „co nejvíce“ majetku. V tomto případě je tak na majetek v rámci svěřenského nástupnictví pohlíženo jako na závalu pozůstalosti předního dědice a není zohledněn při výpočtu povinného dílu. Tomuto pojetí nahrává zákonná formulace o přechodu dědictví „po smrti“ předního dědice. Nároky nepominutelných dědiců však mohou výrazně zasáhnout do majetku, který je předmětem svěřenského nástupnictví. Následný dědic tak může obdržet výrazně méně, než očekával, a navíc se jedná o postup v rozporu s vůlí zůstavitele.

Pro oba přístupy je možné najít jistou oporu jak v zákoně, tak i v historickém vývoji institutu. Zůstává proto (možná poměrně nešťastně) na judikatuře, které z těchto řešení zvolí – zda jistou kontinuitu s dosavadní tendencí omezit zůstavitele, nebo naopak větší důraz na jeho vůli. Autorka se jednoznačně přiklání ke druhé variantě, která je podle jejího názoru jedinou možností, jak může institut svěřenského nástupnictví reálně fungovat. Zároveň se však obává, že snaha chránit nepominutelné dědice může vyústit v to, že soudy zvolí variantu opačnou, a svěřenské nástupnictví se tak stane institutem paralyzovaným a v podstatě nepoužitelným.

Zoznam bibliografických odkazov

Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský.

ČEŠKA, Z. a kol.: Občanský zákoník: komentář. Díl II. Praha: Panorama, 1987, 832 s.

DOSTALÍK, P.: Causa Curiana – i slavní právníci prohrávají spory. Bulletin advokacie, roč. 2010, č. 1-2, s. 65-68. ISSN 1210-6348.

Důvodová zpráva k OZ 1950 [online]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_01.htm

ELIÁŠ, K. a kol.: Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava: Sagit, 2012, 1118 s. ISBN 978-80-7208-922-2.

FIALA, J., KINDL, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, 904 s.

HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. 6. vyd., Bratislava: Nákladem Právnické fakulty Univerzity Komenského, 1927, 656 s.

LONGCHAMPS DE BÉRIER, F. Law of Succession. Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective. Varšava: Wolters Kluwer, 2011, 289 s. ISBN 978-83-264-1468-8.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 2. března 1938, sp. zn. R I 1558/37.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 23. března 1920, sp. zn. R I 116/20.

SALÁK, P.: K pojmu fideikomis a jeho pozici v římském právu a novověkém právu. Právní rozhledy, Nakladatelství C.H. Beck, 2014, roč. 22, č. 12, s. 432-436.

SALÁK, P. Římskoprávní vlivy v českém dědickém právu v 19. až 21. století. Právník, Praha: Ústav státu a práva ČR, v. v. i., 2012, roč. 151, č. 4, s. 1313-1322.

ŠVESTKA, J. a kol.: Občanský zákoník: komentář. Svazek IV, Dědické právo (§ 1475 až 1720) včetně výkladu řízení o pozůstalosti. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 720 s. ISBN 978-80-7478-579-5.

VÁŽNÝ, J.: K § 609 obč. zákona. Časopis pro právní a státní vědu. Brno, Právnická jednota Moravská, 1940, s. 11-17.

VÁŽNÝ, J.: K problému pupilární substituce (nesoulad mezi právním pojmem a praktickou funkcí). In: Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Jaroslava Kallaba. Praha: Orbis, 1939, s. 285-295.

VÁŽNÝ, J.: Quasipupilární substituce. Časopis pro právní a státní vědu (bez uvedení čísla). Brno, Právnická jednota Moravská, 1940, s. 284 an.

Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

ZHODNOTENIE DÔKAZOV VYKONANÝCH V PROCESSE S DR. VOJTECHOM TUKOM 1929

Zuzana Illýová¹

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá analýzou dôkazov vykonaných v súdnom procese s Dr. Vojtechom Tukom v roku 1929. Tento proces bol poznačený dôkaznou núdzou obžaloby a pri dôslednejšej analýze jednotlivých dôkazov je zrejmé, že tie, ktoré najviac prispeli k vyneseniu odsudzujúceho rozsudku trepli určitými vadami. Z priebehu konania nakoniec vidíme, že Krajský súd v Bratislave považoval za dostatočne preukázaný skutkový stav, ktorý viedol k odsudzujúcemu rozsudku, a to aj napriek viacerým nezrovnalostiam vo výpovediach jednotlivých svedkov a výbornej práci obhajoby.

Kľúčové slová

Vojtech Tuka, súdny proces, dôkazy

Abstract

The contribution deals with the analysis of the evidence in the trial with Dr. Vojtech Tuka of 1929. The trial was characteristic for the lack of relevant evidence presented by the prosecution. After a detailed analysis of those evidence that contributed the most to the conviction of Vojtech Tuka, we shall conclude that they suffered some discrepancies. Despite of these discrepancies and despite of the excellent work of the attorneys who represented Vojtech Tuka, he was sentenced to fifteen years of imprisonment for the crimes defined by the relevant provisions of the Act No. 50/1923 Coll. on the Protection of the Republic as military betrayal and treason.

Key words

Vojtech Tuka, court trial, evidence

Úvod

Súdny proces s Dr. Vojtechom Tukom z roku 1929 patrí medzi významné politické procesy 20. storočia. Vojtech Tuka bol v tomto procese obžalovaný a odsúdený z trestného činu vojenskej zrady a prípravy úkladov o republiku podľa príslušných ustanovení zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky. Trest, ktorý mu uložil Krajský súd v Bratislave si najskôr odpykával v Bratislave, potom v Leopoldove, a nakoniec na Pankráci. Po ôsmich rokoch mu prezident Edvard Beneš udelil milosť a bol prepustený na slobodu. V tomto súdnom procese bol V. Tuka obžalovaný z nasledovných trestných činov: (1) Zločinu vojenskej zrady podľa § 6 č. 2 ods. III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky, a

---

¹ Mgr. Zuzana Illýová, PhD., Ústav klinického právneho vzdelávania a telesnej kultúry, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

(2) Zločinu prípravy úkladov o republiku podľa § 2 ods. I. a III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky.

Skutky a konania V. Tuku, ktorými mal v zmysle obžaloby naplniť skutkovú podstatu trestných činov boli nasledovné:

1. Zločin vojenskej zrady podľa § 6 č. 2 ods. III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky mal V. Tuka spáchať tým, že „za okolností zvlášť priťažujúcich v roku 1923 a neskôr v Bratislave ako aj inde v tuzemsku ako aj cudzozemsku spolu a spoločne s Antonom Sznaczkým v trestnej činnosti pokračujúc, spolčil sa s týmto a Jánom Kovátsom, Jozefom Joštiakom, Jozefom Šidom, von Seybelom, Aladárom Lonským a vošiel v priamy alebo nepriamy styk s cudzími činiteľmi vojenskými, obzvlášť s dôstojníkmi dvoch cudzozemských výzvedných kancelárií vo Viedni, s tým aby vyzvedal rozloženie, stav a výzbroj našej armády a polície, stav komunikácií a telegrafnej a telefónnej siete, počty zbraní medzi obyvateľstvom, počet automobilov, aj iné okolnosti obrany republiky, najmä Slovenska sa týkajúce, teda také skutočnosti, opatrenia alebo predmety, ktoré majú zostať utajené pre obranu republiky aby ich vyzradil priamo alebo nepriamo cudzej moci.²“

2. Zločin prípravy úkladov o republiku podľa § 2 ods. I. a III. zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky mal V. Tuka spáchať tým, že „v roku 1923 a neskôr v Bratislave ako aj inde v tuzemsku spolu a spoločne s Antonom Sznaczkým, v trestnej činnosti pokračujúc, spolčil sa s týmto a Jánom Kovátsom, Karolom Belanským, Jozefom Joštiakom, Jozefom Šidom a že v tejto dobe spolu a spoločne s uvedenými osobami organizoval na území Slovenska branné sily, totiž Rodobrancov, s cieľom pokusu násilného odtrhnutia Slovenska, tj. časti územia republiky a privtelenia k cudziemu štátu.³“

Dôkazy vykonané v procese s V. Tukom

Hlavné pojednávanie v procese s Dr. Vojtechom Tukom sa začalo 29. júla 1929 a pojednávajúc takmer každý deň skončilo 5. októbra 1929. Vojtecha Tuku zastupovali obhajcovia Dr. J. Galla a Dr. V. Halík. Po začatí hlavného pojednávania Dr. Galla navrhol, aby súd skúmal, či je príslušný vo veci konať. Súčasne žiadal, aby štátne zastupiteľstvo vysvetlilo, prečo nebolo trestné stíhanie zahájené aj proti Karolovi Belanskému, Františkovi Szomolányimu a Jozefovi Hanzalíkovi, keďže títo mali spolupracovať s obžalovanými Tukom, Machom a Snaczkým. Súd konštatoval, že na tieto osoby sa podľa § 28 zákona č.

² Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

³ Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom, obžaloba.

50/1923 Zb. z. a n. vzťahuje účinná ľútosť a tiež, že je na úvahe štátneho zastupiteľstva, proti komu bude viesť trestné stíhanie.

Vzhľadom na veľké množstvo svedeckých výpovedí sa budeme venovať len niektorým z nich. Všetky výpovede, ktorých obsah si podrobnejšie rozoberieme, boli priamym podkladom pre vynesenie odsudzujúceho rozsudku, nakoľko sa na ne odvoláva Krajský súd v Bratislave v odôvodnení svojho rozhodnutia.

Z vypočutých svedectiev si okrem výpovede samotného Vojtecha Tuku priblížime svedectvá: (1) Karola Belanského, (2) Karola Stögera, (3) Kristíny Schrammovej, (4) Františka Hoferika a (5) Jaroslava Hanku. Výpovede K. Belanského a K. Schrammovej preukazovali spáchanie trestného činu vojenskej zrady, t.j. špionáže. Cieľom obžaloby bolo v prvom rade preukázať spáchanie tohto trestného činu, keďže jedine to mohlo reálne zabezpečiť odsudzujúci verdikt a uväznenie V. Tuku. Výpovede F. Hoferika a J. Hanku boli doplnujúcimi k výpovedi K. Schrammovej, bez väčšej relevancie k výsledku procesu. Ostatné svedecké výpovede mali preukázať spáchanie trestného činu úkladov o republiku.

Vojtech Tuka na súdom pojednávaní 29. júla 1929 svojej výpovedi postupne poprel všetky obvinenia. Na úvod svojej reči uviedol: „*Zdôrazňujem ešte raz, že ani proti republike, ani proti občianstvu nespáchal som žiaden trestný čin. Som postavený pred súd, avšak nie preto, aby som sa zodpovedal pre trestný čin, ktorý som nespáchal, ale preto aby som našiel očistu od tých pomlúv a vymýšľaní, ktorými som bol 8 rokov obkľadaný.*“⁴ Vďaka svojej inteligencii a právnickému vzdelaniu vedel pohotovo a logicky odpovedať na otázky predsedu senátu. Jeho výpoveď preto pôsobí ucelene a nie sú v nej zjavné vzájomné rozpory. Poprel akúkoľvek spoluprácu s iredentou a prípravu revolúcie, ktorej cieľom by malo byť odtrhnutie Slovenska od Čiech a pripojenie k Maďarsku. Rovnako poprel aj to, že by mal akékoľvek spojenie, respektíve vôbec vedomosť o vyzvedačskej kancelárii vo Viedni. Odmietol tiež tvrdenia, že bol financovaný z Maďarska alebo že by pre HSLŠ získaval financie z Budapešti. Vojtech Tuka sa vo svojej výpovedi na hlavnom pojednávaní nepriznal ku spáchaniu žiadneho skutku, ktorý bol predmetom obžaloby.

Výpoveď Karola Belanského⁵

Svedectvo Belanského poskytovalo v prvotnej fáze trestného stíhania V. Tuku jediné relevantné informácie pre naplnenie skutkovej podstaty vojenskej zrady – špionáže. Jeho

---

⁴ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, Výpoveď Vojtecha Tuku.

⁵ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, Výpoveď K. Belanského.

výpoveď poskytovala dôležité svedectvo aj z hľadiska naplnenia skutkovej podstaty prípravy úkladov o republiku. Poskytol obžalobe dôležité informácie týkajúce sa tzv. podzemnej organizácie a jej podzemnej činnosti, ktorá spočívala v príprave revolúcie na Slovensku. Hlavou podzemnej organizácie mal byť podľa Belanského výpovedí práve V. Tuka.

Tuka mal dať Belanskému za úlohu, aby rozmýšľal nad prípravou revolučnej akcie a nad tým, ako dopraviť na Slovensko zbrane. Mal navrhnúť aj čas, kedy by bolo najlepšie túto revolučnú akciu zrealizovať. Podľa Belanského slov sa revolučnou akciou malo dosiahnuť odtrhnutie územia Slovenska od českých krajín a jeho pripojenie k Maďarsku. Súčasťou revolúcie malo byť prerušenie vlakového spojenia Žilina-Vrútky, čo by zabránilo na dlhší čas príchodu československého vojska z českých krajín na Slovensko. Belanský potvrdil, že pre Tuku vypracoval revolučný plán (nepodal ho však písomne, ale predniesol len v ústnej forme), ktorý zahŕňal koncept personálnej náročnosti, náklady a časový odhad realizácie revolučnej akcie. Čo sa týka spôsobu dopravenia zbraní na územie Slovenska, Belanský navrhol, aby boli dopravené po Dunaji. V. Tuka vyjadril s takto prezentovaným plánom spokojnosť a navrhol, aby sa prípravy revolúcie centralizovali v zahraničnej kancelárii vo Viedni. Tuka zdôraznil, že všetky prípravy na revolúciu sa musia robiť v zahraničí, aby sa materiál nedostal do rúk polície⁶. Pre vedenie tejto kancelárie bolo potrebné nájsť spoľahlivého človeka. Belanský Tukovi odporučil svojho bývalého profesora na budapeštianskej Kadetnej škole Jána Kovátsa. Vo svojej výpovedi na policajnom komisariáte v Lučenci K. Belanský uvádza, že až návšteva viedenskej kancelárie mu osvetlila pravý stav vecí, a teda, že *„v skutočnosti sa nejedná o vznietenie národnostného slovenského odboja, ale o špionáž proti ČSR pod týmto pláštikom, pravdepodobne v prospech Maďarska a snád' aj pre reštauráciu bývalej monarchie.“*⁷ Z Belanského výpovede je zrejmé jeho snaha o marginalizovanie svojej angažovanosti na protištátnej činnosti. K plánom o prevedení revolúcie uviedol: *„Prirodzene prikladal som týmto našim rozhovorom spočiatku čiste len akademický význam a sám som považoval prevedenie revolučnej akcie na Slovensku, o ktorom som vedel, že je silne vojensky obsadené, za nemožné a neprevediteľné, čo som ostatne tak Dr. Tukovi ako aj vo vojenskej kancelárii povedal a tiež žiadny písomný návrh som úmyselne*

---

⁶ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, výpoveď K. Belanského zaslaná vyšetrojúcej komisii posl. Clubu zo dňa 23. apríla 1928, spísaná K. Belanským.

⁷ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, výpoveď K. Belanského na Policajnom komisariáte v Lučenci.

*nevypracoval, a vždy som sa rozhodne staval proti akémukoľvek násilnému pokusu ozbrojeného povstania na Slovensku.*⁸“

Belanský mal spolu s Kovátsom údajnú vyzvedačskú kanceláriu vo Viedni navštíviť dňa 7.2.1924 a vo výpovedi spísanej v Lučenci dňa 23. apríla 1928 uvádza, že viedenská kancelária bola „*vystrojená vojenskými mapami a prístup do nej bol dovolený len osobám úplne spoľahlivým.*“⁹ Na presnú adresu kancelárie si Belanský vo výpovedi spomenúť nevedel. Uviedol len, že bola blízko Favoriten Strasse. Počas jeho návštevy v kancelárii sa stretol s tromi mužmi. Uvádza, že šéf kancelárie bol ríšsky Nemeč a oslovovali ho podplukovník. Kováts predstavil Belanského menom Herr Losonczi. Rozhovor s mužmi trval asi tri hodiny, pričom prítomní muži si všetky odpovede zaznačovali. Jeden z nich sa zaujímal o otázky vojenského charakteru. Chod celej kancelárie mal financovať V. Tuka¹⁰. Belanský tiež uviedol, že sa mu potvrdilo aj spojenie A. Snaczského s viedenskou kanceláriou, pričom sa mu Snaczky mal sám priznať, že s V. Tukom spoločne navštívili kanceláriu vo Viedni, ktorá však sídlila v tom čase na inej ulici. Snaczký mu vysvetlil, že kancelária mení každé tri mesiace miesto.

Belanský s ohľadom na všetky skutočnosti, ktoré vo svojich výpovediach uviedol, hodnotil Tuku ako mimoriadne šikovného politika skvostných spoločenských kvalít a diplomatických schopností. Zároveň ho však označil ako „*najšikovnejšieho deštruktéra slovenskej politiky.*“ Udáva tiež, že bol šéfom špionáže na Slovensku v prospech Nemecka a Maďarska. Vydrižoval viedenskú kanceláriu, ktorá bola v najužšom spojení s kanceláriou maďarského iredentistického hnutia. Belanský v závere svojej výpovede na komisariáte v Lučenci uviedol: „*Ako výsledok svojej skúsenosti som pozitívne presvedčený, že profesor Dr. Tuka riadil výzkumnú činnosť na Slovensku cestou spomenutej viedenskej kancelárie.*“¹¹ Okrem uvedenej kancelárie, mala existovať vo Viedni ešte druhá vyzvedačská kancelária, nachádzajúca sa na Ziegler Gasse 61, ktorú mal viesť podplukovník Aladár Lonský¹². Obe kancelárie mali zabezpečovať výkon špionáže a centralizáciu príprav k revolúcii.

---

⁸ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, výpoveď K. Belanského na Policajnom komisariáte v Lučenci.

⁹ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, výpoveď K. Belanského zaslaná vyšetrojúcej komisii posli. Clubu zo dňa 23. apríla 1928, spísaná K. Belanským.

¹⁰ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, výpoveď K. Belanského zaslaná vyšetrojúcej komisii posli. Clubu zo dňa 23. apríla 1928, spísaná K. Belanským.

¹¹ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, výpoveď K. Belanského na Policajnom komisariáte v Lučenci.

¹² SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, výpoveď K. Belanského zaslaná vyšetrojúcej komisii posli. Clubu zo dňa 23. apríla 1928, spísaná K. Belanským.

Ako Belanský vypovedal, v rámci prípravy revolúcie, ktorá mala na Slovensku vypuknúť, V. Tuka pripravoval založenie tzv. podzemnej organizácie a organizoval za týmto účelom Rodobranu. Členovia podzemnej organizácie, ktorí boli vodcami Rodobrancov, boli ako jediní zasvätení do plánov V. Tuku.

K. Belanský ďalej uviedol, že sa stretol s V. Tukom po návrate z viedenskej kancelárie. Ten sa ho pýtal, aký mal z návštevy dojem. Belanský vraj Tukovi odpovedal, že to naňho pôsobí ako obyčajná špionážna kancelária. Tomuto označeniu sa V. Tuka nijako nebránil, iba odpovedal, že kancelária robí cenné služby, nakoľko častokrát ani sami nevieme, čo sa na Slovensku deje. Po tomto rozhovore údajne Belanský stratil dôveru V. Tuku, ktorý ho viac o činnosti podzemnej organizácie neinformoval.

Karol Belanský bol vo svojich výpovediach pomerne konzistentný aj počas hlavného pojednávania. Vypovedal o tých istých skutočnostiach ako dovtedy a ozrejmoval svoju spoluprácu s Dr. Tukom, činnosť podzemnej organizácie a plánovanie revolúcie, ktorej cieľom malo byť odtrhnutie Slovenska od českých krajín. Belanský bližšie popísal začiatky svojej spolupráce s V. Tukom, a to, ako si postupne získal jeho dôveru. Často sa spolu rozprávali o otázke slovenskej autonómie. Tieto rozhovory viedli k tomu, že sa Belanský dozvedel o existencii podzemnej organizácie. Z jeho výsluchu na hlavnom pojednávaní vyplynulo, že názov „podzemná organizácia“ nepoužíval sám Tuka, ale takto „pracovne“ nazval túto organizáciu Belanský. Tuka vraj uviedol, že autonómiu pre Slovensko je možné dosiahnuť tromi spôsobmi. Prvým je parlamentná cesta, no získať väčšinu v pražskom parlamente nebude možné. Druhá cesta bola zahraničná, t. j. cesta diplomacie a nátlaku cudzích štátov. Ani tú však V. Tuka nepovažoval za schodnú, pretože podľa jeho názoru sa európska verejnosť nebude zaoberať slovenskou otázkou. Za tretiu možnosť, ktorú V. Tuka považoval za nevyhnutnú, označil možnosť revolúcie. Vo výpovedi Belanský podrobnejšie popísal aj jeho návštevu viedenskej kancelárie na Kolschitzky Gasse 30, kde bol 7. februára 1924 s J. Kovátsom. Do Viedne cestovali spolu z Bratislavy, no J. Kováts ho upozornil, aby sa pre istotu na vlakovej stanici nepozdravil, pretože tá je údajne plná detektívov. Cestovali preto dokonca každý v inom vozni. Vo viedenskej kancelárii bol K. Belanský J. Kovátsom predstavený pod falošným menom trom pánom. V rámci rozhovoru s jedným z nich Belanský zistil, že pre kanceláriu určite pracuje aj A. Snaczký. Belanský uviedol, že kancelária na Kolschitzky Gasse bola prepojená aj s druhou špionážnou kanceláriou vo Viedni, ktorá sa nachádzala na Ziegler Gasse 61. Vo výpovedi pred súdom nespomínal, že by bola vybavená vojenskými mapami, a v tomto sa jeho výpoveď čiastočne rozchádzala s predošlými opismi. V kancelárii mal Belanský stráviť jednu noc, a na druhý deň t. j. 8. januára 1924, sa vrátil do

Bratislavy, kde referoval Tukovi dojmy z návštevy tejto kancelárie. Belanský uviedol, že nakoľko Tukovi povedal, že z toho celého nemá dobrý dojem a že mu to pripadá ako špionáž, ich vzájomné vzťahy ochladli.

Belanského výpoveď nepôsobila (okrem drobných odlišností pôvodným verziám a čiastočnej nelogickosti niektorých tvrdení) veľmi dôveryhodne aj preto, že mohol mať osobný záujem na jeho odsúdení. Belanský totiž kandidoval v parlamentných voľbách na jeseň 1925 ako druhý na kandidátke HSĽS v košickom volebnom kraji, pričom prvým na kandidátnej listine bol práve Dr. Vojtech Tuka. Diskutabilné bolo aj tvrdenie o „ochladnutí vzťahov“, keďže v roku 1926 sa Tuka stal na Belanského žiadosť krstným otcom jeho syna.

Výpoveď Karola Stögera¹³

Z hľadiska preukázania viny V. Tuku vo veci vojenskej zrady bolo pre obžalobu dôležité nájsť nespochybniteľné prepojenie na vyzvedačskú kanceláriu vo Viedni. Z Belanského výpovede vyplývalo len toľko, že Tuka mal na špionážnu kanceláriu dosah, a že Belanského tam poslal. Belanský však nebol svedkom toho, že by Tuka bol osobne prítomný v tejto kancelárii. Preto bolo dôležité nájsť osobu, ktorá by vedela vypovedať o priamom prepojení Vojtecha Tuku na vyzvedačskú kanceláriu vo Viedni. V tejto súvislosti boli dôležité svedecké výpovede Karola Stögera z 21. až 24. augusta 1929¹⁴.

Uviedol, že na jeseň v roku 1923 si vo Viedni na pokyn V. Tuku a z jeho prostriedkov prenajal dvojizbový byt na druhom poschodí na ulici Kolschitzky Gasse 30, kde býval do apríla 1924. Byt, v ktorom býval K. Stöger od jesene roku 1923 do apríla 1924, patril istému pánovi von Seybelovi. K. Stöger vo výpovedi uviedol, že vo Viedni sa uňho schádzali rôzne osoby, napríklad istý ríšskonemecký dôstojník, ktorý vystupoval pod menom Dr. Löwenstein. Počas jeho pobytu tu mali často prebiehať rôzne stretnutia týkajúce sa aj otázok slovenskej autonómie. Stöger uviedol, že po celý čas, pokiaľ bol vo Viedni, od jesene 1923 do apríla 1924 bol v službách V. Tuku a sumarizujúc konštatoval, že podľa jeho názoru *„V. Tuka stál v službách maďarského štátu, bol maďarskou vládou finančne podporovaný a jeho činnosť smerovala k tomu, aby Slovensko bolo odtržené od jednotného štátu československého a privtelené bolo buď k Maďarsku alebo k Poľsku a tvorilo v rámci týchto štátov štát*

---

¹³ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, Výpoveď K. Stögera.

¹⁴ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, zápisnica z výpovede Karola Stögera spísaná v byte K. Stögera v Moravanoch nad Váhom dňa 21. augusta 1929 a na Policajnom riaditeľstve v Bratislave v dňoch 23.-24. augusta 1929.

*samostatný s úplnou autonómiou*¹⁵. V. Tuka mal podľa Stögera túto činnosť vyvíjať minimálne do apríla 1924. O pokračujúcich Tukových aktivitách v ďalšom období už nevedel, pretože s ním nebol v kontakte.

K. Stöger bol však v konečnom dôsledku pre obžalobu čiernym Petrom, pretože ešte pred hlavným pojednávaním celkom odvolal svoju výpoveď na polícii aj u vyšetrojúceho sudcu. Na pojednávaní využil možnosť, ktorú mal z pozície svedka a odmietol o niektorých skutočnostiach vypovedať. Opäť poprel svoju výpoveď, ktorú poskytol na policajnom riaditeľstve a pred vyšetrojúcim sudcom. Obžaloba jeho konanie odôvodňovala tým, že keď vypovedal u vyšetrojúceho sudcu z pozície obvineného, bolo preňho prirodzené sa priznať, pretože priznanie bola poľahčujúca okolnosť. Na súde bol údajne za prítomnosti verejnosti pod tlakom, a preto výpoveď odoprel. Stöger svojim svedectvom k preukázaniu viny V. Tuku veľmi neprispel, respektíve skôr prispel k pochybnostiam. Obhajoba tiež poukázala na to, že priebeh súdneho procesu preukázal psychickú labilnosť K. Stögera, ktorý opakovane nestál sa svojimi slovami. Obhajca V. Tuku, Dr. Galla, v tejto súvislosti uviedol: *„Ja len toľko chcem skonštatovať, že s takýmito ľuďmi slabšej povahy nepripravuje sa plán povstania, nerobí sa špionáž, nechystá sa revolúcia! K tomu sú potrební ľudia celkom iní.*¹⁶“

Výpoveď Kristíny Schrammovej¹⁷

Dôležitou úlohou obžaloby bolo nájsť jednoznačné prepojenie svedeckých výpovedí K. Belanského a K. Stögera. Z Belanského popisu jeho návštevy bytu na Kolschitzky Gasse logicky vyplynulo, že jedným z troch mužov, ktorých spomínal, musel byť Stöger, keďže v byte v tom čase býval. Preto bol 24. augusta 1929 Belanský na polícii konfrontovaný so Stögerom a táto konfrontácia bola opakovaná aj pred súdom. Všeobecne sa očakávalo, že Belanský uvedie, že Stögera pozná. Podozrivé však bolo už to, že sa o konfrontáciu pred súdom neusiloval štátny zástupca, ale nariadil ju predseda senátu. Počas konfrontácie vyšlo najavo, že sa títo muži nepoznajú. Obhajoba túto skutočnosť ironicky okomentovala: *„Keď Belanský tak krásne vyložil celú históriu toho revolučného plánu, tej viedenskej kancelárie, čakali sme na to: teraz príde Stöger a teraz príde Belanský, Belanský pozná Stögera a vec je hotová, špionáž je dokázaná. Čakali sme na to a sklamali sme sa.*“ Týmto bola hodnovernosť

¹⁵ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.4, zápisnica z výpovede Karola Stögera na Policajnom riaditeľstve v Bratislave zo dňa 23. augusta 1929.

¹⁶ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď K. Stögera

¹⁷ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď K. Schrammove, s. 1194 a nasl.

Belanského svedectva ohľadom špionážnej kancelárie, a teda celá časť obžaloby týkajúca sa vojenskej zrady značne spochybnená.

Záchrana obžaloby sa objavila v podobe výpovede slečny Kristíny Schrammovej, ktorá bola gazdinou pána von Seybela, teda muža, ktorý prenajal byt na Kolschitzky Gasse 30 K. Stögerovi. V inkriminovanom byte Schrammová pracovala ako gazdina aj v čase, keď v ňom Karol Stöger býval. Bola teda prvou osobou, ktorá vedela poskytnúť detailné svedectvo o tom, akí ľudia do bytu chodili, aké bolo vybavenie bytu, a či tam niekedy stretla V. Tuku. Zaujímavým bol aj samotný fakt, ako vôbec obžaloba prišla ku svedkyňi Schrammovej, pretože pred hlavným pojednávaním nebola vôbec vypočúvaná. Za „objavenie“ Kristíny Schrammovej oficiálne patrí zásluha redaktorovi Slovenského denníka Jozefovi Hankovi, ktorý mal z vlastnej iniciatívy vycestovať do Viedne a získal bližšie informácie o byte na Kolschitzky Gasse. Vo Viedni navštívil svojho známeho - žurnalistu, ktorého poprosil, aby mu v tejto veci pomohol. Tento novinár, ktorého totožnosť Hanka odmietol prezradiť, skontaktoval J. Hanku so Schrammovou. V skutočnosti však bolo objavenie K. Schrammovej zásluhou činnosti vojenskej spravodajskej služby. Týmto súvislostiam sa budeme podrobnejšie venovať na inom mieste práce.

K. Schrammová vo svojej výpovedi uviedla, že od roku 1923 bol byt prenajatý pánovi Stögerovi. Von Seybel bol v tom čase doma, vo Viedni, ale hovoril jej, že byt musí prenajať, pretože ide do Ameriky. K. Schrammová sa ho pýtala, kto je novým nájomníkom, načo on odpovedal, že je to nejaký profesor filozofie z Bratislavy. Neskôr von Seybel uviedol, že byt si neprenajme profesor, ale jeho synovec. Okolo 20. augusta prišli dvaja páni a prítomný bol aj von Seybel, aby im byt ukázal. Stöger si potom byt prenajal. Schrammová vo výpovedi uviedla: *„Ja sa na Stögera pamätám, ja som ho videla, vypadá, ako dnes a ten druhý pán, ktorý s nám prišiel, bol starší so šedivým vlasom, tak prostredne veľký, štíhly, mal umeleckú frizúru a vlasy mal späť sčesané. Keď tí pánovia prišli, bola som prítomná, von Seybel mi hovoril, že to je ten profesor filozofie z Bratislavy¹⁸“*. Tým sa teda preukázala priama spojitosť medzi Vojtechom Tukom a bytom na Kolschitzky Gasse 30. V súdnej sieni na výzvu súdu okamžite identifikovala osobu V. Tuku, pričom podľa jej výpovede ho videla iba raz v živote. Na výzvu predsedu súdu, že či toho pána pozná úplne presne odpovedala: *„Dľa účesu, môžem hovoriť, že som toho pána videla v tom byte.¹⁹“* **Obhajoba však v procese poukázala na to, že V. Tuka nemal v r. 1923 účes, aký popisuje vo svojej výpovedi**

---

¹⁸ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď K. Schrammove, s. 1194 a nasl.

¹⁹ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď K. Schrammovej, s. 1194 a nasl.

Schrammová, pretože v tom čase mal krátke vlasy, čo dokázala aj predložená fotografia V. Tuku z daného obdobia. Okrem V. Tuku si Kristína Schrammová zázračne zapamätala aj Jána Kovátsa, ktorý bol v byte na Kolschitzky Gasse 30 rovnako iba jedenkrát. Bol spolupracovníkom V. Tuku. Identifikovala ho z viacerých fotografií predložených súdom, pričom si dokonca pamätala aj na presný deň, kedy prenocoval v danom byte (pred šiestimi rokmi). „*Je tomu už šesť rokov a myslím si, že sa nemýlim, tento pán prenocoval tam. Prečo ten pán prišiel, to ja neviem. Pamätám sa však na to presne, že stalo sa to 5. decembra 1923, lebo vtedy som mala veľké upratovanie a dokonca bolo mi to veľmi nepríjemné, že práve vtedy má p. Stöger návštevu.*“²⁰

V rámci svojej výpovede K. Schrammová tiež uviedla, že v priebehu doby, kedy mal Stöger byť prenajatý, za ním chodili viaceré návštevy, ale išlo vždy o pánov v civilných šatoch a nie o dôstojníkov. Nikdy vraj v byte nevidela žiadne vojenské mapy, vojenské veci ani potreby pre kreslenie. O mene Karol Belanský vraj Kristína Schrammová nikdy nepočula a nevedela o tom, že by v byte niekedy prenocoval²¹.

Výpoveď Schrammovej bola obhajobou na viacerých miestach úspešne spochybnená a aj iné skutočnosti nasvedčovali tomu, že mala svoje odpovede dopredu naučené. Spochybňujúcim bol tiež list istého Štefana Ostrčilika adresovaný obhajcovi Dr. Gallovi, v ktorom píše, že počas procesu s Dr. V. Tukom videl ako na chodbe Krajského súdu stáli v deň výpovede K. Schrammovej traja páni a jeden z nich jej hovoril: „*Fräulein! Wie Sie hereingehen in Gerichtsale auf der rechten Seite zwischen Angeklagten in der Mitte sitzt Professor Tuka. Auf dem zeigen Sie, aber bestimmt wenn Sie Ihn auch nicht kennen. Bitte gut aufpassen.*“²² Aj sama Schrammová túto skutočnosť priznala počas hlavného pojednávania, keď sa jej na to obhajoba opakovane pýtala. Schrammová odpovedala: „*Nepamätám sa na to, kto, kedy a kde hovoril, že Dr. Tuka sedí v prostriedku, avšak pamätám sa na to, že mi hovorili, že Dr. Tuka sedí v prostriedku a stalo sa to ešte prv, než som prišla.*“²³

Obhajoba vcelku logicky argumentovala, že je veľmi nepravdepodobné, aby ktokoľvek, kto chce zriadiť tajnú vojenskú kanceláriu, išiel osobne na prehliadku bytu, bol videný úplne cudzou osobou a prenajal si ho. Tiež uviedla názor znalcov, podľa ktorých sa vojenské

²⁰ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď K. Schrammovej, s. 1194.

²¹ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď K. Schrammovej, s. 1196-1201.

²² Čo v preklade znamená: „*Slečna! Keď vstúpite do súdnej siene na pravej strane medzi obžalovanými sedí profesor Tuka. Na nebo ukážte, ale určite aj keď ho nepoznáte. Prosím dávajte dobrý pozor.*“

²³ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď K. Schrammovej, s. 1205.

a špionážne kancelárie zvyknú zriaďovať a udržiavať v najväčšej tajnosti. Byt na Kolschitzky Gasse bol však voľne prístupný nezainteresovanej osobe Kristíne Schrammovej, ktorá mala umožnený nielen vstup do všetkých miestností, ale aj do skríň v byte a dokonca otvárala dvere prichádzajúcim návštevníkom. Podľa jej výpovede sa v byte nenachádzalo žiadne technické vybavenie, mapy ani písací stroj.

Výpoveď Františka Hoferika²⁴

Svedok F. Hoferik bol domovníkom domu na Kolschitzky 30, takže mohol byť podobne ako Schrammová užitočný pri poskytnutí informácií o tom, kto všetko tento byt navštevoval v čase, keď mal byť vyzvedačskou kanceláriou. Na otázku predsedu senátu, či pozná Karola Stögera odpovedal negatívne. Jediné, čo v súvislosti so Stögerom vedel, bolo, že si mal prísť byt pozrieť spolu s profesorom z Bratislavy, a že si ho nakoniec prenajali. Na otázku, či bola v byte špionážna kancelária odpovedal, že ani prinajmenšom nevie o tom, že tam niečo také malo byť. Nemal tiež žiadnu vedomosť o tom, že by tam prichádzali nemeckí, či maďarskí dôstojníci²⁵. Ani ostatní nájomníci v rámci domu na Kolschitzky ulici vraj nenadobudli presvedčenie, že by tam mala byť nejaká vyzvedačská kancelária.

V rámci Hoferikovej výpovede však boli zaujímavé okolnosti toho, ako sa ocitol pred Krajským súdom v Bratislave v pozícii svedka. F. Hoferik uviedol, že k ceste do Bratislavy a výpovedi ho presvedčil redaktor Jaroslav Hanka, ktorý mu hovoril, že tým môže pomôcť obžalovaným²⁶. Hanka ho navštívil vo Viedni spolu s druhým pánom, ktorého opísal ako tlstého, no meno nevedel. Hanka zaplatil Hoferikovi aj Kristíne Schrammovej všetky cestovné náklady na cestu do Bratislavy a čakal ho na hranici. Hoferik uviedol, že okrem cestovného mu nebola sľúbená žiadna iná odmena.

Ku koncu výpovede ešte spomenul, že bol svedkom toho ako istý „tlstý pán“ ukázal pred pojednávaním Kristíne Schrammovej fotky Dr. Tuku, Karola Stögera a Jána Kovátsa. Na výzvu obhajcu Dr. Gallu bol fotky týchto troch ľudí predložené aj Hoferikovi a ten tiež bez problémov identifikoval, kto je kto, napriek tomu, že z obsahu jeho výpovede vyplynulo, že

---

²⁴ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď F. Hoferika, s. 1184-1194.

²⁵ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď F. Hoferika, s. 1189.

²⁶ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď F. Hoferika, s. 1188.

nikoho z nich osobne nestretol. Kovátsa opísal ako „pán, na ktorého slečna Schrammová hovorila, že 5. decembra 1923 prenocoval v byte von Seybela.“²⁷

Výpoveď Jaroslava Hanku²⁸

Na súde vypovedal aj redaktor Slovenského Denníka Hanka, ktorý uviedol, že sa v priebehu hlavného pojednávania rozhodol navštíviť byt na Kolschitzky Gasse 30, a za tým účelom odcestoval do Viedne. Jeho cieľom bolo zistiť čo najviac informácií, ktoré by dopomohli k odsúdeniu V. Tuku. Hanka údajne pracoval na vlastnú päsť a nebol nikým financovaný. Z materiálov uložených v archíve Kancelárie prezidenta republiky²⁹ je však zrejmé, že existovalo dôvodné podozrenie o tom, že redaktor Jaroslav Hanka, zabezpečoval materiály k odsúdeniu Vojtecha Tuku pre Dr. Vavra Šrobára.

Hanka prišiel do Viedne za pomoci akéhosi pána, ktorého totožnosť nechcel počas celého procesu odhaliť. Keď mu Hanka povedal, čo má v úmysle, odpovedal, že pozná bývalú gazdinú pána von Seybla, ktorému byt kedysi patril. Takýmto spôsobom sa Hanka zoznámil so Schrammovou a neskôr vo Viedni aj s Hoferikom. Po príchode do Bratislavy vraj o všetkom informoval prokurátora a neskôr zabezpečil, aby sa obaja svedkovia dostavili pred Krajský súd v Bratislave a vypovedali na hlavnom pojednávaní. Hanka vo svojej výpovedi vylúčil, že by dával Schrammovej inštrukcie o tom, kde sedí Vojtech Tuka.

Zhodnotenie dôkazov vykonaných v priebehu hlavného pojednávania

Zo všetkých dôkazov vykonaných na hlavnom pojednávaní vidíme, že preukázanie viny Vojtecha Tuku nebolo úplne jednoznačné. Výpoveď Belanského sa v niektorých detailoch líšila oproti tej, ktorú predniesol pred hlavným pojednávaním a ako spolupracovník V. Tuku nemohol byť považovaný za dôveryhodného svedka. Belanského svedectvo bolo navyše jediným, ktoré preukazovalo naplnenie skutkovej podstaty trestného činu vojenskej zrady. K. Schrammová priniesla výlučne dôkaz o prepojení V. Tuku s bytom na Kolschitzky Gasse 30, no ohľadom špionáže samotnej nevypovedala nič. To bolo samo o sebe zvláštne, pretože sa v byte zdržiavala práve v čase, keď mal byť špionážnou kanceláriou. Ďalší zo svedkov vypovedali výlučne o rôznych vedľajších okolnostiach, ale nie o merite tohto trestného činu. Už v rímskom práve bola uznávanou zásada *unus testis, nullus testis* (v preklade jeden svedok

---

²⁷ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď F. Hoferika, s. 1192.

²⁸ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď Jaroslava Hanku, s. 1231.

²⁹ Archív KPR T 754/32.

žiaden svedok) a aj v tomto prípade bolo skutočne diskutabilné, či je jediné svedectvo postačujúce ako dôkaz tak závažnej trestnej činnosti. V rámci Belanského výpovedí (či už pred hlavným pojednávaním alebo v priebehu hlavného pojednávania) bola pomerne nelogická pasáž o tom, ako nadviazal spoluprácu s Jánom Kovátsom. Podľa Belanského tvrdení totiž oslovil Kovátsa na spoluprácu on sám, na základe požiadavky V. Tuku, aby si našiel zástupcu, v ktorom bude mať dôveru. Z ďalšej jeho výpovede je však zrejmé, že J. Kováts s V. Tukom už dlhšie spolupracoval. Z Kovátsovej iniciatívy cestovali s Belanským do Viedne, kde v údajnej vyzvedačskej kancelárii Kováts predstavil Belanského prítomným pánom. To znamená, že túto kanceláriu musel už predtým navštíviť, a je preto pomerne nelogické Belanského tvrdenie, že Kovátsa na spoluprácu náhodou oslovil on sám po výzve Vojtecha Tuku.

Ďalšie slabé miesto Belanského výpovede odhalila jeho konfrontácia so Stögerom. Ak by Belanský skutočne prespal v byte na Kolschitzky Gasse 30, bolo nevyhnutné, že sa so Stögerom museli poznať. Schrammová vo svojej výpovedi dokonca uviedla, že v neprítomnosti Stögera sa v byte nikto cudzí nezdržoval. Prekvapivým záverom konfrontácie Belanského so Stögerom bolo, že sa vzájomne nepoznali. Belanský bol konfrontovaný aj so Schrammovou, ktorú takisto nepoznal. Je teda otázne, či Belanský skutočne prenocoval vo Viedni a ak aj, či to bolo v byte na Kolschitzky Gasse 30.

Karol Stöger už v priebehu prípravného konania pôsobil nie celkom príčetne a svoju výpoveď navyše pred súdom odvolal. Vyšetrujúcim sudcom bol Dr. Jozef Henzel, ktorý sa na hlavnom pojednávaní vyjadril, že: *„Keď Karol Stöger bol predvedený, urobil na mňa dojem nenormálneho človeka, spozoroval som, že nemá schopnosť určovať slobodne svoje myšlienky, súvisle nemohol hovoriť ani päť slov, odpovedal len na otázky a čo sa týka dát, nedoviedol sa upäťmatovať ani na rok.³⁰“* Dr. Galla na margo Stögera poznamenal, že s ľuďmi tak labilnej povahy sa revolúcie nerobia.

Ostatní svedkovia neposkytli úplne komplexné svedectvá a najmä kľúčové preukázanie vojenskej zrady sa javilo ako problematické. Trň z päty vytrhlo obžalobe svedectvo Kristíny Schrammovej, ktoré malo preukázať spojenie Vojtecha Tuku s vyzvedačskou kanceláriou vo Viedni. Obhajca Vojtecha Tuku Dr. Galla však poukázal pri svedectvách Schrammovej a Hoferika na skutočnosť, že im Jaroslav Hanka zaplatil tisíc korún, a preto považuje ich výpovede za kúpené: *„keď prišli, prijali všetky informácie a za obdržaných tisíc korún svedčili tak, ako boli k tomu vycvičení.“* Nezabudol tiež vyzdvihnúť zázračnú pamäť Kristíny

---

³⁰ SNA, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, k.1, Zápisnica z hlavného pojednávania, výpoveď Dr. Jozefa Henzela, s. 1155-1156.

Schrammovej: „*Táto sa ohromnou pamäťou preukázala tuná. Pamätala sa na 20. august 1923, kedy mal prof. Tuka prenajať tento byt pre Stögera a pamätala sa aj na 5. decembra 1923, kedy mal u Stögera prenocovať Kováts*“. Kovátsova návšteva jej vraj utkvela v pamäti kvôli tomu, že mala veľké upratovanie, čo obhajoba komentovala ironickou poznámkou: „*Ako by to bolo takou ohromnou senzáciou v živote jednej obsluhovačky, že si i po šiestich rokoch pamätá, že ju vo veľkom upratovaní vyrušila jedna návšteva.*“ Podozrivým samozrejme bolo aj to, akým spôsobom Schrammová identifikovala pred súdom Vojtecha Tuku. Jej argumentácia, že ho spoznala na základe umeleckej frizúry bola obhajobou spochybnená po preukázaní, že Vojtech Tuka v roku 1923 ešte nemal dlhé vlasy. Viacero skutočností nasvedčovalo tomu, že už pred pojednávaním bola Schrammovej predložená jeho fotografia a tiež, že bola pred samotným vstupom do súdnej miestnosti inštruovaná o tom, kde V. Tuka sedí.

Záver

Všetky uvedené skutočnosti by mohli spochybňovať vierohodnosť preukázania viny V. Tuku v súdnom konaní, no súd na ne pri vynesení rozsudku nekládol dôraz. Je preto pomerne diskutabilné, či sa v priebehu hlavného pojednávania podarilo obžalobe vykonanými dôkazmi dostatočne preukázať naplnenie skutkových podstát trestných činov, za spáchanie ktorých bol V. Tuka odsúdený, keďže z obsahu jednotlivých svedeckých výpovedí vidíme, že všetky tie, ktoré najviac prispievajú k odsúdeniu V. Tuku, trpeli nejakými vadami. Zvyšné výpovede sú len úryvkami celej skladačky vedúcej k preukázaniu naplnenia skutkových podstát oboch trestných činov.

Nejednoznačnosť verdiktu dokazuje aj fakt, že predseda senátu Krajského súdu Ján Terebessy hlasoval pri porade senátu o vine obžalovaného za oslobodenie spod obžaloby. Dôsledkom týchto skutočností sa proces s V. Tukom vníma ako politicky motivovaný. Alexander Manfred³¹ v hodnotení rozsudku v rámci svojej štúdie uviedol, že: „*Takto aj rozsudok utvrdil podozrenie, ktoré vyvolala obžaloba a priebeh súdneho konania, že právnymi prostriedkami sa viedol politický proces.*“³² Manfred v štúdiu interpretuje závery zdanlivo nezávislého pozorovateľa procesu, ktorým bolo Spravodajstvo nemeckého konzulátu v Bratislave. Zo spravodajstva nemeckých diplomatov, ktorí posielali do Nemecka pravidelné hlásenia, vidíme, že podľa ich názoru bol V. Tuka odsúdený na základe vágnych ustanovení zákona na

---

³¹ MANFRED, A.: Proces s Vojtechom Tukom zo spravodajstva nemeckého konzulátu v Bratislave. In: Historický časopis, 1992, č. 5., s. 609-624.

³² MANFRED, A.: Proces s Vojtechom Tukom zo spravodajstva nemeckého konzulátu v Bratislave. In: Historický časopis, 1992, č. 5., s. 621.

ochranu republiky a vykonaním pochybných dôkazov. Z hlásení vidno zrejmú sympatiu autora hlásenia k V. Tukovi a podozrenie na diktát výsledku procesu z Prahy³³.

Zoznam bibliografických odkazov

MANFRED, A.: Proces s Vojtechom Tukom zo spravodajstva nemeckého konzulátu v Bratislave. In: Historický časopis, 1992, č. 5, s. 609-624.

Archívny výskum

Slovenský národný archív, Nespracovaný fond Vojtech Tuka a spol. 1929, krabice 1-16

Archív Kanceláre prezidenta republiky T 576/22, T 754/32

Štátny archív v Bratislave, f. ŠZ, 28/1929 – Proces s V. Tukom

---

³³ MANFRED, A.: Proces s Vojtechom Tukom zo spravodajstva nemeckého konzulátu v Bratislave. In: Historický časopis, 1992, č. 5., s. 621.

TRESTNÉ ČINY PROTI OSOBÁM V RETRIBUČNOM ZÁKONODARSTVE V ČSR

Alexandra Letková¹

Abstrakt

Autorka sa vo svojom príspevku zaoberá trestnými činmi proti osobám v retribučnom zákonodarstve v Československej republike. Z formálnoprávnej stránky analyzuje dekrét prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. a nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR. Následne sa autorka zameria na interpretáciu a aplikáciu daných noriem pred Národným súdom v Bratislave a pred Národným súdom v Prahe v rokoch 1945 až 1947, kedy svoju činnosť oba sudy ukončili. Komparáciou chceme poukázať na spoločné a odlišné črty vykonávania retribúcie na území Československa, konkrétne pri interpretácii a aplikácii trestných činov chrániacich osoby.

Kľúčové slová

retribúcia, trestné činy proti osobám, Národný súd v Bratislave, Národný súd v Prahe

Abstract

The author in his paper deals with crimes against persons in retribution acts in Czechoslovakia. From formal criterion site analyzes the Presidential Decree no. 16/1945 Sb. and regulation of the Slovak National Council no. 33/1945 Zb. n. SNR. Subsequently, the author focuses on the interpretation and application of these acts at the National Court in Bratislava and at the National Court in Prague in the years 1945 to 1947, when activity both courts was finished. We want to point comparison of common and distinctive features of the implementation of retribution in Czechoslovakia, namely the interpretation and application of crime protecting persons.

Key words

retribution, crimes against persons, National court in Bratislava, National court in Prague

Úvodom o trestných činoch proti osobám

Retribučné zákonodarstvo prijaté v ČSR po druhej svetovej vojne sa vyznačuje rôznymi špecifikami. Úlohou predkladaného článku však nie je posudzovať ich v globálnom meradle, preto sa zameriame iba na tie, ktoré súvisia s majetkovými a hospodárskymi trestnými činmi. V prvom rade treba poukázať na fakt, že retribučné predpisy upravovali prioritne trestné činy, ktorých objektom bola celistvosť republiky, hranice a územie a štátny režim tzn. retribučné zákonodarstvo v prvom rade (v značnej miere retroaktívne) chránilo republiku a až sekundárne chránilo život, zdravie a majetok štátu a jednotlivcov t. j. na prvom mieste stáli

---

¹ JUDr. Alexandra Letková, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

trestné činy proti štátu. Až sekundárne boli chránené ostatné záujmy ako život, zdravie a majetok.

Trestné činy proti osobám ako samostatná kategória (Hlava) neexistujú a neexistovali v trestných zákonníkoch. Z názvu vyplýva, že ochranu mala na základe týchto trestných činov požívať fyzická osoba ako jednotlivec, alebo skupina fyzických osôb. Primárnym objektom bol teda ľudský život vrátane práv, ktoré dnes zaraďujeme pod niektorú z troch generácií ľudských práv (základné ľudské práva a slobody – napr. život, zdravie, sloboda, vlastníctvo; politické a občianske práva – právo združovať sa, spolčovať sa; sociálne práva – zákaz nútenej práce). Medzi trestné činy proti osobám radíme aj novozadefinované trestné činy, ktorých objektom je primárne záujem na ochrane ľudskosti a humanity, dodržiavanie ľudských práv, a taktiež dodržiavanie medzinárodného vojnového práva, ako objektu sekundárneho. Z dnešného pohľadu teda hovoríme o spojení niekoľkých kategórií trestných činov, konkrétne smerujúcich proti 1.) životu a zdraviu; 2.) slobode a ľudskej dôstojnosti; 3.) proti iným právam a slobodám – napr. násilie proti skupine obyvateľov, nebezpečné vyhrážanie, atď.; 4.) proti mieru, ľudskosti, a vojnové trestné činy. Objektívnej stránke, subjektu a subjektívnej stránke sa budeme venovať pri analýze jednotlivých trestných činov.

1 Trestné činy proti osobám v retribučnom zákonodarstve v ČSR

Zločiny proti štátu v dekréte odkazovali najmä na trestné činy zakotvené v právnej úprave prvej ČSR, v zákone na ochranu republiky. Zločiny proti osobám upravené v §§ 5 až 7 sa naproti tomu odvolávali na trestné predpisy z rokov 1878 (zák. čl. XXXIII/ 1896 o zločinoch a prečinoch, ďalej „TrZ“) a 1852 (Trestný zákon č. č. 117/1852 ř.z., ďalej „TZ“), ktoré boli na základe recepčnej normy naďalej aktuálne.²

Paragraf 5 vo svojom prvom odseku sprísnil trest za vybrané vysoko spoločensky nebezpečné násilné trestné činy na trest smrti za podmienky, že sa ich páchatel [všeobecný subjekt] dopustil v službe prospešnej nacistickému Nemecku, jeho spojencom a nepriateľským hnutiam (vrátane ich členov) v rámci republiky. Jednalo sa o nasledujúce trestné činy, podľa TZ (ods. 1 písm. a) : zločin verejného násilia lúpeže ľudí, verejného násilia zaobchádzania s človekom ako s otrokom, vraždy, zabitia a ťažkého poškodenia na tele; a podľa TrZ (ods. 1 písm. b) : zločinu vraždy, úmyselného zabitia, ťažkého ublíženia na tele s následkami smrteľnými a lúpeže detí. V druhom odseku sa trestná sadzba sprísnila, a to na 10 až 20 rokov odňatia slobody. Odsek 2 upravoval trestné činy, podľa TZ (ods. 2 písm. a) :

---

² Čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., t. j. zákona Národného výboru Československého, z dňa 28. októbra 1918 o Založení samostatného štátu Československého.

zločinu verejného násillia neoprávneným obmedzovaním osobnej slobody človeka, verejného násillia vydieraním, verejného násillia nebezpečným vyhrážaním a ťažkého poškodenia na tele; a podľa TrZ (ods. 2 písm. b) : zločinu bezprávneho obmedzovania osobnej slobody človeka, ťažkého ublíženía na tele a vydierania. Ustanovenia oboch odsekov v znení písm. b) t. j. ustanovenia odkazujúce sa na TrZ neboli v praxi uplatnené vzhľadom na územnú pôsobnosť dekrétu.

Šiesty paragraf dekrétu postihoval nútenú a povinnú prácu občanov vo vojnovom priemysle. Väzením od 5 do 10 rokov mali byť potrestané osoby [všeobecný subjekt], ktoré nariadili alebo spolupracovali pri vydaní, resp. pri nariadení nútenej alebo povinnej práce v prospech vojnového úsillia Nemecka a jeho spojencov. Kvalifikovanou skutkovou podstatou pre tieto trestné činy bol prípad, ak bol nariadený výkon práce v cudzine alebo za okolností ohrozujúcich život a zdravie. V tomto prípade bola trestná sadzba zdvojnásobená.

V ďalších ustanoveniach si dal zákonodarca za cieľ postihovať prípady, v ktorých páchatel' zavlnil stratu slobody obyvateľov republiky v službách nepriateľa, resp. v jeho záujme. Pokiaľ nedošlo k inej ujme, trestná sadzba trestu odňatia slobody sa pohybovala v rozmedzí 5 až 20 rokov. Ak sa trestný čin vzťahoval na väčší počet obyvateľov, zvyšovala sa na 20 rokov až doživotie, v prípade obzvlášť priťažujúcich okolností hrozil trest smrti. Ťažké ublíženie na tele, vzniknuté v dôsledku vyššie zmienenej straty slobody obyvateľa, sa trestalo stratou slobody od 10 do 20 rokov, prípadne podľa okolností doživotným trestom. Ak bolo ublížené väčšiemu počtu obyvateľov, hrozil páchatel'ovi trest smrti. Posledný odsek § 7 trestal smrťou páchatel'ov, ktorí takým konaním spôsobili smrť, ťažké ublíženie na zdraví s následkami, alebo deportáciu obyvateľov republiky. Dekrét demonštratívne vymedzoval spôsob tohto konania „*soudním usnesením, rozsudkem, nařízením, nebo správním rozhodnutím jakéhokoliv druhu, výkonem rozsudku, nařízením, nebo správního rozhodnutí, nebo jinak*“.³ Ako vyplývalo z obsahu daného ustanovenia, tento odsek mal predovšetkým postihovať osoby, ktoré disponovali verejnou mocou, t. j. sudcov a úradníkov, ktorí konali v prospech okupantov a ich spojencov a teda znevažovali svoj záväzok voči republike.

Paragraf 1 upravoval **zločin fašistickej okupácie** (v nariadení pomenovaný Fašistickí okupanti). Tento zločin mohol spáchať iba cudzí štátny občan [špeciálny subjekt] (hovoríme najmä o osobách s nemeckým alebo maďarským občianstvom), pričom trestný čin proti osobám spáchal ten, kto **a) terorizoval a drancoval slovenský ľud, b) spáchal vraždu, c) sa dopustil iných zverstiev a násillností** [objektívna stránka]. Odsúdenému hrozil trest smrti.

³ § 7 ods. 3 dekrétu č. 16/1945 Sb.

Zločinu domácej zrady (pomenovaný Domáci zradcovia), ktorý bol upravený v § 2, sa mohol dopustiť iba československý občan zastávajúci vysokú politickú funkciu [špeciálny subjekt]. Trestného činu proti osobám sa mohol dopustiť ten, kto *násilnosťami a drancovaním poškrvnil česť slovenského národa* [objektívna stránka]. Za spáchanie daného zločinu mal byť taktiež uložený trest smrti.

Zločinu kolaborácie upraveného v § 3 (pomenovanom Kolaboranti) sa mohol dopustiť každý, t. j. hovoríme o subjekte všeobecnom (ods. a, b), resp. príslušník fašistických organizácií [špeciálny subjekt] (ods. c) alebo významný činiteľ vo verejnom, politickom, hospodárskom a kultúrnom živote [špeciálny subjekt] (ods. d). Trestného činu proti osobám sa dopustila osoba, ktorá *a) nariadila, organizovala alebo horlivo vykonávala perzekúciu demokratických a protifašistických osôb a organizácií pre ich politickú činnosť, b) spôsobila protiprávnu ujmu pre rasovú, národnú, náboženskú alebo politickú príslušnosť, c) nariadila alebo horlivo prevádzala vyst'ahovanie slovenských ľudí do cudziny, do zaisťovacích táborov alebo na prácu* [objektívna stránka]. Trestom za zločin kolaborácie bolo odňatie slobody do 30 rokov a v prípade priťažujúcich okolností trest smrti.

Paragraf 4 upravoval **zločin zrady na povstaní**. Pri tomto trestnom čine bol subjekt všeobecný, pričom páchatel' mohol spáchať trestný čin proti osobám takým konaním, ktoré bolo možné označiť ako *spolupôsobenie pri prenasledovaní účastníkov povstania alebo partizánskeho boja* [objektívna stránka]. Za tento trestný čin mal byť odsúdený potrestaný trestom smrti.

Aj posledný z deliktov retribučného nariadenia, upravený v § 5, upravoval trestné činy proti osobám. Hovoríme tu najmenej závažnom trestnom čine spomedzi vyššie uvedených. Dopustiť sa ho mohol každý [všeobecný subjekt] a to ým, že *a) sa zúčastnil na protidemokratických, protikomunistických, rasových alebo podobných akciách a štvaniach, b) utláčal druhých občanov, najmä ich nútil na prácu... alebo ich inak poškodil na životoch, c) nesie zodpovednosť za príkorie občanov* [objektívna stránka]. Trestom pre odsúdených bolo zadelenie do pracovných útvarov maximálne na 2 roky a pozbavenie občianskych práv od 2 do 15 rokov. Prípadne sa prečin vyriešil len pokarhaním.

Rovnako ako v predchádzajúcej časti sa zameriame na interpretáciu ustanovení týkajúcich sa trestných činov proti osobám v rozhodovacej činnosti Národných súdov. Ako sme vyššie uviedli, najviac odsúdených pred Národným súdom, či už v Prahe alebo v Bratislave, bolo práve na základe zločinov proti štátu. Trestné činy proti osobám obsahovali

vymedzenie už známych trestných činov ochraňujúcich život a zdravie, no zároveň obsahovali aj zločiny proti ľudskosti ako je nútená, či povinná práca a zločin genocídia.

2 Národný súd v Prahe

Na rozdiel od zločinov proti štátu, ktoré sa vyskytovali v každom procese pred Národným súdom v Prahe, zločiny proti osobám nachádzame iba v štyroch procesoch. Prvým z nich bol proces proti Maffii, v ktorom bol **Josef Burda** odsúdený za zločin proti osobám podľa § 5 ods. 2 písm. a), konkrétne za zločin verejného násillia vydieraním (§ 98 TZ) tým, že sa priamo (ústne), telefonicky alebo nepriamo prostredníctvom tretej osoby (Oldřicha Rovného) vyhrážal rôznym osobám, že budú pozbavené osobnej slobody.⁴

Trestného činu proti osobám sa dopustili aj členovia protektorátnej vlády **Jaroslav Krejčí, Richard Bienert, Adolf Hrubý a Jozef Kalfus**. Ich konanie bolo subsumované pod ustanovenie § 6 (v rozsudku nie je bližšie špecifikované podľa ktorého odseku, no podľa ich protiprávneho konania išlo o ods. 1, t. j. o nariadenie nútenej a povinnej práce v tuzemsku aj o konanie podľa ods. 2, t. j. nariadenie nútenej a povinnej práce v zahraničí). Vydávanie nariadení o nútenej a povinnej práci sa nezaobišlo bez náležitej verejnej propagácie, ktorá mala odôvodniť nutnosť a potrebu ich prijímania. Ich verejné prejavy obsahovali klasické propagandistické floskuly, prostredníctvom ktorých sa snažili psychicky donútiť domáce obyvateľstvo k poslušnosti – išlo o často sa opakujúce frázy ako všeobecné dobro, všeobecne uznávaná povinná práca, hospodárska prosperita, blahobyt, verejný pokoj, atď. Pre občanov mali byť nové právne zásahy do hospodárstva a poľnohospodárstva (povinná práca, povinnosť odovzdávať naturálne dávky) vecou národnej cti a prejavom patriotizmu. Po atentáte na SS-Obergruppenführera a zastupujúceho protektora Reinharda Heydricha sa rétorika v prejavoch pritvrdila. Verejné prejavy obsahovali vyhrážky pre rušiteľov pokoja a práce a podporovateľov domáceho a zahraničného odboja: „*Nevěřte našeptávačům, pracujte klidně, loyálně a pilně, jsouce si vědomí, že tak činíte nejen ke zdaru říše, ale i ku prospěchu vlastního národa.*“⁵

Ďalšími boli **Vladimír Krychtálek a Karel Werner**, ktorí boli odsúdení za trestný čin proti osobám podľa § 7 ods. 3. Išlo súbeh so zločinom proti štátu podľa § 3 ods. 1 (propagácia nacistickej ideológie a služba tejto ideológii prostredníctvom tlače, verejných prejavov a vydávaním právnych aktov). Obaja prostredníctvom tlače požadovali intervenciu

---

⁴ Rozsudok v trestnej veci J. Rozsévača – Rysa a spol. pred Národným súdom v Prahe, Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 7/46, kartón č. 1

⁵ Rozsudok v trestnej veci J. Krejčího a spol. pred Národným súdom v Prahe. Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 8/46, kartón č. 1.

príbuzných emigrantov, najmä parašutistov a žiadosť o intervenciu predsedníčky Ženskej národnej rady p. Plamínkovej, čím týmto osobám spôsobili stratu slobody a v niektorých prípadoch aj stratu života. Obaja obžalovaní sa snažili obhájiť svoje konanie tým, že boli k takým činom okolnosťami donútení a konali tak preto, aby seba a svoje rodiny ochránili pred stratou slobody, prípadne stratou života - v trestnoprávnej terminológii možno také konanie označiť ako krajná núdza. Súd však daný argument neprijal, čo odôvodnil tým, že :
„...Nelze se přece dovolávat stavu nouze tam, kde záchrana se děje obětí tak neúměrnou...“⁶

Poslednými odsúdenými za zločiny proti osobám boli členovia Kuratória **František Teuner**, **Karel Žalud**, ktorý bol odsúdený na 25 rokov odňatia slobody, **Karel Mihalíček** a **Jan Svoboda**, odsúdený na trest smrti. Prví traja menovaní sa dopustili zločinu proti osobám podľa § 6 (opäť rozsudok neobsahoval odsek, podľa ktorého sa mali obžalovaní daného zločinu dopustiť, z ich konania však vyplýva, že išlo o oba odseky), tým že spolupôsobili pri výkone nariadení o povinnej a nútenej práci doma i v zahraničí. Posledný z menovaných, Jan Svoboda, bol odsúdený za spáchanie zločinu proti osobám podľa ustanovenia § 7 tým, že udal väčší počet osôb (v rozsudku nie je bližšie špecifikovaný), čím priamo alebo nepriamo spôsobil stratu ich slobody (zločin spáchaný v súbehu s udavačstvom). Pri J. Svobodovi ešte chvíľu zostaneme, nakoľko mu je v posledných rokoch v odborných kruhoch venovaná značná pozornosť. J. Svoboda mal byť jedným z atentátnikov na prezidenta E. Beneša.⁷ Príbeh o atentáte je v dnešnej dobe interpretovaný do značnej miery nadnesene. Národný súd mu neprikladal príliš veľa pozornosti. Sám E. Beneš neskôr dňa 2. mája 1947 omilostil Svobodu a pôvodný trest smrti bol zmenený na trest doživotného odňatia slobody. Obžalovala identifikovala daný skutok ako zločin proti štátu podľa § 1, konkrétne toto konanie subsumovala pod zločin vojenskej zrady podľa § 6 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. Podľa nášho názoru sa však malo jednať o zločin útoku na niektorých ústavných činiteľov podľa § 7 ods. 1

---

⁶ Rozsudok v trestnej veci J. Krejčího a spol. pred Národným súdom v Prahe. Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 8/46, kartón č. 1.

⁷ „*Krannich* (pzn. autora: SS-Untersturmführer, ríšsky poradca pre Kuratórium) vyzval Svobodu, aby sehnal spoľahlivé muže a atentát sám provedl. Svoboda se s úkolem svěřil okresnímu pověřenci Kuratoria, třiatdvacetiletému **Jiřímu Málkovi** (narozen 24. dubna 1922) a požádal jej o spolupráci. Málek doporučil následně dalšího muže – **Vladimíra Kauckého**. Útočný tým podle údajů historika Pejčocha doplnili tři Slováci se znalostí tamního prostředí – příslušníci Hlinkových gard **Jozef Belan**, **Ladislav Depta** a jistý **Danihel**. Ty přivedl do Prahy poručík Hlinkových gard **Morávek**, který uprchl ze Slovenska s některými svými muži a původně jednal s vedením Kuratoria o možnosti vstoupit s nimi do Dorbovolnické Svatováclavské roty. Výcvik skupiny se odehrával jednak v Chebu, ale především v Praze. Dne 27. dubna 1945 proběhl na pražském Střeleckém ostrově zkrácený kurs výroby explozivních náloží a jejich odpalování, kterého se účastnili Svoboda, Depta, Danihel a Belan. Jan Svoboda působil zároveň jako tlumočnick přítomných Slováků. Skupině byly prezentovány různé druhy výbušných látek německé a anglické výroby, mezi jinými také donarit práškový, zabalený v roubcích. **Stanislav Motl** dále uvádí, že všichni atentátníci také dostali kromě výbušnin a protičeskoslovenských letáků pistoli ráže 7,65 milimetrů. **Ivo Pejčoch** doplňuje, že Slováci navíc dostali zásobu dvaceti kilogramů výbušnin“ <http://nassmer.blogspot.sk/2014/04/muz-ktery-malem-zabil-edvarda-benese.html>

resp. trestného činu spolčenia k útokom na ústavných činiteľov podľa § 9 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. Ani jeden z uvedených paragrafov sa však nenachádza vo Veľkom retribučnom dekréte, a preto sme sa rozhodli uvedený atentát zaradiť medzi trestné činy proti osobám (v štádiu prípravy). Súd nakoniec vyhodnotil konanie skupiny „atentátnikov“ ako pokus o vyvinenie sa z predchádzajúcich zločinov : „*Obžalovaný souhlasil s provedením Němci uložených úkolů jenom proto, aby se dostali na Slovensko a oznámením o chystaném atentátu si mohl získati určité zásluhy a zakryti tak svoji činnost protektorátní. Vždyť obžalovaní sami věc na Slovensku při výslechu oznámili a nelze přece o nich předpokládati, že by sami sebe udávali, kdyby bývali měli úmysl věc provést.*“ Súd pri ukladaní trestov uvedenú udalosť nebral do úvahy (a teda pôvodný plán „atentátnikov“ aspoň čiastočne očistiť svoje meno nevyšiel).⁸

3 Národný súd v Bratislave

V rozhodovacej činnosti Národného súdu v Bratislave nachádzame procesy, v ktorých boli osoby odsúdené za trestné činy proti osobám, pričom v najväčšej miere hovoríme, v dnešnej terminológii, o trestnom čine genocídia. Trestné činy proti osobám boli v rozsudkoch zaradené až po trestných činoch proti štátu – čo bolo prirodzené, nakoľko ochrana štátu bola na prvom mieste v trestných zákonníkoch až do konca 20. storočia, resp. na území Slovenska až do 1. januára 2006, kedy vstúpil do účinnosti nový Trestný zákon č. 300/2005 Z. z.

Z rozsudkov je možné len veľmi ťažko rozlíšiť, pod ktoré ustanovenie nariadenia spadalo konkrétne konanie. Opäť sme sa rozhodli analyzovať rozsudok vynesený nad J. Tisom a F. Ďurčanským, na ktorom poukážeme na nejasnú argumentáciu súdu.

Trestný čin genocídia bol uvedený v časti „D“⁹ uvedeného rozsudku, pričom hovoríme o nasledujúcich skutkoch:

1. popudzovanie k nenávisti vo verejných prejavoch, tlači a rozhlase,
2. prijímanie protižidovských opatrení (napr. nar. o vymedzení pojmu Žid č. 63/1939 Sl. z., vl. nariadenie č. 198/1941 tzv. Židovský kódex, arizačné zákony, atď.), ktorými boli prodemokratické, protifašistické osoby a osoby na rasovom a náboženskom princípe vyradené z hospodárskeho, sociálneho života a pozbavené ľudských práv;

---

⁸Rozsudok v trestnej veci F. Teunera a spol. pred Národným súdom v Prahe. Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 10/47, kartón č. 1.

⁹Rozsudok v trestnej veci J. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu predsedníctva SNR, škatuľa č. 438, Onľud 6/46.

3. zriaďovanie koncentračných táborov na území Slovenska (Ilava, Sereď);
4. nútené vystaňovanie, resp. deportácia Židov do zahraničia, spôsobenie straty ich občianstva (okamihom prekročenia hranice) a v konečnom dôsledky aj straty ich životov;
5. vyplácanie Nemecku 500 RM za každého deportovaného Žida do ríše;
6. porušovanie Haagskych konvencií tým, že posielali vojnových zajatcov, ktorí utiekli z nemeckých koncentračných alebo zajateckých táborov na územie Slovenska, naspäť do Nemecka, resp. ich odovzdávali nemeckým pohraničným policajným úradom, hoci vedeli, že ich vydávajú na istú smrť;
7. participácia (priama alebo príkazom, rozkazom) na chytaní, väznení, týraní a zabíjaní účastníkov odboja alebo ich odovzdaní do rúk Nemcov;
8. nezakročenie (a tým nepriame schvaľovanie) voči vypaľovaniu slovenských dedín počas povstania a bezprostredne po ňom. Hovoríme o omisívne spáchanom trestnom čine (teda omisívne bolo možné spáchať delikt aj podľa retribučného nariadenia, hoci sa v literatúre často uvádza, že to bolo možné iba podľa Veľkého retribučného dekrétu).¹⁰

Uvedené konania boli subsumované ako trestný čin domácej zrady podľa § 2 písm. b), trestný čin kolaborácie podľa § 3 písm. a), b), e) a trestného činu zrady na povstaní podľa § 4 písm. b). Rozsudok nešpecifikuje bližšie, ktoré z konaní patrí pod ktoré ustanovenie, a preto je argumentácia Národného súdu do veľkej miery vágna. Nejasnosť vyplýva aj z toho, že paragrafové znenia uvedených trestných činov sa do veľkej miery prekrývajú [porovnaj § 2 písm. b) a § 3 písm. a)] resp. zo skutkovej podstaty trestného činu nie je zrejmé, ktoré konanie sa má na základe neho trestať, a teda nie je možné konaniam jednoznačne priradiť trestný čin, ba dokonca sa jedným skutkom páchatel' častokrát dopustil dvoch trestných činov v súbehu. Podľa nášho názoru, ku ktorému sme dospeli komparáciou aplikácie daných ustanovení v rôznych procesoch, mohli byť vyššie uvedené skutky subsumované nasledovne:

- 1) § 2 písm. b) – body č. 2, 3, 5 [body 2 a 3 v súbehu s trestným činom kolaborácie podľa § 3 písm. b), bod 5 v súbehu s trestným činom kolaborácie podľa § 3 písm. a)]
- 2) § 3 písm. a) – bod. č. 6
- 3) § 3 písm. b) – body č. 3, 4, 8

---

¹⁰ Porovnaj s Rozsudok v trestnej veci Š. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave, Slovenský národný archív, Fond Úrad predsedníctva SNR, škatuľa č. 51, Tnľud 70/45; Obžaloba v trestnej veci Š. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave, Slovenský národný archív, Fond Úradu obžaloby Národného súdu, škatuľa č. 15, Tnľud 10/46; Rozsudok v trestnej veci A. Macha pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu predsedníctva SNR, škatuľa č. 436, Tnľud 6/45;

4) § 3 písm. e) – bod. č. 1

5) § 4 písm. b) – bod č. 7

Tie „klasické“ trestné činy proti osobám, ako je vražda, zabitie, strata slobody, atď. boli priamo uvedené iba v § 1 písm. b) (konkrétne sa tam uvádzala vražda), inak tvorili imanentnú súčasť legálne nezadefinovaných pojmov alebo slovných konštrukcií ako napr. *násilnosti*, *drancovanie* [§ 2 písm. c)], *perzekúcia* [§ 3 písm. b)] a *prenasledovanie účastníkov povstania alebo partizánskeho boja* [§ 4 písm. b)]. V závislosti od konkrétnych udalostí a od motívu sa teda páchatel' dopustil niektorého z retribučných deliktov. Za obmedzovania osobnej slobody mohol byť páchatel' odsúdený ako **domáci zradca** resp. **kolaborant** (ak napr. páchatel' spolupôsobil pri zriaďovaní koncentračných táborov: napr. **Jozef Tiso**¹¹, **Alexander Mach**¹², **Vojtech Tuka**¹³), ako **zradca na povstaní** (ak napr. páchatel' zatýkal vojakov, ktorí sa chceli pripojiť k povstaniu: napr. **Ján Šmigovský**¹⁴) alebo ako **fašistický okupant** (ak napr. páchatel' nariadoval zatýkanie partizánov alebo sústredovanie osôb v koncentračných táboroch: napr. **Hans Ludin**, **Hermann Höffle**¹⁵).

Záver

Rozličná právna úprava v oblasti retribuácie v rámci ČSR priniesla so sebou veľa odlišností, to však bolo *de facto* vopred jasné. V uvedenom príspevku sme sa rozhodli analyzovať a následne porovnávať trestné činy proti osobám v oboch retribučných normách na základe chráneného objektu. Uvedenú metódu sme zvolili z dôvodu, aby sme mohli jednoduchšie rozhodnúť :

- 1) či bolo lepším rozhodnutím zákonodarcu zvoliť vymedzenie trestných činov na základe klasickej školy trestného práva (Veľký retribučný dekrét) alebo jej kombinácie so sociologickou školou (retribučné nariadenie),
- 2) ktorý z objektov trestných činov bol najväčšmi chránený a či išlo o zhodu primárne vyplývajúcej z aplikačnej praxi.

---

¹¹ Rozsudok v trestnej veci J. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu predsedníctva SNR, škatuľa č. 438, Tnľud 6/46.

¹² Rozsudok v trestnej veci A. Macha pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu predsedníctva SNR, škatuľa č. 436, Tnľud 6/45

¹³ Rozsudok v trestnej veci V. Tuku pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu obžaloby Národného súdu, škatuľa č. 14, Tnľud 7/46.

¹⁴ Rozsudok v trestnej veci J. Šmigovského pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu obžaloby Národného súdu, škatuľa č. 3, Tnľud 2/45.

¹⁵ Rozsudok v trestnej veci H. Ludina a H. Höffleho pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu obžaloby Národného súdu, škatuľa č. 21, Tnľud 56/46 a 42/46..

K bodu č. 1) Z vyššie uvedenej analýzy interpretácie a aplikácie trestných činov je zrejmé, že vymedzenie deliktov vo Veľkom retribučnom dekréte bolo správnou a osvedčenou voľbou. Sudcovia z povolania a prokurátori boli na uvedené vymedzenie zvyknutí, a teda následne v praxi nedochádzalo k vágnosti pri subsumovaní konaní pod konkrétny trestný čin z dôvodu ad 1) presne vymedzenej skutkovej podstaty, ad 2) presným vymedzením objektu trestného činu, ad 3) nezlučovania veľkého množstva objektívnych stránok trestného činu pod jeden paragraf. Následne sa to v praxi prejavilo najmä tým, že rozsudky Národného súdu v Prahe sú právnický rýdzejšie, t. j. po formálnej aj obsahovej stránke sú logicky štruktúrované a náležite odôvodnené. Na rozdiel od rozsudkov Národného súdu v Bratislave, ktorý vo svojich rozsudkoch nie vždy rešpektoval vôľu zákonodarcu. V enunciátoch rozsudkov boli konania označené za trestné nejasne subsumované pod konkrétne ustanovenie retribučného nariadenia, pričom ani na základe odôvodnení nie je možné s určitosťou vysloviť, ktoré konania s ktorými deliktami (v presnom znení) senáty Národného súdu spájali. Prvok ľudovosti a národnej hrdosti pretavený do označenia trestných činov sa medzi sudcami a prokurátormi nestretol s veľkým porozumením. Totiž oproti predchádzajúcej úprave pôsobili trochu kostrbato, neuhladene a čo je najdôležitejšie, orgány činné v trestnom konaní (štátna bezpečnosť, prokurátor) a súd neboli na daný druh vymedzenia zvyknutí. Rozpor medzi textom nariadenia a praxou možno pozorovať najmä z rozhodnutí, kde sa súd snažil opäť priblížiť ku klasickej škole práva (napr. „páchateľ sa dopustil zločinu domácej zrady“ pričom z pojmoslovia nariadenia mal byť skôr priamo označený - „páchateľ je domáci zradca“). Sociologickú školu trestného práva ale v žiadnom prípade nezavrhuje, ba dokonca ju považujeme za veľmi dôležitú a priam imanentnú súčasť retribúcie. Síce trestné činy vo Veľkom retribučnom dekréte boli vymedzené na základe školy klasickej, aplikačná prax Národného súdu však takmer v každom procese využívala aj sociologickú školu t. j. pri posudzovaní viny a pri výmere trestu alebo jeho odpustení prihliadala napr. na páchatelovu osobnosť, charakterové vlastnosti, sociálny pôvod a vzdelanie (boli obsiahnuté v úvodných častiach odôvodnení rozsudkov). Uvedený postup korešponduje s prirodzenoprávnymi motívmi trestania vojnových zločincov a zároveň vyhovoval aj súdnej praxi.

K bodu č. 2) V nadväznosti na bod č. 1 musíme opäť skonštatovať, že vymedzenie trestných činov na základe jedného hlavného objektu (a popritom ďalších súvisiacich) sa v praxi osvedčilo viac. Takéto usporiadanie konaní páchatelov zločinov bolo prehľadnejšie, ucelenejšie a opäť pre prax jednoduchšie.

Je nesporné, že pred oboma Národnými súdmi bolo najviac odsúdených za konania smerujúce proti republike, jej celistvosti, suverenite a demokratickému režimu. Pri trestných činoch proti štátu je však dôležité upriamiť pozornosť aj na úlohu Národného súdu. Prijatie protižidovských opatrení, príkaz povinnej a nútenej práce a ďalšie, dovtedy zabehnuté, trestné činy proti osobám ako únos, ublíženie na zdraví, zabitie však tiež tvorili dôležitú súčasť československej retribúcie. Je nepochybné, že pred Národnými súdmi bolo týchto zločinov menej, v konečnom dôsledku boli pred nimi súdení hlavne politici. Komparáciou sme dospeli k záveru, že pred oboma Národnými súdmi sa iba zriedkavo vyskytovali tie klasické zločiny proti životu a zdraviu, skôr išlo o nové, v celom rozsahu retroaktívne, trestné činy, ktoré so sebou priniesla druhá svetová vojna ako napr. genocídium a právne normy s ním späté.

Zoznam bibliografických odkazov

Dekrét č. 16/1945 Sb.

Dekrét č. 17/1945 Sb.

Nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR

Nar. č. 55/ 1945 Zb. n. SNR

Trestný poriadok 119/1873 ř.z.

Trestný zákon č. 117/1852 ř.z.

Trestný poriadok zák. čl. XXXIII/ 1896

Trestný zákon zák. čl. V/1878

Zákon č. 50/1923 Sb.

Rozsudok v trestnej veci J. Rozsévača – Rysa a spol. pred Národným súdom v Prahe, Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 7/46, kartón č. 1

Rozsudok v trestnej veci J. Krejčího a spol. pred Národným súdom v Prahe. Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 8/46, kartón č. 1.

Rozsudok v trestnej veci F. Teunera a spol. pred Národným súdom v Prahe. Fond Národného súdu, Národný archív Praha, TNS 10/47, kartón č. 1.

Rozsudok v trestnej veci Š. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave, Slovenský národný archív, Fond Úrad predsedníctva SNR, škatuľa č. 51, Tnúd 70/45.

Obžaloba v trestnej veci Š. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave, Slovenský národný archív, Fond Úradu obžaloby Národného súdu, škatuľa č. 15, Tnľud 10/46.

Rozsudok v trestnej veci A. Macha pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu predsedníctva SNR, škatuľa č. 436, Tnľud 6/45.

Obžaloba v trestnej veci J. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu predsedníctva SNR, škatuľa č. 438, Onľud 6/46.

Rozsudok v trestnej veci J. Tisa a spol. pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu predsedníctva SNR, škatuľa č. 438, Onľud 6/46.

Rozsudok v trestnej veci V. Tuku pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu obžaloby Národného súdu, škatuľa č. 14, Tnľud 7/46.

Rozsudok v trestnej veci J. Šmigovského pred Národným súdom v Bratislave. Slovenský národný archív, Fond Úradu obžaloby Národného súdu, škatuľa č. 3, Tnľud 2/45.

LACANOVE ŠTYRI DISKURZY A PRÁVO

Andrea Kluknavská¹

Abstrakt

V predkladanom príspevku sa autorka venuje štyrom typom diskurzov, ktoré rozlíšil francúzsky psychoanalytik Jacques Lacan (diskurz majster, diskurz univerzita, diskurz analytik a diskurz hysterik), a ktoré originálne aplikovala na právnické profesie americká profesorka práva Jeanne Schroeder.

Kľúčové slová

diskurz, právnické povolanie, diskurz majster, diskurz univerzita, diskurz analytik, diskurz hysterik

Abstrakt

In the presented contribution, the author devotes to four discourses of law, processed by the French psychoanalyst Jacques Lacan (the discourse of master, the discourse of university, discourse of analyst and discourse of hysteric), in an original way applied to legal professions by American professor of law Jeanne Schroeder.

Kľúčové slová

discourse, legal profession, discourse of master, discourse of university, discourse of analyst, discourse of hysteric

Úvod

Jacques Lacana² vo svojom diele Druhá strana psychoanalýzy (The Other Side of Psychoanalysis) prezentuje v psychoanalytickom ponímaní medziľudskej komunikácie a vzťahov štyri možné diskurzy³, a to: diskurz majster, diskurz univerzita, diskurz analytik a diskurz hysterik. Lacan definuje diskurz ako sociálny link založený na jazyku⁴, a teda ako

---

¹ Mgr. et Mgr. Andrea Kluknavská, PhD., LL.M. – odborný asistent na Katedre teórie práva a sociálnych vied, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

² Jacques-Marie Émile Lacan známejší ako Jacques Lacan (zomrel 1981, Paríž) bol francúzsky psychoanalytik, považovaný za kľúčovú postavu postmodernej psychoanalýzy. V českom a slovenskom prostredí sú Lacanove teórie ešte stále zahalené určitou mystickou aurou a sám Lacan je obviňovaný zo nezrozumiteľnosti, nejasnosti a temnosti. Uvedené pravdepodobne súvisí s tým, že psychoanalýza ako taká v českom a slovenskom priestore nenašla svoje uplatnenie na rozdiel od okolitého sveta. Pozri ďalej BŽOCH, A.: *Psychoanalýza na periférii*. Bratislava: Kaligram: 2007, s. 13-205, PECHAR, J.: *Lacan a Freud*. Praha: Sociologické nakladateľství, 2013, s. 13-86.

³ Lacan k štyrom diskurzom neskôr priradil ešte aj piaty diskurz, kapitalistický, ktorým sa pokúsil obsiahnuť sociálne vzťahy v nadväznosti na sociologické Freudove práce tak, aby sa nimi dalo interpretovať, čo i napriek sociologickým zmenám v postavení mužov a žien zostáva rovnaké, za čo mu prischlo označenie teoretik psychoanalýzy pre feministky. Pozri ďalej WRIGHT, E.: *Lacan a postfeminizmus*. Praha: Triton, 2003, s. 5-78, PETRÁŠ, M.: *Lacanova návrat k Freudovi*. Praha: Sociologické nakladateľství, 2013, s. 96.

⁴ SCHROEDER, J.: *The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out*. New York: Routledge, 2008, s. 6.

sociálne vzťahy manifestujúce sa osobitne v jazykovej rovine. Vychádzajúc z Lacanovej práce, Jeanne Schroeder⁵ sa následne vo svojom výskume pokúsila sa o ich aplikáciu na štyri rôzne právnické profesie, ktoré podľa nej vykazujú zásadnú podobnosť s Lacanovými štyrmi všeobecnými diskurzmi. Ide o profesie: legislátor, interpretátor, counselor/radca a advokát.

Lacan a jeho štyri diskurzy

Lacan definuje každý zo svojich štyroch diskurzov na základe štyroch prvkov, ktoré sa nachádzajú v určitom vzájomnom vzťahu vyjadrenom v matici, na ktorej zachytenie Lacan využíva „matematické“ znaky, matémy, a to:⁶ S1 – majster signifikátor/signifikant, S2 – vedomosti, resp. poznanie, \$ - roztrieštený/neúplný subjekt a „objet petit a“ (objekt malé a)⁷, ktorý sám Lacan, i keď s trochou irónie, považuje za svoj jediný vynález, označujúci túžbu.

S1 – majster signifikátor/signifikant – môžeme chápať ako toho, kto dáva význam diskurzu. Klasickým príkladom je „politický majster“, ktorý sa často prejavuje ako kult osobnosti, napr. v prípade politikov rangu „der Führer“ alebo „Duce“; avšak oveľa častejšie je charakterizovaný oveľa abstraktnejšie, slovami ako „Dobrý“, „Satan“, „hriech“, „Nebesia“, „Peklo“ ale i slovami demokracia, komunizmus, sloboda, teda ako politická idea dávajúca význam celému dobovému spoločenskému diskurzu.⁸

S2 – vedomosti, či poznanie – chápeme ako nekonečné reťazenie poznania, na ktoré S1 pôsobí ako majster.

Lacanov roztrieštený/neúplný subjekt⁹ nie je autonómny jednotlivec existujúci vo svojej naturálnej podobe ako v klasickej liberálnej filozofii, ale podľa Schroeder nejde ani o imaginárny konštrukt, ale skôr o subjekt, ktorý existuje v rámci určitej špecifickej spoločnosti a je formovaný prostredníctvom intersubjektívnych vzťahov.¹⁰ Lacanov subjekt je neúplný aj preto, lebo nepozná svoju túžbu ako svoju pravú hnaciu silu a často ju ani poznať nechce.

---

⁵ Americká profesorka práva Jeanne L. Schroeder, prednáša na Cardozo School of Law v New Yorku. [cit.2017-01-24]. Dostuné na internete <https://cardozo.yu.edu/directory/jeanne-l-schroeder>

⁶ Tamže, s. 7.

⁷ Ak hľadáme pre objet petit a nejakého psychoanalytického predchodcu, mohol by to byť Freudov „Triebobjekt“ alebo Winnicottov „transitional objekt“. Ako poukazuje Petráš u Freuda tkvie hodnota objektu túžby v tom, že tento objekt bude znovunájdený, a to znamená, že najprv sme ho museli stratiť, inak by sme po ňom netúžili. Na rozdiel od Freudovho objektu túžby, Lacanov objekt, nie je stratený iba čiastočne chýba. Pozri ďalej PETRÁŠ, M.: *Lacanov návrat k Freudovi*. Praha: Sociologické nakladateľství, 2013, s. 94.

⁸ Tamže, s. 13

⁹ Ide o jednu z hlavných téz lacanovej psychoanalýzy, podľa ktorej je subjekt vždy roztrieštený – kastrovaný, prázdny a odcudzený, nikdy nie je celistvý.

¹⁰ SCHROEDER, J.: *The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out*. New York: Routledge, 2008, s. 15.

Objet petit a (objekt malé a) má v psychoanalýze dva základné významy; jednak je to korelát pudu, teda taký objekt, ktorý môže byť objektom vnútorného sveta alebo súčasťou vlastného Já, prostredníctvom ktorého sa pud snaží dospieť k uspokojeniu, alebo ide o objekt v zmysle korelátu milostného alebo nenávisťného vzťahu.¹¹ V prvom prípade, ktorý stojí v centre našej pozornosti, ide o objekt parciálny¹², ktorý je podľa Pechara „príčinou túžby“.¹³ Subjekt nikdy nemôže byť celý a úplný, hoci po tom neustále túži.¹⁴

Každý z vyššie uvedených elementov a matém v matrici nesie v sebe zároveň do istej miery odlišnú konotáciu v závislosti od toho, kde je v Lacanovej štvorprvkovej matrici umiestnený. Štyri diskurzy sa pritom odlišujú rotáciou štyroch matém proti smeru hodinových ručičiek. Ako príklad môžeme uviesť umiestnenie východzej matrice diskurzu majstra:

$$\begin{array}{ccc} S1 & & S2 \\ \text{-----} & x & \text{-----} \\ \$ & & a \end{array}$$

Diskurzy moci a diskurzy práva

Z perspektívy Lacana je právo umiestnené medzi dva diskurzy moci, t.j. medzi diskurz majstra a diskurz univerzity. S uvedeným obmedzeným situovaním práva však J. Schroeder nesúhlasí a poukazuje na to, že práve dva Lacanom v kontexte práva opomenuté (vylúčené) diskurzy, a to diskurz analytik a diskurz hysterik sú najvhodnejšie na vyjadrenie špecifickej pozície právnickej profesie venujúcej sa zastupovaniu klientov, kde vskutku nejde o diskurzy moci, ale napriek tomu ide o diskurzy, v ktorých sa právo realizuje, a to možno častejšie než sa realizuje diskurzami moci.

Právnik sa profesijne viaže s diskurzom majster vtedy, ak sa venuje tvorbe práva ako zákonodarca, tvorca predpisov či sudca.¹⁵ Naopak, právnik je spojený primárne s diskurzom „univerzita“ počas svojho štúdia, alebo ako vysokoškolský učiteľ práva. Advokát sa realizuje diskurzom analytika vtedy, keď radí svojmu klientovi, a diskurzom hysterika vtedy, keď koná v mene klienta, teda keď klienta zastupuje – najmä v súdnom konaní.

¹¹ FULKA, J.: *Psychoanalýza a francouzské myšlení*. Praha: Hermann & synové, 2008, s. 130.

¹² Tamže, 130.

¹³ PETRAŠ, M.: *Lacanov návrat k Freudovi*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2013, s. 94.

¹⁴ FULKA, J.: *Psychoanalýza a francouzské myšlení*. Praha: Hermann & synové, 2008, s. 137.

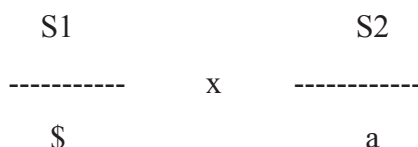
¹⁵ HART, H.L.A.: *The Concept of Law*. 2 Edition. Oxford: Clarendon press, 1994. [cit.2017-01-24]. Dostuné na internete <http://fs2.american.edu/dfagel/www/Class%20Readings/Hart/International%20Law%20Chapter%20From%20Concept%20of%20Law.pdf>

Schroeder poukazuje na to, že žiaden subjekt by nemal zostať úplne iba v jednom diskurze, a že rôzne diskurzy sú vhodné pre rôzne aspekty právnickej profesionálnej kariéry. Napríklad v prípade, ak advokát bude realizovať určitý právny prieskum alebo právnu analýzu, bude sa nachádzať v diskurze univerzity. Avšak, keď komunikuje s klientom a podáva mu odporúčania, nachádza sa v diskurze analytika, a v konaní pred súdom v diskurze hysterika. Špecifické pozície a úlohy právnikov v týchto rôznorodých diskurzoch objasníme nižšie.

Diskurz majster

Diskurz majster je asi najjednoduchšie priradiť k právnickej profesii zákonodarcu v modernej demokratickej spoločnosti. Lacan považuje tento diskurz paradoxne za primitívny a zároveň v spoločnosti za výnimočný vo svojej čistej forme, nakoľko bol podľa neho nahradený diskurzom univerzity. V tomto prípade však Lacan s istotou nemal pravdu, tvrdí J. Schroeder.¹⁶

V matici uvedeného diskurzu predstavuje S1 zákonodarcu, pričom zákonodarcu vie, že právo, resp. zákon nemôže byť nikdy úplne aplikovaný, avšak i napriek tomu má túžbu – chce sprostredkovať poznanie Druhým (S2). Táto túžba, aby sa právo aplikovalo v praxi úplne, je však nedosiahnuteľná, a to z dôvodu, že právo nemôže byť nikdy aplikované úplne, nemôže byť nikdy úplné.

V schéme matrice predstavuje matéma S1 zákonodarcu, \$ predstavuje neúplnosť práva, S2 Druhých, ktorým má byť poznanie sprostredkované, a objet petit a predstavuje túžbu, ktorá nemôže byť nikdy naplno dosiahnutá.

V kontexte s vyššie uvedeným môžeme pod signifikant majster zaradiť právnické profesie, ktorých hlavnou náplňou práce je tvorba práva a zákonov, teda môže ísť o právnikov, ktorý „píše právo“¹⁷, ale i sudcu, v prípade, ak vyhotovuje svoje rozhodnutia.

¹⁶ SCHROEDER, J.: *The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out*. New York: Routledge, 2008, s. 26.

¹⁷ Ide o všetky právnické profesie, kde sa pripravujú (práve) predpisy, na všetkých úrovniach, vrátane usmernení, ktoré majú regulovať právne vzťahy v spoločnosti. Pozri ďalej SCHROEDER, J.: *The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out*. New York: Routledge, 2008, s. 33-40.

Diskurz univerzita

Druhým diskurzom moci je diskurz univerzity. Pod pojmom univerzita rozumieme inštitúciu, poskytujúcu právne poznanie (vzdelanie). Univerzita vlastní poznanie o práve, resp. o zákone, a má túžbu toto poznanie odovzdať Druhým. Výsledkom tejto túžby je vždy neúplné poznanie, nakoľko dosiahnutie úplného poznania o práve je nemožné.

$$\begin{array}{ccc} S2 & & a \\ \text{-----} & \times & \text{-----} \\ S1 & & \$ \end{array}$$

S2 v schéme predstavuje poznanie, ktoré S1, teda univerzita vlastní; objet petit a predstavuje túžbu odovzdať tieto poznatky o práve Druhým a \$ predstavuje neúplnosť poznania, nakoľko nikdy nie je možné dosiahnuť úplné poznanie práva.

S poukazom na uvedené v tomto prípade pôjde o právnické povolania, v ktorých centre stojí veda o práve, vrátane interpretácie, teda môže ísť primárne o odborných asistentov, výskumných zamestnancov, docentov práva, či profesorov práva.

Diskurz analytik

Diskurz analytika vystihuje u Lacana aj u Schroeder schéma, v ktorej rozpoltený subjekt má túžbu vysvetľovať poznanie o práve ďalším subjektom, ktoré túto pomoc potrebujú, avšak same plné poznanie nemôžu získať, pretože právo je neúplné. Výsledkom je potom vysvetlenie (analyzovanie) práva, resp. zákona pre konkrétne potreby druhých (klientov).

$$\begin{array}{ccc} a & & \$ \\ \text{-----} & \times & \text{-----} \\ S2 & & S1 \end{array}$$

Právnym analytikom môže byť radca/poradca/analytik/konzultant, ale i advokát, ak vysvetľuje právo klientovi, resp. iným subjektom. Advokát sa pritom viaže na diskurz analytika iba vtedy, keď klientovi radí alebo ho usmerňuje. V prípade, ak advokát zastupuje klienta, presúvame sa k štvrtému diskurzu – diskurzu hysterika.

Diskurz hysterik

Lacanova exkurz do diskurzov o práve končí práve diskurzom hysterik, a to práve vtedy, keď Lacan hovorí, že výsledkom je „*hysterizácia diskurzu*“.¹⁸ Diskurz hysterik je diskurz neúplného subjektu, subjektu, ktorý sa podrobuje právu.

Rozpoltený subjekt má túžbu po práve, resp. po zákone, a výsledkom bude v tomto prípade súdny proces, počas ktorého dôjde k poznaniu práva, a to tak, že sudca počas procesu aplikuje právo. Rozpolteným subjektom je v tomto prípade advokát – právny zástupca, ktorý chce poznať právo, ktoré je ale neúplné a on sa ho nevie a nemôže domôcť sám, preto sa obracia na súd; sudca toto právo v priebehu súdneho procesu vysvetlí a aplikuje. Výsledkom bude poznanie práva, ako ho vyloží súd.¹⁹ Výsledkom je teda uspokojenie túžby advokáta po poznaní práva prostredníctvom súdu. V matémach matice má tento diskurz nasledujúcu podobu:

$$\begin{array}{ccc} \$ & & S1 \\ \text{-----} & x & \text{-----} \\ a & & S2 \end{array}$$

Záver

Cieľom predkladaného príspevku bol krátky exkurz do sveta psychoanalýzy, ktorá na prvý pohľad nemá s právom a profesiou právnicka nič spoločné, avšak v skutočnosti postrehy známeho psychoanalytika Lacana v ich dopracovaní smerom k právu a právnikom v dielach J. Schroeder možno považovať za veľmi podnetné a inovatívne. Čo môžeme vyvodit' z prác J. Schroeder je najmä fakt, že všetky štyri diskurzy: diskurz majster, diskurz univerzita, diskurz analytik a diskurz hysterik sú aplikovateľné na profesiu právnicka, a že pri reálnom výkone právnickej profesie každý právnik či advokát prechádza naraz viacerými diskurzmi, ktoré vystihujú jednotlivé aspekty jeho právnickej profesie. Tento „iný“ a určite i veľmi inšpiratívny pohľad na profesiu právnicka vytvára podľa nášho názoru nový, plastickejší obraz statusu a úloh právnicka v súčasnej spoločnosti.

---

¹⁸ SCHROEDER, J.: *The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out*. New York: Routledge, 2008, s. 45.

¹⁹ Tamže, s. 49.

Zoznam bibliografických odkazov

BŽOCH, A.: *Psychoanalýza na periférii. Bratislava:Kaligram: 2007.*

FULKA, J.: *Psychoanalýza a francouzské myšlení. Praha: Hermann & synové, 2008.*

HART. H.L.A. : *The Concept of law. 2 Edition. Oxford: Clarendn press, 1994. [cit.2017-01-24]. Dostuné na internete <http://fs2.american.edu/dfagel/www/Class%20Readings/Hart/International%20Law%20Chapter%20From%20Concept%20of%20Law.pdf>*

PECHAR, J.: *Lacan a Freud. Praha: Sociologické nakladatelství, 2013.*

PETRÁŠ, M. : *Lacanova návrat k Freudovi. Praha: Sociologické nakladatelství, 2013.*

WRIGHT, E.: *Lacan a postfeminizmus. Praha: Triton, 2003.*

SCHROEDER, J.: *The Four Lacanian Discourses: or Turning Law Inside Out. New York: Routledge, 2008.*

WRIGHT, E.: *Lacan a postfeminizmus. Praha: Triton, 2003.*

VÝZNAM ROVNOSTI AKO KRITÉRIUM SPRAVODLIVOSTI V PRÁVNOM ŠTÁTE

Zlatica Poláček Tureková¹

Abstrakt

Rovnosť sa od nepamäti spája so spravodlivosťou. Sám Gustav Radbruch vo svojom diele O napätí medzi účelom práva uviedol tri základné kritériá idey práva, ktorými sú spravodlivosť, účelnosť a právna istota. Už v tom období podstatou spravodlivosti bola myšlienka rovnosti. Táto štúdia má poukázať na význam rovnosti ako kritérium spravodlivosti v právnom štáte s poukazom na ústavnú a podústavnú právnu úpravu.

Kľúčové slová

rovnosť pred zákonom, rovnosť v právach, spravodlivosť, judikatúra súdov

Abstract

Equality has always been associated with justice. Gustav Radbruch himself in his work The tension between the stated purposes of the three basic criteria of the idea of law, such as justice, efficiency and legal certainty. Already at that time the essence of justice, the idea of equality. This study has pointed out the importance of equality as a criterion of justice in law state to the Constitution and the constitutional legislation.

Keywords

equality before the law, equality of rights, justice, the case law of courts

1 Chápanie rovnosti v právnej teórii od Aristotela po súčasnosť.

Chápanie rovnosti je potrebné vymedziť nielen od čias Aristotela ale už v samotnej rímskoprávnej kultúre od Cicera. Už v rímskej dobe nachádzame prvé znaky spravodlivosti, ktorá sa spájala aj s právnou kategóriou rovnosti. Už samotní starí Rimania spájali spravodlivosť s právnou kategóriou rovnosti t.z. nielen od buržoázných revolúcií, kedy rovnosť bola heslom Francúzskej revolúcie „sloboda, rovnosť a bratstvo“, ale prapočiatky je potrebné spájať so samotnou históriou starého Ríma.

Samotné latinské slovo *aequitas* označovalo nielen slušnosť, spravodlivosť, ale aj rovnosť, nestrannosť. Rovnosť ako jedno z najzákladnejších kritérií spravodlivosti malo teda už v tom období úzku väzbu na spravodlivosť, čo možno demonštrovať na známej rímskej vete, ktorá hovorí o spravodlivosti, ktorá je akoby resp. skoro rovnosťou (*Aequitas est quasi*

---

¹ JUDr. Zlatica Poláček Tureková, PhD. odborná asistentka, Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici.

aequalitas). Už Aristoteles sa v antike zamýšľal nad tým, čo je v súvislosti s rovnosťou zdrojom rozporov medzi ľuďmi: „*Ak totiž osoby nie sú rovnaké, nemôžu mať rovnaké podiely, z čoho vyplývajú v občianskom živote škriepky a sťažnosti, keď alebo rovnaké osoby majú, alebo dostanú pridelené nerovnaké podiely, alebo nerovnaké osoby rovnaké podiely.*“²

Už od Aristotela sú rozlišované dve podoby spravodlivosti v ktorých sa rovnosť prejavuje a to v nasledovných formách:

- a) vyrovnávacia spravodlivosť (*iustitia commutativa*) a
- b) rozdeľujúca spravodlivosť (*iustitia distributiva*)³

Pričom vyrovnávacia spravodlivosť, ktorá v sebe obsahovala rovnosť znamenala absolútnu rovnosť plnení a protiplnení a rozdeľujúca spravodlivosť v sebe obsahovala relatívnu rovnosť so zabočádzaním s väčšinou ľudí.

Ak vychádzame z názorov Aristotela na prepojenosť spravodlivosti a rovnosti, tak netreba zabúdať ani na jeho názor, ktorý vyslovil v Etike Nikomachovej : „*Keďže nespravodlivý človek porušuje zákon rovnosti a bezprávie značí nerovnosť, je jasné, že existuje aj nejaký stred nerovnosti. A tým je rovnosť, lebo pri každom druhu konania, kde existuje „viacej“ a „menej,“ existuje aj rovnosť. Ak je teda bezprávie nerovnosťou, je právo rovnosťou, čo je každému aj bez dôkazu jasné. Keď je však rovnosť stredom, je aj právo akýmsi stredom.*“⁴

V podstate z tohto jeho výroku možno vyvodit', že Aristotel okrem toho, že tvrdil, že rovnosť je synonymom stredom tak on v podstate stotožnil rovnosť aj s právom. Čo by sa pre dnešnú dobu zdalo byť, ale polemizujúce a hlavne v postmodernej spoločnosti pre každého jednotlivca by to mohlo vyvolať veľa otáznikov. Ak by sme zostali pri delení rovnosti tak následne John Stuart Mill rozanalyzoval rovnosť právnu (*legal equality*) a to s poukazom na jej dve základné zložky:

- a) rovnosť pred zákonom (*equality before the law*);
- b) rovnosť v právach (*equality in law*)

Prvá zložka je vyjadrením požiadavky formálnej rovnosti v práve tj. býva stotožňovaná s formálnou rovnosťou resp. spravodlivosťou a druhá zložka kladie na právo obsahové požiadavky rovnosti.⁵

² ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 137.

³ RADBRUCH, G. *O napätí medzi účely práva*, 1. vyd. Wolters Kluwer, 2012, s. 139

⁴ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 136.

⁵ VEČEŘA, M. *Rovnosť jako právní kategorie* in *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: PrF MU v Brně, 2008, XVI, č. 1, s. 4

Ďalej rovnosť môžeme chápať rôznymi spôsobmi podľa toho aký význam zvolíme a následne v konkrétnom vymedzení rovnosti, je rozhodujúce aké je naše kritérium. V podstate rovnosť môžeme chápať vo formálnom zmysle slova alebo v materiálnom zmysle slova.

Ak zoberieme rovnosť z právno-filozofického pohľadu, tak túto môžeme vnútorne chápať ako:

- a) rovnosť pred zákonom,
- b) rovnosť príležitostí (štartovaciu rovnosť),
- c) rovnosť vo výsledku.

U všetkých týchto troch základných významových podôb rovnosti môžeme hovoriť o formálnej či materiálnej rovnosti. Formálna rovnosť pred zákonom je skôr teoretickým postulátom a chápe sa ako rovnosť *de iure* a nie *de facto*. V podstate stojí na premise, že spravodlivé znamená vrtkám rovnako tj. všetci sme si pred zákonom rovní.⁶

Čo sa týka rovnosti v materiálnom zmysle slova, tak tu nestačí ju chápať len *de iure*, ale aj *de facto* a skúma sa reálny dopad pravidla, alebo zákonného ustanovenia na jednotlivca.

Ak sa ale vrátim ešte späť v rámci spravodlivosti a samotného vzťahu rovnosti ako kritéria spravodlivosti, tak je potrebné podotknúť nielen historické medzníky z hľadiska chápania v pozitívnoprávnej škole, v prirodzenoprávnej škole ale aj v súčasnej posmodernej spoločnosti stále má čo odkázať a zafedinovať jasné črty pre spravodlivosť ako aj pre rovnosť. Okrajovo pre pochopenie samotného významu a prepojenia spravodlivosti a rovnosti uvediem pár myšlienok od Gustava Radbrucha, Johna Rawlsa alebo v súčasnosti od pána Holländera.

Gustav Radbruch okrem svojej najtypickejšej formuly: „Konflikt medzi spravodlivosťou a právnou istotou azda možno riešiť len tak, že pozitívne právo, zaistené predpismi a mocou, má prednosť aj vtedy, pokiaľ je obsahovo nespravodlivé a neúčelné, s výnimkou toho, ak rozpor medzi pozitívnym zákonom a spravodlivosťou dosiahne takú neznesiteľnú mieru, že zákon musí ako ‚nenáležité právo‘ (‚unrichtiges Recht‘) spravodlivosti ustúpiť. Radbruch pri formulovaní tejto metanormy riešil v podstate možný konflikt medzi zákonom a spravodlivosťou. Totiž, že zákonná norma má byť aplikovaná, i keď je nespravodlivá, ale pokiaľ je rozpor so spravodlivosťou extrémny, tak sudca má povinnosť rozhodovať *contra legem*. Je známy aj výrok: ‚Jadrom spravodlivosti je myšlienka rovnosti.‘⁷

Ak zoberieme do úvahy názory Johna Rawlsa, ktorý bol liberálom so silne sociálnym cítením a vydal knihu Teóriu spravodlivosti, ktorý vychádzal z princípu rovnosti a princípu nerovnosti tak pomocou týchto princíпов formuloval všeobecnú predstavu spravodlivosti. Spravodlivosť ako slušnosť u Johna Rawlsa vychádzala z predpokladu prirodzeného práva všetkých ľudí na

⁶ BOBEK, M., BOUČKOVÁ P. *Rovnosť a diskriminácia*, 1. vyd. Praha C.H. Beck 2007, s. 11

⁷ RADBRUCH, G. *O napätí medzi účely práva*, 1. vyd. Wolters Kluwer, 2012, s. 41

rovnakú pozornosť a úctu, rovnaké práva, ktoré majú jako ľudské bytosti, schopné plánovať svoj život a realizovať spravodlivosť. Prvé Rawlsovo pravidlo predstavuje modifikáciu Kantovej náuky koexistencie slobôd hľadiskom kategorického imperatívu. Prvé Rawlsovo pravidlo pôvodne znelo: „Každá osoba má mať rovnaké právo na čo najširší systém základných práv a slobôd, ktoré sú zlučiteľné s obdobnými slobodami pre iných ľudí.“ Neskôr s odstupom času formuluje Rawls uvedené pravidlo takto: „Každá osoba má rovnaké právo na plne adekvátny systém rovnakých základných práv a základných slobôd, ktorý je zlučiteľný s rovnakým systémom pre všetkých ostatných.“⁸ John Rawls pri spravodlivosti kladol dôraz na férovosť, slušnosť a toto všetko má byť základom nielen pre vytvorenie moderného demokratického štátu ale sa má zachovať vo všetkých medziach právna kategória rovnosti ako základné právo, ktoré má mať každá liberálna ústava. Cieľom teórie spravodlivosti ako férovosti je vytvorenie koncepcie spravodlivosti pre demokratický ústavný štát. Hlavná úloha spravodlivosti ako slušnosti spočíva v tom, aby pripravila bezpečnejšiu a akceptovateľnejšiu základňu pre ústavné zákony a základné práva a slobody. V podstate toto sa aj naplnilo a stále plní resp. sa snažia zákonodárcovia zachovať.⁹

Aj pán Holländer vo svojej definícii spravodlivosti právne argumentuje tzv. spravodlivostnými kritériami, ktoré sú implicitne prítomné aj v jeho definícii spravodlivosti a okrem rovnosti je tam prítomná aj tzv. zásluhovosť: „*Spravodlivosť predstavuje stanovenie, resp. posúdenie kontextuálnych a všeobecných kritérií rovnosti (adekvátnosti, primeranosti) a vymedzenie predmetu ich aplikácie v oblasti ľudskej koexistencie a kooperácie. Týmto predmetom je meniaci sa svet dohier a bremien a ich kompenzácia, resp. distribúcia.*“¹⁰ Kritérium rovnosti je okrem toho aj významným samostatným pozitívnoprávne zakotveným princípom, ktorý má ústavné aj podústavné vyjadrenie.

Uvedený výber právnych názorov by bolo možné mnohonásobne rozšíriť, ale už na jeho základe možno vysloviť záver, že aj v súčasnosti je živá a široko akceptovaná myšlienka, že spravodlivosť sa týka rozdeľovania dohier a bremien. Jej formulácie sa odklonili od starovekých a ranostredovekých vzorov, ale obsahovo na ne nadväzujú. Ide o jednu z téz, ktoré sa už využívajú a rozvíjajú bez pátrania po ich pôvodcovi.¹¹

---

⁸ HOLLÄNDER, P., Problém spravodlivosti, s. 7-8 online: http://www.ja-sr.sk/files/Problem_spravodlivosti.pdf

⁹ RAWLS, *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram 2006, s.50

¹⁰ HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 264.

¹¹ BARÁNY, E. *Spravodlivosť ako vzťahový pojem*. in *Filozofia* roč.66,2011 č.9 online: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2011/9/845-855.pdf>

2 Význam rovnosti ako kritérium spravodlivosti v právnom štáte

Prostredníctvom významných predstaviteľov tej ktorej doby bol vyššie načrtnutý význam rovnosti a hlavne spojitosti so spravodlivosťou. Ak by sme mali ale konkrétne nájsť právnu kategóriu “rovnosť v právach” ale aj “rovnosť pred zákonom”, tak naša ústava t.j. ústavný zákon č. 460/1992 Zb. obsahuje nielen všeobecné ustanovenia o rovnosti (čl.12) ale aj špeciálne ustanovenia, ktoré sa vzťahujú na konkrétnu skupinu prípadov. Jedná sa napríklad rovnosť vlastníkov, ktorá je právne upravená v čl. 20 našej ústavy, následne rovnosť voličov – aktívne a pasívne právo – čl. 30 ods. 3 a ods. 4 alebo rovnosť v súťaži politických síl (čl.31) ako aj pôsobenie odborových organizácií. Ak sa pristavíme pri čl. 12 našej Ústavy, ktorý znie: *“Ludia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.”* Tak v tomto článku ústavodárca vyjadril ústavný princíp rovnosti ľudí v náväznosti na naplnenie demokratického a právneho štátu. Zároveň ods. 1 čl.12 predstavuje vyjadrenie ústavného princípu rovnosti v najvšeobecnejšej podobe, ktoré garantuje rovnosť v jej prirodzeno-právnom poňatí. t.j. ľudia sa rodia rovní a sú rovní v zmysle svojej fyzickej existencie. Ods. 2 tohto čl. našej Ústavy zase zabezpečuje generálnu ochranu pred diskrimináciou a vo svojej podstate vyjadruje rovnosť všetkých ľudí pred zákonom.¹²

Zásada rovnosti občanov pred zákonom ustanovená v čl. 12 ods. 1 ústavy sa v občianskom súdnom konaní transformuje do zásady rovnosti účastníkov konania (čl. 47 ods. 3 ústavy) a vzťahuje sa na všetky materiálne a procesné zákony a na každého. Rovnosť pred súdom je len výrazom rovnosti strán pred zákonom, v tomto prípade pred Občianskym súdnym poriadkom od 01.07.2016 bol prijatý nový Civilný sporový poriadok v ktorom je znova právne upravená zásada rovnosti. Z toho vyplýva, že rovnosť pred zákonom a rovnosť pred súdom je obsahom toho istého pojmu a znamená rovnaké postavenie oboch procesných strán pri aplikácii hmotných i procesných predpisov ktorýmkoľvek súdom voči ktorémukkoľvek účastníkovi konania. Zásada rovnosti strán v civilnom procese sa prejavuje vytváraním rovnakých procesných podmienok a rovnakého procesného postavenia subjektov, o právach a povinnostiach ktorých rozhoduje občianskoprávny súd.¹³

Princíp rovnosti v dôstojnostiach a v právach formulovaný aj v ostatných Ústavách demokratických štátoch ale aj v Deklarácií ľudských práv a slobôd a v Charte základných práv EÚ, ktorá bola prvý krát vyhlásená na summite v Nice v roku 2000 a až v roku 2007

---

¹² Pl. ÚS 16/2008 (NS SR): Ochrana vlastníctva a princíp rovnosti

¹³ Pl. ÚS 43/1995

nadobudla vyhlásením v Štrasburgu právnu silu. V rámci tejto Charty sa právna kategória rovnosti právne upravila nielen v čl. 20 v spojení, že všetci sú si pred zákonom rovní, ale aj v spojení nediskriminácie ohľadom rasy, náboženstva, farby pleti, etnického alebo sociálneho pôvodu, politického alebo iného zmýšľania a podobne. Ak sa ale zamyslíme nad významom rovnosti, tak okrem vnútroštátnych právnych predpisov, ktoré obsahujú princíp rovnosti ako napríklad v podobe nediskriminácie t.j. priamej a nepriamej diskriminácie v oblasti pracovného práva t.j. napríklad Zákonník práce a tzv. antidiskriminačný zákon, tak priamo v našom občianskom zákonníku je zásada rovnosti vlastníkov vyjadrená v čl. 124 nasledovne: “všetci vlastníci majú rovnaké práva a povinnosti a poskytuje sa im rovnaká právna ochrana”. Aj ostatné vnútroštátne zákony, ktoré sa týkajú napríklad volebného práva alebo odborového práva, trestného práva obsahujú ustanovenia o princípe rovnosti. Ak zoberieme do úvahy rovnosť v právach, tak toto sa považuje v rámci právnych predpisov za obsahový a rozsahový štandard práv, takže právne predpisy by nemali obsahovať žiadne diskriminujúce resp. privilegované ustanovenia. V rámci nerovnosti v právach sa naskytá otázka či je v súlade s Ústavou prijatý zákon č. 140/2014 Z.z. o nadobúdaní vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde. V podstate veľa odborníkov z pozemkového práva sa zhoduje v tom, že zákonodárca vydal tento zákon o deviatich paragrafov za účelom obmedziť prevod poľnohospodárskej pôdy na určité osoby. Nie práve v obmedzení dispozičného práva porušení princíp rovnosti? Keďže aj Ústava SR v čl. 20 ako aj Občiansky zákonník v čl. 124 zachováva princíp rovnosti a preto len aplikačná prax ukáže, či nová právna úprava sa stretne s cieľom, ktorý zákonodárca mal na mysli, keď pripravoval a následne schválil takéto znenie zákona, ktoré je v účinnosti od 01.júna 2014.

Ak máme na mysli európsky rozmer dimenzie princípu rovnosti, tak aj v rámci Európskej únie a prijatej Lisabonskej zmluvy sa prejavila zásada rovnosti a to v podobe zásady demokratickej rovnosti. V Lisabonskej zmluve sa uvádzajú tri základné zásady: zásada demokratickej rovnosti, zásada zastupiteľskej demokracie a zásada participatívnej demokracie. Únia založená na týchto základných hodnotách:

- a) úcta k ľudskej dôstojnosti,
- b) sloboda,
- c) demokracia,
- d) rovnosť,

e) právny štát,

f) rešpektovanie ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám.

Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi. Aj v rámci Európskej únie ako aj samotnej Lisabonskej zmluvy, ktorá nadobudla platnosť 01.12.2009 sa zachovala rovnosť ako hlavné kritérium spravodlivosti.

Záver

Rovnosť ako pojem nie je primárne právnym pojmom, skôr je možné ho chápať ako právnu kategóriu, ktorá má svoje korene už v samotnej starorímskej právnej kultúre a ktorú možno chápať vo formálnom ako aj v materiálnom slova zmysle. Rovnosť tak ako v minulosti tak aj v súčasnosti tj. v demokratickom právnom štáte má svoje nezastupiteľné miesto nielen ako súčasť spravodlivosti ale jej význam vidíme hlavne v právnej úprave demokratických ústav, v právnej úprave konkrétnych zákonov a podobne. Stotožňujem sa s Gustavom Radbruchom, že jadrom spravodlivosti je myšlienka rovnosti. Ak rovnosť chápeme ako najvyššiu spoločenskú hodnotu, tak táto hodnota má imanentný význam pre demokraciu. Jej zachovanie aj v ústavách iných štátoch aj v samotnej Lisabonskej zmluve je veľmi dôležitá a ak sa zamyslíme nad právnou rovnosťou a jej dvoma zložkami tj. rovnosťou pred zákonom (equality before the law) a rovnosťou v právach (equality in law), tak tieto majú byť prítomné nielen v zákonoch de lege lata ale aj de lege ferenda, tak ako na ňu pamätal a neopomenul ju zákonodárca ani v prijatých nových poriadkoch SR účinných od 01.07.2016 a vždy by mali tvoriť súčasť spravodlivosti.

Zoznam použitej literatúry

ARISTOTELES. 2011. *Etika Nikomachova*. 1.vyd. Bratislava: Kalligram, 2011, 296 s. ISBN 978-80-8101-417-8.

BOBEK, M., BOUČKOVÁ P. *Rovnosť a diskriminácia*, 1.vyd. Praha C.H.Beck 2007, 480 s. ISBN: 8071795841

HOLLÄNDER, P. 2006. *Filozofie práva*. 1.vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. s.303 ISBN 80-86898-96-2.

RAWLS, R. *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram. 2006

RADBRUCH, R. 2012. *O napětí mezi účely práva*. 1. vyd. Wolters Kluwer, 2012, 160 s. ISBN 978-80-7357-919-7.

Odborné časopisy:

BARÁNY, E. *Spravodlivost' ako vzťahový pojem*. in *Filozofia* roč.66,2011 č.9 online: .
<http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2011/9/845-855.pdf>

VEČEŘA, M. *Rovnost jako právní kategorie*. Časopis pro právní vědu a praxi, *Brno: PrF MU v Brně*, 2008, *XVI*, č. 1, s. 1-7. ISSN 1210-9126.

Súdne rozhodnutia:

Pl. ÚS 16/2008 (NS SR): Ochrana vlastníctva a princíp rovnosti

Pl. ÚS 43/1995

NOVELIZÁCIE ZÁKONOV VERZUS PRINCÍP PRÁVNEJ ISTOTY

Miriam Odlerová¹

Abstrakt

Súčasťou princípu právnej istoty je aj poznateľnosť a predvídateľnosť práva. Vysoké množstvo produkovaných zákonov a ich zmeny môžu robiť právny poriadok neprehľadným, narušovať pocit právnej istoty u ich adresátov a sťažovať ich orientáciu v právnej úprave. Nedostatkom slovenského zákonodarstva stále zostáva schvaľovanie neprecízne pripravených návrhov zákonov, chyby ktorých sa musia odstraňovať rozsiahlymi či početnými novelami.

Kľúčové slová

predvídateľnosť práva, princíp právnej istoty, početné novelizácie, nepriama novela zákona

Abstract

Part of the principle of legal certainty is also predictability and recognizability of Law. High number of produced laws and their amendments may cause the opacity of legal order, distort the sense of legal certainty in their addressees and complain their orientation in the legal order. Defect of Slovak legislation remains in vague process of approval of draft laws, errors which must be removed by extensive and numerous amendments.

Keywords

predictability of law, the principle of legal certainty, numerous amendments, indirect amendatory act

Úvod

Dôvody novelizovania už existujúceho zákona môžeme v podstate rozdeliť do dvoch skupín. Prvá skupina zahŕňa prípady, kedy dôjde k zmene spoločenských pomerov, ktoré sú predmetom daného zákona, či k zmene nadradenej alebo súvisiacej legislatívy, ide teda o novelty prevažne nevyhnutné. Vývojom spoločenského, politického, právneho života dochádza k zmenám, kedy sa vyžaduje upraviť existujúcu legislatívu alebo je potrebné transponovať do nášho právneho poriadku európsku legislatívu, príp. záväzky vyplývajúce z uzavretej a ratifikovanej medzinárodnej zmluvy. V takomto prípade môžeme hovoriť o prirodzenom vývoji zákona, ktorý postupne prechádza zmenami odrážajúcimi spoločensko-politické zmeny. Právo ako spoločenský jav sa totiž nemôže vyhnúť dynamike vo vývoji spoločnosti, ktorá má dopad na existujúcu legislatívu. Aj v takýchto prípadoch by si mal zákonodarca dobre zvážiť, či je nová právna úprava skutočne objektívne potrebná a obстоjí

---

¹ Autorka pôsobí ako asistent Katedry verejnoprávnych vied Akadémie Policajného zboru v Bratislave.

proti požiadavke stability práva a či v konečnom dôsledku nebude narúšať princíp právnej istoty.

Druhá skupina novelizácií zahŕňa prípady, kedy bol zákon schválený s chybami, na ktoré sa prišlo až neskôr, napr. v dôsledku aplikovania zákona sa odhalil jeho nesúlad s inými zákonmi, či ústavou, alebo sa objavia skutočnosti, na ktoré tvorcovia zákona nemysleli, tzv. „medzery zákona“ a pod. Tieto „opravné“ novely zákonov, ktoré sú dôsledkom nedostatočného domýšľania legislatívnych úprav, sú negatívnym javom zákonodarstva a mali by sa vyskytovať v čo najmenšom rozsahu. Nestabilná právna úprava môže viesť k právnej a sociálnej nestabilite a neistote, a teda k narúšaniu princípu právnej istoty.

Vplyv na novelizovanie zákonov má určite aj striedanie vlád v novom volebnom období a ich rozdielne programové zamerania. Tomuto javu by bolo možné čiastočne zamedziť napr. zmenou zloženia parlamentu – z jednokomorového na dvojkomorový, a teda aj zmenou legislatívneho procesu. Vhodné by bolo napr. kreovanie druhej komory ako regionálnej, keďže rozvoj regiónov je dôležitým činiteľom pri celkovej prosperite spoločnosti.² Nestabilná právna úprava má tiež negatívny vplyv na ochranu práv, s čím súvisí kvalita súdnictva a ďalších orgánov právnej ochrany. Princíp právnej istoty síce nemá zabezpečiť stálosť, nemennosť právneho poriadku, ale má zabezpečiť jeho stabilitu – teda predvídateľnosť práva. Časté zmeny legislatívy sa však už stali pevnou súčasťou nášho života a ľudí neprekvapujú, skôr s nimi rezignovane počítajú.³

Priame a nepriame novely, prílepky a princíp právnej istoty

Novelizáciou právneho predpisu sa rozumie prípad, kedy neskorší právny predpis zmení určitú časť právneho predpisu skoršieho, t.j. zmení určitú právnu normu v tom predpise obsiahnutú, alebo doplní do doterajšieho právneho predpisu právnu normu, ktorá v ňom doteraz nebola, alebo zruší niektorú právnu normu obsiahnutú v doterajšom predpise bez toho, aby zrušil právny predpis celý – v takomto prípade ide o derogáciu určitej právnej normy a novelizáciu právneho predpisu.⁴ Zákon možno novelizovať buď pri tvorbe nového zákona alebo samostatne. Keď sa tvorí nový zákon, je potrebné vyhľadať a zistiť, ktorých už existujúcich zákonov sa bude dotýkať a či tieto bude tiež potrebné zmeniť. V rámci takejto

---

² Pozri NIKODÝM, D.: Druhá komora parlamentu. In: Právny obzor č. 6/2011, s. 531 – 544.

³ Pozri ODLEROVÁ, M.: Neprehľadnosť právnej úpravy – početné novelizácie v slovenskom zákonodarstve. In: ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS. IURIDICA vol. 524. DNY PRÁVA 2014 – DAYS OF LAW 2014. Část V. – Mýtus racionálneho zákonodárce aneb ideál a realita legislatívneho procesu. Brno: Masarykova univerzita, 2015. s. 200 – 214.

⁴ KNAPP, V.: Teorie práva. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck., 1995. s. 114.

novelizácie by sa mali meniť len niektoré ustanovenia právneho predpisu. V prípade, že návrh zákona obsahuje zmeny a doplnenia viacerých zákonov, táto skutočnosť sa vyjadruje v názve zákona ďalšími slovami „...a o zmene a doplnení niektorých zákonov“. Z takéhoto názvu zákona však nie je možné vyvodiť, ktoré zákony mení či dopĺňa, čo môže spôsobovať veľkú neprehľadnosť najmä vtedy, ak sa zákonom menia aj iné zákony, ktoré s ním obsahovo nesúvisia – adresát práva teda nemôže spravodlivo predpokladať, že by malo dôjsť aj k zmene zákona, ktorý sa na jeho postavenie vzťahuje.⁵

Samostatné novelizácie sa využívajú skôr v prípadoch, ak ide o zmeny menšieho rozsahu alebo ak ide o zákon, ktorý nebol viackrát novelizovaný. Novela zákona by sa pritom mala obsahovo pridržať novelizovaného zákona, nemala by byť príliš rozsiahla, tiež by nemala príliš zásadne zasahovať do novelizovaného právneho predpisu a v žiadnom prípade by nemala meniť jeho koncepciu. Ak by toto nespĺňala, bolo by vhodnejšie namiesto novelizácie predmetný zákon radšej zrušiť a nahradiť ho novým zákonom.⁶

Legislatívne pravidlá vlády Slovenskej republiky schválené uznesením vlády Slovenskej republiky zo 4. mája 2016 č. 164 ustanovujú k novelizáciám vo svojom čl. 9 ods. 1 nasledovné: „Novelizácia zákona sa vykonáva formou priamej novelizácie tak, že sa v úvodnej vete zákona výslovne uvádza, ktorý zákon sa má novelizovať, pričom treba dbať na čo najväčšiu prehľadnosť a zrozumiteľnosť. Nepriama novelizácia zákona, teda zmena alebo doplnenie iného zákona ustanoveniami navrhovaného zákona bez uvedenia jeho úplnej citácie v samostatnom článku označenom rímskou číslicou (číslicami), je neprípustná. Neprípustná je aj taká novelizácia, ktorá v osobitnom článku novelizuje jeden zákon alebo viac zákonov bez toho, aby sa uviedlo, ktoré konkrétne ustanovenia novelizovaného zákona (zákonov) sa mení alebo dopĺňa, to neplatí, ak sa v texte zákona majú nahradiť slová, ktoré sa v ňom vyskytujú viackrát, prípadne aj v rozličných tvaroch.“ V ďalších odsekoch stanovujú, že jedným zákonom je možné priamo novelizovať viac zákonov len vtedy, ak je novelizácia týchto zákonov vzájomne obsahovo súvisiaca, pričom každý zákon sa novelizuje osobitným článkom a návrh zákona nemôže obsahovať novelizáciu iného zákona, ktorá obsahovo nesúvisí s návrhom zákona. Keďže legislatívne pravidlá vlády SR nemajú všeobecnú záväznosť, v praxi dochádzalo k ich porušovaniu. K zakotveniu zákazu nepriamej novelizácie došlo až prijatím zákona č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov

---

⁵ SVÁK, J. a kol.: Teória a prax legislatívy. 3. rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2012. s. 280.

⁶ KRÁL, J. a kol.: Legislatíva: Teória a prax. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2006. s. 97 – 98.

Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o tvorbe právnych predpisov“), ktoré novelizáciu právneho predpisu upravili podobne ako legislatívne pravidlá vlády a výslovne zakázali zmenu právnych predpisov prostredníctvom nepriamej novelizácie. Ako vyplýva z dôvodovej správy k tomuto zákonu, cieľom bolo predísť takým situáciám, keď časť právnej úpravy, ktorá systematicky patrí do určitého právneho predpisu, sa výslovne uvedie v texte iného právneho predpisu, a tým tento právny predpis nepriamo novelizuje.⁷

Nepriame novelty teda výslovne zakázal zákon o tvorbe právnych predpisov účinný od 1. januára 2016, čo je zaiste veľmi pozitívna zmena, nakoľko v dôsledku nepriamych noviel sa právny poriadok stáva neprehľadný, vnútorne roztrieštený a nekonzistentný. Dôvodom, prečo dochádzalo k nepriamym novelizáciám, bola snaha navrhovateľa upraviť celú problematiku, ktorú zamýšľa právne regulovať, v jednom právnom predpise, pričom nerešpektoval skutočnosť, že predmetná problematika nie je len obsahom jedného zákona, ale dotýka sa viacerých právnych predpisov, ktoré však navrhovateľ v samostatnom článku súčasne nenovelizoval.⁸ „V praxi dochádza často k nepochopeniu podstaty nepriamej novelty a jej nesprávnym zamenením s priamou novelou. Základným znakom nepriamej novelty je to, že v súvislosti s úpravou v zákone upravuje aj iné skutočnosti, ktoré sú predmetom iného zákona. Obsahovo pritom nemusí ísť o nesúvisiacu úpravu, práve naopak, v prípade nepriamych noviel ide skoro stále o obsahovú a vecnú súvislosť.“⁹

Osobitným „nešvárom“ slovenského zákonodarstva boli donedávna tzv. „prílepky“, teda novelizácie nesúvisiacich právnych predpisov v rámci ďalších novelizačných článkov. Pri takýchto prílepkoch ide väčšinou o účelové a veľmi pochybné obchádzanie riadneho zákonodarného procesu. Princíp zákazu takýchto novelizácií má za cieľ zabezpečiť transparentný a otvorený legislatívny proces. V praxi sa však často porušoval kvôli urýchleniu legislatívneho procesu, kedy sa obchádzali základné princípy legitímneho priebehu tvorby zákonov. A v prípade, že bol takýto návrh zákona podaný ako poslanecký, obchádzalo sa aj pripomienkové konanie a bez možnosti vyjadriť sa zostávala aj odborná verejnosť. Poslanci nemajú dostatok času na komplexné posúdenie všetkých súvislostí a dopadov takejto novelizácie, čo samozrejme zvyšuje riziko, že takto prijatý zákon bude v rozpore s iným

---

⁷ NR SR: Detaily návrhu zákona [online] [cit.2016-11-08] Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=5664>

⁸ EPI: Základné princípy legislatívy. [online] [cit.2016-11-08] Dostupné na internete: <http://www.epi.sk/odborny-clanok/zakladne-principy-legislativy.htm>

⁹ SVÁK, J. a kol.: Teória a prax legislatívy. 3. rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2012. s. 285.

zákonom, alebo spôsobí iné problémy. Vecne nesúvisiace novely – prílepkový sú jednoznačne v rozpore s princípmi právneho štátu a právnej istoty, ktoré si vyžadujú jasnú, zrozumiteľnú a prehľadnú legislatívu. Ak by aj bolo nevyhnutné urýchlene schváliť novelu nejakého zákona, menším zlom by bolo spraviť tak v rámci skráteného legislatívneho konania, ktoré je v porovnaní s prílepkami či nepriamymi novelami transparentnejšie (aj keď v tomto prípade by mohlo dochádzať v zvýšenej miere k zneužívaniu inštitútu skráteného legislatívneho konania, ako je tomu v súčasnosti).

V praxi sa často stávalo, že návrh právneho predpisu obsahoval ďalší novelizačný článok (články), obsahom ktorých bola novelizácia iného právneho predpisu, ktorá s právnou úpravou pôvodného právneho predpisu nijako nesúvisela, čo bol nežiaduci jav, ktorý narušal princípy verejnosti a legitímnosti priebehu tvorby právneho predpisu. V minulosti sa objavili návrhy na zmeny rokovacieho poriadku, ktoré mali prílepkový zakázať. Čiastočne sa to podarilo až v minulom roku. V § 94 zákona č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (ďalej len „rokovací poriadok“) sa za odsek 2 vložil nový odsek s takýmto znením: „Pri prerokúvaní návrhu zákona nemožno podať návrh, ktorým sa mení alebo dopĺňa iný zákon, ktorý obsahovo nesúvisí s prerokúvaným návrhom zákona.“ Z osobitnej časti dôvodovej správy k návrhu zákona vyplýva, že ustanovením sa má obmedziť predkladanie prílepkov, pričom ak by takáto situácia nastala, predsedajúci nedá o návrhu hlasovať. O námietke poslanca, ktorý návrh podal, proti tomuto rozhodnutiu rozhodne Národná rada Slovenskej republiky (ďalej len „národná rada“) bez rozpravy. Vzhľadom na to, že hlasovať o pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhoch podaných na schôdzi národnej rady sa môže najskôr po uplynutí 48 hodín od ich podania v rozprave, vytvára sa v tomto štádiu legislatívneho procesu časový priestor na vecné posúdenie podaných pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhov.¹⁰ Avšak takáto zmena rokovacieho poriadku nehovorí nič o nepriamych novelách, ktoré sú už od začiatku v návrhu zákona a teda túto možnosť nevyklučuje. Takúto úpravu priniesol až zákon o tvorbe právnych predpisov, ktorý v § 6 ods. 3 hovorí, že: „Návrh zákona nemôže obsahovať novelizáciu iného zákona, ktorá obsahovo nesúvisí s návrhom zákona.“

---

¹⁰ NR SR: Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Petra Pellegriniho, Miroslava Číža a Jany Laššákovskej na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. [online] [cit.2016-11-09] Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=5705>

V Českej republike označil ústavný súd prílepku za protiústavnú už v roku 2007. Dňa 15. februára 2007 plénum Ústavného súdu Českej republiky vyhlásilo nález (sp. zn. Pl. ÚS 77/06), v ktorom sa okrem iného uvádza: „Požiadavka predvídateľnosti zákona ako súčasť princípu právneho štátu prestáva byť napĺňaná v okamihu, kedy novelizácia zákona je súčasťou iného zákona vo formálnom zmysle, ktorého obsah s novelizovaným zákonom nijako nesúvisí. Orientácia adresáta právnej normy v právnom poriadku sa bez použitia prístrojov informačných technológií stáva úplne nemožnou. Pritom § 13 zákona č. 309/1999 Sb., o Sbírcе zákonů a o Sbírcе mezinárodních smluv, predvída, že územné samosprávne celky majú povinnosť umožniť každému nahliadnuť do Zbierky zákonov. O povinnosti poskytnúť každému prístup k informačnému systému obsahujúcemu úplné znenie právnych predpisov v elektronickej podobe zákon mlčí. Pritom je zrejmé, že bez možnosti používania týchto systémov sa dnes už v právnom poriadku Českej republiky nie je možné vyznať, a tak sa problematizuje uplatnenie všeobecnej zásady právnej, podľa ktorej neznalosť zákona neospravedlňuje. Práv sa tak stáva pre svojich adresátov úplne nepredvídateľné. Spomenutá zásada je síce nutnou podmienkou efektivity každého systému platného práva, nie je však možné ju vykladať iba k neprospechu adresátov práva, ale tiež ako záväzok verejnej moci vôbec urobiť právo poznateľným, pretože len takým právom je možné sa riadiť.“

Dôvodov, prečo sa prílepku v našom zákonodarstve neustále využívali aj napriek neustálemu poukazovaniu na ne ako na negatívny jav, je niekoľko. Za tie „najhoršie“ by sme mohli označiť lobistické, ktoré slúžili k nenápadnému a rýchlemu presadeniu požiadaviek lobistických skupín. Boli to tie novely zákonov, ktoré vyvolávali otázku, či nejde o lobing alebo dokonca skrytú korupciu. Verejnosť na lobing v slovenskom zákonodarstve neprihliada s dôverou, čo môže spôsobovať „predovšetkým postupné navyšovanie počtu a rastúca diverzifikácia charakteru jednotlivých záujmov, ktoré nezriedka jednájú neformálnymi spôsobmi alebo v zákulisí, za zatvorenými dverami, čím sa pohyb aktérov v rámci hracieho poľa stáva menej prehľadným a netransparentným“¹¹. Lobing je na Slovensku často spájaný práve s korupciou a klientelizmom. Prílepku však mávali aj „opravný charakter“, kedy sa využívali pri urgentnej oprave zákona alebo „implementačný charakter“ – slúžili k rýchlej implementácii práva Európskej únie.

---

¹¹ URBANOVÁ, S.: Regulácia lobingu na Slovensku: analýza súčasných trendov. In: Stredoevropské politické studie, 2012, roč. XIV, č. 2 – 3., [online] [cit.2016-11-10] Dostupné na internete: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=534>

Podľa zákona o tvorbe právnych noriem tiež nie je možné novelizovať prechodné a záverečné ustanovenia, ak už nadobudli účinnosť. V dôvodovej správe sa k tomuto uvádza, že zmena prechodných ustanovení po tejto lehote by bola popretím ich základného účelu a narušením právnej istoty subjektov práva v tom, ako sa má po prechode na novú právnu úpravu postupovať.

Vplyv zmeny legislatívy na podnikateľské prostredie

Časté zmeny zákonov majú tiež výrazný negatívny vplyv na podnikateľské prostredie. Na jeseň minulého roka vykonalo Združenie mladých podnikateľov Slovenska prieskum „Index prekážok v podnikaní mladých 2015“, ktorého cieľom je pomocou merateľnej veličiny hodnotiť podnikateľské prostredie očami mladých ľudí, porovnávať jeho vývoj v čase a zároveň zisťovať faktory, ktoré bránia rozvoju podnikania mladých ľudí na Slovensku. Z výsledkov prieskumu vyplýva, že respondenti označili za tretiu najväčšiu prekážku v podnikaní mladých ľudí v Slovenskej republike „stálosť legislatívy a frekvenciu zmien“ hneď za daňovo-odvodovým zaťažením a registračnými, nahlasovacími a administratívnymi povinnosťami.¹²

V rokoch 2013 až 2015 bolo viackrát novelizovaných niekoľko zákonov, ktoré zásadne ovplyvňujú podnikanie. V uvedenom období bol napr. pätnásťkrát novelizovaný zákon o sociálnom poistení, štrnásťkrát zákon o zdravotnom poistení, dvanásťkrát zákon o dani z príjmov, desaťkrát daňový poriadok, deväťkrát zákonník práce, sedemkrát Obchodný zákonník, rovnako zákon o dani z pridanej hodnoty a zákon o používaní elektronickej registračnej pokladnice, šesťkrát zákon o obchodnom registri, trikrát zákon o účtovníctve. V rokoch 2013 až 2015 bolo týchto desať zákonov zmenených spolu 90 krát. V roku 2015 sa napr. niektorý z týchto zákonov menil v priemere každého 9,36 dňa. Takéto zmeny sú veľmi ťažko sledovateľné najmä pre malé a stredné firmy, ale rovnako odrádzajú aj ľudí, ktorí ešte len uvažujú nad podnikateľskou činnosťou. Aktuálna hodnota Indexu podnikateľského prostredia za druhý štvrtrok 2016 je 54,2 bodu, čo je pokles oproti predchádzajúcemu kvartálu o 1,74%. Medzi negatívne hodnotenými položkami sa dlhodobo objavuje práve „zrozumiteľnosť, použiteľnosť, stálosť právnych predpisov, ale aj stav legislatívy upravujúcej podnikateľské prostredie.“¹³

---

¹² ZMPS: Index prekážok v podnikaní mladých 2015. [online] [cit.2016-11-09] Dostupné na internete: https://zmeps.sk/others/downloads/4192166742_index-2015.jpg

¹³ Podnikateľská aliancia Slovenska. [online] [cit.2016-11-09] Dostupné na internete: <http://alianciapas.sk/tag/ipp/>

Zlepšiť podnikateľské prostredie z hľadiska neustálych zmien legislatívy by sa dalo niekoľkými spôsobmi. Bolo by vhodné vytvoriť špeciálny prehľadný portál, kde by sa s pripravovanými zmenami (aj novými zákonmi) mohla oboznámiť verejnosť. Takéto informácie dnes poskytuje stránka národnej rady www.nrsr.sk alebo www.slov-lex.sk, avšak vyhľadávanie zmien v konkrétnej oblasti (napr. aj v podnikateľskej) je mimoriadne zdĺhavé – ako už bolo uvedené, z názvu zákona nie je možné vyčítať, ktoré iné zákony mení a dopĺňa. Okrem toho, najdôležitejšie zákony, ktoré výrazne ovplyvňujú podnikateľské prostredie by bolo vhodné meniť a dopĺňať raz alebo dvakrát do roka k určitému presne stanovenému dátumu – ako to navrhujú aj sami zástupcovia podnikateľov.¹⁴ Pozitívnym krokom by zaiste bolo predĺženie legisvakačnej doby a naozaj striktné dodržiavanie legislatívnych pravidiel – medzi ktoré patrí aj nezanedbávanie posudzovania vplyvu návrhu zákona na podnikateľské prostredie v rámci predbežného pripomienkového konania.

Záver

Na zákaz nepriamych novelizácií a prílepkov vo forme zákona dlho chýbala politická vôľa. Avšak aj dovtedy mal možnosť (aj keď obmedzenú) prezident Slovenskej republiky, ktorý by proste takýto zákon nepodpísal (v minulosti sa napr. vyjadril prezident Gašparovič, že zákony novelizujúce iné zákony nebude podpisovať, pretože sú v rozpore s princípom právneho štátu). Pomerne benevolentné pravidlá týkajúce sa pozmeňovacích a dopĺňovacích návrhov stanovené rokovacím poriadkom dlho vytvárali priestor pre ovplyvňovanie a korupciu poslancov a neraz viedli k úplnej degradácii dlhodobo a starostlivo pripraveného návrhu zákona, ktorý navyše prešiel procesom rôznych pripomienkových konaní.

Ale aj napriek zakotveniu zákazu nepriamych novelizácií a prílepkov v zákone je prístup k právu v jeho doterajšej podobe pre adresátov práva často nezrozumiteľný kvôli neustálym zmenám právnych predpisov. Pre adresátov práva nie sú vytvorené stabilné podmienky, aby sa mohli zodpovedne rozhodovať v rôznych oblastiach života v dlhodobom horizonte. „Jednou z požiadaviek koncepčného prístupu k legislatíve je existencia ucelenej predstavy o objektívne potrebných legislatívnych zmenách právneho poriadku v určitom časovom horizonte, ktorá sa navonok, okrem iného, prejavuje v minimalizácii legislatívnych „vstupov“ do jednotlivých právnych predpisov, čo v konečnom dôsledku pozitívne vplýva na stabilitu

---

¹⁴ Pozri napr. TREND: Podnikatelia nestihajú sledovať legislatívnu smršť. Majú vlastné návrhy, čo s tým. [online] [cit.2016-11-09] Dostupné na internete: <http://www.etrend.sk/podnikanie/podnikatelia-nestihaju-sledovat-legislativnu-smrst-maju-vlastne-navrhy-co-s-tym.html>

právneho poriadku a napĺňanie princípu právnej istoty z hľadiska adresátov právnych noriem.“¹⁵

V závere teda môžem konštatovať, že v poslednom období došlo v slovenskej legislatíve k mnohým pozitívnym zmenám. Ale keďže žiaden z právnych predpisov nehovorí nič o tom, ako často je možné meniť už existujúci zákon (a bolo by aj dosť ťažké si dodržiavanie takéhoto pravidla v praxi predstaviť), zostáva len na uvážení subjektov zákonodarnej iniciatívy, ako aj národnej rady, pri rozhodovaní o návrhoch zákonov, ako často sa rozhodnú meniť platné právne predpisy a v konečnom dôsledku v tomto smere posilňovať či oslabovať princíp právnej istoty.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografie a učebnice:

KNAPP, V.: Teorie práva. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck., 1995. 247 s. ISBN 80-7179-028-1.

KRÁL, J. a kol.: Legislatíva: Teória a prax. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2006.

SVÁK, J. a kol.: Teória a prax legislatívy. 3. rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2012. 440 s. ISBN 978-80-89447-65-7.

Periodiká a zborníky:

NIKODÝM, D.: Druhá komora parlamentu. In: Právny obzor č. 6/2011, 2011. ISSN 0032-6984, s. 531 – 544.

ODLEROVÁ, M.: Neprehľadnosť právnej úpravy – početné novelizácie v slovenskom zákonodarstve. In: ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS. IURIDICA vol. 524. DNY PRÁVA 2014 – DAYS OF LAW 2014. Část V. – Mýtus racionálneho zákonodárce aneb ideál a realita legislatívneho procesu. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7901-4, s. 200 – 214.

OROSZ, L.: Legislatívna činnosť Národnej rady Slovenskej republiky. Niekoľko kritických poznámok. In: Právny obzor, 2003, roč. 86, č. 2, ISSN 0032-6984, s. 119 – 139.

---

¹⁵ OROSZ, L.: Legislatívna činnosť Národnej rady Slovenskej republiky. Niekoľko kritických poznámok. In: Právny obzor, 2003, roč. 86, č. 2, s. 119 – 139.

URBANOVÁ, S.: Regulácia lobingu na Slovensku: analýza súčasných trendov. In: Stredoevropské politické studie, 2012, roč. XIV, č. 2 – 3., [cit.2016-11-10] Dostupné na internete: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=534>

Internetové zdroje:

EPI: Základné princípy legislatívy. [online] [cit.2016-11-08] Dostupné na internete: <http://www.epi.sk/odborny-clanok/zakladne-principy-legislativy.htm>

NR SR: Detaily návrhu zákona [online] [cit.2016-11-08] Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=5664>

NR SR: Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Petra Pellegriniho, Miroslava Číža a Jany Laššákovej na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. [online] [cit.2016-11-09] Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=5705>

Podnikateľská aliancia Slovenska. [online] [cit.2016-11-09] Dostupné na internete: <http://alianciapas.sk/tag/ipp/>

ZMPS: Index prekážok v podnikaní mladých 2015. [online] [cit.2016-11-09] Dostupné na internete: https://zmeps.sk/others/downloads/4192166742_index-2015.jpg

Ostatné:

Zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

Legislatívne pravidlá vlády Slovenskej republiky schválené uznesením vlády Slovenskej republiky č. 352/2010 v znení neskorších zmien a doplnkov.

Nález Ústavného súdu Českej republiky z 15. februára 2007, sp. zn. Pl. ÚS 77/06.

INTERPRETÁCIA PRÁVA AKO NÁSTROJ POZNANIA

Dominika Šimúnová¹

Abstrakt

V príspevku sa autorka zaoberá interpretáciou práva ako nástrojom poznania práva a to cez prizmu existencie právneho jazyka a metód jeho výkladu. Okrem ujasnenia si základných inštitútov interpretácie sa zároveň snaží identifikovať axiómy medzi jednotlivými metódami výkladu a to prostredníctvom prepojenia poznatkov právnej vedy a ústavnoprávnej praxe.

Kľúčové slová

Výklad, metóda, právny jazyk, interpretácia

Abstract

In the article the author deals with the interpretation of the law as an instrument of knowledge and the right to existence through the prism of legal language and methods of interpretation. In addition to clarifying the interpretation of the basic institutions I will also seek to identify the axioms between different methods of interpretation and through integration of knowledge of jurisprudence and constitutional and legal practice.

Keywords

Interpretation, method, legal language

Úvod

Výklad práva alebo inak interpretácia práva je nástrojom poznania práva. Právo najprv tvoríme, potom poznávame a následne ho nachádzame a teda aplikujeme na daný skutkový stav. V tomto procesnom postupe, dochádza k reťazeniu javov k naväzovaniu a spájaniu abstraktného s konkrétnym. Práve interpretácia práva je nevyhnutne považovaná za jeden zo základných a zároveň najťažších krokov k poznaniu práva. Zrkadlenie myslenia normotvorcu interpretovi mnohokrát nestačí. Výklad nás môže priviesť k rôznym decíziám, nie vždy však sú rozdielne závery paradoxne aj znakom nesprávneho výkladu. Interpretovi pomáhajú pri interpretácii rôzne metódy.

Práve pre existenciu princípu právnej istoty, ktorý je (mal by) v Slovenskej republike integrálnou súčasťou právneho poriadku a z nej vychádzajúcej predvídateľnosti práva je dôležitá istá metodológia interpretácie práva, ktorá by určovala axiómu medzi jednotlivými metódami aby nedochádzalo k nepredvídateľným výkladovým záverom. Vo

---

¹ Mgr. Dominika Šimúnová, externý doktorand, Katedra ústavného práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

svojom príspevku sa snažím poukázať na najvýznamnejšie z nich. Prostredníctvom exkurzu metód výkladu vytvorenej právnu vedou ako rozhodovacou činnosťou Ústavného súdu Slovenskej republiky sa pokúsim nájsť odpoveď na otázku či existuje hierarchia medzi jednotlivými metódami a či postačuje súčasný stav aplikácie jednotlivých metód z hľadiska relatívnej dobrovoľnosti interpreta pri ich výbere počas interpretácie.

Právny jazyk a jeho interpretácia

Definíciou právneho jazyka sa právna gnozeológia zaoberá už pomerne dlho a dá sa povedať, že jeho identifikácia je relatívne ustálená a nevyvoláva také vášne ako jeho interpretácia. Avšak zdá sa mi na tomto mieste vhodné len stručne poznamenať, že hoci tak P. Holländer ako V. Knapp považujú právny jazyk za jazyk, ktorý je súčasťou odborného spisovného jazyka a jeho diferentom oproti prirodzenému jazyku je jeho lexika a štylistika, nie je to všetko, čo z prirodzeného jazyka robí právny jazyk. Jedným z primárnych diferentov je jeho funkcia a jeho cieľ. Akú funkciu má právny jazyk? Ak je právo súčasťou spoločnosti, plní funkciu normatívnej regulácie jej princípov, tak aby všetkým členom spoločnosti boli zrozumiteľné ich práva a povinnosti. V právnej teórii sa pertraktujú predovšetkým dve funkcie právneho jazyka a to funkcia regulatívna a funkcia informačná. Samozrejme funkcia právneho jazyka nie je limitovaná. Podľa môjho názoru nie je dostatočné definovať právny jazyk len skrz jeho funkcie, ale aj skrz jeho ciele, pretože až keď vieme, aký je cieľ môžeme poznávať funkcie, cez ktoré má byť sprostredkovaný. Knapp poukazuje na paradox zrozumiteľnosti práva v tom, že adresáti právnej normy nemajú problém porozumieť (gramaticky) právnej norme avšak absencia ich právneho vzdelania im nedovoľuje, respektíve sťažuje pochopiť jej zmysel, jej podstatu a jej súvislosť v rámci právnych inštitútov.²

Tu sa dostávame k záverom, ktoré celkom jednoznačne súvisia s právnou hermeneutikou a jeho inštitútom predporozumenia. Rozlišujeme tu porozumenie a predporozumenie. Zrozumiteľnosti právnej normy teda nestačí aby jej adresát poznal význam jednotlivých slov, bez toho aby chápal text právnej normy v celom jej kontexte právneho poriadku. Sumou predporozumenia P. Holländer rozumie "znalosť prirodzeného jazyka, pojmov jednotlivých oblastí práva, znalosť prameňov práva, pravidiel formulovania právnych noriem, postupov právnej interpretácie, všeobecné znalosti, skúsenosti, hodnotovú orientáciu

---

² KNAPP, V.- CEJPEK, J.. Automatizované vyhľadávanie informácií v právnych textoch. 2. vyd. Bratislava: Slovenská technická knižnica, 1980. s. 36-37.

ako aj povahu interpreta." ³ P. Holländer kladie na normotvorcov povinnosť presnosti - exaktne stanoviť podmienky nastúpenia normatívneho tlaku ako aj následkov ak budú porušené a na druhej strane povinnosť zrozumiteľnosti - vytvoriť text právnej normy tak aby mu rozumeli aj neprávnicki. Konflikt zrozumiteľnosti a presnosti, zdá sa nedovoľuje naplneniu ich oboch v plnosti, v podstate je ich súbežné naplnenie len ťažko v praxi naplniteľné.

Savigniho paradigmy

Paradigmou sa vo svete vedy myslia "všeobecne uznávané vedecké výsledky, ktoré v danej chvíli predstavujú pre spoločnosť odborníkov model problémov a model ich riešenia".⁴ Je notoricky známe, že Carl F. von Savigny (1779-1861) definoval štyri kánony (metódy) výkladu práva, a to výklad gramatický, logický, systematický a historický.

Vo svojej prednáške s názvom "Methodologie" (1802/1803) uviedol hlavnú líniu jeho spôsobu výkladu a to, že interpretáciu zákona musíme vykonať ako rekonštrukciu myšlienky (myšlienkového obsahu – Gedanke) zákonodarcu. V knihe System des heutigen römischen Recht z roku 1840 ďalej rozvádza túto teóriu. Uvádza, že rekonštrukciu je nutné vykonať tak, že seba samého prenesieme do osoby zákonodarcu a v tejto role potom zopakujeme akt normotvorby, a tak necháme vo svojej mysli zákon ožiť - znovu vzniknúť. Pričom premisy interpretácie sú limitované samotným zákonom. Pripúšťa, ešte vplyv všeobecných znalostí ako napríklad znalosť historického jazyka, a práve kvôli tomu je často zaradovaný do skupiny sémantických originalistov.⁵

Pri gramatickom výklade podľa Savignyho je proces rekonštrukcie myšlienky zákonodarcu upriamený na "slovo" a práve toto slovo, či text zákona v podstate predstavuje prechod z myslenia zákonodarcu do myslenia interpreta. Pretože práve jazyk, ktorý používa zákonodarca dokáže sprostredkovať duševný obsah - myšlienku zákonodarcu. Savigny však neostáva len pri gramatickom výklade, ale počíta aj s výkladom logickým, pri ktorom dochádza k reťazeniu myšlienok a pri ktorom musia jednotlivé časti spolu súvisieť. Tu však treba podotknúť, že Savigny nebol textualista a keď hovoríme o jeho gramatickom výklade, nejde výlučne o jazykový výklad. Sám totiž chápal interpretáciu ako deskriptívnu, teda

³ HOLLANDER,P.: Interpretácia práva. [cit.2016-10-24], s. 13. Dostupné na internete:

http://www.ja-sr.sk/files/Interpretacia_prava.pdf

⁴KUHN,T.S.: The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press; 3 vydanie,1996.212 s. s10 ISBN-10: 0226458083

⁵ SAVIGNY,F. C.: System des heutigen Römischen Rechts. Berlin: De Gruyter, 1840. s. 214; ISBN 10: 3111304736

interpretovaním je potrebné najprv identifikovať myšlienku zákonodarcu, ktorú síce zákonodarca vyjadril textovo, no mohol ju vyjadriť jasne, nejasne alebo ju len vyjadriť chcel.⁶

Jeho myslenie je miestami protirečivé, keď následne veľmi citlivo určuje hranicu medzi výkladom a tvorbou zákona. Samotnú analógiu zákona, priraduje k výkladu zákona ale už extenzívny výklad je neprijateľný, lebo podľa neho nie je výkladom zákona ale jeho tvorbou. Tvorbu zákona sudcom absolútne vylučuje nakoľko podľa neho postráda politickú legitimitu a nahrádza kompetenciu zákonodarcu.⁷ Pripúšťa však výklad, ktorý síce jazykovo nie celkom súhlasí s vôľou zákonodarcu a to iba v tom prípade, ak zákonodarca sa len "nešťastne" vyjadril a teda svoju myšlienku zle zachytil. Savigny pri výklade neurčitých alebo nejasných výrazov káže hľadať "vnútorné hodnoty - dôvod zákona", ale len keď je to nevyhnutné a musí sa to urobiť veľmi citlivo.⁸

Práve neurčitosť použitého slova priviedla Savignyho k jeho rozprave o bohatosti právneho inštitútu a k "chudobe" právneho pravidla, respektíve k premise, že sumou právnych pravidiel, nie je vyčerpaný celý obsah právneho inštitútu. A v dôsledku toho teda pripúšťa v obmedzenej a citlivej miere použite historického a teleologického výkladu. Podľa neho v spoločenskom vedomí neexistujú nijaké abstraktné právne pravidlá, ony sú iba výrazom právnych inštitútov, ktoré má v ich organickej jednote pri tvorbe jednotlivých právnych pravidiel zákonodarca pred očami.⁹

Keď už po takomto ponímaní jeho gramatického a logického výkladu nadobudneme presvedčenie, že Savigny bol oduševnený intencionalista, príde s metódou historického výkladu, ktorá spočíva v zisťovaní situácie, v akej bol zákonodarca v čase prijatia zákona a teda sa pokúsi zistiť dôvod prijatia daného zákona. A to tak, že komparuje stav pred a stav po prijatí zákona. Tu však už skôr ide o objektivizmus. Niektorí autori tvrdia, že Savigny prešiel vlastným prerodom¹⁰. Ak sa zo začiatku zdalo jeho myslenie prísne subjektivizované, postupne pripúšťať aj istú mieru objektivizmu pri výklade práva, čo sa prejavilo predovšetkým jeho prístupom k systematickému ako aj historickému výkladu. Systematický výklad, a teda vzťah zákona s iným zákonom, či inštitútom nedokáže vnímať konkrétny zákonodarca, len

---

⁶ Tamtiež, s. 213-214

⁷ Tamtiež, s. 326 a nasl. - Neskôr pripustil kreáciu najvyššieho súdu, ktorý by mohol dotvárať právo a to v dôsledku jeho teórie o bohatosti právnych inštitútov v porovnaní s obmedzenosťou uchopenia právneho pravidla

⁸ Tamtiež, s. 215-230

⁹ HOLLANDER, P.: Interpretácia práva. [cit.2016-10-24], s. 7. Dostupné na internete: http://www.ja-sr.sk/files/Interpretacia_prava.pdf

¹⁰ HOLLANDER, P.: Interpretácia práva. [cit.2016-10-24], s. 6. Dostupné na internete: http://www.ja-sr.sk/files/Interpretacia_prava.pdf

ideálny. To by sme už však opustili myšlienku rekonštrukcie myšlienky konkrétneho zákonodarcu. A teda by sme už objektivizovali. A to isté pri historickom výklade, ak je predmetom skúmania, interpretácie dôvod prijatia zákona, tiež už nehovoríme o rekonštrukcii myšlienky konkrétneho zákonodarcu, nakoľko samotné zistenie stavu veci pred a po prijatí zákona ešte nemusí reflektovať dôvod/účel pre ktorý zákonodarca interpretovaný zákon prijal.

Ako uvádza P. Holländer Savignyho teória metód výkladu je skôr inšpirácia pre výklad ako návod. Preto aj ja som to považovala za nevyhnutné.

Hierarchia metód výkladu

V súčasnosti neexistuje metodológia výkladu práva, ktorá by bola všeobecne aplikovateľná a záväzná. Jedným z dôvodov, prečo záväzná metodológia absentuje je primárne nesúlad v otázke hierarchie jednotlivých metód. Existujú dokonca názorové prúdy, ktorých podstatou je tvrdenie, že nie je reálne určiť objektívne kritérium, pre zodpovedanie čo je správne a preto ani nie je možné stanoviť direktívum prednosti jednotlivých metód výkladu.¹¹ Zároveň tu však vzniká ďalšie množstvo otázok, ktoré delia právnu teóriu na viac táborov. Možno sem s určitosťou zaradiť aj nesúlad v otázke určenia hranice, kedy ide ešte o výklad práva a kedy už o tvorbu práva a s tým spojené delenie metód na štandardné a nadštandardné. Vo svojej podstate práve v tejto druhej otázke sa vedie "vojna" o prioritizáciu jednej z dvoch základných hodnôt - princípov a to princípu spravodlivosti verzus princípu právnej istoty.

A priori pre väčšiu časť právnickej obce nie je sporné, že jazykovému výkladu je pripisovaná akási primarita spomedzi ostatných metód. Predstavuje totiž prvý krok procesu interpretácie.¹² Kramer pripisuje jazykovému výkladu aj postavenie akéhosi ukazovateľa-vymedzovateľa, ktorý napomáha určiť potrebu siahnuť po ďalších metódach výkladu a to vtedy, keď jazykový výklad v dôsledku neurčitosti pojmu použitého v normatívnom texte sám nestačí a potom tiež vymedzuje oblasti, ktoré je nutné preskúmať či tu nie sú podmienky na tvorbu (dotváranie) práva.¹³ Veď je právo jazykom komunikované. Jazyk a text je síce

---

¹¹ KRZYŽANKOVÁ ŽÁK, K.: Přehled základních přístupů k právní interpretaci. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J.: Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-388-9, s. 94

¹² KRAMER, E.: Juristische Methodenlehre. Bern: Stämpfli Verlag, 1998, s. 134. citované podľa: MELZER, F.: Metodologie nalézání práva: úvod do právní argumentace. Vyd.2. Praha: C.H. Beck, 2011, 276 s. ISBN 978-80-7400-382-0, s.110.

¹³ KRAMER, E.: Juristische Methodenlehre. Bern: Stämpfli Verlag, 1998, s. 134. citované podľa: MELZER, F.: Metodologie nalézání práva: úvod do právní argumentace. Vyd.2. Praha: C.H. Beck, 2011, 276 s. ISBN 978-80-7400-382-0, s.110.

nedokonalý nástroj komunikácie, má mnoho limitov, no predstavuje bezpochyby prvotné priblíženie sa k významu právneho textu.¹⁴ Preferencia jazykovej metódy ako prvej, po ktorej by mal siahnúť interpret je vlastná pre prevažnú časť právnej teórie, prezentovanej takými osobnosťami právneho sveta ako je Melzer¹⁵, Tryzna¹⁶, Bydlinský¹⁷, Kuhn¹⁸ či Maršálek¹⁹.

Každí z vyššie uvedených teoretikov síce považuje jazykovú metódu za metódu primárnu, ale v žiadnom prípade nie za metódu osamotenú, teda tú ktorá by bola schopná sama o sebe priniesť interpretačný záver. Jazyková metóda sama o sebe neprináša interpretačný záver.²⁰ Názory sa rozdeľujú v otázke kedy nastane okamih, ktorý nás oprávňuje jazykovú metódu "ignorovať", respektíve kedy je dovolené sa od nej odkloniť. V podstate sa dajú identifikovať hneď tri situácie, ktoré keď nastanú, je odklon od jazykovej metódy nevyhnutný a to situácia, keď normatívny text neprináša jednoznačný výsledok, keď by výsledok výkladu viedol k absurdnému, nespravodlivému výsledku interpretácie a do tretice v zložitých prípadoch (hard cases). Citlivosť okamihu odklonu od jazykovej metódy je výrazne poznačená tým, či ten kto odôvodňuje tento odklon je zástancom dotvárania práva prostredníctvom interpretácie, respektíve či je zástancom nadštandardných metód výkladu práva alebo nie.

Predmetom konfliktu tu však nie je samotná del'ba metód na štandardné a nadštandardné, predmetom konfliktu je samotný spôsob výkladu a teda či dať prednosť textu zákona alebo jeho účelu a teda či má súdna moc právomoc dotvárať právo alebo nemá. Toto je primárny konflikt, ktorý dnes vyvoláva vášne v živote práva. Sama sa však identifikujem s názorom, že tieto metódy sa musia dopĺňať, lebo len tak môžeme poskytnúť výklad, ktorý dá za dosť tak princípu právnej istoty ako aj princípu spravodlivosti. Ak by sa však mali dostať do konfliktu tieto dva princípy, osobne sa prikláňam k prioritě princípu spravodlivosti,

¹⁴ KÜHN, 2012, op. cit., s. 214. KÜHN, Z.: Formalismus a antiformalismus v soudcovské argumentaci. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J. Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s.214. ISBN:9788073803889

¹⁵ KRAMER, E.: Juristische Methodenlehre. Bern: Stämpfli Verlag, 1998, s. 134. citované podľa: MELZER, op. cit., s. 110.

¹⁶ TRYZNA, J.: Garance právní jistoty z hlediska metodologie interpretace práva předvídané novým občanským zákoníkem. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J. Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 200. ISBN:9788073803889

¹⁷ BYDLINSKI, F.: Základy právní metodologie. epub.wu.ac.at [online]. Viedeň: WU Vienna University of Economics and Business, 2003, [cit. 2015-10_15], s. 67.

Dostupné na internete: <http://epub.wu.ac.at/3324/1/ap095a.pdf>

¹⁸ pozri KÜHN, 2012, op. cit., s. 214.

¹⁹ MARŠÁLEK, P.: Metodologie interpretace práva: legitimní cíl nebo fixní idea?. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J.: Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s.115-122. ISBN 978-80-7380-388-9. s. 120.

²⁰ KRAMER, E.: Juristische Methodenlehre. Bern: Stämpfli Verlag, 1998, s. 134. citované podľa: MELZER, op. cit., s. 110.

pretože aj samotná Ústava uprednostňuje "materiálne poňatie právneho štátu, koncepciu a interpretáciu právnych predpisov z hľadiska ich účelu a zmyslu a pri riešení konkrétnych prípadov nesmie opomínať, že prijaté riešenie musí byť akceptovateľné aj z hľadiska všeobecne ponímanej spravodlivosti (IV. ÚS 1/07, IV. ÚS 95/08)m. m. IV. ÚS 1/07, IV. ÚS 75/08, I. ÚS 57/07, I. ÚS 82/07, IV.ÚS 182/07)."²¹

Axióma medzi historickou a teleologickou metódou už taká jednoznačná nie je, no panuje skôr prednosť teleologickej metódy pred metódou historickou, pričom podľa môjho názoru musí mať prednosť metóda teleologická, pretože tá nezachytáva iba okamih v čase prijatia normy ale aj jej vývoj.

Neexistencia všeobecne záväzného direktória metód výkladu vyvoláva v odbornej ako aj laickej verejnosti obavy a niekedy až právnu neistotu. Ktorú metódu použiť ako prvú? Použiť všetky komplexne? Kedy prelomiť jazykovú metódu a hľadať spravodlivosť či účel? Niektorí právny vedci sa domnievajú, že tento problém je možné vyriešiť formou zákona o interpretácii. Naopak ich oponenti disponujú silným argumentom proti existencii takého zákona a to argumentom, že aj tento zákon bude musieť byť opäť predmetom výkladu a aj on sám teda bude obmedzený samotným limitom textu a jazyka. Jazyk pripúšťa vždy viac významov a teda aj pravidlá výkladu budú interpretované rôzne, podľa toho, kto výklad podáva.²²

Metodológia v nálezoch Ústavného súdu SR

Nálezy Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej v texte aj ako "Ústavný súd SR") vydané v konaní o súlade právnych predpisov sú podľa čl. 125 ods. 6 Ústavy záväzné erga omnes a vyhlasujú sa spôsobom ustanoveným v Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Sú jedným z prameňov práva. Záväzné erga omnes sú tiež rozhodnutia v konaní o výklade ústavy alebo ústavného zákona podľa čl. 128 ústavy. určených veciach."²³

Ústavný súd SR je skúpy na slovo ohľadom záväznosti odôvodnení svojich rozhodnutí, pričom v Českej republike sa k tejto otázke postavil Ústavný súd Českej republiky odvážnejšie. Odvaha, pre iných možno trúfalosť atrahovať si v podmienkach

---

²¹ Nález Ústavného súdu SR, sp.zn. III. ÚS SR 53/2015-23

²² MARŠÁLEK, 2012, op. cit., s. 116-117

²³ GAJDOŠÍKOVÁ, L.: Prax právnej interpretácie nálezov Ústavného súdu Slovenskej republiky vydaných v konaní o súlade právnych predpisov. In: Bibliografický zborník Dny práva-2010- Masaryk University, [online]. Brno: Masarykova Univerzita, 2010[cit.2016-10-10], Dostupné na internete: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/12_teorie/Gajdosikova_Ludmila_\(4022\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/12_teorie/Gajdosikova_Ludmila_(4022).pdf)

kontinentálneho právneho systému pre svoje rozhodnutie, ako aj jeho odôvodnenie charakter precedensu. Takéto vášne vyvolal u našich českých susedov nález ich ústavného súdu sp. zn. IV. ÚS 301/05, kde sa uvádza, že „všeobecné súdy musia rešpektovať ústavnoprávne výklady Ústavného súdu, t.j. ním vyložené a aplikované nosné právne pravidlo (rozhodovací dôvod) o ktorý sa opiera výrok.“²⁴

V podmienkach Slovenskej republiky sa vedú diskusie o téme sudcovskej tvorby práva len v rovine právno-teoretickej, Ústavný súd SR sa k tejto premise zatiaľ sám neprihlásil.²⁵ Hlbšia analýza tejto problematiky však ďaleko presahuje limity tejto práce, preto len na margo sa mi žiada uviesť, že zakonzervovanie súčasného stavu už nie je žiadúce, pretože nereflektuje v plnej miere poslanie a úlohu Ústavného súdu. Súhlasím s Hollanderom, že nadišiel čas prekonať tradičnú koncepciu prameňov práva a priradiť do tejto sústavy aj judikatúru Ústavného súdu.²⁶ Preto aj napriek tomu, že v súčasnosti sa judikáty Ústavného súdu spolu s ich odôvodneniami nezaraďujú k prameňom práva, ich argumentačná sila je nevyvrátiteľná. Práve z tohto dôvodu považujem za potrebné poukázať na názory Ústavného súdu aj v otázke aplikácie metód výkladu práva.

Postavenie jazykového výkladu je v rozhodovacej činnosti Ústavného súdu relatívne ustálené, no dá sa konštatovať, že aj ten prešiel určitým vývojom. V náleze sp.zn. I. ÚS 242/07-29 Ústavný súd uvádza „Pri výklade a aplikácii ustanovení právnych predpisov je nepochybne treba vychádzať najprv z ich doslovného znenia. Súd však nie je doslovným znením zákonného ustanovenia viazaný absolútne.“²⁷

Nedá sa konštatovať, aj keby sa to zdalo zrejším, že by Ústavný súd preferoval teleologický či ústavne konformný výklad pred iným. Usudzujem tak z toho, že sám v tomto náleze ďalej uvádza, že vždy ide o "metodologický postup, v rámci ktorého nemá žiadna z výkladových metód absolútnu prednosť, pričom jednotlivé uplatnené metódy by sa mali navzájom dopĺňať a viesť k zrozumiteľnému a racionálne zdôvodnenému vysvetleniu textu právneho predpisu.“²⁸

---

²⁴ Nález Ústavného súdu ČR sp. zn. IV. ÚS 301/05

²⁵ pozri napr. Ealík, T.: . Ústavný súd a parlament koštitučnej demokracii. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2015, s.224, ISBN:978-80-8168-224-7

²⁶ HOLLÄNDER, P.: Ústavnoprávní argumentace ohlednutí po deseti letech Ústavního soudu. Praha: Linde, 2003, s.53. ISBN: 8086131378

²⁷ nález Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 72/2010

²⁸ nález Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 72/2010

V prípadoch nejasnosti alebo nezrozumiteľnosti znenia ustanovenia právneho predpisu (umožňujúceho napr. viac verzií interpretácie), alebo v prípade rozporu tohto znenia so zmyslom a účelom príslušného ustanovenia, o ktorého jednoznačnosti niet pochybností, možno uprednostniť výklad *e ratione legis* pred doslovným gramatickým (jazykovým) výkladom. (nálež Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 72/2010) K prílišnému formalizmu v rozhodovaní súdov Ústavný súd Slovenskej republiky uviedol, že „súd nie je doslovným znením zákonného ustanovenia viazaný absolútne. Môže, dokonca sa musí od neho odchýliť v prípade, ak to vyžaduje účel zákona, systematická súvislosť alebo požiadavka súladného výkladu zákonov a obdobných všeobecne záväzných právnych predpisov. Viazanosť štátnych orgánov v zmysle čl. 2 ods. 2 ústavy totiž neznamená výlučnú a bezpodmienečnú nevyhnutnosť doslovného gramatického výkladu aplikovaných zákonných ustanovení“²⁹ (m.m. nálež I.ÚS 335/06, nálež III. ÚS 341/07) Český Ústavný súd konštatuje, že následkom silného formalizmu môže byť extrémne nespravodlivý záver, čo spôsobuje porušenie základných práv. (IV. ÚS 1735/07, III. ÚS 150/99). "Spravodlivosť je totiž kritériom ukladajúcim každému všeobecnému súdu ústavnú povinnosť hľadať také riešenie súdnej právnej veci, ktoré nebude možné vyhodnotiť ako nesúladné s princípom spravodlivosti a popierajúce zmysel a účel príslušných zákonných ustanovení (m. m. I. ÚS 26/2010, IV. ÚS 192/08, IV. ÚS 1735/07, I. ÚS 26/2010)."³⁰ V prípade, ak sa však orgán aplikácie práva odchýli od doslovného znenia predpisu, musí sa vyvarovať svojvôle (arbitrárnosti) a svoj výklad právnej normy musí náležite a racionálne odôvodniť. (nálež Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 72/2010). "Ústavne nesúladné sú nielen rozhodnutia súdov, ktoré sú nepostačujúco odôvodnené, ale aj rozhodnutia, ktoré síce môžu vykazovať rozsiahle dôvodenie, avšak ktorými boli normy podústavného práva interpretované v extrémnom rozpore s princípmi spravodlivosti v dôsledku napr. prílišného formalizmu"³¹ (IV. ÚS 192/08, *Nález I. ÚS 640/2014*). Ústavný súd na jednej strane prioritizuje ústavne konformný výklad právnej normy (napr. IV. ÚS 186/07, PL. ÚS 15/98, II. ÚS 148/06) , keď vo svojom náleze vyjadruje nevyhnutnosť - generálny princíp výkladu a to konformitu výkladu s ústavou ako najvyšším zákonom štátu a tiež keď favorizuje ústavne konformný výklad v prípadoch ak by existovali rôzne výklady (nálež ÚS 241/07), no pre spresnenie ešte v neskoršom náleze ukladá povinnosť interpretovi aby pri posudzovaní ústavnej konformity interpretovanej právnej normy sa držal v medziach jej znenia, resp. Jej zmyslu. Pretože výklad nemôže ísť tak ďaleko

---

29 nálež Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 72/2010

30 nálež Ústavného súdu SR, sp.zn. I. ÚS 640/2014-34

31 nálež Ústavného súdu SR, sp.zn. I. ÚS 640/2014-34

aby sa dostal do rozporu so znením alebo so zmyslom interpretovanej právnej normy, pretože by už nešlo o výklad ale tvorbu práva - novelizáciu (Nález II.ÚS 244/09)

Najobširnejšie sa k metodológii výkladu práva vyjadril Ústavný súd SR v rozhodnutí - uznesení o výklade sp.zn. I. ÚS 30/99, o zrušení amnestií udelených V.Mečiarom. Otázku jazykového výkladu a iných štandardných metód tu aplikoval ústavný súd v podstate súladne s jeho doterajšou rozhodovacou praxou. Naopak nové obzory otvoril v otázke hraníc rámca právneho predpisu, a to tak, že "výklad opierajúci sa o analýzu všeobecných právnych princípov, hodnôt a cieľov demokratickej spoločnosti nemôže prekročiť všeobecný rámec daný ustanoveniami právnych predpisov."³² Rozhodujúce totiž nie je to, čo normatívny akt upraviť a vyjadriť mal, ale to, čo text skutočne vyjadruje."

Ústavný súd tu teda určil že interpretácia sa má začať definovaním interpretačného problému, ktorý nám umožní formulovať exaktné otázku, ktorú chceme interpretáciou zodpovedať. Dá sa súhlasiť že, interpretačný problém nemožno bezhranične argumentovať len existenciou všeobecných právnych princípov ale "znormatívneho textu by teda v každom prípade mala vyplývať prinajmenšom prípustnosť variantného použitia tohto oprávnenia."(Nález Ústavného súdu SR, sp.zn. I. ÚS 30/99) Vo svojom neskoršom náleze však Ústavný súd pripomína, že uprednostňuje materiálne poňatie právneho štátu, koncepciu a interpretáciu právnych predpisov z hľadiska ich účelu a zmyslu a pri riešení konkrétnych prípadov nesmie opomínať, že prijaté riešenie musí byť akceptovateľné aj z hľadiska všeobecne ponímanej spravodlivosti (IV. ÚS 1/07, IV. ÚS 95/08)m. m. IV. ÚS 1/07, IV. ÚS 75/08, I. ÚS 57/07, I. ÚS 82/07, IV.ÚS 182/07).

Záver

Interpretácia práva predstavuje kľúčovú úlohu na ceste k aplikácii práva. Aby bol interpretačný záver správnym východiskom pre aplikáciu práva na konkrétny prípad, nesmie byť prejavom ľubovôle interpreta, musí to byť výsledok, ktorý bol predvídateľný (princíp právnej istoty) a zároveň výsledok, ktorý bude akceptovateľný aj z hľadiska všeobecne ponímanej spravodlivosti (IV. ÚS 1/07, IV. ÚS 95/08). Z analýzy poznatkov právnej vedy

---

³² O rozsahu jeho použiteľnosti teda vedome (prípadne aj nevedome) rozhoduje sám tvorca právneho predpisu. Preto tiež miera, akou prihliada na uvedené princípy, nemôže presiahnuť hranicu potreby ich zahrnutia do niektorej z uznávaných výkladových metód. Platná právna norma nemôže podliehať pri svojom uplatňovaní - ako poslednom štádiu interpretácie - kritériám významným predovšetkým pri jej tvorbe. Tým sa nemá na mysli, že ich treba ignorovať v prípade, ak ide napríklad o tzv. indiférentné právne normy *výklad* môže, ako už bolo uvedené, prebiehať iba v rámci vymedzenom textom normatívnej vety; v jeho priebehu nesmie dochádzať k odchýleniu sa od zmyslu právnej normy. (Nález Ústavného súdu SR, sp.zn. I. ÚS 30/99)

a ústavnoprávnej praxe, ktorú som touto prácou v rozsahu jej kvantitatívnych limitov vykonala, som dospela k záveru, že existencia jednotlivých metód výkladu práva je v právno-aplikačnej ako aj právno-teoretickej rovine relatívne stabilne chápaná ako nevyhnutná súčasť procesu interpretácie. Napriek neexistencii všeobecne záväznej metodológie výkladu práva sa jednotlivé metódy v plnom rozsahu aplikujú v právnej praxi avšak bez určitosti ich hierarchie. Dichotómia štandardných a nadštandardných metód je podľa môjho názoru viac menej prekonaná, nakoľko sa používajú aj nadštandardné metódy úplne štandardne.

Medzi metódami výkladu existujú vzťahy podriadenosti a nadriadenosti, je tam teda určitá miera hierarchie. V prípade kedy sme k interpretačnému záveru dospeli pomocou jednotlivých metód výkladu, musí byť nadradenosť vybranej metódy podporená silnými argumentmi. Naopak keď výsledky dovoľujú aplikáciu viacerých metód, použije sa tá metóda, pre ktorú svedčí najsilnejší argument. Je však nutné uznať, že aj sila argumentu je vec subjektívna. Komparácia tak argumentov ako aj interpretačných záverov preto môže byť rôzna v závislosti od osoby interpreta. Gramatická, logická, systematická ako aj historická metóda výkladu nepredstavujú u Savignioho aj postupnosť ich použitia, práve naopak, pre správnu interpretáciu sa musia použiť vo svojej vzájomnosti, musia sa prepojiť.³³

Pre interpretáciu teda nemôže existovať všeobecne záväzný spôsob metodológie výkladu práva ako jediný a generálny mechanizmus s presným postupom. Z mnohých dôvodov, prečo tomu tak podľa mňa je, je práve ten subjektívny prvok v osobe interpreta ako aj prípad *in concreto*, na ktorý sa má aplikovať právo. Samozrejme to nás zvädza k možnosti ľubovoľne interpreta (sudcu), no toto treba v právnom štáte rázne odmietnuť a dá sa tomu vyhnúť práve preskúmateľným odôvodnením tak interpretácie práva ako aj aplikácie práva *in concreto*. Pri výbere metódy by sme teda vždy mali pozerať na daný právny text komplexne a cez prizmu princípu spravodlivosti a princípu právnej istoty. K týmto záverom som došla prepojením poznatkov zo sveta právnej teórie ako aj ústavnoprávnej praxe.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografie a učebnice

HOLLÄNDER,P.: Ústavnoprávní argumentace ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu. Praha: Linde, 2003, s.53. ISBN: 8086131378

---

³³ Tamtiež, s. 215

KNAPP, V.- CEJPEK, J.: Automatizované vyhľadavanie informácií v právnych textoch. 2. vyd. Bratislava: Slovenská technická knižnica, 1980. 169 s. s. 36-37

KRAMER, E.: Juristische Methodenlehre. Bern: Stämpfli Verlag, 1998, s. 134. citované podľa: MELZER, F.: Metodologie nalézání práva: úvod do právní argumentace. Vyd. 2. Praha: C.H. Beck, 2011, 276 s. ISBN 978-80-7400-382-0

KUHN, T. S.: The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press; 3. vydanie, 1996. 212 s. s. 10 ISBN-10: 0226458083

Ľalik, T.: Ústavný súd a parlament koštitučnej demokracii. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2015, s. 224, ISBN: 978-80-8168-224-7

SAVIGNY, F. C.: System des heutigen Römischen Rechts. Berlin: De Gruyter, 1840. s. 214; ISBN 10: 3111304736

Kapitola v učebnici alebo monografii

KRZYŹANKOVÁ ŽÁK, K.: Přehled základních přístupů k právní interpretaci. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J.: Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-388-9, s. 94

KÜHN, 2012, op. cit., s. 214. KÜHN, Z.: Formalismus a antiformalismus v soudcovské argumentaci. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J. Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 214. ISBN: 9788073803889

MARŠÁLEK, P.: Metodologie interpretace práva: legitimní cíl nebo fixní idea?. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J.: Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 115-122. ISBN 978-80-7380-388-9

TRYZNA, J.: Garance právní jistoty z hlediska metodologie interpretace práva předvídané novým občanským zákoníkem. In: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J. Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 200. ISBN: 9788073803889

Internetové zdroje

BYDLINSKI, F.: Základy právní metodologie. epub.wu.ac.at [online]. Viedeň: WU Vienna University of Economics and Business, 2003, [cit. 2015-10_15], s. 67. Dostupné na internete: <http://epub.wu.ac.at/3324/1/ap095a.pdf>

GAJDOŠÍKOVÁ,Ľ.: Prax právnej interpretácie nálezov Ústavného súdu Slovenskej republiky vydaných v konaní o súlade právnych predpisov.In: Bibliografický zborník Dny práva-2010-Masaryk University, [online]. Brno: Masarykova Univerzita, 2010[cit.2016-10-10], Dostupné nainternete:[https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/12_teorie/Gajdosikova_Ludmila_\(4022\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/12_teorie/Gajdosikova_Ludmila_(4022).pdf)

HOLLANDER,P.: Interpretácia práva. [cit.2016-10-24], s. 13. Dostupné na internete: http://www.ja-sr.sk/files/Interpretacia_prava.pdf

PRÁVO A POLITIKA

Petr Maule³⁴

Abstrakt

Hlavním cílem příspěvku je vymezení pojmů právo a politika. Jejím vymezení se děje prostřednictvím vymezení vztahu těchto dvou společenských disciplín. Právo v totalitních režimech je specifické a těžko uchopitelné, pro Československo je toto specifické takřka polovinu 20. století.

Klíčové slová

právo, politika, parlamentarismus, demokracie, totalitarismus

Abstract

The main aim of article is definition law and politics. Also definition and reflection between these parts of social sciences. Law in totalitarianism is different and hard to definite, especially for Czechoslovakia where can speak about totalitarianism half of 20th century.

Keywords

law, politics, parliamentarism, democracy, totalitarianism

Úvod

Úvodem je nutné vymezit dva základní pojmy, které jsou názvem a tématem tohoto příspěvku, právo a politika. Mnohokrát omílaná definice, že právo je multidimenzionální fenomén, pro naši potřebu zdaleka nestačí.³⁵ K definici mnohem přesnější se můžeme dostat v Platónově díle Ústava, ve kterém autor dovedl, že „právo je zrcadlením ideí, z nichž plyne zákonodárci povinnost formulovat konkrétní právo“.³⁶ Hans Kelsen ve svém díle Ryzí nauka právní ke vztahu práva a politiky mj. uvádí, že“ ...je to zákon a formální logika, co má chránit společnost i jednotlivce, před zpolitizováním práva“.³⁷

---

³⁴ Absolvent Vysoké školy CEVRO Institut, profesních vzdělávacích programů na Ústavu práva a právní vědy a Central European Management Institute. V roce 2015 absolvoval obor právo na Fakultě právnické Západočeské univerzity v Plzni, následně úspěšně absolvoval rigorózní řízení v oboru Verejná politika a správa, kde získal titul PhDr. Nyní studuje doktorský obor Hospodářská politika na Fakultě Národohospodářské Vysoké školy ekonomické v Praze.

³⁵ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5. upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 308 str. ISBN 80-738-0233-3

³⁶ Platón Ústava

³⁷ KELSEN, Hans. *Ryzí nauka právní*. Praha: Orbis, 1933.

Jadro

„Právo je jenom to právo, které je v souladu s hodnotovým řádem. Hodnotový řád navazuje na normativní řád a navzájem se prověřují“.³⁸

Hned po tomto úvodu je vhodné, skoro až nutné, vymezit jaký je vztah mezi právem a politikou. Skutečnost, že právo a politika spolu souvisejí a jsou na sobě závislé, je nepopíratelná. Měli bychom si položit otázku, zda-li je právo ovlivňováno politikou, nebo je politika ovlivňována právem. Pokud nahlédneme na politiku jako na způsob prosazování ideologických proudů a myšlenek, pak zcela jistě v každém politickém systému existuje několik politických subjektů, které prosazují, ať už na místní či národní úrovni, rozdílné myšlenky.

Samozřejmě svět práva není svět, který je uzavřený sám do sebe, ale s přesahem do mnoha oblastí společenského života. Jedním z oněch přesahů je právě přesah světa práva do světa politiky.

Právo a politika mají v historii různá postavení v samotné společnosti, v novodobé historii vždy jeden z nich, ať už právo nebo politika významně ovlivňovaly výsledné dění toho, kam celá společnost směřovala či směřuje. To je jedním z důvodů, proč jsem si vybrala toto téma práce, jelikož porozumět směřování společnosti neznamena jen porozumět finálnímu směřování, které je na první pohled evidentní. Hlavní pro porozumění směřování je porozumění důvodům a prostředkům, které k takovému směřování vedly. Pochopením těchto důvodů rozumíme pochopení úlohy práva v dalším směřování společnosti nebo pochopení úlohy, jakou sehrála politika či političtí aktéři v daném směřování.

Vztah práva a politiky je vždy specifický v totalitních režimech. V českých zemích jsme, bohužel, měli možnost v průběhu 20. století vyzkoušet dva případy, kdy se právo stalo nástrojem politiky za účelem provádění politiky.³⁹ Často se právě v nedemokratických režimech setkáváme s tím, že pomocí práva je legitimizována určitá politika, která vede k prosazení dané ideologie. S tímto jsme se mohli setkat v období 1938 – 1945, kdy takto bylo legitimizováno nacistické právo. V tomto období, a to v souladu s platným právem, bylo na území České republiky, tehdy na území Protektorátu Čechy a Morava, uplatňováno právo, absolutně v nesouladu s dnešním pojetím lidských práv. V období 1938 – 1945

---

³⁸ ČERMÁK, Vladimír. *Otázky demokracie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1992-1999, 5 v. ISBN 80718208815.

³⁹ Přesněji tento vztah vystihují anglická slova, kdy se politics stalo nástrojem politics.

prostřednictvím nacistické ideologie, pokládejme ji za nacistickou politiku, která prostoupila do práva, došlo k potlačování základních lidských práv.

Často jednou z prvních věcí, ke které dochází v totalitních režimech, kde je právo pouhým nástrojem totalitní moci a prosazením ideologie (rozuměj politiky), je odstranění nezávislosti soudů a jejich podřízení danému politickému režimu. Politici samotní, jakožto představitelé státu a politiky daného státu, se v totalitních režimech začnou stavět nad zákon. Nejde o jejich chování jako takové, ale především o jejich myšlenky či jimi prosazované ideje, které postupně prostoupí společností natolik, že jsou chápány více než zákon. Česká společnost si tuto zkušenost mohla vyzkoušet v období komunistické diktatury, kdy názory členů komunistické strany byly významnější, než platné zákony. Stejně tak je nutno uvést zpolitizování státní policie, kdy byla vyčleněna její část na tzv. Státní tajnou bezpečnost a mnohé další složky. Postupně však tyto již zpolitizované součásti státní správy resp. jejich činnost byla uvedena do souladu s právním řádem a došlo tak k nejvíce nežádoucímu stavu. Stav, ve kterém je legitimizována evidentní protiprávní činnost, takovém stavu, kdy je ona činnost nejen vymezena resp. není vymezena jako protiprávní, ale je dokonce vyžadována a za její konání a konání v souladu s myšlenkou jsou lidé takto jednající odměňováni za své jednání.

Jedním ze základních znaků práva by měla být, a věřím, že tomu tak skutečně je, jeho hodnotová neutrálnost. Hodnotová neutrálnost je nejlépe prověřována časem, kdy se mění nejen politické elity, jak je cílem této práce, ale také se obměňuje obyvatelstvo ve všech svých sférách. V dlouhodobém časovém horizontu jsou takovéto hodnoty prověřeny díky změnám, ke kterým dochází měnicími se poměry rozložení jednotlivých vrstev ve společnosti, jako je např. poměr počty ekonomicky aktivních obyvatel, změna vzdělanostní struktury, změna poměru zaměstnaných v různých sektorech národního hospodářství atd. Taxativní výčet změn, díky kterým jsou hodnoty ověřeny a ověřovány není takřka možný, proto jsou výše uvedeny alespoň některá pro základní představu. V průběhu času se totiž ukáže, jak daná právní úprava vyhovuje, co možná nejširšímu okruhu občanů a také v nejrůznějších situacích lidského života, které mohou nastat, či nikoliv.

Právo je jenom to právo, které je v souladu s hodnotovým řádem, kdy pojmovým znakem hodnoty je, že tyto hodnoty jsou prověřeny časem, pak charakteristickým znakem práva, že činí chování jednotlivců předvídatelné. Jinak je tomu u politiky, kdy politiku chápeme jako boj o moc.

V demokratických režimech rozumíme bojem o moc především boj o voliče. Boj o moc je bojem každodenním, tudíž se denně vyvíjí. Právě neustálým bojem o voliče resp. o přízeň voličů prostřednictvím stranických preferencí je politika v podstatě opakem práva, kdy politika a politici samotní reagují na nálady voličů vůči vládnoucí garnituře. Politici se tak snaží takřka denně reagovat na tyto volební preference, které se několikrát do roka mění, a to změnou volebního programu nebo jen jeho přizpůsobením. Politici, jakožto aktivní aktéři politiky, přizpůsobují či doplňují volební programy a různé stranické dokumenty, které v případě vládnoucích stran jsou často transponovány do vládních dokumentů a programů. Právě v tomto nejvíce můžeme vidět přesně opačný přístup, než je tomu u práva. Jedním ze základních právních principů demokratického právního státu je určitá právní jistota. Laicky řečeno, že dané chování bude mít určité důsledky a naopak, u politiky si toto tvrzení dovolit nemůžeme, to je ovlivněno náladami voličů, jak bylo popsáno výše.

Vztah mezi politikou a právem je vztah dvou subjektů, které se vždy navzájem jednak prolínají, ale také navzájem ovlivňují. Politika vždy těží z vyhocených společenských situací a problémů společnosti, a právě tyto problémy politika řeší prostřednictvím práva. Zde se nabízí otázka, zda-li je právo vyžíváno k řešení těchto problémů a nebo zda-li je zneužíváno, neboť hranice tím, kdy je právo legitimním prostředkem k vyřešení daných situací a nebo, kdy se stává nástrojem politiky resp. politiků k prosazení vlastní ideologie.

Právo nemůže nikdy splynout s politikou, jednak proto, že právo disponuje sankcemi a také proto, že se liší právě v míře své předvídatelnosti. Jak bylo uvedeno výše, právo má být předvídatelné pro všechny vůči kterým působí. Politika žádný takový předpoklad předvídatelnosti nemá, ani nemá ambici takovou předvídatelnost mít, jednak z důvodu neustálého vývoje a také jednak z důvodu neustále se vyvíjejících politických subjektů a mechanismů ve státě.

Základ vztahu práva a politiky je také především dán společností, a její základní jednotkou člověkem. Politika by měla usilovat o např. rovnoměrné rozložení ekonomické síly napříč celou společností, nikoliv jen pouhým vyplácení sociálních dávek, ale také prostřednictvím zprostředkování přístupu ke vzdělání, zaměstnání apod. Tyto zmíněné úkoly, nebo chceme-li posláni, politiky směrem ke společnosti jsou realizovány právě díky právu. Pomocí práva – právních norem mohou političtí aktéři regulovat danou oblast, aby byla společnost vyrovnána a předcházelo se tak tím sociálním nepokojům nebo dalším negativním jevům, které mohou mít kromě negativní sociálně patologické jevů také trestněprávní rovinu.

Záver

Z hlediska odvětví práva má politika nejbliže k ústavnímu právu, a právě v tomto právním odvětví se jako první objevují ty právní normy, které jsou zpolitizované a vykazují sklony k nedemokratickému a ideologicky pokřivenému státu. Důkaz toho, jaký vliv má politika na právo lze velmi dobře demonstrovat na novém občanském zákoníku a průběhu jeho přijetí.

Nedostatky v práci zákonodárců, tedy nedostatky v zákonech, by neměly být odstraňovány politikařením. Nelze tvrdit, že česká či jakákoliv zákonodárná moc je bezchybná, ale existuje celá řada prostředků, jejichž prostřednictvím je možno legálně ony nedostatky v práci zákonodárců opravit. Velmi častou praxí je, že zákonodárci upravují původní návrh zákona v průběhu jeho čtení. Stejná praxe, kdy se jedná o novelizaci, která přináší jen opravu technických nebo faktických chyb, je dnes zcela běžná. V případě těch nejzávažnějších případů pochybení zákonodárců, a často také jako poslední možnost, přichází přezkoumání ústavnosti zákona Ústavním soudem. V případě, že Ústavní soud shledá, že daný zákon je v rozporu s ústavním pořádkem České republiky, tak jej zruší.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografie a učebnice:

ČERMÁK, Vladimír. *Otázky demokracie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1992-1999, 5 v. ISBN 80718208815.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5. upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 308 str. ISBN 80-738-0233-3

KELSEN, Hans. *Ryzí nauka právní*. Praha: Orbis, 1933

PLATÓN. *Ústava*

ROZHODNÉ ASPEKTY KREOVANIA PRÁVNEHO ŠTÁTU

Tomáš Lendacký¹

Abstrakt

Frekventovanosť označenia štátneho zriadenia pojmom právny štát je v dnešnej dobe pomerne vysoká. Dôležité je poznať a pomenovať čo pre spoločnosť slovné spojenie právny štát znamená. Preto je vhodné poohliadnuť sa za podstatou a koncepciou právneho štátu. Aktuálnosť problematiky právneho štátu spočíva v tom, že nie je postačujúce ak si spoločnosť vystačí len s formálnym deklarováním právneho štátu. Štát musí dodržiavať všetky princípy, ktoré ho v konečnom dôsledku kreujú do podoby právneho štátu. Dopomôcť k tomu v nemalej miere môže aj samotná verejnosť a občania v prípade, ak ich právne vedomie je na úrovni kedy vedia objektívne zhodnotiť právny stav v štáte v danom čase. Slovenská republika je ústavou hneď v úvode označená ako právny štát. K zhodnotenie aktuálneho vývoja Slovenskej republiky ako právneho štátu nám napomáha aj deklarovaná miera kvality normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti v štáte.

Kľúčové slová

restoratívna justícia, medzinárodnoprávne aspekty, obeť, páchatel', mediácia, účel trestu, alternatívne tresty, resocializácia

Abstract

Frequency marking the establishment of a national concept of law is nowadays quite high. It is important to know the name and the company for the expression of law means. It is therefore appropriate to look back at the spirit and concept of the rule of law. Topicality of the issue of law is that it is not sufficient if the company has only enough formal declaring the rule of law. States must comply with all the principles that it ultimately formed into a law. Helping to a considerable extent can the public itself and citizens if their legal awareness is at a level where they can objectively assess the legal situation in the country at the time. Slovak Republic's Constitution at the outset identified as the rule of law. The evaluation of the current development of the Slovak Republic as the rule of law helps us measure the quality and declared normative and application pages legality in the state.

Key words

restorative justice, international legal aspects, victim, perpetrator, mediation, the purpose of punishment, alternative sentences, resocialization

Úvod

Princíp právnej istoty vytvára potrebu takých právnych noriem, ktoré budú poznateľné a budú zaväzovať všetky subjekty, teda nielen fyzické a právnické osoby ale aj štát a jeho orgány, resp. orgány verejnej moci. S tým súvisí možnosť poznať následky svojho konania

---

¹ Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Katedra trestného práva a kriminologie, doktorandský študijný program Trestné právo

(právom aprobovaného aj reprobovaného). Zahŕňa tiež požiadavku na kvalitu práva a obsahuje zákaz spätnej pôsobnosti právnych noriem.²

V štáte, v ktorom sa uplatňuje princíp právnej istoty, sa jedinec, subjekt môže spoľahnúť, že sa mu zabezpečí efektívna ochrana jeho subjektívnych práv. Znamená to, že mu štát pomôže pri realizácii práv, ak mu niekto bude neoprávnene brániť v ich výkone, že ho štát v prípade porušenia postihne len takou sankciou, ktorú ustanovuje zákon a nakoniec, že nebude postihnutý, ak právny predpis neporušil.³

Právna istota sa považuje za jeden zo základných znakov materiálneho právneho štátu. Vyplýva to aj z rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej Ústavný súd SR), ktorý v náleze sp. zn. I. ÚS 17/99 vyslovil: „V právnom štáte, v ktorom sú ako neoddeliteľné súčasti okrem iných stelesnené také princípy ako sú právna istota a spravodlivosť (princíp materiálneho právneho štátu), čo možno spoľahlivo vyvodit' z čl. 1 ústavy, sa osobitný dôraz kladie na ochranu tých práv, ktoré sú predmetom jej úpravy...“

Podobné závery možno vyvodit' aj z ustálenej judikatúry Ústavného súdu České republiky (ďalej Ústavného súdu ČR), ktorý v náleze sp. zn. I. ÚS 2427/11 a s poukazom na predošlú judikatúru hovorí: „Ústavný súd v náleze...poukázal na jeden z významných aspektov právneho štátu, tj. na to, že k princípu rovnosti účastníkov konania neoddeliteľne patrí hodnota právnej istoty a z nej vyplývajúci princíp ochrany dôvery občanov v právo, ktoré sú v najvšeobecnejšej podobe obsiahnuté v čl. 1 odst.1 Ústavy.“

Materiálne jadro je v podmienkach Slovenskej republiky chránené viacerými spôsobmi. Možno diferencovať ochranu Ústavným súdom SR, ochranu Národnou radou SR a ochranu realizovanú občanmi.

Ústavný súd SR ako najvyšší orgán kontroly a ochrany ústavnosti chráni materiálne jadro v dvoch rozmeroch: z materiálneho hľadiska a z formálneho hľadiska.

1.) Ochrana z formálneho hľadiska:

Aby najvyšší orgán ochrany a kontroly ústavnosti mohol efektívne zodpovedať otázku, či sú ústavné zákony súladné s ústavou, je v nej potrebná prítomnosť derogačnej klauzuly určujúcej formálno-procesné podmienky, ktoré musia byť splnené pri jej zmene. Ak by neboli rešpektované NRSR, bolo by takéto konanie príčinou ochranného zásahu realizovaného Ústavným súdom.

---

² ŠMIHULA, D. Teória štátu a práva. Bratislava: EPOS, 2010. s. 191.

³ KNAPP, V. Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995. s. 205.

Pri konaní Ústavného súdu, v ktorom zisťuje súlad ústavného zákona s Ústavou SR, má za úlohu zodpovedať otázku, či bola ústavodarná právomoc Národnej rady vykonaná bez rozporu s danými ústavnými pravidlami. Teda či bol prijatý ústavný zákon, ktorý je generálny a nie je priamou novelou konštitúcie. Dôkazom však už nie je len článok 84 ods. 4 našej ústavy, ktorý hovorí, že na prijatie ústavy, zmenu ústavy, ústavného zákona, je potrebný súhlas aspoň trojpätinovej väčšiny všetkých poslancov.

Generálne sa k tejto stránke ochrany ústavnosti vyslovil Ústavný súd vo viacerých rozhodnutiach. Ako príklad možno uviesť uznesenie PL. ÚS 48/03: „Podľa názoru ústavného súdu nemožno preskúmať rozpor napadnutého zákona s ústavou (označenými článkami) iba z dôvodu, že národná rada určitým spôsobom porušila zákon o rokovacom poriadku, resp. že nepostupovala striktne podľa jeho ustanovení upravujúcich prerokovanie návrhov zákonov, ak sa netvrdí a nepreukáže taký chybný postup a úkony v legislatívnom procese, ktoré sú napadnuteľné samy osebe bez ohľadu na vecný obsah napadnutého zákona.“⁴

Ďalej konštatuje, že podľa čl. 72 Ústavy SR je Národná rada jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom, pričom toto jej postavenie zdôrazňuje skutočnosť, že pochybenia v postupe pri prerokovaní návrhov zákonov možno odstrániť len postupom NRSR alebo jej orgánov, pričom proti takémuto postupu nejstvie opravný prostriedok.

„Ak by ústava stanovovala pravidlá pre zmenu ústavy formou jej priamej novely ústavným zákonom a národná rada by prijala ústavnou väčšinou ústavný zákon, ktorý by podmienky derogačnej klauzuly nespĺňal, vyššie uvedený názor ústavného súdu o konvalidácii pochybení záverečným hlasovaním by sa nedal použiť.“⁵

Rezultátom by bola skutočnosť, že by boli rozporné dve normy ústavnej právnej sily. Čo charakterizuje nepriamu novelizáciu? Odpoveďou je, že ide o navrhovanie zmien alebo doplnenie zákona v pôvodnom znení iného zákona bez nutnosti výslovného uvedenia, že je novelizovaný jeho komplexnou citáciou vrátane skráteného citovania jeho predošlých novelizácií. Problematickou črtou pri nepriamych novelizáciách a príčina ich neprípustnosti je to, že sa nimi existujúci právny poriadok stáva vnútorne nejednotný, protirečivý a neprehľadný. Jej primárnou vlastnosťou je, že v nadväznosti na úpravu zákona koriguje aj iné záležitosti, ktoré tvoria predmet iného zákona.

---

⁴ PL. ÚS 48/03

⁵ 29 BALOG, Boris. Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky, 1. vydanie. Žilina: EUROKÓDEX 2014, s. 174

2.) Ochrana z materiálneho hľadiska:

Pre materiálny právny štát je dôležitejší materiálny rozmer ochrany materiálneho jadra ako formálny. „Základným predpokladom právomoci ústavného súdu preskúmať súlad ústavných zákonov s ústavou z materiálnej stránky je postavenie ústavy a jej noriem obsiahnutých v materiálnom jadre ústavy ako referenčnej základne vyššie ako ostatné ústavné zákony, resp. normy ústavy, ktoré nie sú v materiálnom jadre ústavy.“⁶

Toto zakladá priamy súvis s internou štruktúrou ústavného práva SR budovaného na základe hierarchického princípu. Aj keď právomoc Ústavného súdu preskúmať súlad noriem ústavy z formálnej stránky s konštitúciou samotnou nie je nikde explicitne uvedená (čo vyplýva z domnelo rovnakej právnej sily všetkých ústavných noriem), v každom prípade existuje. Oporou tohto tvrdenia je spomenutý článok 84 ods. 4 Ústavy.

Z hľadiska ich obsahu delíme normy ústavy na nasledujúce druhy:

Ústavné právo jadrové: tvoria ho normy, ktoré sú materiálnym jadrom ústavy, pričom ostatné normy slúžia na ich vykonávanie, ak je takáto realizácia potrebná na konštitucionálnej úrovni.

Normy tvoriace materiálne jadro by mali byť od ostatných oddelené. Toto delenie má však sledovať istý cieľ, ktorým je kreácia vnútornej hierarchie noriem konštitúcie.

Ústavné právo vykonávacie: jadrové normy a ústavné právo jadrové sa vyznačujú generálnym charakterom. Aby mohli v materiálnom právnom štáte aplikované, musia sa konkretizovať a vykonať. To však niekedy nemožno dosiahnuť len obyčajným zákonom. Preto je potrebné ich spracovanie aj ústavodarcom na konštitucionálnej úrovni.

Ústavné právo ostatné: do tejto množiny zaraďujeme v podstate všetky normy ústavných zákonov, ktoré majú ústavný charakter najmä z hľadiska ich formy, nie však z hľadiska obsahového. Reprezentujú vonkajšiu časť konštitucionálnej úpravy najvzdialenejšiu od materiálneho jadra Ústavy SR.

Ochrana materiálneho jadra realizovaná občanmi

Štátna moc pochádza výlučne od občanov, ktorí ju vykonávajú priamo alebo nepriamo.

Tento princíp je obsahom čl. 2 ods. 2 Ústavy SR, pričom naň nadväzuje článok 30 ods. 1 priznávajúci občanom právo zúčastňovať sa na správe vecí verejných.

Ustanovenie čl. 2. ods. 2 je primárne spojený so zákonodarnou zložkou moci, je aplikovateľný aj na ústavodarnú moc. Analogicky teda môžeme konštatovať, že piata hlava ústavy s názvom Zákonodarná moc upravuje aj ústavodarnú. Zákonodarná aj ústavodarná moc sú upravené tak, že sú dané do právomoci NRSR, avšak aj občanom prostredníctvom

---

⁶ 30 Tamtiež, s. 175

referenda. Ústavný súd SR túto duálnosť deklaruje v rozhodnutí PL. ÚS 42/95: „Referendum je upravené v druhom diele piatej hlavy ústavy, Ústavný súd to považuje za logicky i vecne správne, pretože ide vlastne o vykonávanie zákonodarnej moci priamo občanmi. Inak občania – nositelia originálnej štátnej moci, ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov.“⁷

Ústavný súd ďalej vo svojom rozhodnutí opisuje vzťah legislatívneho referenda a zákonodarnej moci parlamentu v podmienkach Slovenskej republiky tak, že občanom ako nositeľom primárnej originálnej moci v štáte i po delegovaní ich práv na parlament zostáva možnosť rozhodovania o niektorých dôležitých otázkach verejného záujmu priamo, v referende.

V právnom štáte s demokratickým zriadením sú si však občania vedomí limitácie ich originálnej moci konštitúciou, ktorú prijal parlament, na ktorý delegovali svoju moc. Národná rada teda prijíma právne predpisy, ktoré sú záväzné pre ňu samu i pre občanov. Tento fakt však neznamená, že otázkou referenda nemôžu byť ústava alebo jej normy. Malo by byť ustanovené vždy pri prijímaní novej ústavy a taktiež pri modifikácii jestvujúcej.

Môže byť však otázkou referenda aj priama tvorba ústavy? Na túto otázku odpovedá Ústavný súd svojim rozhodnutím II. ÚS 31/97. Vyslovuje, že občania nedisponujú právomocou hlasovať priamo o formulácii predkladanej zmeny ústavy. Táto legislatívna činnosť má byť výlučne v kompetencii NRSR. V súvislosti s prijatím nového základného zákona štátu možno vyvodiť taký záver, že občan môže v referende iba schváliť napríklad základné zásady novej ústavy, ktoré potom Národná rada spresní a uvedie v jej texte.

Uvedený postup možno subsumovať pod princíp *ex ante* referende, čo znamená, že aj keď ľud schváli konkrétny návrh na novú ústavu alebo zmenu existujúcej, je to stále NRSR, kto je ústavodarným subjektom. Aj keď jej dajú občania povolenie konať, problémom je, že nestanovia časovú lehotu na splnenie tejto úlohy, nejestvuje spätná vecná kontrola od občanov a nie je sankcia vynucujúca splnenie príkazu od občanov.

Aktuálne znenie konštitúcie nevyklučuje, aby ako predmet fakultatívneho referenda mohla vystupovať zmena ústavy. Jeho záber je široký, čo podporuje právo účasti občanov na správe vecí verejných podľa článku 30. ods.1 Ústavy SR.

Zmena normy materiálneho jadra by však vyžadovala iný postup. V časti, ktorá s ním priamo súvisí, by modifikáciu musela schváliť najskôr NRSR a potom by bol ústavný zákon otázkou fakultatívneho referenda posudzujúceho taký zákon zasahujúci do materiálneho jadra

---

⁷ 31 PL. ÚS 42/95

ústavy. Toto referendum by malo prívlastok ratifikačné. V ratifikačnom referende by sa teda transportovalo konečné rozhodnutie na ľud.

Dôležité je však vyriešiť dva okruhy otázok vyvstávajúcich z tejto problematiky. Prvým z nich je odpoveď na otázku, či je konkrétna vec súčasťou materiálneho jadra alebo nie je, nakoľko nie je v našej ústave výslovne vyjadrené.

Druhým je alternatíva, že nedôjde k schváleniu zmeny ústavy v referende. Pre NRSR by nastala jedna z týchto možností:

a.) Referendum by nenadobudlo platnosť z dôvodu nedostatočnej účasti občanov. Znamenalo by to, že Národnou radou schválená ústavná zmena nenadobudne platnosť a taktiež sa uplatňuje prekážka, že za to isté volebné obdobie nemožno schváliť takú zmenu konštitúcie, ktorá bola otázkou vykonaného referenda.

b.) Referendum by bolo platné, avšak nedošlo by k schváleniu zmeny konštitúcie. Okrem toho, že by taká zmena nenadobudla platnosť, nastala by aj situácia, že originálni nositelia moci sú v rozpore s ich zástupcami, na ktorých delegovali svoju moc. Vyriešiť by to mohol len prezident Slovenskej republiky, a to tým spôsobom, že by rozpustil parlament. Pristúpilo by sa tak k prehodnoteniu doterajšieho zastúpenia občanov.

Aká ochrana materiálneho jadra je teda najúčinnějšía? Z uvedeného vyplýva, že ochrana prostredníctvom referenda. Jeho aplikáciou v takomto prípade by vzrástla jeho legitimita a tiež by došlo k zvýšeniu zodpovednosti NRSR za výkon jej ústavodarných právomocí.

Také široké spektrum ochrany ústavy ako schválenie zmeny materiálneho jadra občanmi neposkytne žiadna procedúra NRSR.

Potvrzovanie ústavných zákonov súvisiacich priamo s materiálnym jadrom Ústavy SR referendom by však znamenalo neprípustnosť prieskumnej právomoci Ústavného súdu voči ústavnému zákonu, lebo by mu chýbala potrebná legitimita.

Sudca, súdnictvo a jeho úloha v právnom štáte

Súdna moc má byť v každom demokratickom právnom štáte nezávislá. Je to znak, ktorý ju odlišuje od zákonodarnej a výkonnej moci, ktoré sú závislé od konkrétnej formy vlády, ktorú stanovuje ústava. Právny štát je teda bez nezávislého súdnictva nemysliteľný. Spomenuté vyjadruje *inštitucionálne záruky* sudcovskej nezávislosti konkretizované v čl. 124 a čl. 141 Ústavy.

Na personálnu nezávislosť sudcov, ktorú zaraďujeme do *osobných záruk*, možno nazerať z dvoch významov.

Všeobecný význam vyjadruje, že sudca nie je v nadriadenom alebo podriadenom vzťahu voči reprezentantom zložiek ostatných dvoch mocí. Má rovnocenné postavenie s každým z nich, či už ide o premiéra, ministrov alebo prezidenta Slovenskej republiky. Nezaväzujú ho príkazy, nariadenia alebo posudky iných osôb.

Osobitný význam, resp. rozmer osobných záruk zhmotňujú konkrétne opatrenia, ktoré zaisťujú garancie nezávislosti sudcov. Každý sudca vykonáva funkciu ako svoje povvolanie na profesionálnej úrovni, čo znamená, že má zákaz vykonávať akúkoľvek inú zárobkovú činnosť.

Z tohto pravidla existuje niekoľko výnimiek. Je to literárna, vedecká a umelecká činnosť a spravovanie vlastných majetkov. Ak by bol sudca členom politickej strany alebo hnutia, podľa ustanovení Ústavy SR sa musí participácie v nich vzdať ešte pred zložením sľubu do rúk prezidenta, čo upravuje článok 145a Ústavy.

Do osobných záruk možno zaradiť aj niekoľko ďalších. Napríklad kariérnou zárukou sudcu všeobecného súdu je nemožnosť preložiť sudcu bez jeho súhlasu, resp. proti vôli sudcu, alebo vykonávanie jeho funkcie na neobmedzené obdobie.

Kreácia rôznych sudcovských združení, záujmovej samosprávy sudcov a podobne sú zárukami stavovskými.

Medzi materiálne záruky zaraďujeme neznížiteľnosť platu, práva sociálneho zabezpečenia, dovolenka či nárok na dôchodok.

Zodpovednosť sudcov

Ako protiváha nezávislosti a prestíže postavenia sudcu vystupuje sudcovská zodpovednosť, ktorá má niekoľko foriem. Konkrétne trestnoprávnu, občianskoprávnu, administratívnu a disciplinárnu.

Trestnoprávnu zodpovednosť sudcu upravuje čl. 136 Ústavy SR. Na jeho trestné stíhanie a vzatie do väzby sa vyžaduje súhlas Ústavného súdu, čo ustanovuje čl. 136 ods.2. Ak by ústavný súd takýto súhlas neudelil, trestné stíhanie sa nesmie začať. V situácií, keď by súhlas odoprel, trestné stíhanie alebo vzatie sudcu do väzby je na základe čl. 136 ods. 4 počas trvania jeho funkcie vylúčené.

Tieto podmienky však nie sú vyjadrením trestnoprávnej imunity sudcov, ako sa často chybné interpretuje. Súhlas udeľovaný najvyšším orgánom kontroly ústavnosti je akoby procesnou prekážkou pred začatím trestného stíhania a má slúžiť ako ochrana sudcov, nakoľko ich úlohou je často aj rozhodovanie proti orgánom verejnej moci či štátu, ktoré by spomenuté trestnoprávne inštitúty mohli využiť na to, aby sudca proti nim nerozhodoval.

Administratívnoprávna zodpovednosť platí pre sudcov tak ako pre bežných občanov. Za priestupky alebo iné správne delikty zodpovedajú v plnej miere. Tento princíp sa uplatňuje aj v oblasti civilnoprávnej zodpovednosti.

Vnútoraná kontrola dodržovania povinností zo strany sudcov sa realizuje prostredníctvom disciplinárnej zodpovednosti vykonávanej disciplinárnymi senátmi. Vyvodzuje sa za disciplinárne previnenie sudcov. Táto zodpovednosť je prejavom internej kontroly justície, ktorú sama vykonáva.

Pri jej aplikácii je potrebné zistenie, či u sudcu nebola za konkrétne konanie už vyvodená zodpovednosť podľa administratívnoprávnych predpisov. Ak by totiž správny orgán jeho skutok prejednával, nemôže sa aplikovať aj disciplinárny rozmer zodpovednosti na základe zásady *ne bis in idem*. Medzi disciplinárne sankcie možno zaradiť napomenutie, preloženie na súd inej inštancie, pozbavenie funkcie či zníženie platu sudcov. Procesné záruky zabezpečuje existencia procesných princípov vzťahujúcich sa na činnosť súdov a sudcov.

Ako prvý možno spomenúť princíp viazanosti sudcov Ústavou SR a právom spomenutý v čl. 144 ods.1 ústavy. Vychádzajúc z neho možno vyvodiť záver, že postup sudcov v procese a forma ich rozhodovania sú upravené všeobecne záväzným právnym predpisom. Vzhľadom na členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii je sudca viazaný nielen právnymi predpismi SR, ale aj medzinárodným, resp. úniovým právom. Princíp právnej istoty vyžaduje nielen statický rozmer dodržiavania zákonov, ale tak isto dynamický rozmer. Ten vyjadruje, že sudcovia sú viazaní aj rozhodnutiami súdov vyšších inštancií v obdobných prípadoch. Sú nimi Ústavný súd SR, Súdny dvor EÚ a Európsky súd pre ľudské práva. V našich podmienkach však platí, že sudy nie sú judikatúrou zaväzované absolútne. Do procesných záruk zaraďujeme v každom prípade aj ďalšie procesné princípy, ako napríklad zákaz *denegatio iustitiae* (zákaz odmietania spravodlivosti), zásadu ústnosti a verejnosti konania, *in dubio pro reo*, princíp rovnosti strán, zásadu prezumpcie nevinoty či prítomnosť prísediacich, ktorý sa uplatňuje v trestnom súdnictve.

Zisťovanie nezávislosti súdov alebo sudcov je stanovované na základe kritérií určujúcich nezávislosť konkrétneho súdu alebo sudcu v konkrétnom prípade. Prvou podmienkou podľa Európskeho súdu pre ľudské práva je, že každý zo súdov má byť založený na základe ústavy alebo zákona, pričom ak by bol zriadený právnym predpisom nižšej sily, nie je to dostatočné a taký súd záruky nezávislosti neposkytuje.

Ďalším je spôsob ustanovovania sudcov do funkcie, na ktorom sa podieľajú všetky zložky štátnej moci. Nemenej dôležitá je dĺžka funkčného obdobia, ktorá je stanovovaná

spravidla na dlhodobé obdobie, pričom mandát nemá byť opätovne predĺžovaný. Prípadná prolongácia mandátu by bola riskantnou z dôvodu snahy sudcu o vyhovenie inštitúciám alebo orgánom, ktoré by ho mali voliť.

Poznáme aj existenciu záruk proti vnútorným a vonkajším vplyvom. Vonkajšími vplyvmi pritom rozumieme vplyv samotných procesných strán, médií, politických strán a hnutí či iných právnikov, prípadne lobistov. Pod vnútorné vplyvy možno subsumovať vzťahy v rámci justície.

Kritériá završuje nezávislé vystupovanie sudcov. Má súvis s ich správaním mimo profesionálneho prostredia, ktoré by malo byť zdržanlivé voči predstaviteľom iných mocenských zložiek či strán v procese. Nezávislé vystupovanie požaduje, aby sudca nebol asociovaný s inými zložkami moci, čo je však v praxi neľahkou úlohou z dôvodu, že aj sudca je len človekom, ktorý potrebuje okruh priateľov a známych. Nezávislosť súdництва plní dve funkcie, a to garanciu nestrannosti a spravodlivosti procesu a ochranu demokracie, demokratických hodnôt a ľudských práv a základných slobôd. Zárukou sudcovskej nezávislosti je tak isto *nestrannosť judikatúry*. Európsky súd pre ľudské práva ju skúma v subjektívnej a v objektívnej dimenzii.

Subjektívna nestrannosť sa reflektuje v nepredpojatosti, respektíve v nezaujatosti sudcov. Vyjadruje, že vzťah sudcu k prejednávanej veci, procesným stranám a predmetu sporu je neutrálny. *Objektívna nestrannosť* súvisí s vylúčením legitímnych pochybností sudcu k procesným stranám, ich zástupcom alebo predmetu sporu, čo znamená, že sudca nielenže nie je predpojatý, ale tak musí aj pôsobiť, resp. musí sa takým zdať. Ako hovorí zásada britského práva: „Justice must not only been done, it must also seem to be done.“⁸

V podmienkach Slovenskej republiky mal právny štát rôzne formy a stále sa vyvíja. Aj keď nie je tento proces jednoduchý, možno zmeny, ktoré prináša, hodnotiť pozitívne. Sú nimi nielen zmeny v systéme súdov, ale tiež aj v samotných zákonoch. Ako príklad možno uviesť vznik nových kódexov v civilnom procese a mnohé ďalšie reformy, ktoré majú byť užitočné nielen pre právnikov, ale najmä pre občanov.

Je snaha dosiahnuť stav konzistentnosti rozhodovacej činnosti súdov, dodržiavať princíp právnej istoty a prepracúvať právne predpisy tak, aby boli v súlade s požiadavkami dnešných potrieb občanov.

---

⁸ CIBULKA, E. a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky (ústavný systém Slovenskej republiky). Bratislava: PRAF UK, 2014. s. 314

Možno tak očakávať, že aj v našich podmienkach bude právny štát a jeho kultúra stále napredovať v pozitívnom zmysle ďalej.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOG, B.: Materiálne jadro Ústavy SR. Žilina: Eurokódex 2014, ISBN 978-80-8155-032-4
- BRÖSTL, A.: Právny štát. Pojmy, teórie, princípy. Košice: Medes 1995, ISBN 80-967499-0-0
- BRÖSTL, A.: Dejiny politického a právneho myslenia. Bratislava: Iura Edition 1999, ISBN 80-88715-39-3
- CIBULKA, Ľ. a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky (štátoveda). Bratislava: PRAF UK 2013, ISBN 978-80-7160-349-8
- CHOVANCOVÁ, J. – VALENT, T.: Filozofia pre právnikov, Bratislava: PRAF UK, 2008, ISBN 978-80-7160-248-4
- KAVICKÝ, R. – VALENTOVIČ, M.: Analýza súdnictva a jeho výkonnosti v období do roku 2010.
- KRSKOVÁ, A.: Dejiny politickej a právnej filozofie. Bratislava: Iura Edition, 2011, ISBN 978-80-8078-385-3
- OROSZ, L. – SVÁK, J. - BALOG, B.: Základy teórie konštitucionalizmu. Žilina: Eurokódex 2011,
- OTTOVÁ, E.: Teória práva. Bratislava: Heuréka 2010, ISBN 978-80-89122-59-2
- PRUSÁK, J.: Teória práva. PRAF UK 2001, ISBN 80-7160-146-2.
- PRUSÁK, J.: Vybrané kapitoly z modernej teórie štátu a práva. PRAF UK 1991, ISBN 80-223-0344-5.

Periodiká a zborníky:

- BRÖSTL, A.: K princípom právneho štátu, Právny obzor 1995, roč. 78, č. 5, ISSN 0032-6984, s. 359-362
- CAPEKOVÁ, J.: Základné princípy a charakteristika sociálneho právneho štátu, Právny obzor 2001, roč. 85, č. 1, ISSN 0032-6984, s. 78-82
- KRSKOVÁ, A.: Sudca v právnom štáte. Právny obzor. ISSN 0032-6994. Roč. 77, č. 3 (1994), s. 276-278
- OTTOVÁ, E.: Demokracia a právny štát. Právny obzor. ISSN 0032-6984, Roč. 81, č. 4 1998, s. 336-345
- PALÚŠ, I.: Funkcie demokratickej ústavy. Právny obzor, 84, 2001, č. 6, ISSN 0032-6984

Internetové zdroje:

PL. ÚS 17/08; <http://portal.concourt.sk/pages/viewpage.action?pageId=1277961>

I. ÚS 238/04, http://www.concourt.sk/rozhod.do?urlpage=dokument&id_spisu=17147

Iné zdroje:

PL. ÚS 48/03

PL. ÚS 42/95

THE MEANING OF THE LEGALITY FOR THE LEGAL ORDER OF THE POSTMODERN STATE

Mykola Vdovychenko¹

Abstract

The paper mainly concerns the concept of legality and its possible influence on the postmodern state's legal order in the framework of globalization and current changes in the dominant worldwide philosophy. The principles of legality are revised according to the author's views on the postmodern state's substance and its meaning for the globalized world as well as its integrity within humanity. The main purpose of the article is to analyse and reveal the potential of legality implementation in the legal order of the postmodern state and its relation to the law globalization process. The concept of the postmodern legality has been briefly mentioned and defined by the author, too.

Key words

legality, legitimacy, legal order, postmodern state, globalization of law.

Abstrakt

V článku sa prevažne rozoberá koncept legality a jeho potenciálny vplyv na právny poriadok postmoderného štátu v rámci globalizácie a súčasných zmien v dominujúcej svetovej filozofii. Princípy legality sú prehodnotené podľa názorov autora na podstatu postmoderného štátu a jeho vyznám pre globalizovaný svet a taktiež jeho integritu spolu s ľudstvom. Hlavným cieľom príspevku je analýza a odhaľovanie potenciálu implementácie legality v procese globalizácie práva. Tiež autorom bol stručne popísaný koncept postmodernej legality.

Klíčové slova

legalita, legitimita, právny poriadok, postmoderný štát, globalizácia práva.

Brief introduction to problematics

The problem of postmodernisation is very important and highly discussed in the modern society. Truly, it is worth of attention because of the potential crucial impact on the worldwide relations and sociocultural context. Nevertheless, the field of law should be also included in scientific discussions regarding globalization issues due to high importance of law for any developed society. We can bravely say that no substantial transformations of states can be possible without equally substantial changes in the legal order of such states. Therefore, it is necessary to understand all possible elements of law both separately and as a whole in the context of intensified globalization and upcoming postmodernity.

---

¹ Mgr. Mykola Vdovychenko, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně

Legality used to be mentioned along with legitimacy as highly interconnected notions². Since the beginning of the XX century, legal theorists has been discussing the place of both legality and legitimacy in any kind of legal systems and orders. Still, the question is – what is the place of these two concepts in the postmodern era of law and how lawyers and other people could understand and use such phenomena in order to prevent violation of basic human rights and freedoms in the context of total undermining of every traditional values and axiological systems?

This is, of course, a hard question that needs a lot bigger discussion and maybe even dissertations could be written (or has been already written) specifically on the topic related to legality and/or legitimacy importance and its place in globalized world, global law system or particularly in some of highly developed states as forerunners of real postmodern countries.

The goal of this paper is to consider these concepts more widely and from different perspectives trying to elaborate and present some structure of problematics, which should be resolved for the wellbeing of next generations.

Inherent nature of legality and legitimacy

Both legality and legitimacy are frequently used terms, but they are of a different kind. Legality is juridical concept and legitimacy is rather ethical one. Why it is so? Legality is an integral part of any law and legal order. It derives from legal rules and norms established in the particular state and its society. Legality describes what is legal and what is not, i.e. what is based on law and relevant legal regulations and what is not. If some act of state powers or some political action is in accordance with correct application of the adequate laws, thus, it is legal (what literally means that this action possesses certain ‘amount of legality’ within itself). Legitimacy is not a derivate from law, it is more like a marker that shows if something is truly lawful or not. Both of these concepts are highly sophisticated and it is almost impossible (but feasible) to extract their pure nature from their origins that take place in law, legal order, and political system of a particular state.

Generally speaking, we can illustrate the difference between legality and legitimacy using next example: (i) suppose that there is some legal act, which establishes some kind of rules applicable to whole population of the state, (ii) imagine that one of such rules regulates possibility of smoking in public areas, (iii) thus, if someone smokes in public area and is fined

---

² See: Schmitt, C. *Legality and Legitimacy*. Translated by J. Seitzer. 1st ed. Durham: Duke University Press Books, 2004. 216 p. ISBN 978-08223317.

Cotterrell, R. *Law's Community: Legal Theory in Sociological Perspective (Oxford Socio-Legal Studies)*. 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1997. 400 p. ISBN 978-0198264903

by a police officer walked nearby this is a legal action on the side of such police officer because he does it according to the applicable law and the violator should obey, (iv) but let us imagine that more than 50% of the total population in such country thinks that this law that restricts smoking in public areas is not truly a law and should be cancelled, they begin to declare its incongruity with their Constitution and start to demand its revision or abrogation stating that the law is illegitimate.

Therefore, we can model a situation when something is legal, but also illegitimate³. We can also freely imagine a situation when some actions are illegal, but legitimate⁴ – for example, when a society decides to dismiss its government not according to settled legal procedure but rather by peaceful protests and demonstration or even a revolution. In such case, there is few or no legality in this kind of actions, but these actions are still legitimate due to the population (usually citizens) expressions of their will. So, we can see that legitimacy derives from non-legal basis (from the will of people as it is presented in the example above) but it can exist only within a framework of law. Law itself is not a substance and it also has roots in non-legal foundation but it is an environment for legitimacy to exist, to be understood, to be realized by its bearer – the people.

As a result, we can find that legality and legitimacy are really interconnected within the framework of law, but they have neither hierarchical relations between each other nor similar origin.

Place and substantial values of legality and legitimacy in the postmodern state

It is quite obvious that XXI century will be (and already is) more and more important period for developing special approaches of preparedness to existing in globalized and postmodern world. When traditional values fail to explain current situation for people sometimes due to lack of their (values) internal [linguistic, cultural, philosophical, rational] ability of expressing [post]modern phenomena or peoples' disappointment in fundamental origin of such values – an individualistic approach of values defining is “in game”. It means that a postmodern human being is tired from metanarrations and mistrusts traditional explanations and system of values because of their attempts to dominate and rule over the person's private life and decisions. It is much easier and conformable for the postmodern citizen to create its

---

³ There is no need to demonstrate that there are plenty of possibilities to describe situations or actions both legal and legitimate as well as both illegal and illegitimate.

⁴ See: Weber, M. *The three types of legitimate rule*. Translated by H. Gerth. Berkeley Publications in Society and Institutions, vol. 4 (1). p. 1-11.

own system/-s of values that will be applicable in concrete situations in the way as this particular person wants, so that the values itself become very flexible and changeable.

Unfortunately for the author, the trend of postmodern concentration of attention and efforts is accented on consumption growing and individualistic personal space preservation. That is why the meaning of legality and legitimacy will depend on individualistic estimations of these notions true meaning for the social system and both political and cultural relationships within it.

In the postmodern world and numerous systems of values existing in it, we can hardly imagine that something (including values and even basic human rights) will be stable and traditional in the way as we are used to understand it now. Thus, every person will be responsible for giving the sense to both legality and legitimacy and quality of their senses.

It is most likely that some populations will prefer safety over freedom and others will prefer freedom over security. Moreover, there are possibilities for different kinds of freedom as the most fundamental value in the globalized and postmodern world. There can be freedom to consuming any kind of ‘goods’ including cultural, scientific and ideological ones, there can also be freedom to produce any type of ‘goods’ or freedom from influence of any moral standards or morality at all. We can easily list a lot of ‘freedoms-to-something’ and ‘freedoms-from-something’ that can be mutually implemented when it is useful in the context of postmodern relations. This means that in the postmodern state we cannot talk about legality and legitimacy as independent and self-sustained concepts. They will be always connected to the laws and legal rules of the particular postmodern state, but what is more important is that these notions will depend on a sum of all individualistic approaches to values sense-giving process of human beings in the society. Therefore, we cannot soundly consider that there is only one legality and one legitimacy within the particular postmodern state⁵, but there could be a plenty of legitimacies and legalities that even should not be in concordance with each other as Postmodern obligatorily dictates such existential conditions!

We will need to create and adopt completely new approaches and methodics in order to at least claim that we can understand, analyse, describe and improve the knowledge of these concepts transformed and evolved within postmodern era and global world conditions.

---

⁵ For more information on Postmodern and existing of “social times” see: Shkepu, M. *Architectonics of the social time* [in Russian]. 1st ed. Kyiv: Kyiv National Trade and Economics University Press, 2012. 314 p.

Afterword

The complexity and importance of the considered problem is hard to overestimate. Humanity needs to understand (and I mean the whole humanity, not only its particular and mostly separate individuals) the sense and nature of postmodernity, which is obviously not so easy to do. I doubt that Postmodern has already come and that Globalism has already developed to its highest possible extent. These concepts lie outside our empirical reach and all we can do is try to understand these phenomena by means of clear mind. Unfortunately, it is like trying to reach the unreachable space or move into the un-happened time – it is neither possible physically nor mentally, yet. The idea is in being prepared for that opportunity when we will become able to critically, constructively and the most important: substantially estimate the Global world and the Postmodern era of humanity. That is why we need to keep trying to set an effective communication between professionals and theorists of legal science and elaborate effective methods for legality and legitimacy implementation in unexpected conditions of the postmodern state realities.

Bibliography

- Cotterrell, R. *Law's Community: Legal Theory in Sociological Perspective (Oxford Socio-Legal Studies)*. 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1997. 400 p. ISBN 978-0198264903
- Schmitt, C. *Legality and Legitimacy*. Translated by J. Seitzer. 1st ed. Durham: Duke University Press Books, 2004. 216 p. ISBN 978-08223317.
- Shkepu, M. *Architectonics of the social time* [in Russian]. 1st ed. Kyiv: Kyiv National Trade and Economics University Press, 2012. 314 p.
- Weber, M. *The three types of legitimate rule*. Translated by H. Gerth. Berkeley Publications in Society and Institutions, vol. 4 (1). p. 1-11.

ECONOMIC VALUATION OF BIODIVERSITY IN INTRA AND INTER GROUP DEVELOPMENT

Piotr Krajewski¹

Streszczenie

W ciągu ostatniego półwiecza wiedza na temat stanu środowiska zmieniła się tak dalece, że zmiana polityki i instrumentów zarządzania środowiskiem, a następnie dostosowanie ich do aktualnych potrzeb, jest niezwykle trudna. Szczególne znaczenie mają niepokojące dane o stanie różnorodności biologicznej. Powody tych obaw są oczywiste, ponieważ wiąże się to z bezpowrotną utratą możliwych do uzyskania korzyści w postaci związków chemicznych mogących dokonać przełomu w medycynie, produkcji żywności itp. Jeszcze trudniej wyobrazić sobie, z jakimi stratami ekonomicznymi możemy mieć do czynienia w przypadku całkowitej utraty nie poznanych jeszcze organizmów, które mogłyby przyczynić się do postępu ludzkości i przysporzenia jej korzyści. Wszystko to rzutuje na realne obecne i przyszłe stosunki gospodarcze w obrębie danej społeczności i przyszłych pokoleń.

Summary

In the last 50 years the knowledge about the condition of the environment has changed so far, that the change in policy and environmental management instruments, and consequently adapting them to the current needs, is extremely difficult. The disturbing data about the state of biodiversity are particularly significant. Reasons for these concerns are obvious, because this involves the irretrievable loss of possible to obtain benefits in the form of compounds that could make a breakthrough in medicine, food production, etc. It is even harder to imagine with which economic losses we may cop with in case of the total loss of yet unknown organisms, which could contribute to the progress of humanity and bringing benefits. All of this has an influence on the factual current and future economic relations within the given community and future generations.

Keywords

biodiversity, economic valuation of biodiversity, intra- and inter-group justice.

Introduction. Economic and ecological importance of biodiversity

Regular rate of scientific and economic development in the postwar period strengthened a conviction of its normality, and almost deprived the society of the chance for forming a sense of the role and value of the environment. It made it difficult to join consciously in decision-making processes related to acquiring and distribution of benefits derived from biological resources. Certainly, it stimulated further development – beyond reasonable boundaries (sustainable) of management - until the moment of confirming a

---

¹ Dr hab. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, piotr529@wp.pl

irreversible damages impeding progress and production. Social costs resulting from it, turn out to be significant, not only because of the necessity for spending money on the ad hoc recovery actions, but also on limiting the acquisition of those goods or caused by complete their destruction. Natural heritage, especially the biological one, must therefore be protected not only because it is a value in itself and the source of so many goods for further life and development. It also shall be protected because the way of deriving profits from it is an expression of civilization and culture passed to us by previous generations, and which we should pass to the next ones.

As it was already mentioned, it is not easy (and sometimes impossible) to develop a procedure for the economic valuation of the numerous functions and ecosystem services. However, this difficulty should not justify behaviours causing the risk of irreversible loss of biological diversity. Therefore, if the economy of the traditional market mechanisms is not able to realise for example intergenerational justice in the use of resources we should direct our attention to new criteria and economic rules capable to modify consumer attitudes of modern human. Their effectiveness will be determined only by parallel work on the change of ethical and political attitude of the people [Boggia, p. 116-117].

In the face of the difficulties encountered by traditional economy, considering and assessing value of components and processes in the environment, the present efforts are directed at attempts to understand and connect with each other economic and ecological criteria in order to develop common principles of learning and managing ecosystems. Efforts in this direction must take into account not only the different visions by which modern man is guided in economic and environmental issues, but also new relations built between man and other man (requiring a wider, necessarily international and intergenerational look at it). The changes have gone so far that we can no longer responsibly talk about matters of the environment protection without regard to economic issues or economic viability, or about the economy functioning on the basis of the existing principles in isolation from the ethics and policy.

The economists analysing the problems of the environment are unanimous, that environmental issues require the inclusion of them in making economic decisions. What is more, there is a belief that in decision-making processes these issues should become a priority. Therefore, what is expected is a different interpretation and thinking of the complexity of the ecosystems that make up the environment of human life. The problem is that sustainability shall remain in their exploitation and the dynamics of social processes should be fitted in the dynamics of the natural processes for security of maintenance of all living

components of the environment. Such approach makes an attempt to reject the traditional separation of economy and ecology and indicates on a transdisciplinary interpretation of the observed every day phenomena. Moreover, in the range of changes, the concept of biodiversity is interpreted differently, as it is already beyond the sphere of purely biological provision of goods and services to human, but it is a necessary feature for the existence and development of human who must search for profitable solutions out of necessity. However, choosing this path requires overcoming many difficulties. At this moment the most important is the awakening of consciousness, that biodiversity - as for example fossil energy resources - is non-renewable resource, and its shrinking is not only irreversible, but also not fully possible to justify. The problem is that when we are talking about non-renewable resources, we refer to specific, well-known and defined things (such as oil, coal, or metal ores). In turn, when we refer to the biodiversity, we are talking about the characteristics of the inherited DNA, about the specific characteristics of the species or ecosystem attributes, so it is the indeterminate issue with a certain quality of shaping life and the way of the duration of the components of the system [Boggia, p. 124-125].

An example of the need for a change of mentality concerning the bio-economy is agriculture, which functioning of its economic-ecological systems founds on the existing from the beginning the direct dependence on the environment, especially biodiversity of used plants and animals. We should also remember about the existence of the eligible market expanded on a large scale of propagating materials (and thus having certain genetic characteristics). Today it is known that the states, which have preserved and disposed properly diverse biological capital (mainly plant and animal capital) which is relevant for the food production, can be considered as depositaries of these resources which the actual and potential value is growing along with the progress of science and the demand for them. Hence the need for transdisciplinary look at the eco-systemic reality shaped by the socio-economic factors.

Valuation of biodiversity

Attempts to assess the non-utilitarian value can be based on the criterion of the degree of uniqueness and the possibility of the replacement of a specific resource with other, similar, or generating a similar effect. Next to the quantifiable economically characteristics (especially in the case of biological goods) there are values, which essence we cannot specify, as they belong to the category of the future. Biodiversity belongs to such resources of which the possible ranges of use increase with subsequent achievements. Therefore, its future value is

unpredictable, but its uniqueness and hidden potential deserves taking into consideration in the economic accounts.

Valuation of non-utilitarian values of the functions and services of natural ecosystems (and thus non-market valuation) that have their origin in the biological diversity, must, therefore, be subject to at least approximate economic and market analysis. Lack of experience in this range urges to find and indicate the appropriate measurement units, which can accurately take into account the variety of immeasurable values and interests associated with biodiversity. In economics, it is assumed that the value of some goods are basically expressed in the prices shaped by the free market, and their size is justified by a consumer usability of the good and not the price of the production. In case of live natural resources the value of the good cannot be identified solely with its ability to satisfy temporary human needs, as the prices of goods and services offered by the environment usually contain also non-utilitarian elements. They are usually associated with satisfaction of human being from their existence or owning them. Therefore, also non-utilitarian part of such a good should have its measurable (economic or market) value, because only in this way it can be estimated for example the amount of compensation for the ecological damages costs of renaturalisation, restitution or protection. Consequently it can become the subject of trade, transactions and economic research [KACZMAREK, P. 25-36].

The economic analysis of the assessment of ²biodiversity value should be started with the claim that it is based always on a quite uncertain assumptions. It is among others the effect of the variety of definitions of biodiversity and the evaluation methods used for this purpose. To a certain extent it can also result from the continuously faint experience, because a man recently began to take an interest in the evaluation of biodiversity, specifically at the beginning of the 20th century. A special feature is that this interest does not apply to biodiversity itself, but rather the behaviour of a particular ecosystem or area, and therefore the specific benefits derived from biodiversity. Such an approach, despite its significance, leads to the (conscious or not conscious) neglecting of relations and secondary, periodic or random effects, which also have an impact on the final value of the item.

The problem is also specific and fragmentary nature of the analysed benefits obtained from the protection of some objects. The attempts concern exclusively their existence or

---

² In the economic value of natural resources, the market is generally assumed as a reference. We shall specify whether it should be confined to the results deriving only from the criterion of efficiency. Therefore, to acquire a market value by something it must come to the spontaneous process of allocation, in which the consumer choice, competition between producers, public good and the increments resulting from it will lead to uniting one all these values. The market mechanism is therefore based on four elements: exchange entities, exchanged goods, the principles and acts by which it is made.

recreational values, while others apply only to commercial values. Can simple summing of the ratings give you the actual value of the object? Whether such method can be successfully extended to biodiversity, which is the "factual circumstance", but also *the process*?

So how to make attempts to assess *the full economic value of biodiversity*? Other natural resources are a little easier is to assign them the value of a utilitarian and non-utilitarian character, which consists of a number of different categories of values [LIZIŃSKI, P. 146-163]³. In theory and in practice, division on the utilitarian and non-utilitarian values is sometimes ignored, and full economic value is presented as the sum of *the direct consumer value, indirect consumer value, optional value, hereditary value and existential value*. Among the utilitarian values the easiest to understand is the direct consumer value (utilitarian) resulting from the direct use of these resources or products derived from them. These are for example crops, wood, but also these products which are conducive to relaxation and recreation. The utilitarian indirect/ecological consumer value consists of values resulting from realising by the ecosystems their proper functions and services performed due to existing resources. The optional value is the current potential value of a resource that can be used in the future.

Non-utilitarian values are divided into inherited values, including the values assigned by the community and associated with the possibility of obtaining future benefits from a resource by other subjects or generations, and existential values, i.e. the values assigned to the resources only due to the fact of their existence⁴.

The full economic value of biodiversity is slightly different from the above presented basic schema of the full economic value. In this case, utilitarian values are divided into four categories:

- a) utilitarian direct values - basically related to agriculture, medicine and industry.

You can also divide them into the values associated with the simple consumption

---

³ Each natural resource, as well as services related to it, may have a different share in the full economic value. Moreover, these proportions may also change over time.

⁴ Such arrangement of values does not have symmetrical classification of external forms of expression of these values. In the case of utilitarian consumer direct values it is often still possible and it concerns to some extent also consumption indirect/ecological values. It is much more difficult to relate it to for example existential values. However, the mere fact that human logic commands to classify these values as non-utilitarian, but for psychological reasons we should not do this, because any value is not something foreign, external to human existence, but it belongs to the same category as other elements of utilitarian values. D. Pearce, R.K. Turner, *Economia delle risorse naturali e dell'ambiente*, Bologna, 1991, by: a. Boggia (and others), *Tutela della biodiversita affermazione tra politica e valutazione economica*, Milano 2002, p. 136.

A similar inaccuracy can be referred to the utilitarian value. This term can be replaced by utility. The correct value is only the exchange value expressed in money.

(raw food), manufacturing (e.g. for genetic improvement of breeds and varieties) and repeated consumption (tourism, leisure, recreation);

- b) utilitarian indirect values - are the ecological processes, which efficiency and effectiveness is connected with biological diversity;
- c) optional values - are the abilities to maintain and exploit the potential of resulted and related to the diversity of genes, species and ecosystems;
- d) quasi optional values – expressing the ability not to choose irreversible processes according to the assumption that in the future the information about these products will appear. This and the previous value, as theoretical concepts are understood. However, there are no methods to determine their pricing.

The non-utilitarian values include the fact of existence of living beings without connecting them with current or potential, probable the next use [BOGGIA, p. 134].

Taking into account the specific nature of the evaluation of biodiversity, it would relevant to think over its position with the respect to the whole economic environment. In this configuration, biodiversity is not only a resource in itself, for which there shall be made an attempt of full evaluation - as it has been presented above - but also a feature of many other environmental resources contributing to the creation of their full economic value. It results from the difference between the biological resources and biodiversity; the point is that the second one is the characteristic of the first one. It means that its economic importance should be limited only to the existential values.

Indicated differences in the economic evaluation of biodiversity values again return to the question of what value (values) shall be assigned to this mediocre resource? Probably neither the first nor the second approach cannot be considered in any case as the only one and just. Depending on the needs, it may appear proper to treat genetic diversity as quite autonomous characteristics of a particular biological resource, or to take into account only some of its contribution in the creation of another resource. Regardless of the chosen path, we should remember about both of the possibilities and existing differences between them (also methodological differences) [BOGGIA, p. 138-139]⁵.

---

⁵ While defining the values of biological diversity, there sometimes appear postulates to take into consideration factors purely ecological to emphasize their fundamental importance and impact on the maintenance of ecosystems, and hence the full economic value. It mainly concerns biodiversity as all the other values resulting from performed functions and services, interrelations and dependencies between species and organisms that affect for instance their productivity, indirect impact on other ecosystems, the basic values and the structure of the ecosystem. For these reasons, the full evaluation of the value is not possible without a number of simplifications allowing to reduce the complexity of the concept of the ecosystem in the level when it will be possible to administer it by using the available methodological instruments.

Indicated above difficulties in finding the way of full economic evaluation of such as specific resources as genetic resources, force to seek other satisfactory approach to the problem, which grows together with the awareness and knowledge concerning this topic. The assessment of the impact on the environment is a partial solution. Certainly such an evaluation could not be associated with the assignment of a specific monetary/money value; the thing is rather about *the procedure* assessing the impact of the planned project on the environment, so the procedure to maximize social benefits and create useful tool in the decision-making process (under the Aarhus Convention). Procedure for environmental impact assessment⁶ is a way of determining the nature and extent of the consequences of land use or implementation of public and private, construction and mining projects in the broadest sense. It was introduced by the European Community in the Directive 85/337/EEC⁷ providing for the use of it before issuing a decision. It involves collecting, analysing and presenting to the decision-maker all the information (including effects on human health) about the expected environmental effects resulting from taken investments. It is therefore an important instrument for facilitating the making of reasonable choices that are compatible with the ecological preferences and investment interests of human. However, it has its limitations – basically it is applied only to new projects and investment programs. Behind it there is hidden some important advantage, namely the preventive nature - when it carried out in the planning stage, it helps to avoid later (predictable) consequences. With reference to biodiversity, the preventiveness is an extremely important condition, because in case of insufficiently rigorous approach to maintaining the diversity ends with irreversible loss of species and the destruction of the entire ecosystems. Moreover, another limitation may be the fact, that these assessments shall be conducted for each project separately.

However, there is also another level of environmental impact assessment. It is *a strategic environmental impact assessment*. This instrument of assessment has been created in order to supplement and integrate the environmental impact assessment. The strategic environmental impact assessment was introduced by the Directive 2001/42/EC, which

---

⁶ In the first environmental impact assessment we cannot find any significant references to the problem of biological diversity, even if the Convention on Biological Diversity of Rio de Janeiro (1992) has contributed to concentrate seriously on this issue (cfr. Article 14 of the Convention). Despite proposing various methods, environmental impact assessment can be considered as the most effective instrument for the evaluation of biodiversity. It is due to the fact that any method modelled themselves on the bases of the assessment of the full economic value of biodiversity or other, but aiming at expressing it in money, cannot be applied in practice. It is about such a way of evaluation, which would be helpful in the development of the policy of biological resources protection and the role of biodiversity in this activity.

⁷ Article 1 Paragraph 1 of Council Directive 85/337/EEC of 27th June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment (Official Journal L 175 of 5 June 1985).

provides for its application for prepared and/or implemented plans and programmes which are likely to significantly affect the state of the environment, as well as sectoral policies (e.g. with reference to agriculture, forestry, power engineering, industry, transport, waste management and water tourism).

This procedure includes among others the preparing an environmental report, the carrying out of public consultation about the project or programme and the environmental report, taking into account of the environmental report and the results of the consultations in decision-making and the provision of information on the decision with justification and other measures in the field of monitoring. In the case of the predictable transboundary environmental effects of implementing the plan or programme it is necessary to enter into consultations with the society and the authorities of the endangered state. Member States shall also, subject to the obligation of monitoring the environmental impact resulting from the implementation of plans and programs for the determination of design at an early stage unforeseen and/or adverse factors affecting trade. Moreover, Member States shall monitor the significant environmental effects of the implementation of plans and programmes in order to identify at an early stage unforeseen adverse effects. It enables to undertake appropriate remedial action⁸.

However, the environmental impact assessment in many other environmental issues almost perfectly fulfills its task, and the approach of the environmental impact assessment to the protection of biodiversity is just as necessary as difficult. The biggest obstacle are the methodological difficulties, because the evaluation of biological diversity requires interdisciplinary combining of knowledge related to ecology and economy. Ecology provides information on the generated ecosystem services and functions of individual teams, whereas economy provides the tools for evaluating their value.

An important aspect of each procedure aimed at qualitative and quantitative measurement of genetic resources is the existence of threshold effects. Thus, the ability which is fundamental is to recognize risk border and an immanent nearness of the collapse of a given ecosystem's services. Such interrelations of the ecosystem processes with benefits obtained by man, differ in complexity and directness of impact.⁹ Getting familiar with it as

---

⁸ Cfr. Article 7 Paragraph 2 and Article 10 Paragraph 1 of the Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27th June, 2001. on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment (Official Journal of 21 July 2001 L 197/30).

⁹ We definitely cannot compare the final services of the direct importance for human (e.g. providing food, clean water) with services that do not directly affect human (e.g. those associated with pollination). It is difficult to accept by the local community its costs associated with the protection of some species to obtain benefits which always have a global dimension.

well as possible, after correlating with the proper economic calculus, may serve as economic compass protecting economic prosperity and securing healthy environment for modern society [EUROPEAN COMMISSION, p. 47]. The state of the natural environment, still mostly depends on the instruments (local, national and international) environmental policy (or lack of it), so rising market of public services and goods which are a function of biodiversity is still imperfect. The private sector in this field also is in its infancy, although there are new views for those wishing to invest in protection and management of genetic resources.

In this perspective, the economic and ecological assessment of ecological products and services, resigning from simplified diagrams of neoclassical economics, is based on the recognition of the extraordinary complexity of the living world. Thus, the evaluation procedures must take into account the ability to interpret and quantitatively assess the plurality of affecting factors. Growing human needs are leading to the recognition of the growing number of coexistent values assigned to one and the same good. The need to combine economic assessment with assessments carried out from biological, ecological or social point of view, has led to the definition of the complex value, which, in the case of the resources of the public importance takes the name of the *complex public value* emphasizing especially *the multidimensionality* of the evaluation process. Multidimensional evaluation is based on it, which is aimed at evaluation of all various values coexisting at the same time in each resource. Therefore, this assessment cannot rely exclusively on monetary indicator, but on the sum of economic and uneconomic indicators. Taking into account many criteria (apart from the fact that it is difficult) is certainly necessary, but also particularly useful, especially in comparative studies, because the results can become a basis for alternative decisions aimed at achieving the definite goals.

A useful solution would be a combination of evaluation in money with the complex public value. In reference to non-market goods value, the *conditional selection method* may be helpful (*choice experiment*). This solution is complex, taking into account a variety of factors, however, strictly subordinated to the monetary logic. It seems that the conditional selection method meets a variety of needs, but in the case of the evaluation of the more complex units as for instance whole ecosystems. With regard to a particular species (and therefore with the attitude on biodiversity on species level), it is worth to apply *the conditional valuation (contingent valuation)* based on differing utilitarian and non-utilitarian values.

Suggestions about the way of making the evaluation of biodiversity, depending on the level, differing one with another, are still imprecise and probably will remain, mainly due to

subjective reception of non-utilitarian values functions and ecosystem services. However, the fact is that the shrinking market for environmental goods and the progressive erosion of biodiversity generates the growth of interest in non-renewable genetic resources and diversity of the living world. There arises a kind of *economy of biodiversity*, and understanding it can help for example in:

- quantitative determination of financial and non-financial benefits of ecological goods;
- creating mechanisms for granting subsidies and the flow of public and private resources for the protection of the environment;
- obtaining political support due to a clear determination of the economic benefits of biodiversity for agriculture, industry, medicine, food production etc.;
- the development of instruments for evaluation of ecosystem services value of biodiversity, which are helpful in planning investments, estimating damages, the costs of remediation, etc.;
- the division of competences, determining the range of responsibilities, finding ways to improve the efficiency of business in protected areas [European Commission, p. 53].

Meanwhile, a complicated situation concerning the emerging market for genetic resources requires efficient national instruments of environmental policy according to international regulations. Delays in this regard can lead (and lead) to unnecessary tensions and unfair practices in the course of biological material.

Summary

Attempts to solve the problem of inserting biodiversity in economic and social indicators system (of course in order to determine its value) must be based on the responsible moving it from the category of concepts distantly related to the causes of this value's changes to the conceptual category, for which the insufficiency or lack of essential element becomes the distinguishing feature. This kind of change [BOGGIA, p. 93] shall be made together with the joining emotive, cultural and ideological elements to the conditions which decide about the state of biodiversity. This is how the biodiversity becomes the active (not passive, as it happened in the past) subject of the functioning of financial and economic markets.

The occurring process of "economizing" biodiversity must therefore take into account (next to the measurable values) also immeasurable and/or difficult to assess issues, as ethical or ecological issues. Only joint taking them into consideration - by adding them functional values - is able to affect efficiently (positively) the social, political and of course economic decisions. Therefore, human being changes his/her attitude to biodiversity. It does not mean disappearing of related to it difficulties, starting from the emotions concomitant with the decrease of biodiversity, ending with the difficulties of interpretation in exploring the complexity of ecosystems and temporal human possibilities. Overcoming these obstacles (perhaps) would specify the concept of biodiversity, make a human being more aware of his/her biological nature and distance him from overly anthropocentric vision of the world around him.

Bibliography

Council Directive 85/337/EEC of 27 June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment (Official Journal L 175 of 5 June 1985).

Council Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001. on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment (Official Journal of 21 July 2001 L 197/30).

The European Commission, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity. Preliminary report*, 2008, p. 47.

http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/economics/pdf/teeb_report_pl.pdf (28.12.2014).

Boggia (and others) (2002), *Tutela della biodiversita affermazione tra politica e valutazione economica*, Milano.

Kaczmarek M. (2007), Aspects of Biodiversity in the Relation Man-Environment, *Episteme* 4, p. 25-36.

Liziński T. 2012), The Problems of Valuation of Environmental Goods and Services in Rural Areas. Competitiveness and Services in Sustainable Development of Rural Areas, US, Scientific Notebooks 705, *Economic Issues of Services*, No. 89, p. 146-163.

Pearce D., R.K. Turner, (1991), *Economia delle risorse naturali e dell'ambiente*, Bologna.

ECONOMIC ANALYSIS OF LAW AS A GOOD QUALITY OF THE LEGISLATIVE PROCESS

Zdzisław Majkut¹

Abstract

The article attempts to discuss the economic analysis of law as a quality, that affects the legislative process. Regulations and legal standards are institutions, created by the state, to ensure efficient functioning of the entire national economic process. Institutional structures affect the behavior of people and businesses. The introduced changes in the law may negatively affect economic development or, on the contrary, create very favorable conditions for its development through the elimination of unnecessary and hampering economic development regulations and legal procedures. The article presents the most important issues of economic analysis of law on two examples: Germany and Slovakia. This discipline is the study of law with the use of economic tools. Currently, the economic analysis of law is developing at a rapid pace in comparison to other interdisciplinary social sciences. This analysis uses the relation between law and social norms. Furthermore, the objective of this article is to discuss the legal factors, that affect economic processes.

Keywords

The legislative process, Economic analysis of Law, Economic development

Economic conditions both internal and external in every country of the world are subject to constant change, which are associated with the implementation of necessary changes in the existing policies of various operators as well as the mutual relations of influence.

Regulations and legal norms are institutions, that are created by the state to ensure the smooth functioning of the entire national economic process. Institutional structures affect the behavior of people and businesses. Regulations and legal norms in turn create a legal system.

The legal system is a specific set of standards of conduct, which must be sufficiently proficient to solve a number of potential problems. The legal system must also be able to make allocation as well as loads, solve actual conflicts, control and regulate human behavior. Legal systems around the world, from the very beginning of its existence tended to develop, so there were new methods and approaches to the above mentioned problems. The traditional approach to regulation should be extended through the use of tools and methods, that are used in economic sciences, such as transaction costs, game theory or analysis of costs and benefits.

---

¹Prof. Zdzisław Majkut, Faculty of Economic Science, University of Warmia and Mazury, Poland

Today, the economic analysis of law is a very important area of interest of the new institutional economics and new political economy².

Legal norms, as formal institutions, provide a framework to ensure stability as well as transparency of solutions and relations in various areas of life, particularly in the economic sphere. The economy of a country can not function efficiently without an effective legal system, because there is a strong correlation between the quality of law and achieved economic results.

Created law can have a negative impact on economic development or, on the contrary, create very favorable conditions for its development through the elimination of unnecessary and hampering economic development rules and legal procedures.

At this stage it is very important to describe the issues of economic analysis of law (Law & Economics). This discipline is the study of law with the use of economic tools. Currently, the economic analysis of law is developing very rapidly compared to other interdisciplinary social sciences. This analysis uses the relation between law and social norms. Whereas the New Haven school believes, that all the negatively functioning aspects of the economy must be removed or repaired using regulations based on the analysis of the potential benefits and costs, so-called economic models.

Currently, the economic analysis is used not only for research purposes, but also for other social sciences. It is possible to effectively evaluate the effectiveness of the new regulations by detailed analysis and interpretation in terms of economic feasibility before its implementation (ex ante analysis). Sometimes, however, it is impossible to use the tools of economic analysis for this type of research³.

The quality of new laws, as well as its impact on the economy, is assessed in most countries in the world. Generally analyzed are only selected topics or specific laws, the importance of which is particularly important for the economy of the country. This article will discuss two examples of research from Germany and Slovakia.

---

²Pomaskow J., Ekonomiczna analiza prawa –alternatywa dla głównego nurtu ekonomii, *Współczesne Problemy Ekonomiczne* nr 11 (2015), *Zeszyty Naukowe* nr 858, p. 1.

³Jerzak M., Kitala M., *Prawo w gospodarce. Metodyka oceny oddziaływania prawa na gospodarke*, *Materiały i Studia*, Zeszyt nr 276, Warszawa 2012, p. 4.

In Poland, a number of quantitative and qualitative research of law was implemented, but it focused exclusively on a few specific issues - for example on the administrative burden or costs of economic activity resulting from the applicable legal regulations in Poland.

The purpose of this article is to discuss the legal factors, that affect economic processes. From this point of view, it is essential to identify the areas of the economy that in greatest point affect its smooth functioning and accelerate economic growth. Basically, there are three main areas of interaction, such as the labour market, institutional environment and business competitiveness and economic development⁴.

Studies on the lawmaking process, in vast majority, discuss issues of the process of legislation, because every country in the world uses other practices in the law-making process. In many countries in the world, before they start legislative work on a new legal act, first analysis of the baseline scenario is carried out, which contains the basic variables that are very important because of the matter of the Act. The consideration of several variants of the planned changes to the legal regulation is implemented, together with its potential future consequences, taking into account external conditions. It is also necessary to estimate the potential costs of the introduction of new legislation as well as the possible benefits. Though some countries carry out assessment of the economic impact of the introduction of new regulations, they still do not take them into account when adopting the final version of the Act.

More and more countries understand the economic importance of improving the process of lawmaking. Importance of this process for the functioning of the economy, was confirmed by the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), which has developed specific recommendations for the process of creating new legal norms, which are used by a growing number of countries⁵.

According to the Polish procedure, proposal of Acts, that are submitted by the government, should be preceded by a thorough analysis and evaluation of the economic

---

⁴Walczak W., Analiza czynników wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw, E-mentor nr 5(37)/2010, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/37/id/784> (Internet access: 10.11.2016).

⁵*Recommendation of the Council on Improving the Quality of Government Regulation*, 9 marca 1995 r., C(95)21/FINAL, Organisation for Economic Co-operation and Development, *Regulatory Impact Analysis. Best practices in OECD Countries*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 1997; *OECD Guiding Principles for Regulatory Quality and Performance, Building an Institutional Framework for Regulatory Impact Analysis (RIA): Guidance for PolicyMakers*, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005, <http://www.oecd.org/dataoecd/24/6/34976533.pdf>; *Regulatory Impact Analysis: A Tool for Policy Coherence*, OECD Reviews of Regulatory Reform, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 2009.

results of the proposed regulation. First, guidelines for the Act are developed by the government, which are then forwarded to the interdepartment and public consultations, which are the basis for the preparation of the Act. A proposal of the Act should be accompanied by a justification of legal change, as well as the regulatory impact assessment (RIA). If the project is approved by the government, the work on this Act will begin in the parliament. A disadvantage of the RIA is often a lack of or poor quality of the analysis of the potential economic costs or benefits. Basically, the designers focus exclusively on identifying the economic impact of the new Act on public finances.

Many countries around the world understand the great importance of the legislative process as well as its impact on the national economy. Below two examples of analyzes are presented, that have been developed in Germany and Slovakia⁶.

In Germany, in the years 2005-2007 special project "Gesetz-Check" was carried out by the Initiative New Social Market Economy, and in 2007 its results were published. In this study, a group of experts has analyzed about 700 Acts, that were passed by the Bundestag in 2005-2007. Several aspects of these laws were analyzed, i.e.: the key characteristics of the proposed solutions, durability, clarity of language, the economic impact on the national economy. Since 2005, the Institute of the German Economy in Cologne (IW Köln) with *WirtschaftsWoche* (Economic magazine) created monthly evaluation of selected decisions of the Federal Government of Germany. The analysis was to determine the effect of new legal solutions to the socio-economic development of the country. The basic criterion in this study was the level of impact on the economic situation. Regulation, which was analyzed, could receive from 0 to 5 points, in addition to evaluation, justification was also necessary. This study has also been expanded to include additional materials, such as surveys of citizens, teachers and entrepreneurs on current economic issues, which were discussed at that time on the international arena.

---

⁶Jerzak M., Kitala M., op.cit., p. 7.

Table 1. Exemplary assessment regulations, which were conducted by IW Köln

Activity	IW Kölnassessment (0-5)	Justification of assesment
1	2	3
<p>In 2011, the Bundestag approved the extension of the European Financial Stability Facility (European Financial Stability Facility - EFSF, the activity was evaluated in October 2011)</p>	5	<p>The high rating was due to the fact, that the strengthening of the EFSF reduces the risk to the stability of the financial market</p>
<p>In 2012 the draft of the Act was prepared, which provided the deduction of income tax expenses or the use of accelerated depreciation in the area of thermal isolationof buildings (the activity was evaluated in February 2012)</p>	4	<p>IW Köln estimated, that it was the appropriate instrument to introduce incentives to invest in order to reduce energy consumption. As the housing in Germany is, as well as in other countries, the economic sector with great potential to reduce carbon dioxide emissions.</p> <p>The introduction of tax changes could affect the reduction of external costs, which are linked to global warming.</p> <p>IW Köln proposed extending thegroup of potential beneficiaries because tax relief was provided only for citizens financing investments from own funds.</p> <p>The federal states were reluctant to this Act, because it feared a reduction in budget revenues.</p>
<p>The Act draft, which assumed the indexation of tax</p>	3	<p>The decision of the Federal Government of Germany was positively</p>

<p>thresholds (the activity was evaluated in November 2011).</p>		<p>assessed, however, it did not provide a permanent mechanism of indexation of tax thresholds. Since its introduction it was not announced, then its score was 3.</p>
<p>Draft of the Act on measures supporting economic growth (the activity was evaluated in February 2010). The most important proposals of the Act concerned the increase in child tax credit, child benefits and facilitations in the tax law (i.e. reduction in the VAT rate on accommodation services from 19 percent to 7 percent).</p>	<p>2</p>	<p>The vast majority of proposed activities in the draft of the Act was not related to stimulation of economic growth and social policy. Many doubts aroused about the extent, to which these expenses would be transformed into increased consumption. IW Köln decided, that the reduction of VAT on accommodation services represent a new form of grants. In the survey, which was carried out among 700 companies, only 7 percent considered that the proposed new regulations in a positive manner will affect their business, 49 percent considered it neutral and 36% said, that the effects of these regulations are difficult to predict. The proposed measures could delay the introduction of the reform of the tax system.</p>
<p>The decision, which was issued by the federal government for hastened, than originally planned, closure of a nuclear power plant as a result of failure of the power plant in Fukushima, the activity was evaluated in June 2011.</p>	<p>1</p>	<p>It was marked only one point because of the lack of an analysis of the costs and benefits of the proposals. Withdrawal from nuclear energy is a very expensive solution, because in such a situation the production of conventional or renewable energy or increase import from abroad should be</p>

		increased. This is due to rising prices, reduced competitiveness of energy-intensive industries as well as the deterioration of the financial position of energy companies and a reduction in tax revenues.
<p>The decision of the federal government concerning the withdrawal of elements of e-government: payroll documentation in electronic form - ELENA, the effect was evaluated in August 2011.</p> <p>The aim of the ELENA system was to replace the document in a paper form from 2012, which was sent by the German employers to the Federal Employment Agency and the social security system. There were a lot of doubts concerning the safety of the system, so the federal government has decided to abandon this project.</p>	0	<p>The decision to withdraw from the ELENA system hampered the development of e-government and widespread use of electronic signatures, as well as negatively affected the burden of public administration. The employers also suffered significant costs to adapt their systems to ELENA.</p>

Source: Jerzak M., Kitala M., Prawo w gospodarce. Metodyka oceny oddziaływania prawa na gospodarke, *Materiały i Studia, Zeszyt nr 276*, Warszawa 2012, p. 29.

Institute of Economic and Social Reforms (INEKO) is an institution, that assesses new legal regulations in Slovakia. This Institute in the period from 2000 to 2008 within the framework of the project HESO published quarterly brief development as well as the annual shared summary, which contained a detailed assessment of the enacted legal measures, that essentially influenced the social-economic processes in Slovakia. Such an assessment was

carried out by a professional team, which included: experts and economic journalists, academics, entrepreneurs, trade unions and non-governmental organizations⁷.

The assessment carried out by the above-mentioned experts was based on two main criteria: the acceptance of the measures by an expert, adopted as an effective solution to the problem (- 3 as an overwhelming disapproval, 3 + means overwhelming acceptance) as well as the importance, that the new legal regulation can have an impact on the of socio economic conditions in Slovakia (the importance and need for changes in a given area). The indicator of significance of socio-economic conditions of Slovakia could be marked from 0 percent to 100 percent. The overall assessment INEKO is the product of these two indicators (scale from - 300 to +300). This product was formed as the basis of periodical and annual rankings of individual actions. In some cases, the mechanisms and the expected effects with experts' opinion were also described. The analysis has included, apart from the legal regulations, also the decisions of the Slovak government (eg. government strategies, policy papers, decisions of privatization, regulation) and the decisions of state institutions, moreover, the decisions of the European Commission.

Table 2. Exemplary evaluation of the activities of socio-economic character, that have been implemented by INEKO.

Działanie	Ocena łączna (- 300, +300)	Jakość działania (-3, 3)	Znaczenie działania (0%, 100%)	Komentarz/uzasadnienie oceny
1	2=3*4	3	4	5
Slovakia's accession to the European Union (ratification in the third quarter of 2003)	219,3	2,31	94,9	Joining the European Union has had a positive impact on the economic development of Slovakia, although in some areas the most favorable conditions for

⁷Zachar D., *Economic and Social Measures in Slovakia*, The HESO Project, Institute for Economic and Social Reforms, Bratislava 2008, www.ineko.sk/file_download/464/Slovakia-2008-web.pdf (Internet access on 10.11.2016).

				Slovakia had not been acquired.
In the second half of 2007, Slovakia joined the Schengen zone	213,9	2,74	78,0	The changes have been very beneficial for Slovak citizens and businesses, thanks to the principle of free movement of persons. Unfavorable was the loss of part of tourists from the former Soviet Union territory due to the introduction of mandatory visas.
Activities were adopted related to the privatization of state gas company SPP in I quarter of 2002	173,1	2,02	85,6	With the privatization of this company, the influence of politicians on its activities was limited, the whole process had a transparent nature and the price was at a very satisfactory level.
In 2009, the euro currency was introduced in Slovakia.	165,6	1,91	86,9	Key benefits identified by the experts include: the elimination of exchange rate risk and transaction costs. Furthermore, the introduction of the euro abolished the ability to conduct own monetary policy by Slovakia. Adoption of the euro could negatively affect the growth of inflation.

In the fourth quarter of 2003 linear personal income tax - 19% was introduced	142,6	1,69	84,4	The introduction of a linear income tax was a flagship economic reform, which simplified the tax system and reduced the burden in income taxes, by which investment attractiveness of Slovakia has increased, as well as the purchasing power of citizens.
In the third quarter of 2004, reform of public finances was carried out.	137,1	2,09	65,5	The aim of this action was to increase the public finance discipline, tighter borrowing conditions and guarantees. Long-term and performance-oriented budgeting was introduced.
In I quarter of 2003 25 railway lines for passenger traffic were closed.				These activities had rationalistic character because of the need for a comprehensive reform of public railway transport.

Source: Jerzak M., Kitala M., Prawo w gospodarce. Metodyka oceny oddziaływania prawa na gospodarce, *Materiały i Studia, Zeszyt nr 276*, Warszawa 2012, p. 29.

Summary

The intent of the author of this article was to present the economic analysis of law as a good quality affecting the legislative process and the principles of the impact of enacting legislation on the economy. Each newly introduced Act of law should be assessed according to the same economic criteria. Transparent economic indicators can be used by many individuals and institutions, that are involved in the lawmaking process. Effective methods should be used

to analyze the potential economic impact of new legislation and it creates favorable opportunities for the analysis of many difficult aspects of the entire process of legislation.

Bibliography

Jerzak M., Kitala M., Prawo w gospodarce. Metodyka oceny oddziaływania prawa na gospodarkę, *Materiały i Studia, Zeszyt nr 276*, Warszawa 2012;

Pomaskow J., Ekonomiczna analiza prawa –alternatywa dla głównego nurtu ekonomii, *Współczesne Problemy Ekonomiczne nr 11 (2015), Zeszyty Naukowe nr 858*;

Recommendation of the Council on Improving the Quality of Government Regulation, 9 marca 1995 r., C(95)21/FINAL, Organisation for Economic Co-operation and Development, *Regulatory Impact Analysis. Best practices in OECD Countries*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 1997; *OECD Guiding Principles for Regulatory Quality and Performance, Building an Institutional Framework for Regulatory Impact Analysis (RIA): Guidance for Policy Makers*, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005, <http://www.oecd.org/dataoecd/24/6/34976533.pdf>; *Regulatory Impact Analysis: A Tool for Policy Coherence*, OECD Reviews of Regulatory Reform, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 2009.

Walczak W., Analiza czynników wpływających na konkurencyjność przedsiębiorstw, *E-mentor nr 5(37)/2010*, <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/37/id/784> (Internet access: 10.11.2016).

Zachar D., *Economic and Social Measures in Slovakia*, The HESO Project, Institute for Economic and Social Reforms, Bratislava 2008, www.ineko.sk/file_download/464/Slovakia-2008-web.pdf (Internet access on 10.11.2016).

RECEPCJA PRAWA KANONICZNEGO W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

RECEPTION OF CANON LAW IN THE POLISH LEGAL SYSTEM

Lesław Krzyżak¹

Streszczenie

Artykuł przedstawia, w jaki sposób dokonuje się recepcja prawa kanonicznego w polskim systemie prawnym. Omawia jej przebieg w dwóch nurtach: poprzez ustanowienia gwarancji wolności religijnej, na drodze odesłań ustawowych, a także poprzez wprowadzanie do prawa państwowego pojęć, instytucji i norm, wywodzących się z prawa kanonicznego. Stwierdza, iż przyjęcie prawa kanonicznego do obowiązującego w państwie polskim porządku prawnego, nie jest jeszcze pełne i zupełne we wszystkich dziedzinach życia. Wątpliwe są rozstrzygnięcia, dotyczące między innymi: małżeństw konkordatowych, ochrony rodzin i dzieci, statusu nauczycieli religii i samej religii w szkołach publicznych, fundacji kościelnych itp. Sugeruje, iż działania prawników powinny zmierzać do tego, by prawo kanoniczne funkcjonowało w stosunkach wewnętrznych państwa, jako część obowiązującego porządku prawnego. Mimo tego, że bilateralną współpracę między państwem a Kościołem w Polsce można uznać za prawidłową, życzliwą i raczej dobrą, warto postulować, żeby, dzięki unormowaniom prawnym, odnoszącym się do prawa kanonicznego i świeckiego, była ona jeszcze bardziej owocna.

Słowa kluczowe

prawo kanoniczne, prawo państwowe, recepcja, bilateralizm.

Summary

The article shows how to make the reception of canon law in the Polish legal system. Discusses its course in two directions: by establishing a guarantee of religious freedom in the way of referrals laws, as well as through the introduction of a state law concepts, institutions and standards, derived from canon law. It states that the adoption of canon law to force in the Polish law is not yet full and complete in all areas of life. Doubtful are the decision concerning, among other things: marriage concordat, the protection of families and children, the status of religion teachers and the same religion in public schools, foundations, church, etc. This suggests that the activities of lawyers should seek to ensure that canon law functioned in the internal relations of the state, as part of the legal order. Despite the fact that the bilateral cooperation between the state and the Church in Poland can be regarded as normal, benign and rather good, it is postulated that, thanks to the arrangements governing law, relating to canon law and secular, it was even more fruitful.

Keywords

canon law, state law, reception, bilateralism.

---

¹ Dr. Lesław Krzyżak, Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego

Wprowadzenie

Oprócz polskiego prawa państwowego, na terytorium kraju obowiązuje też prawo kanoniczne. Jest ono wewnętrznym prawem Kościoła katolickiego, rozumianego, jako zorganizowana wspólnota ludu Bożego, istniejąca i działająca w Polsce oraz posiadająca swoją niezależność i autonomię wewnętrzną. Kościół i państwo są wprawdzie społecznościami odmiennej natury, ale nie da się ich całkowicie od siebie oddzielić, zwłaszcza w kraju, gdzie Kościół katolicki, od przeszło 1000 lat, jest związany z narodem i należy do niego zdecydowana większość polskich obywateli. Przez wieki wyraźnie oddziaływał on (i dotąd oddziałuje) na świadomość Polaków. Jest czynnikiem współtworzącym życie społeczne w państwie. Wpływa na poziom życia duchowego, a także na kulturę mieszkańców kraju.

Zawsze, a zwłaszcza po okresie przemian ustrojowych, istniała potrzeba ponownego ułożenia relacji prawnych między państwem a Kościołem, na dodatek na podstawach innych, niż wcześniejsze, funkcjonujące w ustroju komunistycznym. Bytowość zarówno państwa, jak i Kościoła oraz ich układy wzajemne, mają na celu współdziałanie dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego. W demokratycznej Polsce wzajemne relacje między nimi są uregulowane następującymi ustawami: Konkordatem z 1993 roku², Konstytucją z roku 1997³ i ustawą o stosunku państwa do Kościoła katolickiego z 1989 roku⁴.

Przywołane akty uznają autonomię i niezależność Kościoła oraz możliwość posługiwania się w prawie państwowym – prawem kanonicznym. Sposoby wzajemnych regulacji określa zasada bilateralizmu. Jest ona traktowana tak, jak wszelkie sformalizowane sposoby regulacji stosunków wzajemnych, między władzą państwową i związkami wyznaniowymi o uregulowanej sytuacji prawnej. Dodajmy, że jednym z tych związków wyznaniowych (szczególnych; ze względu na jego liczebność, czas istnienia i rolę, jaką odgrywa w życiu narodu) jest Kościół katolicki. Państwo i Kościół (na mocy Konkordatu) powinny respektować wzajemną niezależność i autonomiczność. Obydwie strony mają obowiązek wzajemny poszanowania prawa. Kościół jest zobowiązany przestrzegać państwowego porządku prawnego, a państwo (analogicznie) ma obowiązek poszanowania prawa wewnętrznego (kanonicznego) Kościoła.

---

² Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1993 r., nr 51, poz. 318.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997, nr 78, poz. 483.

⁴ Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 maja 1989 r., Dz. U. z 1989 r., nr 29, poz. 154.

Prawo kanoniczne Kościoła katolickiego

Prawo kanoniczne jest prawem własnym Kościoła, jako wspólnoty niezależnej, autonomicznej i pierwotnej w stosunku do państwa polskiego⁵. Kościół istnieje bowiem w ramach państwa i funkcjonuje w jego porządku prawnym, jako podmiot samoistny, tak w obrębie prawa prywatnego, jak też publicznego. Państwo nie ma żadnej kompetencji do podejmowania regulacji w zakresie jego niezależności i autonomiczności. Kościół obejmuje wszystkie sprawy, określane jako *causae mixtae* (nie tylko dotyczące spraw wiary i religijnego kultu, ale też szkolnictwa, nauki, pomocy społecznej, zdrowia publicznego czy gospodarki komunalnej). Są one regulowane przez państwo na drodze ustawodawczej. Zatem prawo państwowe i kanoniczne zbiegają się. Następuje recepcja prawa kanonicznego do obowiązującego porządku prawnego państwa. Prawo kanoniczne jako *lex specialis* jest dopuszczone wszędzie tam, gdzie Kościół podejmuje działalność zgodną ze swoim powołaniem. Zostało ono opracowane i skodyfikowane dla zaradzenia we wszystkich sytuacjach, jakie tylko przewidzieli twórcy jego kodyfikacji.

Trzeba pamiętać, że niektóre normy kanoniczne, ze względu na swe Boże pochodzenie, mają charakter fundamentalny i ze swej natury nie podlegają żadnym zmianom. Inne, w większości stanowiące uzupełnienie unormowania, posiadają wręcz nadzwyczajną zdolność adaptacji do najrozmaitszych okoliczności miejsca, czasu i osób. Prawo kanoniczne dopuszcza nawet *epikeię* (zwaną nadprawnością albo cnotą słuszności), czyli dokonanie czynu niezgodnego z prawem powszechnym, na podstawie rozważnego samostanowienia podmiotu (podobnie jak świeckie, w odniesieniu do sprzeciwu sumienia). Właściwie nie ma takiej możliwości, żeby ustanowione przepisy prawa nigdy i w żadnym przypadku nie zawodziły. Prawodawcy biorą więc pod uwagę to, że w niektórych wypadkach, przestrzeganie ustalonych przepisów sprzeciwiałoby się sprawiedliwości i dobru ogółu (które jest przecież celem prawa). Porządek prawny Kościoła jest zatem dynamiczny. Pozostaje doświadczeniem, w którym konieczna zbieżność istnienia i powinności (to jest istoty i formy, równości i pewności) w jednakowym stopniu prowadzi do koniecznego, ale znaczącego przewyższenia przeciwstawień i sztywności, nakładanych przez każde doświadczenie prawne⁶.

Kanoniczne unormowanie prawne jest otwarte; przyjmuje nowe podmioty i odmienne wartości ustrojowe, choćby tylko ludzkie. Jego otwartość w stosunkach i w relacjach z innymi

---

⁵ Uruszczak W., *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim*. „Annales Canonici” 2007, nr 3, ISSN 1895-0620, s. 9.

⁶ Pompedda M. F., *Słowo wstępne*. W: Gerosa L., *Interpretacja prawa w Kościele. Zasady, wzorce, perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003, ISBN 83-7318-253-5, s. 16 – 18.

systemami prawnymi, zawsze ma na celu coraz lepszą służbę duchowemu dobru człowieka i narodu. Prawo kanoniczne (podobnie jak wewnętrzne prawo związków wyznaniowych) nigdy nie było uznawane za równorzędne prawu państwowemu. Prawem stawały się raczej normy, ustanowione przez władzę państwową albo przez nią zaakceptowane. W prawie wyznaniowym PRL, dominująca była teoria statutowa. Korespondowała ona z koncepcją Kościoła jako organizacji prywatnej. Dziś w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunki państwa i Kościoła kształtują się według modelu niezależności skoordynowanej, czyli na zasadzie uznania przez państwo pełnej autonomii Kościoła i jego prawa do aktywności w życiu społecznym i publicznym. Nie obejmuje ona jedynie sfery kultu, ale także działalność we wszystkich dziedzinach zainteresowania Kościoła (np. szkolnictwo, pomoc społeczna, nauka, kultura, zdrowie)⁷.

Gwarancje wolności religijnej i odesłania ustawowe

Recepcja prawa kanonicznego w polskim systemie prawnym dokonuje się dwojako: poprzez ustanowienia gwarancji wolności religijnej oraz na drodze odesłań ustawowych, a także poprzez wprowadzanie do prawa państwowego pojęć, instytucji i norm, wywodzących się z prawa kanonicznego.

Recepcja prawa kanonicznego do państwowego ma miejsce tam, gdzie ustawy państwowe wyraźnie odsyłają do przepisów prawa wewnętrznego związków wyznaniowych albo wprost do prawa kanonicznego Kościoła katolickiego. „Odesłania takie są wyrazem akceptacji ustawodawcy państwowego dla regulacji kanonicznej, a zarazem zobowiązują organy państwowe i obywateli do uznawania tej regulacji”⁸ – podkreślił Wacław Uruszczak. Na podstawie odesłań do prawa kanonicznego, następuje bowiem jego uznanie za część obowiązku prawnego, obowiązującego w państwie. Wtedy sądy i organy administracji państwowej są zobowiązane do stosowania prawa kanonicznego w tym zakresie, czyli do ocen prawnych w świetle tego prawa i wyciągania konsekwencji, wynikających z niego.

Do prawa kanonicznego odsyłają na przykład poszczególne artykuły Konkordatu. I tak, artykuł 5. odnosi się do uznania osobowości prawnej kościelnych jednostek organizacyjnych. Gwarantuje Kościołowi w Polsce swobodne pełnienie swojej misji i jurysdykcji, zgodnie z prawem kanonicznym. *Ratio legis*, respektując świecki charakter państwa, odwołuje się do zasady poszanowania wolności religijnej, jako wartości uniwersalnej. W omawianym artykule następuje uszczegółowienie generalnej gwarancji z art.

---

⁷ Uruszczak W., *Recepcja prawa kanonicznego ...*, op. cit., s. 6 – 7.

⁸ Ibidem, s. 10.

25 Konstytucji RP. W Polsce istnieje bowiem rozdział Kościoła od państwa, chociaż *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* nie wprowadza zasady „świeckości” państwa. Potwierdza tylko jego bezstronność w sprawach światopoglądowych i religijnych. Wyraźnie mówi o tym art. 25 ust. 2 brzmiący: „Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę wyrażania ich w życiu publicznym”⁹. Strona rządowa jest zatem zobowiązana do nieingerencji w działalność kościelną, podejmowaną na podstawie prawa kanonicznego.

Kościół ma prawo do swobodnego i publicznego pełnienia misji oraz tworzenia i modelowania właściwych mu struktur terytorialnych i personalnych, a także zarządzania i administrowania nimi (artykuł 6. Konkordatu). Strona państwowa w tym względzie zagwarantowała poszanowanie wyłącznej kompetencji władzy kościelnej. Ta, niezależnie od świeckiej, obsadza urzędy kościelne, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego (artykuł 7.). Ma też zapewnioną wolność sprawowania kultu religijnego; bez względu na obrządek, byleby tylko w zgodzie z prawem kanonicznym (artykuł 8.). Konkordat zawiera też dalsze, szczegółowe postanowienia, odwołujące się do prawa kanonicznego, a dotyczące małżeństwa i nauczania religii. Również w artykułach 14. i 19. znajdują się odwołania do prawa kanonicznego. Pierwszy przyznaje Kościołowi prawo prowadzenia placówek oświatowych i wychowawczych oraz stowarzyszeń kościelnych, a drugi daje wiernym prawo do zrzeszania się, zgodnie z własnymi przekonaniami i prawem kanonicznym¹⁰.

W państwowym porządku prawnym obowiązuje wybrana część norm prawa kanonicznego. Na przykład w tworzeniu organizacji kościelnych nie stosuje się przepisów ustawy *Prawo o stowarzyszeniach*¹¹, bo organizacje kościelne mogą być tworzone w ramach określonych prawem kanonicznym. Prowadzą też tego typu działalność. Tutaj prawo kanoniczne działa w sferze wolnej od regulacji prawa państwowego. Sfera wolności jest bowiem konsekwencją świadomej rezygnacji państwa ze stosowania, w odniesieniu do organizacji kościelnych, państwowej regulacji prawnej i akceptacji istniejącego stanu rzeczy. W państwowym porządku prawnym, wynikającym z prawa kanonicznego, uznaje się

---

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej ..., op. cit.

¹⁰ Krukowski J., *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 2000, ISBN 83-228-0856-9, s. 308 – 323.

¹¹ Odon M., *Stowarzyszenia i organizacje religijne*. W: - Misztal H., - Stanisław P. (red.), *Prawo wyznaniowe*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne, 2003, ISBN 8373003134, s. 362.

osobowość prawną tych organizacji, w ramach określonych przez artykuł 34. ustęp 3. ustawy z 1989 roku o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego¹².

Administracji kościelnej podlegają cmentarze kościelne. Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych¹³ zezwala związkom wyznaniowym na zakładanie i prowadzenie cmentarzy. Władza kościelna decyduje wówczas o ich utworzeniu i zamknięciu. Cmentarze kościelne podlegają administracji kościelnej. Jej zasady określa prawo kanoniczne powszechne w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* w kan. 1240 c - 1243) oraz prawo partykularne (kan. 1243)¹⁴. Prawo parafii do posiadania cmentarza, zarządzania nim oraz jego zakładania i poszerzania, potwierdziła ustawa o stosunku państwa do Kościoła katolickiego (artykuł 45). Przywołano w niej także prawo zakonów i domów zakonnych do prowadzenia cmentarzy. W tych wszystkich przypadkach, w których brak jest regulacji kanonicznej, ich funkcjonowanie podlega prawu państwowemu.

Spektakularny przykład recepcji prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim dotyczy małżeństwa konkordatowego. Podlega ono prawu kanonicznemu i świeckiemu. Zawierane w Kościele, na podstawie prawa kanonicznego, rodzi skutki cywilne (artykuł 10 Konkordatu i artykuł 1 § 2 i 3 *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*)¹⁵. Przy jego zawieraniu muszą być spełnione trzy warunki: brak między nupturientami przeszkód, wynikających z prawa polskiego, przy zawieraniu małżeństwa złożenie przez nich zgodnego oświadczenia woli uzyskania takich skutków oraz rejestracja małżeństwa w aktach urzędu stanu cywilnego. Dla państwa małżeństwo kanoniczne jest takim samym, jak zawarte w formie cywilnej. Osoby zawierające je nie muszą go więc „powtarzać” na forum państwowym¹⁶.

W świetle prawa kanonicznego i świeckiego małżeństwo i rodzina podlegają ochronie. Z perspektywy praw człowieka można stwierdzić, że odpowiednie prawa w obydwu porządkach są zasadniczo zbieżne, bo wyrastają z tych samych źródeł: przekonania o godności ludzkiej, powszechnej i przynależnej każdemu (prawa przyrodzone). Drugim rozumieniem praw człowieka jest uprawnienie, gwarantowane przez akty normatywne,

---

¹² Artykuł 34, ustęp 3, stanowi: „Organizacje kościelne działają w ramach tych kościelnych osób prawnych, w których zostały powołane. O erygowaniu organizacji o zasięgu ponaddiecezjalnym, Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski powiadamia Urząd do Spraw Wyznań. Organizacje, wymienione w ustępie 1 punkt 1, mogą nabyć osobowość prawną w trybie artykułu 10”.

¹³ Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych, Dz. U. 2000 r., nr 23, poz. 295.

¹⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus * Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1984.

¹⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy*, Dz. U. 1964 r., nr 9, poz. 59 ze zmianami.

¹⁶ Góralski W., *Instytucja małżeństwa wyznaniowego o skutkach cywilnoprawnych jako wyraz zasady bilateralności w stosunkach państwowo-kościelnych w Polsce*. W: M. Bielecki (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2, s. 147 – 154.

których zakres zależy od kultury prawnej. Zatem prawa człowieka przysługują wszystkim, ale uprawniają jednostkę – osobę fizyczną.

Standardy prawne, zagwarantowane przez prawo świeckie, odnoszą się do trzech kategorii praw, dotyczących: małżonków, rodziny oraz dzieci. Prawa człowieka w rodzinie obejmują: zawarcie związku małżeńskiego i założenie rodziny, wolność religijną, zrodzenie (zgodnie z własną wolą) potomstwa, wpajanie mu własnych przekonań moralnych i religijnych, kształcenie go w tym duchu. Dzieciom, oprócz prawa do życia, przysługuje prawo do opieki społecznej i troski o pełny rozwój ich osobowości. Małżonkowie mają prawo do intymności życia małżeńskiego, a także stałości więzi i instytucji małżeństwa¹⁷.

Elementem praworządności jest nauczanie religii w formie wyznaniowej w szkołach publicznych w Polsce (od roku szkolnego 1991/1991). Jest to zgodne z ustawą zasadniczą, Konkordatem (art. 12) i innymi dokumentami kościelno-państwowymi. W demokratycznym państwie stanowi ochronę wolności religijnej rodziców w zakresie wychowania dzieci w szkole publicznej, zgodnie z ich przekonaniami. Koszty nauczania religii pokrywa budżet państwa. Wynagrodzenie za pracę należy się nauczycielowi religii, a nie kościołowi czy związkowi wyznaniowemu, który jest przez niego reprezentowany¹⁸.

Religię traktuje się jako równoprawny przedmiot szkolny, ale tak nie traktuje się nauczycieli tego przedmiotu. W zakresie nauczania, status nauczycieli religii katolickiej w części podlega prawu kanonicznemu, którego stosowanie znajduje podstawę w porozumieniu zawartym przez władze kościelne z Ministrem Edukacji Narodowej¹⁹. Państwowe władze resortowe uznały się za niekompetentne do jednostronnego określenia kwalifikacji zawodowych do nauczania religii, w tym względzie pozostawiły więc stronie kościelnej daleko idącą inicjatywę. Uznano, że ich określenia dokonywać będą odpowiednie kościelne władze zwierzchnie. One też zdecydują o przekazywanych treściach programowych (dogmatyczno-moralnych), zrealizują nadzór nad nauczaniem religii itp. Tryb zawierania tych porozumień przybrał postać zatwierdzenia ze strony władz państwowych.

W doktrynie polskiego prawa wyznaniowego w odniesieniu do nauczycieli religii rozróżnia się „kwalifikacje ogólne” (wykształcenie i przygotowanie pedagogiczne) oraz „kwalifikacje szczególne”. Wyrazem tych drugich jest dokument misji kanonicznej, czyli

---

¹⁷ Andrzejczuk R., *Prawa człowieka a ochrona małżeństwa i rodziny w świetle prawa kanonicznego i świeckiego*. „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XVIII, 2008, nr 2, ISSN 1507-7896, s. 101 – 110.

¹⁸ Krzyżak L., *Nauczanie religii w szkołach publicznych w świetle unormowań prawnych jako element praworządności w Polsce*. W: Zimny J., *Praworządność w dobie XXI wieku*. Stalowa Wola: Katedra Pedagogiki Katolickiej KUL, 2016, ISBN 9788392630241, s. 145 – 161.

¹⁹ Mezglewski A., *Nauczanie religii*. W: - Mezglewski A. – Misztal H. – Stanisz H., *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2006, ISBN 8373878882, s. 312 – 315.

imiennie pisemne skierowanie do nauczania religii, wydane przez biskupa diecezjalnego lub przez właściwe władze zwierzchnie kościołów lub związków wyznaniowych. Władze państwowe odnoszą się jedynie do wymogów kwalifikacyjnych o charakterze ogólnym. Nawet tutaj zostały one ustalone poniżej kryteriów, obowiązujących obecnie w systemie oświaty. Jest to niewątpliwy przywilej nauczycieli religii i swoisty „ukłon” państwa w stronę Kościoła. Dotyczy to szkół wszystkich szczebli.

Porozumienia MEN ze związkami wyznaniowymi w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii nie posiadają charakteru norm prawa powszechnie obowiązującego. Są jedynie aktami prawa wewnętrznego. Mają one jednak pewne cechy, które mogą wywierać mylne wrażenie o ich powszechnie obowiązującym charakterze. Możliwe, że zamierzeniem stron zawierających te porozumienia, było wywołanie skutków *erga omnes*. Ponadto wydaje się, iż prawodawca przedmiotowe porozumienia traktuje jako akty równorzędne przepisom wykonawczym, stanowionym przez organy określone w Konstytucji²⁰.

Recepcja prawa kanonicznego do państwowego porządku prawnego ma legitymację prawną. W zakresie spraw wewnętrznych Kościoła, w państwowym porządku prawnym prawo kanoniczne obowiązuje w zasadzie automatycznie. Podstawą dla niego jest istniejąca gwarancja wolności religijnej i swoboda działalności Kościoła, zagwarantowana w konstytucji, w międzynarodowych aktach o prawach człowieka, w Konkordacie, oraz w ustawie o stosunku państwa do Kościoła katolickiego. Wszystkie potwierdzają *implicitie* pierwotny charakter autonomii Kościoła. W sprawach mieszanych, podstawą stosowania prawa kanonicznego staje się porozumienie lub jednostronne upoważnienie ustawodawcy, przejawiające się w postaci odesłania.

W stosunkach wewnątrzkościelnych (*pro foro externo*) na podstawie odesłania ustawowego lub porozumienia, obowiązywanie prawa kanonicznego jest objęte regulacją prawa państwowego. Jeżeli takiej regulacji nie ma, to dana dziedzina podlega prawu kanonicznemu. Zdarza się też, że prawo kanoniczne ma pierwszeństwo przed prawem państwowym. Dzieje się tak wtedy, jeżeli dana regulacja w prawie kanonicznym rzeczywiście istnieje. Niekiedy pojawia się potrzeba zastosowania prawa wewnętrznego związku wyznaniowego (prawa kanonicznego), mimo że przepisy państwowe nie zawierają wyraźnego odesłania.

---

²⁰ A. Mezglewski, *Porozumienia między związkami wyznaniowymi a Ministrem Edukacji Narodowej w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii*. W: Bielecki M. (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2, s. 183 – 192.

Odwołania do prawa kanonicznego występują też w sposób niebezpośredni, ale dorozumiany. Tego typu odesłanie występuje w artykule 21 a ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Informuje ono o zrównaniu pod względem prawnym działalności, służącej celom humanitarnym, charytatywno – opiekuńczym, naukowym i oświatowo – wychowawczym, z działalnością podejmowaną przez osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych. Obydwie służą bowiem analogicznym celom i prowadzone są przez instytucje państwowe. Zrównanie prawne oznacza uznanie przez państwo działalności, prowadzonej zgodnie z prawem kanonicznym, za działalność równą tej, która jest prowadzona według prawa państwowego²¹.

Wprowadzanie do prawa państwowego pojęć, instytucji i norm, wywodzących się z prawa kanonicznego

Jeżeli na prawo państwowe spogląda się z odległej perspektywy historycznej i śledzi rodowód instytucji prawnych, dostrzega się znaczny zakres ich odwołań do prawa kanonicznego. Scharakteryzujemy kilka takich odniesień. Wina, jako podstawa odpowiedzialności karnej, wywodzi się z prawa kanonicznego, podobnie jak pełnomocnictwo, będące sposobem dokonywania aktów prawnych za pośrednictwem innej osoby, czy proces posesoryjny – instrument ochrony posiadania. Wiele maksym prawnych, zwłaszcza procesowych, pochodzi z prawa kanonicznego. Zostały one sformułowane na użytek procesu rzymsko-kanonicznego i do dziś funkcjonują w procedurze cywilnej. Trybunał Konstytucyjny w swoich orzeczeniach też odwoływał się do Dekretu Gracjana. Przytoczył też łacińską formułę zasady obowiązywania ustawy od jej promulgacji: *leges instituuntur, ut promulgantur*²².

W Konstytucji RP występuje mnóstwo terminów oraz zasad prawnych, związanych z nauczaniem Kościoła. Już w preambule znajduje się odwołanie do Boga, (źródła prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna), „dobra wspólnego – Polski”, „zasady pomocniczości”, „przyrodzonej godności człowieka” itp. To ostatnie ma ścisły związek z prawem kanonicznym. Przyrodzona godność człowieka została wskazana jako źródło wolności i praw człowieka i obywatela (artykuł 30). Jest ona nienaruszalna, a władze publiczne muszą ją szanować i jej chronić. Aż w kilku miejscach w Konstytucji znajduje się odwołanie do dobra

---

²¹ W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego ...*, op. cit., s. 15.

²² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20 XII 1999 r., sygn. K4/99, publ. w: OTK ZU 1999/7, poz. 165; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 23 X 2001., sygn. K. 27/2001, publ. w: OTK ZU 2001/7, poz. 2009.

wspólnego. Jego wykładnia powinna uwzględniać naukę społeczną Kościoła, a także prawo kanoniczne²³.

Pojęcia kanoniczne i normy o takim rodowodzie funkcjonują w wielu działach prawa. Są szczególnie widoczne w regulacjach stosunków społecznych, w których ujawnia się działalność Kościoła i osób duchownych (pojęcia osoby duchownej, katechety, misji kanonicznej itp.). Z prawa kanonicznego wywodzą się normy prawa pracy, ustalające, jako dni wolne, głównie święta kościelne.

Ponieważ pojęcia o kanonicznym rodowodzie są obecne w prawie świeckim, postuluje się nawet, by wszyscy, stosujący prawo, traktowali je jako źródło interpretacji (prawo posiłkowe)²⁴.

Wątpliwości w sprawie istnienia pełnej recepcji prawa kanonicznego do polskiego porządku prawnego

Pewne sfery legislacji budzą wątpliwości, czy pełna recepcja prawa kanonicznego do polskiego porządku prawnego naprawdę istnieje. Odnosi się to np. do małżeństw konkordatowych. Małżeństwo, zawarte w formie kościelnej, według wymogów prawa kanonicznego, rodzi skutki cywilne. Stosunki między małżonkami, zakres ich wzajemnych praw i obowiązków, wyznaczają normy prawa kanonicznego i państwowego. Te ostatnie regulują zagadnienia ustania małżeństwa. W przedmiocie unieważnienia małżeństwa czy jego ustania, państwo nie uznaje jednak żadnych rozstrzygnięć władzy kościelnej. Osoby, których małżeństwo na mocy prawa kościelnego zostało unieważnione, w świetle prawa cywilnego, nadal małżeństwem pozostają. Wydaje się zatem, że tego typu sytuacja nie jest właściwa. Skoro zawarcie małżeństwa konkordatowego rodzi skutki cywilne, to jego ustanie na gruncie prawa kanonicznego, winno rodzić skutki cywilnoprawne. Nie ma powodu, żeby wyrokom sądów kościelnych, stwierdzających nieważność małżeństwa kanonicznego, odmawiać skutków cywilnych²⁵.

Z punktu widzenia praw człowieka, prawa rodzinne i opiekuńcze w obydwu porządkach (kanonicznym i świeckim) są podobne. Różnice wynikają jednak z charakteru normatywnego tych porządków. W tradycji kanonicznej rodzina jest konsekwencją małżeństwa. W dokumentach świeckich tak krajowych jak i międzynarodowych o dobru dziecka mówi się też w odniesieniu do związków partnerskich. Ich rozwój i wpływ na

---

²³ Sobczyk P., *Dobro wspólne jako cel współdziałania państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi*. „Kościół i Prawo” 4 (17), 2015, nr 1, ISSN 0208-7928, s. 169 – 180.

²⁴ Uruszczak W., *Recepcja prawa kanonicznego ...*, op. cit., s. 19.

²⁵ Góralski W., *Instytucja małżeństwa wyznaniowego o skutkach cywilnoprawnych ...* op. cit., s. 154 – 157.

dziecko, zainspiruje zapewne pojawienie się nowych standardów, których skutkiem będzie powiększenie różnicy ochrony na płaszczyźnie prawa kanonicznego w stosunku do prawa świeckiego²⁶.

Związki konkubenckie przez polskie prawo świeckie są tolerowane. Konstytucja, chroniąca małżeństwo, jako związek kobiety i mężczyzny i opartą na nim rodzinę (art. 18), nie wyklucza innych form życia rodzinnego, w tym także wynikających z konkubinatów. Przepisy z różnych dziedzin prawa, konkubentów uznają za osoby bliskie i z tym faktem wiążą korzystne dla nich skutki prawne²⁷.

W zasadzie dotąd nie do końca rozstrzygnięty jest status nauczycieli religii katolickiej. W części podlegają oni prawu kanonicznemu, a w części porozumieniu zawartemu przez władze kościelne z Ministrem Edukacji Narodowej²⁸.

Fundacje kościelne też budzą wątpliwości. Ustawa z 6 kwietnia 1984 roku o fundacjach²⁹ nie przewiduje fundacji kościelnych, jako osobnej ich kategorii. Dopuszcza tylko możliwość ich zakładania przez kościelne osoby prawne. A przecież w ustawach wyznaniowych jest mowa o fundacjach. Daje to podstawę do wyodrębniania fundacji kościelnych. Mimo tego, dotąd nie wyjaśniono, czy fundacje kościelne, aby funkcjonować w państwowym porządku prawnym, muszą być tworzone wyłącznie w celach wymienionych w art. 1 („społecznie lub gospodarczo użytecznych, w szczególności takich, jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami”). Rodzi się pytanie, czy zatem można je tworzyć w celach czysto kościelnych, odpowiadających misji Kościoła? W literaturze prawniczej funkcjonują różne interpretacje tegoż artykułu. Niestety, mogą one być przedmiotem sporów.

Posługiwanie się w konstytucji pojęciami, mającymi rodowód kościelny (godność człowieka, dobro wspólne), nie stanowi wyraźnego dowodu na pełną recepcję prawa kanonicznego w polskim systemie prawnym, czy uwzględniania w nim nauki Kościoła. Wszystko zależy od tego, czy pojęciom tym jest nadawana odpowiednia treść.

Strona rządowa jest wprawdzie zobowiązana do nieingerencji w działalność kościelną, podejmowaną na podstawie prawa kanonicznego, ale nie zapewnia to generalnej skuteczności w porządku państwowym aktów władzy kościelnej, dokonanych w oparciu o prawo

---

²⁶ Andrzejczuk R., *Prawa człowieka a ochrona małżeństwa i rodziny...*, op. cit., s. 110 – 111.

²⁷ Paździor S., *Konkubinaty w prawie kanonicznym oraz w polskim prawie cywilnym*. „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XVII, 2007, nr 2, ISSN 1507-7896, s. 177 – 187.

²⁸ Mezglewski A., *Nauczanie religii...*, op. cit., s. 312 – 315.

²⁹ Ustawa z 6 kwietnia 1984 roku o fundacjach, Dz. U. z 1991 r., poz. 203 ze zmianami.

kanoniczne. Świadczy o tym chociażby brak gwarancji zastosowania siły fizycznej w celu wyegzekwowania kar kościelnych³⁰.

Wnioski

Współpracę bilateralną między państwem a Kościołem w Polsce można uznać za prawidłową i raczej dobrą. Badacze stosunków wzajemnych nazywają ją nawet „współpracą życzliwą”³¹. Mimo tego, warto postulować, żeby była ona bardziej owocna. Istnieje wiele obszarów, na których można byłoby jeszcze ją rozwijać, aby okazała się bardziej wszechstronna.

Trzeba postulować większą aktywność prawodawczą i administracyjną na rzecz rodziny. Niestety, dotąd popieranie rodzin w Polsce jest bardziej nominalne i formalne, a mniej praktyczne. Trzeba się też domagać wprowadzenia do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zmiany, polegającej na tym, żeby ustanie małżeństwa na gruncie prawa kanonicznego, rodziło skutki cywilnoprawne. Dla świata „post-chrześcijańskiego”, dla relacji między Kościołem i państwem oraz dla rodziny, ważne jest „ponowne odkrycie prawa naturalnego”, a także wzmocnienie antropologii³².

Należy też dążyć do tego, żeby porozumienia pomiędzy MEN i związkami wyznaniowymi, w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii, miały charakter normatywny i rzeczywiście były prawem obowiązującym *erga omnes*. Uzgodnienia w tej kwestii powinny być adekwatne do obowiązującego stanu prawnego, zwłaszcza prawa oświatowego i nauczycielskiego (znowelizowanej Karty Nauczyciela oraz rozporządzeń MEN).

Dobrze byłoby również, gdyby ustawodawca państwowy uznał zakładanie fundacji kościelnych raczej na zasadach prawa kanonicznego, a nie państwowego.

Coraz częściej w Polsce postuluje się traktowanie prawa kanonicznego jako źródła interpretacji czyli prawa posiłkowego, przez wszystkich stosujących prawo. Politycy świeccy oraz zwykli obywatele powinni nalegać, by pojęciom kościelnym, obecnym w konstytucyjnych zapisach, nadawano odpowiednią treść; właściwie je rozumiano i wykorzystywano w uczciwym ustawodawstwie, zgodnym z Konstytucją.

Należy zaznaczyć, że obecnie w Polsce prawo kanoniczne nie funkcjonuje jako prawo własne, czyli część obowiązującego w państwie prawa, na którego straży stoi właśnie

---

³⁰ Krukowski J., *Kościół i Państwo...*, op. cit., s. 308.

³¹ Sztymiler R., *Współpraca państwa i Kościoła w prawnym regulowaniu kwestii dotyczących małżeństwa i rodziny*. W: Bielecki M. (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwo-kościelnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2, s. 171.

³² Guz T., *Podstawy filozoficzno-prawne stosunków państwo – Kościół*. W: Bielecki M. (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwo-kościelnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2, s. 17.

państwo³³. Niektórzy naukowcy katoliccy uważają nawet, że byłoby to możliwe, gdyby Kościół katolicki ustawowo uzyskał status korporacji prawa publicznego³⁴. Wtedy państwo udzieliłoby ochrony prawnej uprawnieniom, wynikającym z prawa kanonicznego.

Kościół wypełnia dziś wiele funkcji publicznych, dlatego byłoby to pożądane, tak samo, jak szeroka recepcja prawa kanonicznego, wszędzie tam, gdzie taka potrzeba się pojawia. Tylko wtedy współpraca państwa i Kościoła byłaby wszechstronna i pełna, bo uwzględniałaby współdziałanie wzajemne, przy zachowaniu pryncypiów bezstronności i neutralności państwa w sprawach wyznaniowych. Dotychczasowa „recepcja stanowi wyraz przyjaznej współpracy, która bynajmniej nie narusza bezstronności wyznaniowej państwa”³⁵ – uważa Waław Uruszczak. Odpowiada ona bowiem modelowi społeczeństwa obywatelskiego, w którym aktywność państwa posiada wyraźnie określone granice. Poza nimi pozostaje już samodzielność i aktywność obywatelska, dotycząca zarówno jednostek, jak i zbiorowości.

Zawsze, przy tworzeniu wszelkich aktów prawnych, trzeba prowadzić rozmowy, konsultować się i rozwijać różnorodne działania. Pożądana jest też szersza współpraca przy powstawaniu aktów prawa świeckiego. Dobrze byłoby, żeby częściej, jako konsultantów, powoływano przedstawicieli Kościoła. Przy przygotowywaniu dokumentów kościelnych pracują ludzie świeccy. Ich obecność i zaangażowanie na synodach i przy innych okazjach także warto rozszerzać. To wszystko powinno zmierzać do pełnej recepcji prawa kanonicznego do obowiązującego w państwie porządku prawnego. Prawo kanoniczne może i powinno, jako część obowiązującego porządku prawnego, funkcjonować w stosunkach wewnętrznych państwa.

Bibliografia

Akty prawne

Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus * *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1984.

---

³³ Uruszczak W., *Recepcja prawa kanonicznego ...*, op. cit., s. 20.

³⁴ Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2008, ISBN 9788373348660, s. 102 – 103.

³⁵ Uruszczak W., *Recepcja prawa kanonicznego ...*, op. cit., s. 20.

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1993 r., nr 51, poz. 318.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997, nr 78, poz. 483.

Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 maja 1989 r., Dz. U. z 1989 r., nr 29, poz. 154.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 roku o fundacjach, Dz. U. z 1991 r., poz. 203 ze zmianami.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy*, Dz. U. 1964 r., nr 9, poz. 59 ze zmianami.

Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych, Dz. U. 2000 r., nr 23, poz. 295.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20 XII 1999 r., sygn. K4/99, publ. w: OTK ZU 1999/7, poz. 165; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 23 X 2001., sygn. K. 27/2001, publ. w: OTK ZU 2001/7, poz. 2009.

Literatura

Andrzejczuk R., *Prawa człowieka a ochrona małżeństwa i rodziny w świetle prawa kanonicznego i świeckiego*. „Roczniki Nauk Prawnych” , t. XVIII, 2008, nr 2, ISSN 1507-7896.

Góralski W., *Instytucja małżeństwa wyznaniowego o skutkach cywilnoprawnych jako wyraz zasady bilateralności w stosunkach państwowo-kościelnych w Polsce*. W: Bielecki M. (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2.

Guz T., *Podstawy filozoficzno-prawne stosunków państwo – Kościół*. W: Bielecki M. (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2.

Krukowski J., *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 2000, ISBN 83-228-0856-9.

Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2008, ISBN 9788373348660.

Krzyżak L., *Nauczanie religii w szkołach publicznych w świetle unormowań prawnych jako element praworządności w Polsce*. W: Zimny J., *Praworządność w dobie XXI wieku*. Stalowa Wola: Katedra Pedagogiki Katolickiej KUL, 2016, ISBN 9788392630241.

- Mezglewski A., *Nauczanie religii*. W: - Mezglewski A. – Misztal H. – Stanisław H., *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2006, ISBN 8373878882.
- Mezglewski A., *Porozumienia między związkami wyznaniowymi a Ministrem Edukacji Narodowej w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii*. W: Bielecki M. (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2.
- Odon M., *Stowarzyszenia i organizacje religijne*. W: - Misztal H., - Stanisław P. (red.), *Prawo wyznaniowe*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne, 2003, ISBN 8373003134.
- Paździor S., *Konkubinaty w prawie kanonicznym oraz w polskim prawie cywilnym*. „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XVII, 2007, nr 2, ISSN 1507-7896.
- Pompedda M. F., *Słowo wstępne*. W: Gerosa L., *Interpretacja prawa w Kościele. Zasady, wzorce, perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003, ISBN 83-7318-253-5.
- Sobczyk P., *Dobro wspólne jako cel współdziałania państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi*. „Kościół i Prawo” 4 (17), 2015, nr 1, ISSN 0208-7928.
- Sztychmiller R., *Współpraca państwa i Kościoła w prawnym regulowaniu kwestii dotyczących małżeństwa i rodziny*. W: Bielecki M. (red.), *Bilateralizm w stosunkach państwowo-kościelnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011, ISBN 978-83-7702-337-2.
- Uruszczak W., *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim*. „Annales Canonici” 2007, nr 3, ISSN 1895-0620.

POTRZEBA NOWELIZACJI KANONICZNEGO PRAWA KANONICZNEGO?

Justyna Krzywkowska¹

Abstract

A need for amending Canon Law?

The most frequently conducted proceedings in ecclesiastical court are the processes for declaring matrimonial nullity. They opens with a party bringing the complaint in which they present each stage of their married life – from the first meeting, through engagement, preparations for the wedding and wedding reception, and post-nuptial period, until the actual separation and unsuccessful attempts to reconcile the spouses. It is not possible for the spouses to invalidate marriage by mutual agreement. If there is a serious doubt regarding the validity of their marriage, parties may direct a request to ecclesiastic court to formally arbitrate this issue. As it is generally known, those processes take long time. This is a common reason for congregation not to wait for the court judgement and decide on civil marriage only. This results in them not being able to fully belong to the Catholic Church, nor exercise the privileges of that belonging. On the 15 August 2015, the day of the Assumption of Mary into Heaven, pope Francis signed two legal acts which reform the process for declaring matrimonial nullity. First document – Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus – concerns the changes in the Code of Canon Law for the Latin Church. The second parallel document – Mitis et misericors Iesus - reforms the Code of Canons of the Eastern Churches. The reform in the Canon Law is effective since 8 December 2015. The new law aims at simplification of the process for declaring matrimonial nullity.

Key words

Pope Francis, motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, the reform process of the nullity of marriage, canon law

Wprowadzenie

Kodeks Prawa Kanonicznego², obowiązujący katolików na całym świecie, zawiera 1752 kanony i został podzielony na siedem ksiąg³. Ostatnia księga Kodeksu *De processibus* (kan. 1400-1752) poświęcona jest kanonicznemu prawu procesowemu. Dzieli się ona na pięć

---

¹ Doktor nauk prawnych, od 2006 r. zatrudniona na Wydziale Prawa i Administracji na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Od 2011 r. pracuje na stanowisku adiunkta. Prowadzi zajęcia z prawa kanonicznego i wyznaniowego. Jest członkiem zwyczajnym oraz członkiem Komisji Rewizyjnej Stowarzyszenia Kanonistów Polskich; członkiem zwyczajnym i skarbnikiem Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego; członkiem zwyczajnym Międzynarodowej Rady Pedagogów Katolickich - Oddział Polska. Ukończyła 3 kierunki studiów magisterskich - prawo, teologię i prawo kanoniczne.

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 II (1983) 1-317. *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984. J. KRZYWKOWSKA, *Kodeks Prawa Kanonicznego źródłem prawa dla wiernych Kościoła rzymskokatolickiego na całym świecie*, [in:] *Konwergencja w prawie?*, red. J.J. SZCZERBOWSKI, Warszawa - Berlin 2016. s. 183-200. ISBN 978-83-62443-42-0.

³ Księga I - *Normy ogólne*, Księga II - *Lud Boży*, Księga III - *Nauczycielskie zadanie Kościoła*, Księga IV - *Uświęcające zadanie Kościoła*, Księga V - *Dobra doczesne Kościoła*, Księga VI - *Sankcje w Kościele*, Księga VII - *Procesy*.

części, w których mowa jest o: 1) postępowaniu sądowym w ogólności (właściwości sądu, różne stopnie i rodzaje trybunałów, zasady działania trybunałów, strony procesowe oraz ich pełnomocnicy i adwokaci, skargi i zarzuty); 2) etapach zwykłego oraz ustnego procesu spornego; 3) procesach specjalnych (sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa, sprawy o separację małżonków, proces do dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego, proces dotyczący domniemanej śmierci współmałżonka, sprawy o orzeczenie nieważności święceń); 4) procesie karnym oraz 5) sposobach postępowania w rekursach administracyjnych oraz przy usuwaniu lub przenoszeniu proboszczów.

Przepisy kodeksowe dotyczące procesu o nieważność małżeństwa uszczegółowiła w 2005 roku instrukcja procesowa *Dignitas connubii*, która była dokumentem wyczekiwany przez środowisko pracowników sądownictwa kościelnego⁴. Reformowanie prawa kanonicznego dotyczącego ważności bądź nieważności węzła małżeństwa sakramentalnego należy do wyłącznej kompetencji papieża⁵.

Dnia 15 sierpnia 2015 roku papież Franciszek ogłosił normy reformujące kanoniczny proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa: List apostolski motu proprio *Mitis et Misericors Iesus*⁶, nowelizujący Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 roku⁷ oraz List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*⁸, nowelizujący Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Do obydwu tych dokumentów zostały dołączone zasady proceduralne - *Ratio procedendi in causis ad matrimonii nullitatem declarandam*.

To wydarzenie wzbudziło w Polsce spore zainteresowanie mediów, zwłaszcza liczne komentarze pojawiły się w internecie. Twierdzono, że papież Franciszek poprzez ułatwienie uzyskania orzeczenia nieważności małżeństwa podważa zasadę nierozzerwalności małżeństwa kanonicznego. A przecież reformy Ojca Świętego zostały wprowadzone w celu skrócenia i

---

⁴ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Dignitas connubii. Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractantibus causis nullitatis matrimonii*, 25.01.2005, Città del Vaticano 2005.

⁵ W. WENZ, *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 26. ISBN 978-83-63642-40-2.

⁶ „Łagodny i miłosierny Jezus”. Franciscus, *Motu proprio „Mitis et Misericors Iesus” quibus canones Codicis canonum Ecclesiarum orientalium de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, 15.08.2015, tłumacz. polskie: Franciszek, *List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus” reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, 15.08.2015, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej *Biblos*, Tarnów 2015, s. 46-87.

⁷ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, AAS 82 (1990), s. 1033-1363. Tekst polski: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002.

⁸ „Łagodny Sędzia Pan Jezus”. Franciscus, *Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” quibus canones codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, 15.08.2015, tłumacz. polskie: Franciszek, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, 15.08.2015, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej *Biblos*, Tarnów 2015, s. 4-45.

usprawnienia procedury stwierdzenia nieważności małżeństwa⁹. Papież czterokrotnie w motu proprio odnosi się do nienaruszalności węzła małżeńskiego¹⁰.

Nie jest właściwym postrzeganie kanonicznego procesu małżeńskiego poprzez pryzmat procesu rozwodowego¹¹. Przyczyn nieważności małżeństwa należy upatrywać w trzech możliwych dziedzinach: zaistnienie przeszkody małżeńskiej, która nie została usunięta, wady zgody małżeńskiej oraz niezachowanie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa.¹²

Zmiany ogłoszone przez papieża Franciszka weszły w życie 8 grudnia 2015 roku, w uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Od tego dnia m.in. nie są już konieczne do stwierdzenia nieważności danego małżeństwa dwa pozytywne wyroki. Dotychczas istniał obowiązek apelacji z urzędu od wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa. Obecnie już po pozytywnym wyroku pierwszej instancji strony procesowe - jeśli nie będą chciały apelować do trybunału wyższej instancji - są stanu wolnego i mogą zawrzeć nowy związek małżeński (nadal istnieje możliwość zamieszczenia klauzuli zakazującej zawarcia małżeństwa¹³ bez zgody biskupa lub sądu kościelnego).

Papież Franciszek ogłaszając reformę uchylił część przepisów prawa procesowego zawartych w kanonach 1671-1691 Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II z 1983 roku. Następujące kanony tego Kodeksu otrzymały w *Mitis Iudex Dominus Iesus* (skrót MIDI) nową numerację:

– kan. 1671 KPK to kan. 1671 § 1 MIDI,

– kan. 1672 KPK to kan. 1671 § 2 MIDI,

---

⁹ J. KRZYWKOWSKA, *Przyspieszenie procedury orzekania nieważności małżeństwa realną pomocą wiernym rozwiedzionym*, [in:] *Problemy współczesności: społeczeństwo - prawo - gospodarka*, red. J. ZIMNY, Stalowa Wola 2016, s. 105-119. ISBN 978-83-63835-53-8.

¹⁰ W. GÓRALSKI, *Wprowadzenie do Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, [in:] *Proces małżeński według Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. KRAJCZYŃSKI, Płock 2015, s. 16. ISBN 978-83-65397-06-5.

¹¹ W. GÓRALSKI, *Natura procesów o nieważność małżeństwa oraz zadania trybunału w ich prowadzeniu. Papież Jan Paweł II do Roty Rzymskiej 22 I 1996 r.*, „*Ius Matrimoniale*” 2/8 (1997), s. 87-93. ISSN 1429-3803; L. ŚWITO, *Zasada favor matrimonii w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, [in:] *Favor matrimonii? Teoria i praktyka*, red. L. ŚWITO - M. TOMKIEWICZ, Olsztyn 2014, s. 59-70. ISBN 978-83-64129-12-4; P. MAJER, *Nierozzerwalność małżeństwa a możliwość jego rozwiązania*, [in:] *Rozwiązanie małżeństwa w prawie kanonicznym. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 24 kwietnia 2013 roku*, Warszawa 2013, s. 13-19. ISBN 978-83-62263-80-6; J. KRAJCZYŃSKI, *Mentalność prorozwodowa a procesy małżeńskie*, [in:] *Procesy i procedury: nowe wyzwania. Materiały z Konferencji Naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego w dniu 22 października 2015 r.*, red. G. LESZCZYŃSKI, Warszawa 2015, s. 23-48. ISBN 978-83-65224-80-4.

¹² M. PASZKOWSKI, *Kanoniczna zdolność do zawarcia małżeństwa gwarancją udanego związku?*, [in:] *Instytucja małżeństwa - wyzwanie dla ustawodawcy*, red. M. RÓŻAŃSKI - J. KRZYNÓWEK - L. KRZYŻAK, Olsztyn 2016, s. 39-49. ISBN 978-83-62383-90-0.

¹³ M. GRESZATA-TELUSIEWICZ, *Klauzula - akt mądrości czy asekuracja?*, [in:] *Wybrane zagadnienia procesu małżeńskiego w XXX-lecie Kodeksu Jana Pawła II. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 10-11 czerwca 2013 roku. VI Ogólnopolskie Forum Sądowe*, red. T. ROZKRUT, Tarnów 2014, s. 71-87. ISBN 978-83-7793-212-4.

- kan. 1674 KPK to kan. 1674 § 1 MIDI,
- kan. 1675 KPK to kan. 1674 § 2-3 MIDI,
- kan. 1678 KPK to kan. 1677 MIDI,
- kan. 1683 KPK to kan. 1680 § 4 MIDI,
- kan. 1685 KPK to kan. 1682 § 2 MIDI,
- kan. 1687 KPK to kan. 1689 MIDI,
- kan. 1688 KPK to kan. 1690 MIDI,
- kan. 1689 KPK to kan. 1691 § 1 MIDI,
- kan. 1690 KPK to kan. 1691 § 2 MIDI,
- kan. 1691 KPK to kan. 1691 § 3 MIDI.¹⁴

Zasadniczym celem ostatniej reformy kanonicznego prawa procesowego była ochrona nierozzerwalności małżeństwa oraz pomoc wiernym w uregulowaniu ich sytuacji prawnej w Kościele. Jak powszechnie wiadomo takie procesy trwają bardzo długo (nie tylko w Polsce), przez co wierni nie czekając na wyrok sądowy zawierają jedynie małżeństwo cywilne, co powoduje że nie mogą w pełni przynależeć do Kościoła katolickiego i korzystać z przywilejów, jakie taka przynależność daje. Przepisane Kodeksem Prawa Kanonicznego Jana Pawła II w kan. 1453 terminy na zakończenie procesu - 1 rok w pierwszej instancji oraz 6 miesięcy w sądzie apelacyjnym - w wielu przypadkach były niedotrzymywane i wiele spraw przez to zalega w sądach kościelnych. W preambule motu proprio papież Franciszek napisał: „Bodźcem do przeprowadzenia reformy jest ogromna liczba wiernych, którzy choć pragną kierować się własnym sumieniem, coraz częściej odwracają się od struktur prawnych Kościoła wskutek fizycznego lub moralnego oddalenia; miłość i miłosierdzie wymagają, aby Kościół jak matka stał się bliski swoim dzieciom, które czują się odłączone”. Treścią niniejszego artykułu będzie ukazanie konkretnych zmian reformy papieskiej, które przyczynią się bez wątpienia do skrócenia czasu oczekiwania na wyrok sądowy.

Właściwość miejscowa sądu kościelnego

Dotychczas sprawy małżeńskie miały toczyć się w sądzie tej diecezji, w której małżeństwo było zawarte lub w trybunale kościelnym miejsca zamieszkania strony pozwanej. Możliwy był proces przed sądem właściwym ze względu na stałe zamieszkanie strony powodowej, ale w praktyce warunkiem była zgoda strony pozwanej. Po wejściu w życie nowych przepisów można wszcząć proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa także w

---

¹⁴ Za: T. JAKUBIAK, *Mitis Iudex Dominus Iesus – zmiana prawa regulującego sposób stwierdzania nieważności związku małżeńskiego*, „Studia Bobolanum” nr 1 (2016), s. 115-141. ISSN 1642-5650.

sądzie właściwym dla miejsca zamieszkania (nawet tymczasowego) strony powodowej bez potrzeby zgody wikariusza sądowego stałego zamieszkania strony pozwanej, wydawanej po jej wysłuchaniu. Nie ma również wzmianki, że obydwie strony muszą przebywać na terenie tej samej Konferencji Episkopatu. Można też – jak dotychczas, choć już bez potrzeby zwracania się z prośbą o zgodę do wikariusza sądowego stałego zamieszkania strony pozwanej, który wcześniej przed podjęciem decyzji powinien – prowadzić proces tam, gdzie trzeba będzie zbierać większość dowodów. Obecnie zasadą rządzącą wyborem sądu winna być bliskość trybunału dla stron i świadków, tak by nie musieli ponosić dużych kosztów uczestniczenia w procesie. Obowiązuje zatem zasada, że wszystkie cztery trybunały (miejsca zawarcia małżeństwa, miejsca zamieszkania strony pozwanej, miejsca zamieszkania strony powodowej, miejsca zbierania większości dowodów) są tak samo kompetentne do rozpatrywania spraw o nieważność małżeństwa. Istnieją głosy, że może to powodować zamieszanie oraz przyczyni się do tego, że strona powodowa będzie szukała takiego sądu, który przychylniej wydaje pozytywne wyroki. Obawy te znikną, jeśli wszystkie sądy kościelne będą rzetelnie realizowały powierzone im zadania¹⁵.

Nowy tryb procesowy, czyli proces skrócony

Małżeński proces skrócony uregulowany jest w art. 5 MIDI. Ten tryb jest możliwy tylko w sytuacji, gdy będą istniały pewne dowody oraz przesłanki wskazujące na nieważność małżeństwa¹⁶. Decyzję w procesie skróconym podejmują jedynie: biskupi diecezjalni oraz wszyscy ci, którzy w prawie są z nimi zrównani, a więc prałat terytorialny, opat terytorialny, wikariusz apostolski, prefekt apostolski, administrator apostolski administratury apostolskiej erygowanej na stałe, administrator diecezji oraz biskup polowy¹⁷. Osoby te dają „największą gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie”. Powyższe wyliczenie ma charakter taksatywny, zatem np. biskup pomocniczy nie może wydać wyroku w procesie skróconym. Należy pamiętać, że biskup diecezjalny, jako głowa Kościoła partykularnego, posiada władzę sądowniczą i jest pierwszym sędzią w diecezji.

Skarga powodowa, aby mogła być rozpatrzona w trybie skróconym musi być podpisana przez dwie strony (stronę powodową i stronę pozwaną) bądź przez jedną stronę, ale za jednoznaczną zgodą współmałżonka. Ten wymóg jest niezbędnym warunkiem do

---

¹⁵ J. DYDUCH, *Preambula*, [in:] *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. SKONIECZNY, Tarnów 2015, s. 35. ISBN 978-83-7793-365-7.

¹⁶ M. KUBALA, *Założenia i charakterystyka tzw. „procesu skróconego” w prawie kanonicznym*, [in:] *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, red. J. KRZYWKOWSKA - R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2016, s. 63-72. ISBN 978-83-62383-76-4.

¹⁷ KPK, kan. 368, kan. 381 § 2, kan. 427.

prowadzenia procesu skróconego. W piśmie skargowym powinny znaleźć się oczywiste dowody, które potwierdzają nieważność małżeństwa (np. dokument medyczny wskazujący na niepłodność istniejącą przed ślubem w przypadku sprawy prowadzonej z powodu zatajenia niepłodności) i „które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia”. Skargę powodową do procesu skróconego przed biskupem składa się do sądu kościelnego. To wikariusz sądowy podejmuje decyzję, czy sprawa może być prowadzona w procesie skróconym, czy należałoby ją przekazać do zwyczajnego rozpatrzenia. Jeśli nie ma podstaw prawnych na przyjęcie skargi wówczas dekretem zostaje ona odrzucona, a stronie przysługuje rekurs. Wikariusz sądowy wydając dekret przyjęcia skargi powodowej - według kan. 1685 Kodeksu Prawa Kanonicznego - określa od razu przedmiot sporu, powołuje instruktora oraz wzywa wszystkich zainteresowanych do udziału w posiedzeniu, które powinno się odbyć w ciągu trzydziestu dni. Podczas tego jednego posiedzenia, zgodnie z kan. 1686, instruktor „o ile możliwe” powinien zebrać dowody i „wyznaczyć termin piętnastu dni na przedstawienie uwag na korzyść węzła oraz wniosków obrończych stron, jeżeli takie zgłaszają”.

W art. 14 § 1 *Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa* wymienione zostały przykładowe okoliczności, które dopuszczają zastosowanie procesu skróconego: „taki brak wiary, który może prowadzić do symulacji konsensu lub błędu determinującego wolę¹⁸, krótki czas pożycia małżeńskiego¹⁹, aborcję dokonaną dla uniknięcia zrodzenia potomstwa²⁰, pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej w czasie zawierania małżeństwa lub wkrótce po ślubie²¹, podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności²², zawarcie małżeństwa z przyczyny całkowicie obcej życiu małżeńskiemu²³ lub wynikające z nieoczekiwanej ciąży kobiety²⁴, użycie przemocy fizycznej w celu wymuszenia konsensu²⁵, brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną²⁶, itd.”. Wszystkie wyliczone okoliczności nie stanowią nowego tytułu nieważności, tylko mieszczą się w dotychczasowych tytułach.

---

¹⁸ KPK, kan. 1101 § 2, kan. 1099.

¹⁹ KPK, kan. 1101 § 2.

²⁰ KPK, kan. 1101 § 2.

²¹ KPK, kan. 1101 § 2.

²² KPK, kan. 1098.

²³ KPK, kan. 1101 § 2.

²⁴ KPK, kan. 1103.

²⁵ KPK, kan. 1103

²⁶ KPK, kan. 1095.

Stronom podczas procesu skróconego mogą towarzyszyć adwokaci kościelni²⁷. Nowością jest to, że zgodnie z art. 18 § 1 *Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa* małżonek może być obecny podczas przesłuchania współmałżonka oraz świadków. Protokoły przesłuchań powinny być napisane przez notariusza w sposób sumaryczny (art. 18 § 2 *Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*). Jeśli biskup po otrzymaniu akt i konsultacji z instruktorem oraz asesorem osiągnął pewność moralną co do nieważności małżeństwa to wówczas wydaje wyrok za nieważnością małżeństwa. Jeżeli biskup diecezjalny nie uzyska pewności moralnej co do nieważności małżeństwa, to wówczas przekazuje sprawę do rozpatrzenia w trybie postępowania zwykłego. Od wyroku biskupa przysługuje apelacja do metropolity lub do Roty Rzymskiej, zaś jeżeli wyrok został wydany przez metropolitę przysługuje apelacja do najstarszego nominacją sufragana²⁸.

Świecki - sędzią kościelnym

Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 228 wymienia dwa warunki *sine qua non*, by wierny świecki mógł otrzymać dany urząd kościelny: zdatność osoby do pełnienia konkretnego urzędu oraz dopuszczenie przez prawa takiej możliwości. Sędziami w sądach kościelnych mogą być z zasady tylko duchowni, ale wierny świecki może w kilku przypadkach być aktywnym podmiotem władzy sądowniczej²⁹. Kan. 1421 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego pozwala jednak, by Konferencja Episkopatu zgodziła się na to, by w trzyosobowym składzie orzekającym mogła zasiadać jedna osoba niemająca święceń.

Od 8 grudnia 2015 roku trybunał ten może składać się z dwóch sędziów świeckich (mężczyzn lub kobiet) i jednego duchownego. Jedynie przewodniczący składu winien być duchownym. Takie rozwiązanie może być szczególną pomocą w krajach borykających się z niedostatkiem duchowieństwa. Zgodnie z kan. 1421 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego na objęcie urzędu sędziego kościelnego osoba świecka winna pozyskać zgodę Konferencji Episkopatu. W art. 1 MIDI takiego warunku już nie ma. W Polsce sędziami kościelnymi są jedynie osoby duchowne, chociaż co roku rzesze absolwentów prawa kanonicznego opuszczają mury uczelni wyższych (Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Lublinie, Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie czy Uniwersytetu Kardynała Stefana

---

²⁷ R. SZTYCHMILER, *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa po reformie procesu z 2015 roku*, [in:] *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, red. J. KRZYWKOWSKA - R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2016, s. 35-50. ISBN 978-83-62383-76-4.

²⁸ MIDI, kan. 1687 § 3.

²⁹ J. SADEŁ, *Kanoniczne powierzenie urzędu kościelnego w Kodeksach Prawa Kanonicznego z 1917 r. i 1983 r. (Studium historyczno-prawne)*, Rzeszów 2008, s. 210-217. ISBN 978-83-61312-33-8.

Wyszyńskiego w Warszawie). Ponadto nadal w polskich sądach kościelnych pracują sędziowie, którzy nie posiadają specjalistycznego wykształcenia kanonistycznego, ale w związku z posiadanym doświadczeniem sądowym otrzymują dyspensę od wymogu posiadania licencjatu kościelnego z prawa kanonicznego. Oczywiście praktyka sądowa jest bardzo ważna, ale kierunkowe wykształcenia przekłada się chociażby na jakość pisanych uzasadnień wyroków sądowych.

Biskup może powierzyć orzekanie w sprawach o nieważność małżeństwa jednemu sędziemu, którym zawsze musi być osobą duchowną. Apelacja od wydanego w tym trybie wyroku musi być jednak rozpatrywana w II instancji przez trybunał kolegialny złożony z trzech osób. Świecki nie może decydować w sprawach jako sędzia jednoosobowy, ale jedynie jako członek turnusu.

Odejście od obowiązku przesyłania z urzędu wyroku pozytywnego (*affirmative*)

Dotychczas zgodnie z kan. 1682 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego: „Wyrok orzekający za pierwszym razem nieważność małżeństwa, wraz z apelacjami, jeśli takie są, i pozostałymi aktami sądowymi, należy przesłać z urzędu do trybunału apelacyjnego, w ciągu dwudziestu dni od ogłoszenia wyroku”. Dopóki sąd wyższej instancji - dekretem bądź wyrokiem - nie potwierdził nieważności małżeństwa, to strony procesowe nadal złączone były sakramentalnym węzłem małżeńskim. Dwuinstancyjność oraz podwójna zgodność orzeczenia sądowego leżała w tradycji kanonicznej Kościoła.

Na podstawie wprowadzonej reformy pozytywne wyroki sądowe wydane począwszy od 8 grudnia 2015 r. stają się wykonalne, jeśli wygasł termin na wniesienie apelacji (piętnaście dni użytecznych od wiadomości o ogłoszeniu wyroku). Strony wówczas posiadają status osoby wolnej i w księgach metrykalnych dokonuje się odpowiednich adnotacji. Takie rozwiązanie stanowi z pewnością wielką korzyść dla oczekujących na sądową decyzję w sprawie o nieważność małżeństwa. Zatem powód, pozwany, obrońca węzła małżeńskiego oraz promotor sprawiedliwości nadal mogą apelować od wyroku, którym czują się pokrzywdzeni, ale nie ma już obowiązku tzw. apelacji z urzędu, kiedy do sąd wydający wyrok pozytywny dla stron (za nieważnością małżeństwa) »automatycznie« wysyłał akta sądowe do sądu wyższej instancji. Istotne jest także to, że apelacja wysłana jedynie dla przecignięcia sprawy nie musi być uwzględniana i dekretem decyzja sądu niższej instancji powinna zostać potwierdzona (kan. 1680 § 2 MIDI).

Jak zauważa W. Wenz „Praktyczne ograniczenie lub zniesienie apelacji z urzędu przy wydaniu pozytywnego wyroku na pierwszym stopniu procesowych działań zasadniczo i

prawnie nie musi osłabiać ani solidności, ani obiektywizmu w działaniu trybunału kolegijskiego lub sędziego, bowiem Prawodawca zdecydowanie żąda od sędziego, by swoją decyzję za nieważnością małżeństwa wydał po osiągnięciu stanu wystarczającej i zarazem koniecznej pewności moralnej, osiągniętej zgodnie z wymogami prawa³⁰.

Podsumowanie

Normy ogłoszone dnia 15 sierpnia 2015 r. przez papieża Franciszka w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* wprowadzają wiele istotnych zmian proceduralnych odnośnie procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Najważniejszą z nich jest zapewne brak konieczności uzyskania dwóch zgodnych pozytywnych wyroków, co przyczynia się do skrócenia czasu na uzyskanie statusu osoby wolnej w świetle norm prawa kanonicznego. Z roku na rok wzrasta liczba osób żyjących w związkach nieważnych kanonicznie. Zreformowane prawo procesowe ma stanowić pomoc tym, którzy żyją w nieuregulowanej sytuacji małżeńskiej. Możliwość wniesienia skargi powodowej do najbliższego sądu, zapewnienie pomocy prawnej przedprocesowej i w trakcie trwania procesu, wprowadzenie procesu skróconego stanowi realną pomoc dla stron procesowych. Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* wielokrotnie podkreśla, że nauka o nierozzerwalności małżeństwa nie zostaje podważona przez przyspieszenie procesów: „Przeprowadziłem tę reformę, idąc za przykładem moich Poprzedników, którzy chcieli, aby sprawy o nieważność małżeństwa były rozpoznawane na drodze sądowej, a nie administracyjnej nie dlatego, że wymaga tego natura rzeczy, ale przede wszystkim dlatego, że wymaga tego konieczność zagwarantowania w najwyższym stopniu ochrony prawdy świętego węzła, a to właśnie zabezpieczają gwarancje porządku sądowego”. Poprzez wprowadzenie różnych narzędzi procesowych papież Franciszek pragnie, aby „serca wiernych, którzy oczekują na wyjaśnienie swojej sytuacji, nie były zbyt długo zniewolone przez mroki wątpliwości z powodu opóźnień w wydaniu wyroku”. Sprawy o nieważność małżeństwa mogą być rozpatrywane w trybie procesu zwyczajnego, w trybie procesu dokumentalnego oraz od niedawna w trybie tzw. procesu skróconego. Pozytywny wyrok w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa przyczynia się do tego, że strony procesowe nie muszą dłużej żyć w związku niesakramentalnym. Papież wyraża także pragnienie, aby możliwie jak najszybciej doszło do tego, że sprawy o nieważność małżeństwa będą rozpatrywane całkowicie bezpłatnie.

---

³⁰ W. WENZ, *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016, s. 204-205. ISBN 978-83-63642-40-2.

Współczesna reforma kanonów dotyczących spraw o nieważność małżeństwa to wyraz papieskiej troski o właściwe funkcjonowanie sądownictwa kościelnego, jak również wyjście naprzeciw duszpasterskim potrzebom.

Bibliografia

Źródła

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus, 18.10.1990, AAS 82 (1990), s. 1033-1363. Tekst polski: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 II (1983) 1-317. *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

Franciscus, *Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”* «quibus canones codicis iuris canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur», 15.08.2015, tłumacz. polskie: Franciszek, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, 15.08.2015, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej *Biblos*, Tarnów 2015.

Franciscus, *Motu proprio „Mitis et Misericors Iesus”* quibus canones Codicis canonum Ecclesiarum orientalium de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur, 15.08.2015, tłumacz. polskie: Franciszek, *List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus” reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, 15.08.2015, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej *Biblos*, Tarnów 2015.

Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Dignitas connubii. Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractantibus causis nullitatis matrimonii*, 25.01.2005, Città del Vaticano 2005.

Literatura

DYDUCH J., *Preambula*, [in:] *Praktyczny komentarz do Listu apostołskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. P. SKONIECZNY, Tarnów 2015. ISBN 978-83-7793-365-7.

GÓRALSKI W., *Natura procesów o nieważność małżeństwa oraz zadania trybunału w ich prowadzeniu. Papież Jan Paweł II do Roty Rzymskiej 22 I 1996 r., „Ius Matrimoniale” nr 2/8 (1997)*. ISSN 1429-3803.

GÓRALSKI W., *Wprowadzenie do Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, [in:] *Proces małżeński według Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. J. KRAJCZYŃSKI, Płock 2015. ISBN 978-83-65397-06-5.

GRESZATA-TELUSIEWICZ M., *Klauzula - akt mądrości czy asekuracja?*, [in:] *Wybrane zagadnienia procesu małżeńskiego w XXX-lecie Kodeksu Jana Pawła II. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 10-11 czerwca 2013 roku. VI Ogólnopolskie Forum Sądowe*, red. T. ROZKRUT, Tarnów 2014. ISBN 978-83-7793-212-4.

JAKUBIAK T., *Mitis Iudex Dominus Iesus – zmiana prawa regulującego sposób stwierdzania nieważności związku małżeńskiego*, „*Studia Bobolanum*” nr 1 (2016). ISSN 1642-5650.

KRAJCZYŃSKI J., *Mentalność prorozwodowa a procesy małżeńskie*, [in:] *Procesy i procedury: nowe wyzwania. Materiały z Konferencji Naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego w dniu 22 października 2015 r.*, red. G. LESZCZYŃSKI, Warszawa 2015. ISBN 978-83-65224-80-4.

KRZYWKOWSKA J., *Kodeks Prawa Kanonicznego źródłem prawa dla wiernych Kościoła rzymskokatolickiego na całym świecie*, [in:] *Konwergencja w prawie?*, red. J.J. SZCZERBOWSKI, Warszawa - Berlin 2016. ISBN 978-83-62443-42-0.

KRZYWKOWSKA J., *Przyspieszenie procedury orzekania nieważności małżeństwa realną pomocą wiernym rozwiedzionym*, [in:] *Problemy współczesności: społeczeństwo - prawo - gospodarka*, red. J. ZIMNY, Stalowa Wola 2016. ISBN 978-83-63835-53-8.

KUBALA M., *Założenia i charakterystyka tzw. „procesu skróconego” w prawie kanonicznym*, [in:] *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, red. J. KRZYWKOWSKA - R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2016. ISBN 978-83-62383-76-4.

MAJER P., *Nierozzerwalność małżeństwa a możliwość jego rozwiązania*, [in:] *Rozwiązanie małżeństwa w prawie kanonicznym. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej zorganizowanej na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w dniu 24 kwietnia 2013 roku*, Warszawa 2013. ISBN 978-83-62263-80-6.

PASZKOWSKI M., *Kanoniczna zdolność do zawarcia małżeństwa gwarancją udanego związku?*, [in:] *Instytucja małżeństwa - wyzwanie dla ustawodawcy*, red. M. RÓŻAŃSKI - J. KRZYNÓWEK - L. KRZYŻAK, Olsztyn 2016. ISBN 978-83-62383-90-0.

SĄDEL J., *Kanoniczne powierzenie urzędu kościelnego w Kodeksach Prawa Kanonicznego z 1917 r. i 1983 r. (Studium historyczno-prawne)*, Rzeszów 2008. ISBN 978-83-61312-33-8.

SZTYCHMILER R., *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa po reformie procesu z 2015 roku*, [in:] *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, red. J. KRZYWKOWSKA - R. SZTYCHMILER, Olsztyn 2016. ISBN 978-83-62383-76-4.

ŚWITO L., *Zasada favor matrimonii w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, [in:] *Favor matrimonii? Teoria i praktyka*, red. L. ŚWITO - M. TOMKIEWICZ, Olsztyn 2014. ISBN 978-83-64129-12-4.

WENZ W., *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*, Wrocław 2016. ISBN 978-83-63642-40-2.

REGULATING THE RELIGIOUS FREEDOM: NEW CHALLENGES TO FREEDOM OF RELIGION AND THE LEGAL STATE IN THE CONTEMPORARY EUROPE¹

Piotr Szymaniec, Katarzyna Zeszut²

Abstract

The international-law standards concerning freedom of religion seem to be stable. In the European system of the protection of human rights these standards are determined by the Article 9 of the ECHR. However, some important theorists (e.g. Ronald Dworkin) are of the opinion that the new approach towards the freedom of religion is necessary. Moreover, the fear of international terrorism and the waves of immigrants from Muslim countries are the factors which affect the new proposals of regulation concerning the religious freedom, which are justified by the protection of national security. In the paper the authors are focusing on the new pieces of legislation in Austria (the much-discussed Islamgesetz of 2015) and France (the legal acts introducing the ban on burqa and burkini) and Denmark. The aim of the paper is to determine whether these new regulations twist the contemporary standards of the freedom of religion.

Abstrakt

Standardy dotyczące wolności religijnej określone w prawie międzynarodowym wydają się stabilne. w europejskim systemie ochrony praw człowieka są one określone w art. 9 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Jednakże niektórzy ważni teoretycy (np. Ronald Dworkin) są zdania, że nowe podejście do wolności religijnej jest konieczne. Ponadto strach przed międzynarodowym terroryzmem i fale imigrantów z krajów muzułmańskich są czynnikami, które oddziałują na nowe propozycje regulacji odnoszących się do wolności religijnej, które są uzasadniane potrzebą ochrony bezpieczeństwa narodowego. W artykule autorzy skupiają się na nowym prawodawstwie austriackim (wzbudzającej żywe dyskusje Islamgesetz z 2015 r.), francuskim (aktach normatywnych zakazujących noszenia burki i burkini w przestrzeni publicznej) i duńskim. Celem opracowania jest wskazanie, czy nowe regulacje powodują rozchwianie współczesnego standardu wolności religijnej.

Keywords

religious freedom, France, Austria, Denmark, burkini, terrorism, Islamism.

1. The standards of the freedom of conscience and religion under international law seem to be stable. They are particularly pointed out in the Article 18 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) of December 16, 1966, and – within the legal system of the Council of Europe – in the Article 9 of the Convention for the Protection of

---

¹ The project was financed from the sources of the National Science Centre (Narodowe Centrum Nauki) according to the decision No. DEC-2013/09/BHS5/04436.

² The Angelus Silesius University of Applied Sciences in Wałbrzych.

Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights – ECHR) of November 4, 1950.³ However, some legal scholars believe that the new approach to religious freedom is necessary. This view is justified by the fact that exemptions from generally applicable laws for representatives of specific faiths and religious beliefs are now too far-fetched. The American legal philosopher, Ronald Dworkin, was of the opinion that the existing approach to religious freedom should be replaced by a general right to ethical independence, which individuals would be vested in.⁴ This position leads undoubtedly to reducing the importance of collective religious freedom. Moreover, Brian Leiter challenges the legitimacy of the special protection of religious freedom: “If what distinguishes religious beliefs from other important and meaningful beliefs held by individuals is that religious beliefs are both insulated from evidence and issue in categorical demands for action, then isn’t there reason to worry that religious beliefs, as against other matters of conscience, are far more likely to cause harms and infringe on liberty?”⁵ Moreover, the fear of international terrorism and waves of immigrants from Muslim countries are other factors that affect the proposals for new regulations relating to religious freedom, proponents of which try to justify them on grounds of national security. The purpose of this paper is to show the trends in legislation on religious freedom in Europe, focusing on examples of new French, Austrian and Danish regulations. The aim of the authors is an attempt to answer the question whether these new regulations distort the European standards of freedom of religion.

2. The French system of regulation of the relations between the state and churches is based on the doctrine of *laïcité* which leads to strict separation of spheres of the state and of churches and religious associations. This doctrine was incorporated to the legal system by the act of 1905.⁶ Ongoing disputes over religious symbols, including headscarves worn by

---

³ It is worth to quote this article which has a crucial meaning for the European system of protection of the freedom of conscience and religion: „1. Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief, in worship, teaching, practice and observance. 2. Freedom to manifest one’s religion or beliefs shall be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of public safety, for the protection of public order, health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others”.

⁴ DWORKIN, R.: *Religion without God*. Cambridge, Mass. – London: Harvard University Press, 2013, pp. 128–138. ISBN 978-6-674-72682-6.

⁵ LEITER, B.: *Why tolerate religion?*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013, p. 59. ISBN 978-0691153612.

⁶ Cf. PIETRZAK, M.: *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa z 9 grudnia 1905 roku*. In PIETRZAK, M. (ed.): *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*. Warszawa: Liber, 2007, pp. 20–27. ISBN 978-83-7206-147-8. This act does not use explicitly the term *laïcité*. The adjective *laïque* (‘secular’), which is a form derived from this very term, appeared only in the preamble and article 1 of the Constitution of the French Republic of October 27th, 1946. This preamble was maintained in force by the constitution of 1958 and is valid until today. Cf. *Constitution de 1946, IVe République, 27 octobre*

Muslim women, are closely linked with the understanding of the doctrine of secular state. According to this doctrine – derived from Jean-Jacques Rousseau’s concept of civil religion⁷ – the state has to be free from the influence of any institutional religion and the integration of citizens should take place around the basic ideas of the state, included in the constitution. The ban on headscarves in public schools was introduced in France in 2004.⁸ Covering the face in the public space has been declared illegal by the Law of 2010 (Loi 2010-1192 du 11 octobre 2010). The Constitutional Council (Conseil constitutionnel) declared the law to be compatible with the Constitution on October 7, 2010. Therefore, the law entered into force on April 11, 2011.⁹

Until 2016 about 30 coastal local government units adopted a ban on wearing the burkini, i.e. loose swimsuit covering the whole body, enabling the appearance of Muslim women on the beach. These bans did not mention formally the costume of Muslim women but referred to the broadly defined public order and indicated that the clothes on the beaches belonging to the municipalities should respect morality and the principle of secularism, as well as the rules of hygiene and safety in the coastal areas. It should be noted that, in accordance with Article 9 of ECHR, while reasons of public morals, public safety and public order may justify the restrictions on freedom of religion, the reasons concerning the relation of the state with churches and religious organizations, such as the very principle of secularism, cannot justify interference with that freedom. The Council of State (Conseil d’État) – which is the highest administrative court¹⁰ – questioned in the judgment of August 26, 2016 such a ban introduced by the ordinance (*arrêté*) of the mayor of Villeneuve-Loubet on the French Riviera (Côte d’Azur) of August 5, 2016.¹¹ The Council decided that “the

---

1946, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1946-ive-republique.5109.html> [retrieved on: 18.11.2016].

⁷ On Rousseau’s concept, cf. BURDZIEJ, S.: *Religia obywatelska*. In: BURGOŃSKI, P.; GIERYCZ, M. (eds.): *Religia i polityka. Zarys problematyki*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipca, 2014, pp. 530 ff. ISBN: 978-83-7151-986-4. This idea was realized in the period of the French Revolution in the form of the worship of “Supreme Being”; cf. VOVELLE, M., *The Revolution against the Church. From Reason to the Supreme Being*. Translated by A. José. Columbus: Ohio State University Press, 1991, pp. 98–122. ISBN: 978-0814205778.

⁸ Loi 2004-228 du 15 mars 2004,

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000417977&dateTexte> [retrieved on: 18.11.2016].

⁹ Cf. RAGEP POWELL, L.: *The constitutionality of France’s ban on the burqa in light of the European Convention’s Arslan v. Turkey decision on religious freedom*. In *Wisconsin International Law Journal*, 2013, Vol. 1, No. 1, pp. 118–146. ISSN: 0743-7951.

¹⁰ Code de justice administrative. Version consolidée au 1 novembre 2016,

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?jsessionid=15677CA3C96BD7126EDA456B82D8E07E.tpdila15v1?cidTexte=LEGITEXT000006070933&dateTexte=20161119> [retrieved on: 18.11.2016].

¹¹ It was the second-instance judgment, as the Administrative Court of Nice rejected an applicant’s request in the decrees (*ordonnances*) No. 1603508 and No. 1603523 of August 22, 2016. In both instances, the mayor’s ordinance was appealed, among others, by the League of Human Rights (La Ligue des droits de l’homme). It should be pointed out that Article 4.3 of the ordinance was formulated as follows: “For all the beach areas of the

contested order inflicted thus a serious and manifestly unlawful interference with the fundamental freedoms, i.e. the freedom to come and go, freedom of conscience and personal freedom”.¹² According to the Council, the local authority could restrict individual freedom only when “the proven risks of disturbing the public order” (“risques avérés de troubles à l’ordre public”) would occur. However, in the given case there were no such risks. Besides, the Council noted that the fears and resentments related to terrorist attacks, especially after the attack in Nice, which took place on the National Day of July 14, 2016, are not a sufficient justification of a ban.¹³ However, despite the pronounced judgment, more than 20 mayors announced the maintenance of the ban.¹⁴ From a formal point of view, the judgment of the Council of State binds only in the case in which it was issued.

It should be emphasized that the ban on wearing the burkini, however justified by the references to the principle of secular state, has an anti-Islamic undertone. After all, the issue of the ban on wearing habits by Catholic priests and nuns – which can similarly be justified on the basis of the doctrine of secularism – has not been so often raised. Above all, the ban on wearing the burkini interferes strongly with the right to privacy of individual citizens, and therefore, it indicates some departure from the understanding of individual rights originating from liberalism. Moreover, it shows that modern European legislation sometimes also encroach on individual religious freedom and that it can be done at the local level. Because it is difficult to justify such a ban on the basis of the circumstances enumerated in Article 9 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, it must be concluded that this article has been violated in the given circumstances.

---

municipality, access to bathing area is prohibited, from June 15 to September 15 inclusive, to anyone who does not have a proper dress, respectful of good morals and the principle of secularity, and respecting the hygiene and safety rules for bathing adapted to the maritime public domain. The wearing of clothes during swimming, with a connotation contrary to the principles mentioned above, is strictly prohibited on the beaches of the municipality” (“Sur l’ensemble des secteurs de plage de la commune, l’accès à la baignade est interdit, du 15 juin au 15 septembre inclus, à toute personne ne disposant pas d’une tenue correcte, respectueuse des bonnes mœurs et du principe de laïcité, et respectant les règles d’hygiène et de sécurité des baignades adaptées au domaine public maritime. Le port de vêtements, pendant la baignade, ayant une connotation contraire aux principes mentionnés ci-avant est strictement interdit sur les plages de la commune”). Theoretically, therefore, not only burkini, but all religious dress was prohibited on the beaches of Villeneuve-Loubet.

¹² “L’arrêté litigieux a ainsi porté une atteinte grave et manifestement illégale aux libertés fondamentales que sont la liberté d’aller et venir, la liberté de conscience et la liberté personnelle”.

¹³ Conseil d’État, Ordonance du 26 août 2016, Nos. 402742, 402777,

https://pl.scribd.com/document/322238304/Le-Conseil-d-Etat-suspend-l-arrete-de-Villeneuve-Loubet#fullscreen&from_embed [retrieved on: 18.11.2016]. Cf. *French rightwingers call for extension of burkini ban*, The Guardian, 26.08.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/26/frances-highest-court-suspends-burkini-ban-in-test-case> [retrieved at: 18.11.2016].

¹⁴ *French mayors refuse to lift burkini ban despite court ruling*, The Guardian, 28.08.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/28/french-mayors-burkini-ban-court-ruling> [retrieved on: 18.11.2016].

3. Currently, the Muslim population contains about 6% of the population of Austria, where it mostly consists of people with Bosnian or Turkish origin. Although not very numerous, it is certainly a noticeable minority. Until recently, the relation of state to an Islamic religious association was regulated by the old law from 1912, which was passed after the incorporation of Bosnia and Herzegovina to the Austro-Hungarian Empire before World War I.¹⁵ It is worth mentioning that this law is a normative act applicable in Croatia until now. In Austria, however, for a long time it was not applied because there was no significant Muslim minority. A noticeable group of Muslim immigrants, mainly of Turkish origin, has settled in Austria since 1966. The Islamic Religious Association of Austria (Islamische Glaubensgemeinschaft in Austria – IGGiÖ) was established in 1979, and on the basis of the mentioned law, it received the status of a public-law corporation. It is one of 16 churches and religious organizations in Austria which have been given such a status.¹⁶ In turn, the Islamic Alevi Religious Association (Islamische Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich – IAGÖ, Alevi) became a religious association of public law status in 2013.

The politicians of the Conservative Party (ÖVP) advocated, however, the need of passing a new act concerning the relations between the state and Muslim religious organizations. They mentioned a threat to national security posed by radical Islam and activities of imams preaching it. A new act had been prepared from 2012. Formally, a coalition of the Social Democratic Party (SPÖ) and the Conservative Party submitted the project of a new law in the autumn of 2014.¹⁷ It became the binding law in March 2015¹⁸, and from the beginning it raised doubts concerning the compliance with the guarantees of autonomy of the churches and religious associations indicated in the Article 15 of the Fundamental Law on the Universal Rights of Citizens of December 21, 1867.¹⁹

---

¹⁵ Gesetz vom 15. Juli 1912, betreffend die Anerkennung der Anhänger des Islam als Religionsgesellschaft, RGBL. Nr. 159/1912.

¹⁶ HAFEZ, F.: *Institutionalized Islamophobia. The Draft of the Austrian Islam-Law*. In SETA Perspective, 2014, No. 14, p. 1; available at: http://file.setav.org/Files/Pdf/20141031184033_14_perspective_farid_hafez.pdf.

¹⁷ The procedure which was used during the preparation of the act was criticized because the Muslim side was represented only by a delegate of the Islamic Religious Association of Austria.

¹⁸ Bundesgesetz über die äußeren Rechtsverhältnisse islamischer Religionsgesellschaften – *Islamgesetz* 2015, BGBl. Nr. 39/2015, 30.03.2015.

¹⁹ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder – StGG; RGBL. Nr. 142/1867; BGBl. Nr. 684/1988; the the English and German text: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1867_142/ERV_1867_142.pdf [retrieved on: 16.10.2016]. The very Article 15 is sometimes subjected to criticism from the point of view of the standards contained in Article 9 of the European Convention on Human Rights. Cf. SCHINKELE, B.: *Church Autonomy in Austria*, https://www.univ-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Conference_1999/schinkele.pdf [retrieved on: 16.08.2016].

The representatives of Muslim religious associations indicate that this law does not respect the autonomy of religious communities since it concerns two Islamic religious associations of the public law status: IGGiÖ and IAGÖ. They argue that one legal act for all Christian denominations would have the same effects. According to their interpretation, such a way of regulation means that in the case of creating new religious associations of such a status, the rights guaranteed in the Act of 2015 should be split between all of them.²⁰ However, this objection must be refuted because the legal act regulates separately the rights and obligations of both mentioned public law religious associations. On its grounds another serious issue appears, namely whether it makes impossible the granting of public law status to other Muslim religious associations which could be created in the future. New associations could be bestowed with the rights contained in the *Islamgesetz 2015* only after its changing.

The Austrian legal act requires, that collecting funds for the normal functioning fulfilling the religious needs of members of religious organizations can take place in the country, and therefore, it prohibits the fundraising abroad by Muslim religious associations, however with the exception of one-time payments.²¹ This provision, justified by the need to combat terrorism, is criticized by Muslim organizations for several reasons: firstly, it leads to inequality of religious communities and churches before the law, because even Jewish communities or certain Orthodox churches can continue to use the funds transferred from the United States; secondly, the belief that all Muslims at least sympathize with religious fundamentalism seems to lay behind that regulation.²²

At the same time it must be admitted that the discussed legal act gives the Islamic Muslim religious associations some rights, which are granted separately to IGGiÖ and IAGÖ. These rights concern the access to food which complies with religious provisions, the protection of the most important holidays and the issue of religious cemeteries.²³ It also allows for the maintenance of Muslim chaplains in military units, hospitals and other institutions, indicating, however, the requirements of the chaplains. Namely, they must have

---

²⁰ HAFEZ, F.: *Institutionalized Islamophobia...*, p. 3. According to the critics of the new regulation, Muslim religious communities (*Kultusgemeinde*) have a worse position than Jewish communities, which function on the basis of the act of 2012. Cf. § 8 (4) *Islamgesetz 2015*. It should be pointed out that the original project of *Islamgesetz* foresaw the conversion of all Muslim organizations into religious communities (*Kultusgemeinde*) under the sanction of their liquidation. Cf. HAFEZ, F.: *Institutionalized Islamophobia...*, p. 3. Such a regulation would, however, interfere with the freedom of association.

²¹ „Die Aufbringung der Mittel für die gewöhnliche Tätigkeit zur Befriedigung der religiösen Bedürfnisse ihrer Mitglieder hat durch die Religionsgesellschaft, die Kultusgemeinden bzw. ihre Mitglieder im Inland zu erfolgen“ (“The means for the ordinary activity to satisfy the religious needs of its members must be carried out by the religious association, the religious communities or their members in the country”): § 6 (2) *Islamgesetz 2015*.

²² HAFEZ, F.: *Institutionalized Islamophobia...*, pp. 3–4.

²³ Cf. § 12–13, 15, 19–20, 22 of the *Islamgesetz 2015*.

appropriate education and a proper knowledge of German language, and their center of life must be located on the territory of Austria.²⁴ The law also introduces regulations regarding the training of imams. This training should take place in the country in a specially founded unit at the University of Vienna, in which the six new posts for teachers with the appropriate expertise were created.²⁵ It seems that the rules regarding the education of Muslim clergy serve to influence the content, which would then become the subject of their teaching, and thus they serve indirectly to control that content. As some commentators pointed out, the real purpose of the act was to create the “Austro-Islam”, which would not be affected by foreign – as it is said: primarily Turkish – influence.²⁶ Therefore, it was decided to stem the foreign financing for Muslim religious associations and introduce legislation on the education of imams in Austria.

No deeper theoretical concepts that would justify the regulation were present during the political discussions around it. Rather, the reference was made to the security reasons and emancipation of Islamic organizations from the influence of foreign governments. The Austrian Foreign Minister Sebastian Kurz, who named the law on the Muslim associations a “milestone”, spoke in this spirit. He emphasized that: “What we want is to reduce the political influence and control from abroad and we want to give Islam the chance to develop freely within our society and in line with our common European values”.²⁷ However, this law could become an example for further regulations which may include religious associations grouped according to different criteria depending on the needs that at any time will be indicated. It is likely that the next addressees of such regulations would be not only Muslim religious associations, but also “new religious movements” or religious associations which for some reason can be considered suspicious or undesirable. Therefore, the adopting of such regulations leads to the transformation of concepts of churches and religious associations’ autonomy and equality, accepted in the continental legal culture.

4. From the perspective of the protection of religious freedom the Kingdom of Denmark is a country of contrasts: On the one hand, it is perceived as a country that

---

²⁴ § 11, § 18 of the *Islamgesetz* 2015.

²⁵ § 24 of the *Islamgesetz* 2015.

²⁶ Austrian Foreign Minister Sebastian Kurz talked about the Turkish influence on the Muslim religious associations. According to him, the Turkish government used the educated clergy in Turkey to maintain the influence on Muslims in Austria. Cf. *Foreign Minister Sebastian Kurz has defended a new Austrian law which restricts foreign funding for Austrian mosques and Islamic communities*, 8.03.2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/08/austria-foreign-minister-islam-funding-law-restricting> [retrieved on: 15.08.2016].

²⁷ *Austria passes controversial reforms to 1912 Islam law*, 25.02.2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31629543> [retrieved on: 15.08.2016].

guarantees its citizens a high degree of freedom in the religious sphere,²⁸ while on the other hand, a state church still exists there, and therefore, legislation may encroach on religious matters to a greater extent than it is practiced in more neutral states.²⁹ Such shaping of religious freedom sphere has its source in the Constitution of the Kingdom of Denmark of 5 June 1953. According to its § 4, The Evangelical Lutheran Church possesses the status of a state church and receives support from the state (as it is stated in § 6, a Danish king must be a member of this Church).³⁰ The part VII of the Danish basic law is also devoted to religious issues. It defines the limits of freedoms related to the activity of religious communities, which are of the essential importance from the point of view of this paper. In accordance with § 67 of the Constitution, citizens are entitled to create “congregations for the worship of God”, provided that their activities would violate public order and “good morals”. This provision is seen as containing not only the freedom of the activity of organization related to creed, but also the guarantee of individual and collective religious freedom of citizens of Denmark, which is compatible with Article 9 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.³¹ The enhancement of freedoms in religious matters is also included in § 70 of the Danish basic law, which guarantees the equality of rights of citizens regardless of their creed and origin. It is undeniable, therefore, that despite the existence of a state church, religious freedom in Denmark is widely protected by the constitution, and the restrictions imposed on citizens in this regard refer only to morality and public order. Such restrictions are compatible with the standard of protection of religious freedom which is

---

²⁸ It is worth mentioning the famous cartoons of the Prophet Mohammed published in 2005 by the Danish newspaper *Jyllands-Posten Morgenavisen*. The issue of these cartoons is often mentioned as a conformation of Danish secularism. Although the editors of the newspaper published an online apology for their actions in 2006 (stressing, however, that there was no action against the law in force), the case did not meet with criticism of the Danish government which was of the opinion that freedom of speech should not be restricted in such situations. Cf. FUCHS, K.; KAMIŃSKI, I.C.: *Spór wokół publikacji karykatur Mahometa*. In *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*, 2009, Vol. II: *Numer specjalny – ochrona praw człowieka*, pp. 13–21. ISSN: 1730-4504. However, the situation in Denmark is changing now. In 2017, a man who published a video on Facebook, presenting him burning the Quran, was accused of blasphemy by a public prosecutor. It must be emphasized that the previous case, in which the article 140 of Danish criminal code concerning the blasphemy crime was used, took place in 1971. Cf. DEARDEN, L.: *Case is first time Danish prosecutors have charged anyone with blasphemy in 46 years*. In Human Rights Without Frontiers International, <http://hrwf.eu/denmark-danish-man-who-videoed-himself-burning-the-quran-charged-with-blasphemy/> [retrieved on: 28.02.2017].

²⁹ CHRISTOFFERSEN, L.: *Religionsfrihed – et foredrag med udgangspunkt i det vi ved om aktuelle politiske forhandlinger april 2016*, p. 15, <http://teologi.dk/wp-content/uploads/2016/04/foredrag-ved-lisbet-christoffersen-religionsfrihed-18.-april-2016-endelig-udgave.pdf> [retrieved on: 29.10.2016].

³⁰ Denmark's Constitution of 1953, https://www.constituteproject.org/constitution/Denmark_1953.pdf [retrieved on: 28.02.2017].

³¹ CHRISTOFFERSEN, L.: *On Law and Religion in Denmark for the Brill Encyclopedia*, p. 5, http://forskning.ruc.dk/site/files/51809994/Brill_Denmark.pdf [retrieved on: 29.10.2016].

regulated in the Article 9 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

In recent years, issues related to the protection or limitation of religious freedom in Denmark are a widely discussed subject because of the changes taking place in social structure from the point of view of religious diversity and also because of the consequences of these changes. From year to year the percentage of citizens belonging to the Evangelical Lutheran Church is dropping (in 2014 about 78% of Danes belonged to it), while the percentage of agnostics is increasing (about 15% of Danes in 2014).³² As a consequence of migration movements, the number of Muslims and Catholics in Denmark is increasing: in 2014 about 5% of the Danish population were Muslims, while 0.5% of population belonged to the Catholic Church.³³

Discussions concerning the understanding of and possible restrictions on freedom of religion under Danish law have been a respond, in particular, to the actions which have been undertaken by the Islamist environment in that country during the recent years. After the terrorist attacks that took place in Copenhagen in February 2015 (two persons were killed there), preventing such crimes became a priority for the Danish government. Moreover, it was seen that attacks could be repeated if the Islamist radicals' ability to operate and their channels of impact on some groups of society were not limited.³⁴ The agreement concluded on May 31, 2016 by the government and the representatives of the Social Democratic Party, the Danish People's Party and the Conservative People's Party was the result of the debate on how to combat the radicalization and terrorism. That agreement contained the concepts of amendments to the existing legislation focusing on the following areas: 1) the withdrawal of official recognition of radical religious organizations; 2) preventing the arrival into Danish territory the religious leaders spreading so-called hate speech; 3) introduction of legal sanctions for the particular religiously motivated dangerous actions.³⁵

The above-mentioned agreement includes a series of initiatives contained in the Danish legislative program for the years 2016–2017,³⁶ most of which is controversial because of the potential state interference with religious freedom of citizens guaranteed by the constitution. A draft of the amendments to the Act on Foreigners, entering into force on January 1, 2017, gained a particular attention in media because it has introduced a dynamic

---

³² CHRISTOFFERSEN, L.: *On Law and Religion...*, p. 2.

³³ *Ibid.*, p. 2.

³⁴ UDLÆNDINGE-, INTEGRATIONS- OG BOLIGMINISTERIET: *Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings. National handlingsplan*. København 2016, p. 10.

³⁵ *Ibid.*, s. 25.

³⁶ STATSMINISTERIET: *Lovgivning folketingsåret 2016/2017*. København 2016.

list of so-called preachers of hate.³⁷ As proposed by parliamentarians, the list contains the names of religious activists or others preaching extreme views, whose stay in Denmark could threaten public order.³⁸ Persons whose names appear on this list are not allowed, e.g., to enter the territory of Denmark and to obtain permission for staying in that state, therefore, their further activity in Denmark is impossible.³⁹

The amendment to the Danish Criminal Code, concerning the criminalization of religiously motivated approval for committing the specified crimes, is connected directly with the amendments to the law on foreigners.⁴⁰ The amendment (entering into force also on January 1, 2017)⁴¹ concerns the promotion in the religious teaching the criminal deeds forbidden by exhaustively listed provisions of the criminal code is punishable by a fine or imprisonment of up to three years.⁴² The penalized acts include, among others, approving the committing for religious reasons such criminal acts as terrorism,⁴³ polygamy,⁴⁴ incest,⁴⁵ rape,⁴⁶ sexual relations with minors,⁴⁷ murder,⁴⁸ bodily injury,⁴⁹ forced marriage,⁵⁰ and forced wearing of clothing covering the face.⁵¹

The package of changes of Danish law includes also an amendment to the law on marriages, in force since January 1, 2017.⁵² The amended law obliges the clergymen working in the various religious communities, who want to conduct marriage ceremonies, to complete course covering knowledge of the Danish family law, as well as regulations relating to freedom and democracy.⁵³ To obtain authorization to perform marriages, clergymen are also

---

³⁷ *Forslag til Lov om ændring af udlændingeloven (Indførelse af en offentlig sanktionsliste over udenlandske religiøse forkyndere m.fl., som kan udelukkes fra at indrejse)*, <http://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/08328a86-4bc3-4d3e-b5c9-ce3c647a32be/lovforslag.pdf> [retrieved on: 29.10.2016].

³⁸ *Ibid.*, paragraph 1 section 2.

³⁹ *Ibid.*, paragraph 1 section 1–3.

⁴⁰ *Forslag til Lov om ændring af straffeloven (Kriminalisering af udtrykkelig billigelse af visse strafbare handlinger som led i religiøs oplæring)*, [http://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/b7c2035c-5251-4681-bcf3-46d833f79542/Udkast%20til%20lovforslag%20\[DOK2004556\].pdf](http://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/b7c2035c-5251-4681-bcf3-46d833f79542/Udkast%20til%20lovforslag%20[DOK2004556].pdf) [dostęp: 29.10.2016].

⁴¹ *Ibid.*, paragraph 2.

⁴² *Ibid.*, paragraph 1.

⁴³ Straffeloven, lovbekendtgørelse nr. 1028 af 22. august 2013, § 114, <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=164192> [dostęp: 29.10.2016].

⁴⁴ *Ibid.*, paragraph 208.

⁴⁵ *Ibid.*, paragraph 210.

⁴⁶ *Ibid.*, paragraph 216.

⁴⁷ *Ibid.*, paragraph 222, 223.

⁴⁸ *Ibid.*, paragraph 237.

⁴⁹ *Ibid.*, paragraph 244.

⁵⁰ *Ibid.*, paragraph 260.

⁵¹ *Ibid.*, paragraph 260.

⁵² *Forslag til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning (Decorumkrav og obligatorisk kursus i dansk familieret, frihed og folkestyre)*, http://www.ft.dk/samling/20161/lovforslag/130/html_som_fremsat.htm [retrieved on: 29.10.2016].

⁵³ *Ibid.*, paragraph 1.

mandatory obliged to sign a statement that their activities will be conducted in accordance with Danish law.⁵⁴ The right to perform marriages is important not only because of spiritual matters connected with conclusion of marriage by believers, but also because of the legal status which is granted in Denmark to religious associations possessing that right. From a legal point of view, the Danish religious associations are divided into three groups: associations recognized by the State, associations authorized to provide marriages, and other associations.⁵⁵ The loss of the right to perform marriages by the entire association results in moving it to the third category of religious associations, enjoying the privileges granted by the state to the smallest extent. That causes even the lack of the possibility of receiving tax benefits associated with paid donations for a particular association.⁵⁶

Apart from the amendments briefly outlined above, the actions to combat extremism and radicalization, initiated in May 2016, would also include examining the organization and functioning of mosques existing in Denmark, cutting off radical organizations of foreign financing, creating the entirely independent schools preparing students to function in a democratic society, as well as tightening the requirements for the associations operating in Denmark in such a manner that the state's aid will be granted only to those organizations which comply with the principles of democracy and human rights in their activity.⁵⁷

Although the objectives of the changes are laudable, because they are intended to protect citizens from the dangers stemming from radical religious currents, the issue of their impact on the perception of religious freedom is discussed in many environments. Due to the fact that the paragraph 67 of the Constitution of the Kingdom of Denmark directly guarantees the individual and collective religious freedom, attempts to impose additional legal organizational requirements on religious communities are incompatible with the basic law. As pointed out above, according to the Danish constitution, a community of believers of a particular religion can be created under all circumstances, and its full freedom of activities is also guaranteed, provided by non-infringement of morality and public order.⁵⁸ For this reason, the described changes did not focus on regulating the operation of specific religious groups in general, but on eliminating behaviors of their leaders or members, which threaten security.

---

⁵⁴ *Ibid.*, paragraph 1.

⁵⁵ DÜBECK, I.: *Państwo i kościół w Danii*. In ROBBERS, G. (ed.): *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*. Wrocław: Kolonia Limited, 2007, p. 85. ISBN: 978-83-60631-13-3.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 86.

⁵⁷ UDLÆNDINGE-, INTEGRATIONS- OG BOLIGMINISTERIET: *Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings...*, p. 25.

⁵⁸ CHRISTOFFERSEN, L.: *On Law and Religion...*, p. 8.

Despite such a shape of the taken measures, these changes are criticized by many environments.

The criterion of threat to public order, under which religious activists would be entered into so-called list of preachers of hate, has been heavily criticized. The notion of public order is in fact a general clause, which, if used in a rational manner, can indeed help to stabilize the current situation in Denmark, its overinterpretation may, however, serve in the future as a tool to eliminate all groups of the people (not only members of religious associations), openly expressing their opposition to the policy realized by the government.⁵⁹ Other subjects of criticism have been the idea of depriving clergymen, who do not have adequate knowledge of Danish law, the right to perform marriages (such practices are in many circles considered to be limiting the freedom of action of both the clergymen and an entire religious association), and the imposition on preachers the obligation to present the contain compatible with Danish law statements (other actions can end with putting the name of a clergyman on the list of preachers of hate).⁶⁰ On the one hand, the introduction of these provisions can lead to limit the religious freedom of members of certain communities (however, they serve also the security of society), while on the other hand, it can result in abuses (it is not a long way from the criminalization of statements of imams calling for the stoning of perpetrators of Sharia law to punishing those political activists who are supporters of death penalty which is illegal in Denmark).⁶¹

The Danish legislation, previously very liberal on issues of religious freedom, undeniably required changes that would help the state authorities to protect citizens from dangerous manifestations of extremism and radicalization, more frequent in the recent years. The actions concerning the introduction of the entire package of amendments to the existing laws, undertaken in recent months, are a very forceful answer to the increasingly visible activities of groups of Muslim extremists. Preventing terrorist threats clearly involves,

---

⁵⁹ ROSE, F.: *Denmark sacrifices free speech in the name of fighting terror*. In <http://www.politico.eu/article/denmark-sacrifices-free-speech-in-the-name-of-fighting-terror-muslim-religion-europe-integration-imams/> [retrieved on: 29.10.2016].

⁶⁰ BIRK, C.: *Danmark er midt i historisk skift i synet på religionsfrihed*. In <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/danmark-er-midt-i-historisk-skift-i-synet-paa-religionsfrihed> [retrieved on: 29.10.2016]. If understood in such a broader manner, the obligation imposed on clergymen resembles to a certain extent the famous *Kanzelparagraph*, i.e. paragraph 130a added to the German criminal code in 1871. In the Federal Republic of Germany this paragraph was repealed in 1953. Cf. Gesetz, betreffend die Ergänzung des Strafgesetzbuches für das Deutsche Reich. Vom 10. Dezember 1871, Deutsches Reichsgesetzblatt Band 1871, No. 49, p. 442; Drittes Strafrechtsänderungsgesetz vom 4. August 1953, Bundesgesetzblatt, Teil I, 1953, No. 44, p. 735.

⁶¹ MOGENSEN, M.S.: *Imam-lov – på kant med grundloven?* In <https://mogenssmogensen.wordpress.com/2016/03/30/imam-lov-paa-kant-med-grundloven/> [retrieved on: 29.10.2016].

however, the regulations changing the concept and limits of religious freedom guaranteed in Denmark. Measures adopted by parliamentarians may indeed prove to be effective in the fight against extremism, but there is a possibility that such a strong interference with religious freedom (and freedom of speech) may be a room for a misuse and it is a risk that it could become a tool for controlling the opponents of the government and impose too restrictive limits on religious freedoms of non-radical religious groups, which have so far functioned in Denmark without jeopardizing anyone's security.

5. It seems that many of the regulations concerning religious freedom, currently prepared and introduced, have the features of the "intervention" laws, known in German legal doctrine as *Maßnahmengesetze*, i.e. regulations conceived to achieve a particular purpose, often of a political nature.⁶² The Austrian law on Muslim religious associations and the new regulations introduced in Denmark on January 1, 2017, possess such a character. They serve the suppression of religious radicalism, but their first effect will be reducing of collective religious freedom not only for religious associations considered undesirable because of radicalism. They are a precedent which is a justification for further diminishing of the communitarian dimension of religious freedom.⁶³ In contrast, the bans on wearing the Islamic swimsuits adopted by local authorities in France are the result of anti-Muslim attitudes, which have intensified after the attack in Nice on July 14, 2016. Although the issue of preserving secularism in the public space is given as reason for them, they lead to unequal treatment of people with different beliefs and encroach on the sphere of individual freedom. The conclusion of the French Constitutional Council, which considered these bans as violating the fundamental individual freedoms, including freedom of conscience, is therefore legitimate.

Bibliography

Austria passes controversial reforms to 1912 Islam law, 25.02.2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31629543> [retrieved on: 15.08.2016].

---

⁶² The term *Maßnahmengesetz* was coined in 1957. Cf. SARNECKI, P.: *Współczesne rozumienie podziału władzy*. In JANOWSKI K.B. (ed.): *Nowa konstytucja RP. Wartości, jednostka, instytucje*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1992, pp. 25–26. ISBN: 83-86229721.

⁶³ In Slovakia, the Slovak National Party (Slovenská národná strana – SNS) proposed the draft amendment to the existing legislation, according to which the status of religious association (*náboženské spoločenstvo*) would be granted only these associations which have at least 50,000 adult members, while the existing regulations, which could be also seen as restrictive, require at least 20,000 adult members. Cf. GRABER, B.: *Slovensko: Náboženská sloboda len pre veľkých a mocných?*. In FOREF Forum for Religious Freedom Europe, 5.11.2016, <https://forefeurope.files.wordpress.com/2016/11/foref-report-barbara-grabner-sk.pdf> [retrieved on: 18.11.2016].

- BIRK, C.: *Danmark er midt i historisk skift i synet på religionsfrihed*. In <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/danmark-er-midt-i-historisk-skift-i-synet-paa-religionsfrihed> [retrieved on: 29.10.2016].
- BURDZIEJ, S.: *Religia obywatelska*. In: BURGOŃSKI, P.; GIERYCZ, M. (eds.): *Religia i polityka. Zarys problematyki*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipca, 2014. ISBN: 978-83-7151-986-4.
- CHRISTOFFERSEN, L.: *On Law and Religion in Denmark for the Brill Encyclopedia*, http://forskning.ruc.dk/site/files/51809994/Brill_Denmark.pdf [retrieved on: 29.10.2016]
- CHRISTOFFERSEN, L.: *Religionsfrihed – et foredrag med udgangspunkt i det vi ved om aktuelle politiske forhandlinger april 2016*, <http://teologi.dk/wp-content/uploads/2016/04/foredrag-ved-lisbet-christoffersen-religionsfrihed-18.-april-2016-enderlig-udgave.pdf> [retrieved on: 29.10.2016].
- DEARDEN, L.: *Case is first time Danish prosecutors have charged anyone with blasphemy in 46 years*. In Human Rights Without Frontiers International, <http://hrwf.eu/denmark-danish-man-who-videoed-himself-burning-the-quran-charged-with-blasphemy/> [retrieved on: 28.02.2017].
- DÜBECK, I.: *Państwo i kościół w Danii*. In ROBBERS, G. (ed.): *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*. Wrocław: Kolonia Limited, 2007. ISBN: 978-83-60631-13-3.
- DWORKIN, R.: *Religion without God*. Cambridge, Mass. – London: Harvard University Press, 2013. ISBN 978-6-674-72682-6.
- Foreign Minister Sebastian Kurz has defended a new Austrian law which restricts foreign funding for Austrian mosques and Islamic communities*, 8.03.2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/08/austria-foreign-minister-islam-funding-law-restricting> [retrieved on: 15.08.2016].
- French mayors refuse to lift burkini ban despite court ruling*, The Guardian, 28.08.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/28/french-mayors-burkini-ban-court-ruling> [retrieved on: 18.11.2016].
- French rightwingers call for extension of burkini ban*, The Guardian, 26.08.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/26/frances-highest-court-suspends-burkini-ban-in-test-case> [retrieved at: 18.11.2016].
- FUCHS, K.; KAMIŃSKI, I.C.: *Spór wokół publikacji karykatur Mahometa*. In *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*, 2009, Vol. II: *Numer specjalny – ochrona praw człowieka*. ISSN: 1730-4504.

GRABER, B.: *Slovensko: Náboženská sloboda len pre veľkých a mocných?*. In FOREF Forum for Religious Freedom Europe, 5.11.2016, <https://forefeurope.files.wordpress.com/2016/11/foref-report-barbara-grabner-sk.pdf> [retrieved on: 18.11.2016].

HAFEZ, F.: *Institutionalized Islamophobia. The Draft of the Austrian Islam-Law*. In SETA Perspective, 2014, No. 14; available at: http://file.setav.org/Files/Pdf/20141031184033_14_perspective_farid_hafez.pdf.

LEITER, B.: *Why tolerate religion?*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013. ISBN 978-0691153612.

MOGENSEN, M.S.: *Imam-lov – på kant med grundloven?* In <https://mogenssmogensen.wordpress.com/2016/03/30/imam-lov-paa-kant-med-grundloven/> [retrieved on: 29.10.2016].

PIETRZAK, M.: *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa z 9 grudnia 1905 roku*. In PIETRZAK, M. (ed.): *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*. Warszawa: Liber, 2007. ISBN 978-83-7206-147-8.

RAGEP POWELL, L.: *The constitutionality of France's ban on the burqa in light of the European Convention's Arslan v. Turkey decision on religious freedom*. In *Wisconsin International Law Journal*, 2013, Vol. 1, No. 1. ISSN: 0743-7951.

ROSE, F.: *Denmark sacrifices free speech in the name of fighting terror*. In <http://www.politico.eu/article/denmark-sacrifices-free-speech-in-the-name-of-fighting-terror-muslim-religion-europe-integration-imams/> [retrieved on: 29.10.2016].

SARNECKI, P.: *Współczesne rozumienie podziału władzy*. In JANOWSKI K.B. (ed.): *Nowa konstytucja RP. Wartości, jednostka, instytucje*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1992. ISBN: 83-86229721.

SCHINKELE, B.: *Church Autonomy in Austria*, https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien/Staatskirchenrecht/Europa/Conference_1999/schinkele.pdf [retrieved on: 16.08.2016].

STATSMINISTERIET: *Lovgivning folketingsåret 2016/2017*. København 2016.

UDLÆNDINGE-, INTEGRATIONS- OG BOLIGMINISTERIET: *Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliseringsplan. National handlingsplan*. København 2016.

VOVELLE, M., *The Revolution against the Church. From Reason to the Supreme Being*. Translated by A. José. Columbus: Ohio State University Press, 1991. ISBN: 978-0814205778.

BANSKOBYSSTRICKÉ DNI PRÁVA

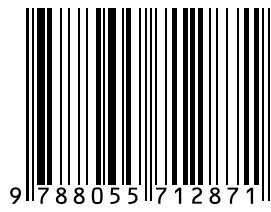
II. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie

Autor:	Kolektív autorov
Vedecký redaktor:	Mult. Dr. h. c. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc.
Predseda edičnej komisie:	JUDr. Monika Némethová, PhD.
Recenzenti:	Prof. JUDr. Ján Cirák, CSc. Dr. h. c. prof. PhDr. Jaroslav Straka, DrSc. JUDr. Ivana Šošková, PhD. JUDr. Monika Némethová, PhD.
Zostavovateľ:	Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. JUDr. Andrea Ševčíková
Vydavateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela
Návrh obálky:	Mgr. art. Zuzana Ceglédová
Rok vydania:	2017
Počet strán:	239

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“

ISBN 978-80-557-1287-1

EAN 9788055712871

ISBN 978-80-557-1287-1